

ЛУГАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
імені Е.О. ДІДОРЕНКА

На правах рукопису

ЗЕЛЕНОВ ГЕННАДІЙ МИХАЙЛОВИЧ

УДК 343.37+343.53

**ЗЛОЧИНИ, ЯКІ ПОРУШУЮТЬ УСТАНОВЛЕНИЙ ПОРЯДОК ВИНИКНЕННЯ
ТА ВИКОНАННЯ МАЙНОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ (КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА
ХАРАКТЕРИСТИКА)**

Спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право

Дисертація

на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Науковий керівник:

Дудоров Олександр Олексійович,
доктор юридичних наук, професор

Луганськ – 2009

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. Кримінально-правова охорона правопорядку у сфері регулювання майнових зобов’язань: вихідні засади.....	15
1.1. Поняття та загальна характеристика майнових зобов’язань і механізму їх правового регулювання в Україні на сучасному етапі.....	15
1.2. Врахування принципів криміналізації при запровадженні кримінальної відповідальності за діяння, які порушують установлений порядок виникнення та виконання майнових зобов’язань, у чинному кримінальному законодавстві України.....	26
1.3. Історичний досвід регламентації кримінальної відповідальності за невиконання майнових зобов’язань в Україні.....	48
Висновки до розділу 1.....	57
РОЗДІЛ 2. Об’єктивні ознаки складів злочинів, які порушують установлений порядок виникнення та виконання майнових зобов’язань.....	60
2.1. Поняття та характеристика об’єктів злочинів, які порушують установлений порядок виникнення та виконання майнових зобов’язань.....	60
2.2. Зміст та особливості об’єктивної сторони злочинів, які порушують установлений порядок виникнення та виконання майнових зобов’язань.....	82
Висновки до розділу 2.....	127
РОЗДІЛ 3. Суб’єктивні ознаки складів злочинів, які порушують установлений порядок виникнення та виконання майнових зобов’язань.....	133
3.1. Специфіка суб’єктивної сторони злочинів, які порушують установлений порядок виникнення та виконання майнових зобов’язань.....	133
3.2. Суб’єкти злочинів, які порушують установлений порядок виникнення та виконання майнових зобов’язань.....	153
Висновки до розділу 3.....	168
ВИСНОВКИ.....	171
ДОДАТКИ.....	180
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	194

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АКБ – акціонерний комерційний банк

АППБ – акціонерний поштово-пенсійний банк

АРК – Автономна Республіка Крим

ВАТ – відкрите акціонерне товариство

ВВР – Відомості Верховної Ради України

ВГСУ – Вищий господарський суд України

ВСУ – Верховний Суд України

ГК – Господарський кодекс України

ГПК – Господарський процесуальний кодекс України

ГУВС – Головне управління внутрішніх справ

ДП – дочірнє підприємство

ДПА – Державна податкова адміністрація України

Закон України від 15 квітня 2008 р. – Закон України від 15 квітня 2008 р. „Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності”

Закон України від 21 квітня 1999 р. – Закон України від 21 квітня 1999 року „Про виконавче провадження”

Закон від 30 червня 1999 р. – Закон України від 30 червня 1999 року „Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”

ЗАТ – закрите акціонерне товариство

ЗМІ – засоби масової інформації

КК – Кримінальний кодекс України

КАС – Кодекс адміністративного судочинства України

КМУ – Кабінет Міністрів України

КпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

КПК – Кримінально-процесуальний кодекс України

МВ – міський відділ

МВС – Міністерство внутрішніх справ

Методичні рекомендації від 19 січня 2006 р. – Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства, затверджені наказом Міністерства економіки України від 19 січня 2006 року № 14

МП – мале підприємство

МПП – мале приватне підприємство

м.р.з.п. – мінімальний розмір заробітної плати

НБУ – Національний банк України

н.м.д.г. – неоподатковуваний мінімум доходів громадян

Постанова Пленуму ВСУ від 25 квітня 2003 р. № 3 – Постанова Пленуму Верховного Суду України від 25 квітня 2003 року № 3 „Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності”

ПП – приватне підприємство

п. – пункт

п.п. – підпункт

р. – рік

РВ – районний відділ

РФ – Російська Федерація

с. – сторінка

ст. – стаття

ТОВ – товариство з обмеженою відповідальністю

УМВС – Управління Міністерства внутрішніх справ

УОІ – Управління оперативної інформації

у т.ч. – у тому числі

ФРН – Федеративна Республіка Німеччина

ЦК – Цивільний кодекс України

ЦПК – Цивільний процесуальний кодекс України

ч. – частина

ВСТУП

Актуальність теми. Процес створення в Україні соціальної, демократичної і правової держави супроводжується докорінними змінами в економічній сфері, пов'язаними з переходом до ринкової економіки й створенням соціально орієнтованого ринку. Багатоманітність форм власності сприяє підвищенню ділової активності населення, розповсюдженню сфери цивільних та господарських правовідносин.

Разом із тим з усією гостротою постає проблема належного виконання майнових зобов'язань як виду господарських та цивільних правовідносин. Умисне невиконання боржником своїх зобов'язань перед кредиторами стає „нормою” взаємовідносин між суб'єктами господарювання, кредитними організаціями й громадянами. Масштабність цього явища означає, що воно є наслідком моральних, соціально-економічних, психологічних та правових проблем сучасного стану українського суспільства.

Внаслідок порушення порядку виникнення та виконання майнових зобов'язань завдається шкода як суспільним інтересам взагалі, так й інтересам окремих учасників цивільного та господарського обігу. Через це кредитори несуть не тільки прямі збитки, але й втрачають значну вигоду, яку б вони отримали в разі використання повернутих їм коштів. Поширення вказаного явища вже спричинило та продовжує спричиняти значну шкоду всьому суспільству, істотно знижує ефективність кредиту як одного з найбільш важливих фінансових інструментів економічного розвитку.

Практика виникнення та виконання майнових зобов'язань, яка склалася за останнє десятиріччя в Україні, не відповідає принципам моралі й права, усталеним у цивілізованому суспільстві. Це призводить до того, що національні та іноземні інвестори цілком обґрунтовано вагаються щодо участі у фінансових операціях у країні, яка не здатна адекватно захистити права інвесторів.

Важливим етапом на шляху поновлення порушених майнових зобов'язань виступає виконавче провадження відповідних судових рішень. Однак в Україні рішення судів у частині майнових стягнень виконуються лише на 8 % (при загальному рівні виконання рішень судів – приблизно у 32,5 %) [209], що є наслідком у тому числі недосконалості існуючого стану кримінально-правової охорони правопорядку у сфері регулювання майнових зобов'язань.

Взагалі для охорони майнових зобов'язань в Україні було створено низку кримінально-правових норм, до яких є підстави віднести ст. ст. 218 – 222 чинного КК. Усі ці норми покликані захищати встановлений порядок виникнення та виконання майнових зобов'язань від протиправних посягань з боку як несумлінних боржників, так й інших осіб. Однак високий рівень злочинних посягань на майнові зобов'язання, з одного боку, і досить незначна практика застосування вказаної групи норм КК (так, кількість кримінальних справ, які закінчено розслідуванням, в першому півріччі 2008 р. склала: за ст. 218 КК – 0, за ст. 219 КК – 5, за ст. 220 КК – 2, за ст. 221 – 1, за ст. 222 – 242) [168], з іншого, свідчать про те, що проблематика кримінально-правової охорони майнових зобов'язань є злободенною й такою, що потребує подальшого дослідження.

Зазначені й суміжні питання розглядалися в роботах П.П. Андрушка, П.С. Берзіна, Є.О. Бондарь, Б.В. Волженкіна, Л.Д. Гаухмана, В.В. Гордієнка, Н.О. Гуторової, О.О. Дудорова, А.Е. Жалінського, І.А. Клепицького, Б.І. Колба, А.Г. Кудрявцева, В.Д. Ларічева, Н.О. Лопашенко, Н.М. Ляпунової, С.В. Максимова, І.Ю. Міхальова, В.О. Навроцького, О.І. Перепелиці, П.Д. Пригузи, А.М. Ришелюка, П.О. Скобликова, Є.Л. Стрельцова, В.Я. Тація, А.Х. Тімербулатова, В.І. Тюнїна, М.І. Хавронюка, І.В. Шишко, П.С. Яні та ін. Останнім часом в Україні було захищено кілька кандидатських дисертацій, в яких висвітлювалися кримінально-правові аспекти злочинів, передбачених ст. ст. 218 – 222 КК, – це роботи В.Р. Мойсика (2002 р.), Б.М. Грека (2005 р.), О.О. Круглової (2005 р.), О.В. Фролової (2006 р.), Г.Є. Болдарь (2007 р.). В той же час у пропонованому дисертаційному дослідженні не просто системно розкрито взаємодію приписів регулятивного законодавства із бланкетними за своїм змістом кримінально-правовими заборонами, покликаними охороняти майнові зобов'язання, а й здійснено спробу на підставі поглибленого аналізу механізму правового регулювання майнових зобов'язань висвітлити сьогоднішній стан і напрями розвитку кримінально-правової охорони зазначених правовідносин як складової цього механізму. Актуальності обраній темі додає і та обставина, що Законом України від 15 квітня 2008 р. „Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності” диспозицію ст. 221 КК викладено у новій редакції, а в диспозиції ст. ст. 218 – 220, 222 КК внесено зміни.

Природно, що вказані законодавчі новели потребують доктринального осмислення. Існує також необхідність розроблення наукових рекомендацій щодо вдосконалення змісту відповідних роз'яснень, наданих Пленумом Верховного Суду України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана на кафедрі кримінального права Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка відповідно до: Пріоритетних напрямків наукових і дисертаційних досліджень, які потребують першочергового розроблення і впровадження в практичну діяльність органів внутрішніх справ, на період 2004 – 2009 років, затверджених наказом МВС від 5 липня 2004 р. № 755 (п. 2.5 „Аналіз і розроблення заходів по боротьбі зі злочинністю у сфері економіки. Боротьба з економічною злочинністю”); п. 2 Концепції комплексної програми профілактики правопорушень на 2006 – 2008 роки, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 березня 2006 року № 116-р.; плану науково-дослідної роботи Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка на 2008 рік.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є вивчення сучасного стану і шляхів вдосконалення кримінально-правової охорони майнових зобов'язань в Україні у межах системи норм КК, що передбачають відповідальність за злочини, які порушують установлений порядок виникнення та виконання майнових зобов'язань.

Для реалізації вказаної мети були поставлені такі основні завдання:

– дослідити сутність майнових зобов'язань, механізм їх правового регулювання та обумовленість криміналізації діянь, які порушують установлений порядок виникнення та виконання зазначених зобов'язань;

– вивчити історичний досвід регламентації кримінальної відповідальності за невиконання майнових зобов'язань в Україні;

– з огляду на бланкетний характер диспозицій відповідних норм КК, розглянути найбільш проблемні у доктрині й на практиці питання врахування положень цивільного, господарського і фінансового законодавства при кримінально-правовій оцінці діянь учасників зобов'язальних правовідносин;

– здійснити системне кримінально-правове дослідження злочинів, які порушують установлений порядок виникнення та виконання майнових зобов'язань, виявити вади чинного законодавства та практики його застосування;

– висунути та обґрунтувати пропозиції стосовно оптимізації законодавчого опису злочинів, які порушують установлений порядок виникнення та виконання майнових зобов'язань, а так само розробити зміни і доповнення до постанови Пленуму Верховного Суду України від 25 квітня 2003 року № 3 „Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності”.

Враховуючи обмежений обсяг роботи, її автор в основному зосередив свої зусилля на розкритті дискусійних аспектів кримінально-правової характеристики злочинів, які порушують установлений порядок виникнення та виконання майнових зобов'язань у сфері господарської діяльності.

Об'єктом дослідження є кримінально-правова охорона цивільних, у тому числі майново-господарських зобов'язань.

Предмет дослідження – кримінально-правова характеристика злочинів, які порушують установлений порядок виникнення та виконання майнових зобов'язань.

Методи дослідження. Вирішуючи поставлені завдання, автор використав у взаємозв'язку такі методи пізнання: історичний – дозволив показати генезис кримінальної відповідальності за невиконання майнових зобов'язань в Україні, починаючи з часів Київської Русі і до моменту ухвалення в 2001 р. чинного КК; порівняльно-правовий – використовувався для зіставлення положень КК України і приписів зарубіжного законодавства в плані висунення таких пропозицій щодо вдосконалення чинного КК, які б враховували позитивний досвід кримінально-правової охорони майнових зобов'язань в інших країнах; догматичний – забезпечив дослідження змісту норм КК України як складової механізму кримінально-правової охорони майнових зобов'язань і розроблення пропозицій щодо оптимізації змісту їх диспозицій; системний – дозволив вирішувати проблеми кримінальної відповідальності за злочинні посягання на майнові зобов'язання з урахуванням положень регулятивного законодавства, що дало змогу визначити шляхи вдосконалення не лише кримінального,

а й (в окремих випадках) господарського законодавства; статистичний – застосовувався для аналізу даних Департаменту інформаційних технологій МВС України про кількість злочинів, зареєстрованих та розслідуваних за ст.ст. 218 – 222 КК; експертного опитування – використовувався при анкетуванні 35 суддів судів загальної юрисдикції, 15 суддів господарських судів, 50 слідчих органів внутрішніх справ, 34 слідчих прокуратури, 51 державного виконавця на території Луганської і Донецької областей; аналізу документів – використовувався для вивчення матеріалів правозастосовної практики: а) статистичних даних МВС про кількість зареєстрованих протягом 2001 – 2008 р.р. злочинів, передбачених ст.ст. 218 – 222 КК; б) понад 70 кримінальних справ, порушених за ст.ст. 218 – 222 КК та розглянутих судами України у період з 2001 р. по 2008 р.; в) понад 70 справ про банкрутство, розглянутих протягом 2001 – 2008 р.р. господарськими судами в Луганській і Донецькій областях; г) понад 100 виконавчих проваджень Державної виконавчої служби, відкритих на території Луганської і Донецької областей впродовж 2002 – 2008 р.р.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим монографічним дослідженням, в якому на підставі поглибленого аналізу механізму правового регулювання майнових зобов'язань здійснено спробу комплексно висвітлити питання кримінально-правової охорони зазначених правовідносин як складової цього механізму.

До найбільш важливих результатів, які відображають наукову новизну дисертаційної роботи, можна віднести такі положення:

вперше:

– у контексті висвітлення сучасного стану кримінально-правової охорони майнових зобов'язань в Україні: а) висунуто й обґрунтовано авторську класифікацію злочинних посягань на вказані зобов'язання (злочини, які порушують установлений порядок виникнення цивільних, у тому числі майново-господарських зобов'язань, і злочини, які порушують установлений порядок виконання таких зобов'язань); б) доведено, що основним безпосереднім об'єктом злочинів, пов'язаних із банкрутством (ст. ст. 218 – 221 КК України), виступають цивільно-правові, у тому числі майново-господарські зобов'язання, а основним безпосереднім об'єктом шахрайства з

фінансовими ресурсами (ст. 222 КК України у частині встановлення відповідальності за надання завідомо неправдивої інформації кредиторам) – кредитні господарсько-договірні зобов'язання;

– для усунення наявної прогалини у кримінально-правовій охороні майнових зобов'язань й з огляду на те, що виконавче провадження є важливим етапом на шляху поновлення порушених майнових зобов'язань, запропоновано доповнити КК України статтею 382-1 під назвою „Невиконання рішення суду у цивільній та господарській справі, вироку суду в частині задоволення цивільного позову або постанови суду в адміністративній справі в частині відшкодування шкоди”. Аргументується висунута редакція диспозиції такої кримінально-правової заборони;

– доведено часткову невідповідність законодавчого опису злочинів, які порушують установлений порядок виникнення та виконання майнових зобов'язань, принципам криміналізації суспільно небезпечних діянь, розроблених теорією кримінального права;

– запропоновано назву і диспозиції ч. 1 та ч. 2 ст. 222 КК України, яка наразі передбачає відповідальність за шахрайство з фінансовими ресурсами, викласти у новій редакції, закріпивши у ч. 1 конструкцію поєданого з обманом одержання субсидії, субвенції, дотації або кредиту без мети обернення їх на свою користь чи користь третіх осіб, а в ч. 2 – вказавши на таку нову кваліфікуючу ознаку, як вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб. Доведено також доречність законодавчого віднесення кримінальних справ про злочинні посягання на кредитні господарсько-договірні зобов'язання, передбачені ст. 222 КК України, до справ приватно-публічного обвинувачення, у зв'язку з чим запропоновано відповідним чином уточнити проект КПК України;

– аргументується необхідність внесення таких змін до ст. ст. 218– 221 КК України: а) в диспозиції ст. 218 КК зворот „фінансова неспроможність виконати вимоги з боку кредиторів і обов'язки перед бюджетом” замінити терміном „неспроможність”; б) у диспозиціях ст. ст. 219, 220 КК термін „стійка фінансова неспроможність” замінити поняттям „неспроможність”; в) назви ст. ст. 218 („Фіктивне банкрутство”), 219 („Доведення до банкрутства”), 220 („Приховування стійкої фінансової неспроможності”), 221 („Незаконні дії у разі банкрутства”) КК України замінити на

інші, відповідно, „Фіктивна неспроможність”, „Доведення до неспроможності”, „Приховування неспроможності” та „Незаконні діяння в період провадження в справі про банкрутство”;

удосконалено:

– положення про визначення кола потерпілих від злочинів, передбачених ст. ст. 218 – 221 КК України. З урахуванням того, що велика матеріальна шкода при вчиненні злочинів, передбачених ст. ст. 219 – 220 КК України, може бути завдана одному кредитору, кільком кредиторам або іншим особам і, відповідно, бути сумарною, на законодавчому рівні запропоновано диспозиції цих кримінально-правових норм доповнити альтернативною вказівкою на кредиторів або інших осіб; в диспозиції ст. 221 КК України пропонується подібним чином конкретизувати коло потерпілих. У диспозиції ст. 218 поняття „кредитори” запропоновано замінити зворотом „кредитор, кредитори, інші особи”;

– дефініцію поняття „неспроможність”. З цією метою висувається пропозиція усунути колізію між ч. 1 ст. 209 ГК України і ч. 4 ст. 205 ГК України, яка негативним чином впливає на процес розслідування кримінальних справ, порушених за наявності ознак складів злочинів, передбачених ст. ст. 218 – 220 КК України;

дістали подальшого розвитку:

– пропозиція чітко встановити адресат неправдивих відомостей при вчиненні приховування стійкої фінансової неспроможності, для чого запропоновано диспозицію ст. 220 КК України після слів „недостовірних відомостей” доповнити словосполученням „кредитору (потенційному кредитору) або господарському суду при порушенні провадження в справі про банкрутство”. Також на підтримку позиції, відповідно до якої у диспозиції зазначеної кримінально-правової норми мова повинна чітко йти про приховування неспроможності саме юридичної особи, а не будь-яких фізичних осіб (навіть тих із них, які своїм майном відповідають за зобов’язаннями створених ними господарських товариств), наведено додаткові аргументи на користь заміни у ст. 220 КК звороту „своєї стійкої фінансової неспроможності” словами „неспроможності суб’єкта господарської діяльності”;

– наукова позиція, згідно з якою у ст. 219 КК України формулювання „вчинення дій” слід замінити на словосполучення „вчинення діянь”, а в диспозиції ст. 221 КК України прямо передбачити таку форму об’єктивної сторони незаконних дій у разі банкрутства, як відмова в наданні або ненадання майна чи відповідних документів;

– аргументи на користь внесення таких змін до диспозицій ст.ст. 218 – 222 КК України: а) словосполучення „громадянин-підприємець” у диспозиціях ст. ст. 218, 222 КК України замінити зворотом „фізична особа-підприємець”; б) диспозиції ст. ст. 219, 220 та 221 КК України доповнити вказівкою на такого суб’єкта злочину, як фізична особа-підприємець; в) словосполучення „громадянин-засновник (учасник)” у диспозиціях ст. ст. 218 – 222 КК України замінити поняттям „засновник (учасник)”; г) у диспозиціях ст. ст. 218 – 220, 222 КК України зворот „службова особа суб’єкта господарської діяльності” замінити поняттям „службова особа”; г) у диспозиції ст. 221 КК України поняття „службова особа суб’єкта господарської діяльності” замінити зворотом „службова особа, в тому числі арбітражний керуючий”.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони можуть бути використані у законотворчості, правозастосуванні, науково-дослідницькій роботі і навчальному процесі.

Зокрема, підготовлена за результатами дисертаційного дослідження відповідна записка з пропозиціями, спрямованими на вдосконалення Кримінального кодексу України, інших законів, була направлена до Верховної Ради України і, як впливає з листа Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 9 жовтня 2008 р. № 04-19/14-2382, використовуватиметься у законодавчій діяльності.

Дисертантом розроблені зауваження та пропозиції до постанови Пленуму Верховного Суду України від 25 квітня 2003 р. № 3 „Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності”, які взяті до уваги Верховним Судом України (лист вченого секретаря Науково-консультативної ради при Верховному Суді України від 16 вересня 2008 р. № 20 - 3177/0/8-08).

Напрацьовані в процесі дисертаційного дослідження матеріали використано під час проведення навчальних занять у Луганському державному університеті внутрішніх

справ ім. Е.О. Дідоренка (акт впровадження від 10 вересня 2008 р.), Запорізькому національному університеті (акт впровадження від 15 вересня 2008 р.), Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ (акт впровадження від 17 вересня 2008 р.).

Особистий внесок здобувача. Положення, які викладені у дисертації і складають її наукову новизну, розроблені автором особисто.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження оприлюднювались: 1) на науково-практичних конференціях, у т.ч. 5 міжнародних: міжнародна наукова конференція „Кримінально-правова політика держави: теоретичні та практичні аспекти проблеми” (Донецький юридичний інститут ЛДУВС, м. Донецьк, 17 – 18 листопада 2006 р.); міжнародна науково-практична конференція „Кримінальний кодекс України 2001 року: проблеми застосування і перспективи удосконалення” (Львівський державний університет внутрішніх справ, м. Львів, 7 – 8 квітня 2006 р., 13 – 15 квітня 2007 р.); міжнародна науково-практична конференція „Запорізькі правові читання” (Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, 17 – 18 травня 2007 р., 15 – 16 травня 2008 р.); всеукраїнська науково-практична конференція молодих учених та здобувачів „Сучасні проблеми юридичної науки” (Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, м. Харків, 30 – 31 жовтня 2007 р.); 2) на семінарах: „Проблеми застосування кримінального законодавства України” (Луганський державний університет внутрішніх справ, м. Луганськ, 30 листопада 2005 р.); „Актуальні проблеми вдосконалення кримінального та адміністративно-деліктного законодавства” (Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, м. Луганськ, 28 травня 2008 р.) 3) під час роботи 4-ої сесії Саратовської літньої школи молодих вчених-юристів „Економічні злочини та економічна злочинність” (Саратовська державна академія права, м. Саратов, 14 – 20 травня 2006 р.).

Публікації. За темою дисертації опубліковано: одинадцять статей, вісім з яких у наукових фахових виданнях; п'ять тез доповідей на конференціях і семінарах.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, які містять сім підрозділів, висновків (до кожного розділу та загальних висновків до всієї роботи), додатків і списку використаних джерел (321 найменування). Повний

обсяг рукопису дисертації становить 227 сторінок, із них основний текст – 179 сторінок, додатки – 18 сторінок, обсяг списку використаних джерел – 30 сторінок. Література і законодавство використані станом на 1 вересня 2008 р.

РОЗДІЛ 1

Кримінально-правова охорона правопорядку у сфері регулювання майнових зобов'язань: вихідні засади

1.1. Поняття та загальна характеристика майнових зобов'язань і механізму їх правового регулювання в Україні на сучасному етапі

Дослідження проблем кримінальної відповідальності за злочини проти майнових зобов'язань неможливе без з'ясування закріпленого законодавством України механізму правового регулювання зобов'язань. У теорії цивільного права термін „зобов'язання” використовується у декількох значеннях: 1) документ, виданий боржником кредитору; 2) окремий обов'язок; 3) обов'язок із певною правомочністю; 4) сукупність обов'язків у сукупності з відповідними правомочностями [297, с. 405]. Найбільш точним є, на нашу думку, визначення „зобов'язання”, що міститься в ч. 1 ст. 509 ЦК, відповідно до якої зобов'язанням визнається правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку. У сучасній юридичній науці теоретичне визначення поняття „цивільне зобов'язання” переважною більшістю авторів сформульовано в дусі його легального закріплення [78, с. 335; 79, с. 10; 80, с. 314; 81, с. 572; 128, с. 6; 206, с. 50; 298, с. 406; 303, с. 609; 304, с. 5 – 6].

Цивільні зобов'язання, які регулюються нормами зобов'язального права, мають певну автономію в цивільно-правових відносинах, що зумовлено наявністю юридичних особливостей зобов'язань як специфічного виду цивільних правовідносин. Ці особливості полягають у наступному. По-перше, зобов'язання опосередковують процес переміщення майна або інших матеріальних результатів, які також мають майновий характер. Таким чином, вони завжди виступають як майнові цивільні правовідносини. По-друге, оскільки зобов'язання опосередковують процес руху майна, яке може бути передане виключно конкретно-визначеним, а не будь-яким третім особам, ці правовідносини завжди встановлюються з конкретним суб'єктом, а відтак – мають відносний характер. По-третє, якщо юридичним об'єктом правовідносин власності є пасивна поведінка зобов'язаних осіб, то в зобов'язаннях, які опосередковують рух майна, боржники покликані до відповідних

активних (позитивних) дій. Досить рідко на учасника зобов'язання покладається виконання пасивної функції. Стосовно цього С.І. Вільнянський наголошував, що зобов'язання тільки з пасивним обов'язком (змістом) для цивільного права не типові. Пасивний обов'язок (утримання від вчинення певних дій) супроводжує активний (вчинення певних дій) [78, с. 337]. По-четверте, вирішальне значення для юридичного змісту зобов'язань набуває надання управненому суб'єктові можливості вимагати певної поведінки від зобов'язаної особи. Саме тому в зобов'язальних правовідносинах суб'єктивне право дістало назву права вимоги, а обов'язок – боргу [128, с. 5 – 6; 303, с. 610].

Поряд із поняттям цивільного зобов'язання у законодавстві вживається поняття „господарське зобов'язання”. Згідно зі ст. 173 ГК господарським визнається зобов'язання, що виникає між суб'єктом господарювання та іншим учасником (учасниками) відносин у сфері господарювання з підстав, передбачених ГК, де один суб'єкт (зобов'язальна сторона, у т.ч. боржник) зобов'язаний вчинити певну дію господарського чи управлінсько-господарського характеру на користь іншого суб'єкта (виконати роботу, передати майно, сплатити гроші, надати інформацію тощо) або утриматися від певних дій, а інший суб'єкт (управнена сторона, у т.ч. кредитор) має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку. Хоч цей інститут був закріплений на законодавчому рівні лише у ГК 2004 р., в юридичній науці він був предметом детального дослідження ще задовго до цього. Доктриною було розроблено визначення поняття „господарське зобов'язання”, під яким розуміють господарське правовідношення, де один суб'єкт господарювання зобов'язаний вчинити певні дії господарського характеру – перерахувати гроші, передати товар, виконати роботу тощо, а інший суб'єкт має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання цих дій [299, с. 76, 516].

Досліджуючи господарські зобов'язання, І.О. Танчук вказував на те, що у сучасних умовах категорія зобов'язання не є монополією цивільного права. Аналіз практики правового регулювання і наукових теорій дозволяє констатувати, що відбувається перетворення зобов'язання як правової форми суспільних відносин, яке отримує відображення у розвитку наукового поняття зобов'язання. Цей процес передусім обумовлений використанням зобов'язання за межами традиційних сфер, які регулюються цивільним законодавством. Воно використовується фактично у різних сферах, які

підпадають під дію норм різних галузей права. Теоретичне усвідомлення вказаного факту призводить до того, що в літературі визнається наявність інших, відмінних від цивільно-правових зобов'язань (господарсько-правових, трудових, сімейних, фінансових, адміністративних) [297, с. 147]. На цій основі в юридичній літературі було розроблено загальнотеоретичне визначення зобов'язання [297, с. 148; 300, с. 561]. Зобов'язання – це таке правовідношення, в якому управненому суб'єкту протистоїть конкретний зобов'язаний суб'єкт і де праву однієї особи вимагати певної поведінки у свою чергу протистоїть зобов'язання іншої особи дану вимогу виконати. Практичне використання цього типу зв'язку для окремих суспільних відносин відбувається не механічно, а з урахуванням особливостей відносин. Це призводить до диференціації правовідносин, появи ознак, які не притаманні цивільно-правовим зобов'язанням (за суб'єктом, характером прав і обов'язків, об'єктом тощо) [297, с. 148].

Основними видами господарських зобов'язань ГК називає майново-господарські та організаційно-господарські зобов'язання. Відповідно до ч. 1 ст. 175 ГК майново-господарськими визнаються цивільно-правові зобов'язання, що виникають між учасниками господарських відносин при здійсненні господарської діяльності, в силу яких зобов'язана сторона повинна вчинити певну господарську дію на користь другої сторони або утриматися від певної дії, а управнена сторона має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку. Майнові зобов'язання, які виникають між учасниками господарських відносин, регулюються ЦК з урахуванням особливостей, передбачених ГК. Досліджуючи ці правовідносини, О.П. Віхров слушно вказує на те, що господарське законодавство в тій частині, яка стосується горизонтального аспекту господарських правовідносин, тривалий час розвивалося і значною мірою розвивається нині в межах цивілістики. Наслідком цього є наявність у цих двох галузях суміжних інститутів. Насамперед це інститут зобов'язального права [65, с. 15 – 16; 194, с. 299].

Майново-господарські зобов'язання мають такі ознаки: а) суб'єктами виступають учасники господарських відносин – як суб'єкти господарювання, так й інші учасники. Негосподарюючі суб'єкти вступають у ці відносини як управнена сторона з метою господарського забезпечення їх діяльності (ч. 3 ст. 3 ГК); б) юридичним об'єктом є певна господарська дія – виготовлення та реалізація продукції, виконання робіт, надання послуг,

передача майна, сплата грошей тощо або утримання від певної дії. Пасивна поведінка, як правило, не вичерпує юридичного об'єкта зобов'язання, а виступає як результат або доповнення до позитивних дій суб'єктів. Матеріальним об'єктом (предметом) є відповідна продукція, товари, роботи, послуги, гроші, або інше майно; в) зміст складають суб'єктивні юридичні права та обов'язки їх учасників [194, с. 298 – 299].

Крім цивільних та господарських зобов'язань, у вітчизняному законодавстві виділяють податкові зобов'язання. Відповідно до п. 1.2 ст. 1 Закону України від 21 грудня 2000 р. „Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами” податкове зобов'язання – це зобов'язання платника податків сплатити до бюджетів або державних цільових фондів відповідну суму коштів у порядку та в строки, визначені цим Законом або іншими законами України. Аналіз наведеної дефініції дає підстави стверджувати, що термін „зобов'язання” у цьому випадку використовується у значенні не правовідношення, а окремого обов'язку платника податків перед бюджетом або державними цільовими фондами.

Аналіз поняття і змісту зобов'язань, а також правових норм як правової форми існування цих відносин дозволяє зробити висновок про те, що до їх складу входить ціла низка різноманітних відносин. Найсуттєвіші з них, а саме цивільні, у т.ч. майново-господарські зобов'язання держава ставить під кримінально-правову охорону. Тому у цій науковій роботі розглядатиметься механізм правового регулювання та кримінально-правова охорона саме зазначених правовідносин.

Право є регулятором суспільних відносин лише в єдності, системі своїх норм. Норми кримінального права, за допомогою яких здійснюється кримінально-правова охорона зобов'язальних правовідносин України, існують не як ізольоване явище правової дійсності, а як складова правового регулювання цих відносин. Ефективність такого впливу досягається за допомогою механізму правового регулювання, який дозволяє не лише зібрати разом явища правової дійсності – норми, правовідносини, юридичні акти тощо й окреслити їх як цілісність, а й представити їх в діючому системно-динамічному вигляді, що характеризує результативність правового регулювання, його спроможність гарантувати з правового боку досягнення поставлених законодавцем цілей [3, с. 10]. Характеризуючи право як нормативну основу механізму правового регулювання цивільних, у т.ч. майново-

господарських зобов'язань, необхідно враховувати, що таку роль, за слушним висловлюванням С.С. Алексєєва, виконують не окремі, ізольовано взяті юридичні норми, а норми права в єдності, тобто правові інститути, а нерідко й сукупності інститутів різних галузей права [2, с. 115]. Зважаючи на це, у межах пропонованого дослідження важливо з'ясувати механізм правового регулювання цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань в цілому і місце, яке займає в ньому, кримінально-правова охорона вказаних правовідносин.

Під механізмом правового регулювання в теорії права розуміють взяті в єдності систему правових засобів, за допомогою якої забезпечується результативний правовий вплив на суспільні відносини [3, с. 10], організовану найбільш послідовним чином з метою подолання перешкод на шляху задоволення інтересів суб'єктів права [253, с. 625]. Правове регулювання становить тривалий процес, який поділяється на декілька етапів, стадій. Останні можуть виступати критеріями для виокремлення ключових елементів механізму правового регулювання [3, с. 26]. Існування окремих стадій (етапів) правого регулювання в теорії права загальновизнане. Однак питання про те, які саме стадії слід виділяти, є спірним.

Так, С.С. Алексєєв виділяє такі основні стадії механізму правового регулювання: а) формування і дія юридичних норм; б) виникнення прав та обов'язків (правовідносин); в) реалізація прав та обов'язків. Додатковою, факультативною стадією механізму правового регулювання є стадія застосування права [2, с. 34; 3, с. 26]. Трьом стадіям механізму правового регулювання відповідають і три основні його елементи: а) юридичні норми; б) правовідносини; в) акти реалізації суб'єктивних юридичних прав та обов'язків [2, с. 34].

На нашу думку, ця точка зору є найбільш переконливою, оскільки дозволяє виокремити засоби правого впливу, вирізнити серед них вузлові елементи, з'ясувати головні специфічні функції, які виконуються засобами правового впливу, їх роль у процесі правового регулювання, структурні зв'язки, що їх визначають [3, с. 26]. Таким чином, при аналізі стадій та елементів механізму правового регулювання цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань у цій роботі надалі братиметься до уваги саме наведена точка зору.

Перша стадія механізму правового регулювання цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань – стадія формування і дії правових норм – характеризується

створенням нормативної основи правового регулювання. На цій стадії введені в правову систему норми регламентують, спрямовують поведінку учасників суспільного життя шляхом встановлення їх правового статусу. Для суб'єкта права (індивіда чи організації) встановлюється коло можливих прав і обов'язків [254, с. 155]. У механізмі правового регулювання цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань на першому етапі розробляються та ухвалюються у встановленому порядку норми, що регламентують зазначені суспільні відносини шляхом надання їх учасникам суб'єктивних прав і покладення на них юридичних обов'язків. Юридичні норми утворюють нормативну основу механізму правового регулювання [2, с. 34 – 35]. У теорії права під юридичною нормою зазвичай розуміється встановлене або санкціоноване державою правило поведінки, яке охороняється державою від порушень за допомогою засобів державного примусу [231, с. 434]. Структура юридичної норми, як відомо, характеризується наявністю трьох взаємопов'язаних між собою частин: гіпотези, диспозиції і санкції [208, с. 201; 253, с. 317].

Разом із тим у правовій науці зазначається, що в текстах чинних нормативних актів досить складно знайти приклад такого словесно-документального викладу нормативного матеріалу, який містив би всі три необхідні частини правової норми. Пояснюється це процесом спеціалізації права як виявом його розвитку, що втілює зовнішній вплив на нього різних чинників і внутрішніх потреб правової системи [85, с. 43]. С.С. Алексєєв вбачає суть цього процесу в тому, що в праві відбувається те, що умовно можна назвати розподілом праці між нормами, у результаті чого норми та їх комплекси зосереджуються переважно на виконанні певних операцій, конкретизується зміст норм і одночасно проходить інтеграція в регулюванні суспільних відносин. Із цього робиться важливий, у т.ч. у контексті здійснюваного дослідження висновок: процес спеціалізації, розподілу праці між нормами обумовлює врешті-решт перетворення нормативної системи на комплекс головним чином спеціалізованих нормативних положень, а звідси виникає необхідність при аналізі окремої юридичної норми, з огляду на її спеціалізований характер, враховувати її зв'язки з багатьма іншими нормами-приписами [3, с. 37 – 39].

Розвиток спеціалізації права призвів до появи в системі права поряд з юридичними нормами і норм-приписів. Останні становлять собою елементарну, логічно завершену

державно-владну нормативну настанову, безпосередньо виражену в тексті нормативного акта [3, с. 39 – 41; 231, с. 445 – 446].

Аналізуючи правову регламентацію цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань як першу стадію механізму їх правового регулювання, слід зазначити, що норми-приписи, з яких власне і складаються логічні правові норми, містяться в багатьох нормативних актах, що належать до різних галузей права, – цивільного, господарського, кримінального та ін.

Так, підстави та порядок виникнення цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань закріплені у нормах ЦК та ГК, зокрема, у главах 47, 52 – 73, 78 – 83 ЦК і главах 19, 20, 30 – 36 ГК. Відповідно до ч. 2 ст. 509, ст. 11 ЦК підставами виникнення цивільних зобов'язань, зокрема, є: 1) договори та інші правочини; 2) завдання майнової (матеріальної) та моральної шкоди іншій особі тощо. В свою чергу майново-господарські зобов'язання відповідно до ст. 174 ГК можуть виникати: безпосередньо із закону або іншого нормативно-правового акта, що регулює господарську діяльність; з господарського договору та інших угод, передбачених законом, а також з угод, не передбачених законом, але таких, які йому не суперечать; внаслідок заподіяння шкоди суб'єкту господарювання тощо. Зазначені норми виступають своєрідною гіпотезою у структурі логічних норм, які регламентують цивільні, у т.ч. майново-господарські зобов'язання і закріплюють умови виникнення прав і обов'язків учасників цих зобов'язань.

Порядок та умови існування і припинення цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань закріплені, зокрема, у главах 48 – 50, 53 – 73, 78 – 83 ЦК, главах 22, 23 ГК, у Законі України від 30 червня 1999 р. „Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”, у Законі України від 21 квітня 1999 р. „Про виконавче провадження”. Так, відповідно до ст. 526 ЦК та ст. 193 ГК цивільні, у т.ч. майново-господарські зобов'язання повинні виконуватися належним чином відповідно до закону, інших правових актів, договору, а за відсутності конкретних вимог щодо виконання зобов'язання – відповідно до вимог, що у певних умовах звичайно ставляться. Якщо особа не виконує покладені на неї згідно з зобов'язанням обов'язки, кредитор може звернутися за захистом порушеного права до суду і примусити боржника до виконання через інститут виконавчого провадження. Якщо боржник (суб'єкт господарської діяльності) не може

виконати покладені на нього обов'язки в повному обсязі, тоді задоволення вимог кредиторів відбувається в рамках провадження у справі про банкрутство. Зазначені норми виступають своєрідною диспозицією у структурі логічних норм, які регламентують права та обов'язки учасників цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань, умови існування та припинення цих правовідносин.

У нормативних актах цивільного, господарського, адміністративного та кримінального права містяться, зокрема, норми-приписи, у яких передбачені заходи державного примусу, що застосовуються до осіб, винних у порушенні правових норм, які регулюють цивільні, у т.ч. майново-господарські зобов'язання. Ці норми виступають своєрідною санкцією у структурі логічних норм. Так, у главі 51 ЦК і главах 24 – 26 ГК закріплена цивільно-правова та господарсько-правова відповідальність за невиконання або неналежне виконання цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань. У главі 27 ГК закріплена адміністративна відповідальність за порушення майново-господарських зобов'язань. Також у ст. 188-13 КпАП і ст. ст. 87 – 88 Закону України від 21 квітня 1999 р. передбачена адміністративна відповідальність за невиконання рішення суду України, відповідно до якого на зобов'язану сторону покладається обов'язок виконати цивільне, у т.ч. майново-господарське зобов'язання. І як крайній засіб існує кримінальна відповідальність за умисне ухилення від виконання цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань у зв'язку з фіктивним банкрутством, доведенням до банкрутства, приховуванням стійкої фінансової неспроможності, незаконними діями у разі банкрутства та шахрайством з фінансовими ресурсами (ст. ст. 218, 219, 220, 221, 222 чинного КК України).

Отже, лише сукупність норм-приписів, які регулюють певні суспільні відносини, утворює логічну правову норму. Як справедливо зазначає з цього приводу С.С. Алексєєв, логічна норма не подається в тексті нормативного акта у вигляді одного цілісного фрагмента. Через спеціалізацію права її зміст та елементи, втілені у низці нормативних приписів і, відповідно до цього, розташовані в різних статтях та інших підрозділах тексту акта, а іноді й декількох актів [3, с. 43].

Друга стадія механізму правового регулювання цивільних, у тому числі майново-господарських зобов'язань – стадія виникнення прав та обов'язків (правовідносин), коли за

наявності передбачених обставин – юридичних фактів у конкретних суб'єктів виникають права та обов'язки¹.

Загальнорегулятивні правовідносини врегульовані розділом I „Загальні положення про зобов'язання” та розділом II „Загальні положення про договір” книги п'ятої ЦК, розділом IV „Господарські зобов'язання” ГК. Конкретні регулятивні відносини – це правовідносини активного типу, де одна сторона – боржник повинна виконувати покладені на неї відповідні обов'язки, а інша – кредитор – має право вимагати їх виконання. Вони врегульовані розділом III „Окремі види зобов'язань” книги п'ятої ЦК України, розділом VI „Особливості правового регулювання в окремих галузях господарювання” ГК, іншими нормативними актами. Охоронні відносини опосередковують застосування юридичних санкцій за порушення правових вимог. Суб'єктивне право в охоронних правовідносинах складається із правомочності компетентних органів або осіб щодо застосування санкцій до фізичної або юридичної особи за порушення порядку виникнення та виконання майнових зобов'язань. Юридичний же обов'язок полягає у відбутті покарання, передбаченого цією санкцією. Ці правовідносини врегульовані главою 82 „Відшкодування шкоди” ЦК, розділом V „Відповідальність за правопорушення у сфері господарювання” ГК, ст. 188-13 КпАП, ст.ст. 87 – 88 Закону України від 21 квітня 1999 р., ст.ст. 218 – 222 КК.

Третя стадія механізму правового регулювання – це реалізація прав та обов'язків. На цій стадії правове регулювання досягає своєї мети – перетворюється на поведінку конкретних осіб, дозволяє фактично використати права й виконати обов'язки [2, с. 34; 208, с. 151]. Зазначеній стадії відповідають такі елементи його механізму, як акти реалізації суб'єктивних юридичних прав та обов'язків – це основний засіб, за допомогою якого права й обов'язки втілюються в життя – здійснюються у поведінці конкретних суб'єктів [253, с. 629].

Примітка.

Як зазначається в теорії права, кожен вид правовідносин виконує такі функції: а) закріплює коло суб'єктів, на яких поширюється дія норм; б) закріплює конкретну поведінку, яку повинні або можуть дотримуватися суб'єкти; в) відкриває можливість для приведення в дію спеціальних засобів забезпечення юридичного обов'язку. Разом із тим у рамках окремих правовідносин можна вирізнити такі частини, котрі „спеціалізуються” на одній із вказаних функцій. Відповідно до цього їх можна поділити на три види: а) загальнорегулятивні – правовідносини, спрямовані переважно на закріплення кола суб'єктів права, визначення їх загального юридичного статусу; б) конкретні регулятивні – правовідносини, спрямовані безпосередньо на закріплення конкретної поведінки суб'єктів; в) охоронні – правовідносини, спрямовані безпосередньо на реалізацію засобів державно-примусового впливу [85, с. 52 – 53].

За наявності перешкод до задоволення законних прав та інтересів суб'єктів правовідносин стадія реалізації суб'єктивних прав та обов'язків доповнюється застосуванням права, що посилює владність юридичних норм, конкретизує власні приписи нормативних актів. У цьому випадку юрисдикційні органи вживають заходів державно-примусового характеру для ліквідації перешкод у реалізації прагнень суб'єктів і застосовують до правопорушників заходи юридичної відповідальності. З метою вирішення зазначених завдань приймаються юрисдикційні акти, в яких не лише констатується факт вчинення правопорушення, міститься наказ виконання юридичного обов'язку, а й визначаються заходи юридичної відповідальності до правопорушників.

Слід зазначити, що юрисдикційні акти в механізмі правового регулювання цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань мають допоміжне значення. Необхідність у таких актах виникає, наприклад, у разі кримінально караного ухилення боржників від виконання покладених на них обов'язків, тобто дій, які вимагаються регулятивними правовими нормами, умовами договору.

Розгляд механізму правового регулювання цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань України дозволяє з'ясувати, яке місце займає в ньому кримінально-правова охорона цих правовідносин. На думку С.Д. Шапченка, механізм кримінально-правової охорони соціальних цінностей може бути представлений як сукупність двох аспектів, які науковець називає відповідно „загальнорегулятивним” і „традиційним”. Перший аспект означає встановлення конкретної кримінально-правової заборони та її дотримання суб'єктами правовідносин [148, с. 141]. Так, на стадії формування та дії правових норм норми кримінального права як норми-приписи входять до складу логічної норми, що регулює окремий вид цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань. У структурі логічної правової норми вони відіграють роль санкцій, оскільки закріплюють відповідальність за певні порушення норм зобов'язального права¹.

Примітка.

Складовою кримінально-правової охорони В.Д. Філімонов також визнає попередження несприятливого впливу на об'єкт охорони шляхом примушування осіб до законослухняної поведінки. Юридичним фактом, що породжує загальнопревентивні кримінально-правові відносини, науковець вважає ухвалення і набрання чинності законом, що встановлює кримінальну відповідальність за вчинення злочину [288, с. 56, 61, 81]. Поділяючи такий підхід, зауважимо, що кримінальний закон, який передбачає можливість призначення покарання, самим своїм існуванням чинить загальнопревентивний вплив на учасників зобов'язальних правовідносин і у такий спосіб забезпечує цивільні, у т.ч. майново-господарські зобов'язання. Якщо ці правовідносини, що охороняються кримінальним правом, не порушуються, дія кримінально-правових норм обмежується лише першою стадією механізму правового регулювання.

Другий аспект механізму кримінально-правової охорони соціальних цінностей передбачає порушення кримінально-правової заборони, за чим слідує офіційна кримінально-правова оцінка такого порушення, обрання конкретного заходу кримінально-правового впливу і застосування його до порушника [148, с. 141]. Так, на стадії виникнення прав та обов'язків (правовідносин) норми кримінального права діють лише за наявності юридичного факту – вчинення злочину. У цьому разі виникають охоронні кримінально-правові відносини. Ці відносини існують між державою в особі її спеціальних органів та особою, яка вчинила злочин. Суб'єктивне право в таких відносинах полягає в правомочності компетентних органів держави застосувати до винної особи кримінальну відповідальність за вчинення злочину, який порушує встановлений порядок виникнення та виконання цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань. Юридичний обов'язок полягає в тому, що винна особа повинна бути піддана державному осуду за вчинений нею злочин, а також може зазнати позбавлень та обмежень, передбачених кримінальним законом як покарання.

На третій стадії механізму правового регулювання цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань – на стадії реалізації прав та обов'язків – норми кримінального права також діють лише за наявності перешкод до задоволення законних прав та інтересів суб'єктів правовідносин, тобто в межах застосування права за умови порушення особою порядку виникнення та виконання цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань. Формою виразу дії норм кримінального права на цій стадії є обвинувальний вирок суду, яким особа визнається винною у вчиненні злочину.

Аналіз механізму правового регулювання цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань, а також змісту злочинів, що посягають на ці правовідносини, дозволяє розділити такі злочини на дві групи:

- 1) злочини, які порушують установлений порядок *виникнення* цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань. До цієї групи належить злочин, передбачений ст. 220 КК (у частині умисного приховування суб'єктом злочину своєї стійкої фінансової неспроможності шляхом подання недостовірних відомостей, якщо адресатом таких відомостей виступає потенційний кредитор), і злочин, передбачений ст. 222 КК (у частині

надання завідомо неправдивої інформації банкам або іншим кредиторам з метою отримання кредиту);

2) злочини, які порушують установлений порядок *виконання* цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань. До цієї групи належать злочини, передбачені ст. ст. 218, 219, 221 і ст. 220 КК (останній у частині умисного приховування суб'єктом злочину своєї стійкої фінансової неспроможності шляхом подання недостовірних відомостей, якщо адресатом таких відомостей виступає кредитор або господарський суд при порушенні провадження у справі про банкрутство).

Оскільки в основу запропонованої класифікації злочинних посягань покладені їх об'єктивні та суб'єктивні ознаки, вона буде більш детально розглянута й обґрунтована в наступних розділах роботи.

1.2. Врахування принципів криміналізації при запровадженні кримінальної відповідальності за діяння, які порушують установлений порядок виникнення та виконання майнових зобов'язань, у чинному кримінальному законодавстві України

Обов'язковим елементом кримінально-правової характеристики злочинів є соціальна обумовленість встановлення та збереження кримінальної відповідальності за певний вид злочинів [54, с. 181]. Кримінально-правова охорона цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань може бути ефективною лише за умови здійснення її із суворим додержанням принципів криміналізації – науково обґрунтованих і свідомо застосовуваних загальних правил і критеріїв оцінки припустимості й доцільності кримінально-правової новели, яка встановлює або змінює відповідальність за конкретний вид діяння [210, с. 209]. Питанням криміналізації та декриміналізації діянь були присвячені роботи П.С. Дагеля, Г.А. Злобіна, О.І. Коробєєва, В.М. Кудрявцева, Н.О. Лопашенко, В.В. Лунєєва, М.І. Мельника, А.В. Наумова та інших вчених. Аналіз цих робіт дозволяє підтримати позицію Н.О. Гуторової, котра вказує на те, що наукова розробка проблем, які є принципово важливими для кримінального права, виявила суттєві складнощі у формулюванні підстав, умов і принципів криміналізації суспільно небезпечних діянь. Ученими були висловлені й обґрунтовані різні (у т.ч. й діаметрально протилежні) точки зору з цього приводу [85, с. 60].

Одне з комплексних наукових досліджень, присвячених питанням криміналізації та декриміналізації, було проведено колективом авторів у роботі „Основания уголовно-правового запрета. Криминализация и декриминализация” [210]. Як і Н.О. Гуторова [84, с. 62], вважаємо, що на сьогодні вказана праця найбільш повно й переконливо відбиває основні принципи криміналізації суспільно небезпечних діянь, а запропонована у ній система таких принципів є детально обґрунтованою й цілком відповідає потребам правотворчої діяльності. Тому при розгляді питань криміналізації суспільно небезпечних посягань на цивільні, у т.ч. майново-господарські зобов'язання за основу будуть взяті положення, викладені у зазначеному дослідженні.

Як відзначає Г.А. Злобін, підстави криміналізації – це дійсні передумови, соціальні причини виникнення або зміни кримінально-правової норми. За своїм характером вони можуть бути достатньо різномірними [210, с. 205, 206]. Інститут зобов'язального права посідає важливе місце в системі цивільного й господарського права. При соціалістичній системі господарювання відносини цього виду були піддані кримінально-правовій охороні лише на ранніх етапах, про що йтиметься у наступних підрозділах. Це пояснюється тим, що за умов соціалістичної власності на знаряддя і засоби виробництва й фактично державної монополії на здійснення господарської діяльності заподіяння шкоди цивільним, у т.ч. майново-господарським зобов'язанням із боку фізичних або юридичних осіб було або неможливим (зокрема, у зв'язку з відмовою від інституту неспроможності й банкрутства) або економічно не вигідним (так, ухилення від виконання цивільного зобов'язання керівником державного підприємства не могло призвести до поліпшення добробуту ні цієї особи, ні підприємства загалом). Більше того, звернення стягнення на особу боржника вважалося пережитком капіталістичної системи. Як зазначав свого часу П.П. Заворотько, радянське законодавство не допускає застосування до боржника примусових заходів, які практикуються в капіталістичних країнах, таких як арешт, особистий обшук, привід до суду для встановлення майнового стану, обмеження пересування, проголошення неспроможним [97, с. 205, 206].

У результаті переходу України до регульованої ринкової економіки, розвитку різних форм власності та приватного підприємництва в цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язаннях стало брати участь широке коло фізичних осіб та юридичних осіб різних

форм власності. Був запроваджений інститут неспроможності, швидкими темпами почали розвиватися відносини кредитування. За цих умов виконання взятих на себе обов'язків у багатьох випадках суперечить особистим або корпоративним інтересам таких суб'єктів, що створює підстави для вчинення посягань на цивільні, у т.ч. майново-господарські зобов'язання, а, отже, зумовлює необхідність кримінально-правової охорони зазначених правовідносин від суспільно небезпечних посягань. Таким чином, підставою криміналізації суспільно небезпечних посягань на цивільні, у т.ч. майново-господарські зобов'язання слід визнати несприятливу динаміку певного виду суспільно небезпечних діянь, які раніше не утворювали спеціальних складів злочинів.

Криміналізація обов'язково повинна здійснюватися з дотриманням розроблених та опрацьованих теорією кримінального права принципів криміналізації. У нашій роботі, як вже зазначалось, буде взято за основу систему принципів криміналізації, запропоновану Г.А. Злобіним, відповідно до якої вони поділяються на дві групи: 1) соціальні й соціально-психологічні; 2) системно-правові [210, с. 209 – 242].

Соціальні й соціально-психологічні принципи криміналізації. На першому місці серед принципів криміналізації, які відбивають об'єктивні (незалежні безпосередньо від вини) властивості, перебуває *принцип суспільної безпеки*. Лише те діяння може бути правомірно криміналізоване, суспільна безпека якого достатньо (с точки зору кримінального права) висока [210, с. 216]. Недотримання цього принципу може призвести до необґрунтованої (безпідставної) криміналізації, яка, як справедливо зазначає М.І. Мельник, полягає у визнанні злочином діяння, якому не притаманні достатні для криміналізації характер та ступінь шкідливості (небезпечності) [183, с. 94]. Тому при вирішенні проблеми криміналізації посягань на цивільні, у т.ч. майново-господарські зобов'язання необхідно встановити, чи характеризуються ці посягання таким рівнем суспільної безпеки, який є достатнім для злочинів.

Відповідно до ч. 1 ст. 11 КК суспільна безпека є обов'язковою ознакою будь-якого злочину. Вона полягає в тому, що злочинне діяння або завдає шкоду відносинам, які охороняються кримінальним законом, або створює реальну загрозу завдання такої шкоди [146, с. 77; 164, с. 128]. Критерієм оцінки її ступеня виступають об'єктивні й суб'єктивні ознаки злочину [146, с. 77]. Виходячи із зазначеного, аналіз суспільної безпеки необхідно

проводити щодо кожного окремого злочину. У межах цього підрозділу проаналізуємо основні чинники, які найбільш істотно впливають на суспільну небезпеку посягань на цивільні, у т.ч. майново-господарські зобов'язання, а аналіз суспільної небезпеки щодо кожного окремого складу злочину, який посягає на ці правовідносини, буде здійснено у наступних розділах роботи.

Важливим критерієм оцінки ступеня суспільної небезпеки виступає об'єкт, на який посягає злочин. Цивільні, у т.ч. майново-господарські зобов'язання як система правовідносин, поряд із відносинами власності посідають важливе місце в системі цивільного й господарського права. Так, лише в юридичних формах майново-господарських зобов'язань реалізується господарській обіг – процес переміщення товарів (результатів виконання робіт, надання послуг) із сфери виробництва у сферу розподілу та обміну й через неї – у сферу споживання [146, с. 77]. Посягання на зазначені правовідносини призводять до порушення встановленого законодавством порядку зайняття господарською діяльністю, підривають засади кредиту, коливають довіру в господарських стосунках, позбавляють економіку важливого фінансового джерела – кредитів та інвестицій. Отже, рівень соціальної цінності цих правовідносин є достатнім для їх кримінально-правової охорони.

Щоправда, на відміну від життя людини, ці правовідносини становлять собою не абсолютну, а відносну цінність, і шкода, яка їм завдається, у більшості випадків може бути усунена в цивільно-правовому або господарсько-правовому порядку. Це дає підстави для висновку про те, що цивільні, у т.ч. майново-господарські зобов'язання повинні охоронятися засобами кримінально-правового характеру тільки від найбільш небезпечних посягань, таких як фіктивне банкрутство, доведення до банкрутства, приховування стійкої фінансової неспроможності, незаконні дії у разі банкрутства та шахрайство з фінансовими ресурсами.

До цієї групи посягань слід віднести й умисне невиконання фізичною особою рішення суду в цивільній та господарській справі, вироку суду в частині задоволення цивільного позову або постанови суду в адміністративній справі в частині відшкодування шкоди, або перешкоджання їх виконанню, яке на цей час не є злочином. Суспільна небезпека цього посягання полягає в тому, що воно спричиняє шкоду не тільки правовідносинам, які

виникають у сфері виконання судових рішень, а й судовій владі взагалі, тому що виконання – це продовження та завершення судового рішення; без нього судовий процес не має смислу, а судова система не виконує свого призначення. Невипадково виконання характеризується як дуже важлива частина правової практики, яка відображає ефективність усього механізму правового регулювання та здатність права впливати на поведінку людини. Влада, яка неспроможна забезпечити реальне виконання судових рішень, не сприймається як така. Тому невиконання судових рішень дискредитує перш за все судову владу України. Крім того, виконавче провадження є важливим етапом на шляху поновлення порушених цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язальних правовідносин, яким також завдається шкода в тому разі, коли відповідні судові рішення не виконуються [111, с. 120]. В п. 1 постанови Пленуму Верховного Суду України від 29 грудня 1976 року № 11 „Про судові рішення” [223] зазначається, що судові рішення є найважливішим актом правосуддя, покликаним забезпечити захист гарантованих Конституцією України прав і свобод людини, правопорядку та здійснення проголошеного Конституцією принципу верховенства права.

В той же час в Україні рішення судів в частині майнових стягань виконуються, за інформацією міністра юстиції М. Оніщука, лише на 8 % (загальний рівень виконання рішень судів – приблизно 32,5 %) [209]. У зв'язку з цим у нашій роботі ми ставимо питання про криміналізацію зазначеного посягання на цивільні, у т.ч. майново-господарські зобов'язання.

Наступним критерієм оцінки ступеня суспільної небезпеки виступає характер і розмір шкоди, яка заподіюється або може бути заподіяна цивільним, у т.ч. майново-господарським зобов'язанням у результаті порушення порядку виникнення або виконання цих правовідносин. Її розмір, який дорівнює трьомстам н.м.д.г., виступає тим критерієм, який відмежовує злочинне посягання від незлочинного. Особливої уваги заслуговує питання визначення характеру й розміру шкоди, яка заподіюється при невиконанні фізичною особою рішення суду в цивільній та господарській справі, вироку суду в частині задоволення цивільного позову або постанови суду в адміністративній справі в частині відшкодування шкоди. Більш детально це питання буде розглянуто в підрозділі 2.2 роботи.

Іншим критерієм, який суттєво впливає на суспільну небезпеку посягань на цивільні, у т.ч. майново-господарські зобов'язання, і має враховуватися при криміналізації цих діянь, виступає спосіб їх вчинення. Такі посягання, як фіктивне банкрутство, приховування стійкої фінансової неспроможності, незаконні дії у разі банкрутства та шахрайство з фінансовими ресурсами криміналізовані у т.ч. через те, що способом їх вчинення виступає обман у вигляді надання завідомо неправдивої інформації.

На суспільну небезпеку посягань на цивільні, у т.ч. майново-господарські зобов'язання впливають й ознаки суб'єкту злочину. Наділення останнього певними повноваженнями полегшує, а в багатьох випадках взагалі робить можливим посягання на зазначені правовідносини. Тому цілком обґрунтованою є криміналізація певних посягань на цивільні, у т.ч. майново-господарські зобов'язання лише з боку осіб, наділених ознаками спеціального суб'єкта, – службової особи суб'єкта господарської діяльності, громадянина-засновника суб'єкта господарської діяльності, фізичної особи-підприємця.

Критерієм, який істотно впливає на суспільну небезпеку вчиненого особою, є і форма вини. Загальновизнано, що діяння, вчинені умисно, характеризуються більш високим рівнем суспільної небезпеки порівняно з такими ж діяннями, вчиненими з необережності. Тому заслуговує на підтримку рішення законодавця криміналізувати лише умисні посягання на цивільні, у т.ч. майново-господарські зобов'язання. Також на ступінь суспільної небезпеки діяння впливає мотив і мета злочину.

Наступним принципом криміналізації є *принцип відносної поширеності діяння*. Нижня межа, яка встановлена зазначеним принципом, полягає в тому, що діяння повинні бути більш-менш розповсюдженими. У той же час будь-яка спроба криміналізувати дуже поширені форми поведінки була б, безперечно, дисфункціональною, оскільки результат вийшов би за межі практичних можливостей кримінальної юстиції і тим самим була б зведена у норму безкарність діянь, оголошених злочинними [210, с. 218-219].

Аналіз правозастосовної практики дозволяє зробити висновок про те, що суспільно небезпечні посягання, відповідальність за які передбачена у ст.ст. 218 – 222 КК, відповідають вказаному принципу криміналізації (див. Додаток В). Відносно незначна кількість кримінальних справ, порушуваних та розслідуваних за ст.ст. 218 – 221 КК, свідчить, на нашу думку, не про те, що передбачені цими нормами злочини є

нерозповсюдженими, а про те, що: 1) йдеться про латентні злочини; 2) злочини складні з точки зору їх розслідування; 3) диспозиції зазначених кримінально-правових заборон містять певні вади, які ускладнюють процес притягнення винних до відповідальності. Торкаючись проблеми невеликої кількості порушених кримінальних справ про злочини, пов'язані з банкрутством, П.Д. Пригуза вважає за потрібне наголосити і на недостатній обізнаності слідчих ОВС із відповідною сферою правового регулювання. При цьому автор, будучи суддею господарського суду, констатує, що ознаки такого передбаченого ст. 221 КК злочину, як незаконні дії у разі банкрутства, наявні щонайменше у кожній третій господарській справі про банкрутство [229, с. 87, 88].

Наступним принципом криміналізації є *принцип розмірності позитивних і негативних наслідків криміналізації*. Відповідно до цього принципу встановлення кримінальної караності діяння припустимо лише тоді, коли є впевненість у тому, що позитивні соціальні результати застосування кримінального права істотно перевершать невідворотні негативні наслідки криміналізації [210, с. 220]. З цього приводу Н.О. Лопашенко зазначає, що оберігаючи головні інтереси, законодавець у процесі криміналізації неминуче жертвує другорядними [173, с. 293]. Наприклад, криміналізуючи приховування стійкої фінансової неспроможності (ст. 220 КК), законодавець жертвує правом боржника самостійно спробувати подолати стійку фінансову неспроможність поза провадженням у справі про банкрутство, у результаті порушення якого боржник може бути визнаний банкрутом.

При посяганні на цивільні, у т.ч. майново-господарські зобов'язання завдається матеріальна шкода не тільки кредиторам, а й державі, іншим особам (наприклад, працівникам підприємства-боржника), самому боржнику. За умов ринкової економіки підприємницька діяльність поєднується з ризиком заподіяння шкоди не лише самому підприємцю-боржнику, але і його контрагентам. Таким чином, схилиємось до думки про те, що результати криміналізації найбільш небезпечних посягань на вказані правовідносини значно переважають негативні наслідки.

Принцип кримінально-політичної адекватності криміналізації полягає в тому, що зміст кожної поточної зміни в законодавстві про кримінальну відповідальність, яка переслідує конкретні цілі, повинен більшою або меншою мірою виражати загальні напрями кримінальної політики держави. Неприпустима будь-яка зміна кримінального

законодавства, яка суперечить основам правопорядку, завданням і основним напрямам кримінальної політики держави¹ [210, с. 224].

Кримінальна політика знаходить своє вираження у відповідних державних програмах. На сьогодні діє Концепція комплексної програми профілактики правопорушень на 2006 – 2008 роки, схвалена Розпорядженням КМУ від 1 березня 2006 року № 116-р. У п. 2 Концепції зазначається, що нерозв'язання ряду проблем у сфері профілактики правопорушень пояснюється динамічними процесами, що відбуваються в економіці, банкрутством суб'єктів господарювання та частою зміною форм їх господарської діяльності. Це негативно впливає на зниження рівня злочинності та правопорушень, їх структуру, призводить до виникнення нових форм та способів протиправної діяльності. Одним із заходів Програми є підвищення рівня контролю за дотриманням закону під час провадження господарської діяльності, набуття та реалізації майнових прав.

Звернення до державних програм, присвячених боротьбі зі злочинністю, дає підстави стверджувати, що криміналізація суспільно небезпечних посягань на цивільні, у т.ч. майново-господарські зобов'язання відповідає загальним напрямам здійснюваної в Україні кримінальної політики.

Важливу групу принципів криміналізації й декриміналізації суспільно небезпечних діянь утворюють *системно-правові принципи криміналізації*, які, у свою чергу, поділяються на *загальноправові і кримінально-правові системні принципи криміналізації*.

Загальноправові системні принципи. Головна системно-правова вимога до будь-якої норми кримінального законодавства полягає в тому, щоб ця норма за її змістом і формою відповідала загальним принципам, на яких ґрунтується вся система права, і, безумовно, не суперечила б жодному з цих принципів [210, с. 228].

Першим у зазначеній системі принципів є *принцип конституційної адекватності*. У ст. 8 Конституції України закріплено, що вона має найвищу юридичну силу. Отже, криміналізація суспільно небезпечних посягань на цивільні, у т.ч. майново-господарські

Примітка.

Аналіз наукової літератури дозволяє зробити висновок про те, що вченими були висловлені й обґрунтовані різні точки зору з приводу визначення поняття „кримінальна політика”. У нашій роботі під кримінальною політикою ми розуміємо: 1) державну політику (доктрину) боротьби зі злочинністю, яка виражена у відповідних директивних актах (законах, указах Президента, постановах уряду); 2) наукову теорію та синтез відповідних політичних, соціологічних та правових знань; 3) особливий вид соціальної діяльності, спрямований на активну наступальну протидію злочинності та іншим правопорушенням [57, с. 32]. Запропоноване визначення видається найбільш придатним для використання та наближення до реальності.

зобов'язання не повинна суперечити положенням Основного Закону. Відповідно до ст. 15 Конституції суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах економічної багатоманітності. При цьому кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (ст. 68 Конституції). Зазначене положення кореспондується з положеннями ст. 526 ЦК і ч. 1 ст. 193 ГК, відповідно до яких цивільні, у т.ч. майново-господарські зобов'язання мають виконуватися належним чином. Отже, забезпечення належного виконання цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань, зокрема, засобами кримінально-правової охорони відповідає принципу конституційної адекватності.

Відповідає йому і криміналізація невиконання фізичною особою рішення суду в цивільній та господарській справі, вироку суду в частині задоволення цивільного позову або постанови суду в адміністративній справі в частині відшкодування шкоди. Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (ст. 6 Конституції). При цьому правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, а судові рішення ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими до виконання на всій території України (ч. 1 ст. 5 Конституції). Таким чином, забезпечення невідворотності виконання зазначених судових актів з боку боржників-фізичних осіб засобами кримінально-правової охорони відповідає принципу конституційної адекватності.

Наступним є *принцип системно-правової несуперечливості криміналізації (декриміналізації) конкретного діяння*. При криміналізації конкретного діяння необхідно з'ясувати, чи не суперечить вона нормам інших галузей права, тобто не оголошує злочинним те, що дозволено іншим чинним законодавством [210, с. 231]. У підрозділі 1.1 роботи кримінально-правову охорону цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань було розглянуто як складову частину механізму їх правового регулювання. На підставі проведеного аналізу можна зробити висновок про відповідність криміналізації суспільно небезпечних посягань на зазначені правовідносини принципу системно-правової несуперечливості криміналізації (декриміналізації) конкретного діяння.

Принцип міжнародно-правової необхідності й допустимості криміналізації. Аналіз міжнародного законодавства дає підстави стверджувати, що криміналізація суспільно небезпечних посягань, які порушують установлений порядок виникнення та виконання

майнових зобов'язань не суперечить йому. Так, Протокол № 4 до Конвенції про захист прав і основних свобод людини, який гарантує деякі права та свободи, не передбачені Конвенцією та Першим Протоколом до неї, із поправками, внесеними відповідно до положень Протоколу № 11, ратифікований Україною 17 липня 1997 р. [232], містить ст. 1 (Заборона ув'язнення за борг). В ній зазначено, що жодна людина не може бути позбавлена волі лише на підставі неспроможності виконання свого договірною зобов'язання. Виходячи з цього положення, тільки наявність невиконаного зобов'язання ще не дає підстави позбавляти особу волі. Це положення більш детально розкрито в нашій роботі далі.

Аналіз кримінального законодавства зарубіжних країн також дає підстави стверджувати, що зазначені суспільно небезпечні посягання теж визнаються злочинами і тягнуть за собою кримінальну відповідальність, а також є додатковим свідченням того, що кримінально-правова протидія досліджуваним посяганням не суперечитиме зарубіжному законодавству. Так, злочини, аналогічні за змістом фіктивному банкрутству (ст. 218 КК України), закріплені у ст. 197 КК РФ (Фіктивне банкрутство) [276, с. 95], ст. 238 КК Білорусі (Неправдиве банкрутство) [272, с. 289 – 290], ч. 2 ст. 214 КК Латвії (Ненадання заяви про неплатоспроможність і надання неправдивої заяви) [270, с. 214 – 215], ст. 217 КК Казахстану (Неправдиве банкрутство) [274, с. 242 – 243], ст. 218 КК Киргизії (Неправдиве банкрутство) [269, с. 221], ст. 170 КК Швейцарії (Придбання через суд будь-яких вигод шляхом обману в судовому договорі з неплатоспроможності) [282, с. 193], § 156 КК Австрії (Уявна неспроможність) [264, с. 202 – 203], ч. 2 ст. 489quinquies Відділу I „Про правопорушення, пов'язані зі станом банкрутства” КК Бельгії [265, с. 303], ст. 257 Глави VII „Про карану неспроможність” КК Іспанії [268, с. 83], § 157 (Шахрайство в сфері банкрутства) глави 9 розділу 18 Зводу законів США [321].

Відповідальність за злочини, аналогічні за змістом доведенню до банкрутства (ст. 219 КК України), передбачена у ст. 196 КК РФ (Умисне банкрутство) [276, с. 94 – 95], ст. 240 КК Білорусі (Умисне банкрутство) [272, с. 290 – 291], ст. 209 КК Литви (Злочинне банкрутство) [271, с. 299], ч. 2 ст. 213 КК Латвії (Доведення підприємства (підприємницького товариства) до неплатоспроможності і банкрутства) [270, с. 213 – 214], ст. 216 КК Казахстану (Умисне банкрутство) [274, с. 242], ст. 217 КК Киргизії (Умисне банкрутство) [269, с. 220 – 221], § 1, 2 ст. 301 Глави XXXVI „Злочини проти господарського

обороту” КК Польщі [275, с. 200], ч. 2 ст. 314-7 Відділу III „Про штучне створення неплатоспроможності” КК Франції [281, с. 304 – 305], абз. 2 § 283 КК ФРН (Банкрутство) [280, с. 437], ч. 1 ст. 1 Глави 11 „Про злочини проти кредиторів” КК Швеції [283, с. 89], ч. 2 ст. 490bis Відділу I „Про правопорушення, пов’язані зі станом банкрутства” КК Бельгії [265, с. 304 – 305], ст. 260 Глави VII „Про карану неспроможність” КК Іспанії [268, с. 84].

У кримінальному законодавстві зарубіжних країн міститься опис злочинів, аналогічних за змістом приховуванню стійкої фінансової неспроможності (ст. 220 КК України). Це, наприклад, ст. 239 КК Білорусі (Приховування банкрутства) [272, с. 290], ч. 1 ст. 214 КК Латвії (Ненадання заяви про неплатоспроможність і надання неправдивої заяви) [270, с. 214], ст. 207 КК Грузії (Невнесення заяви при банкрутстві) [267, с. 238], ст. 227б розділу Ia „Злочини проти кредиторів” КК Болгарії [273, с. 84], ч. 2 ст. 340 Розділу XXVI „Завдання шкоди кредиторам або уповноваженим особам” КК Голландії [266, с. 412], § 283а Глави 27 „Злочини при боргових взаємовідносинах” КК Норвегії [261, с. 239 – 240].

У ч. 1 ст. 195 КК РФ (Неправомірні дії при банкрутстві) [276, с. 93], ст. 241 КК Білорусі (Зрив відшкодування збитків кредитору) [272, с. 291], ст. 215 КК Латвії (Порушення правил процесу неплатоспроможності) [270, с. 215 – 216], ч. 1 ст. 215 КК Казахстану (Неправомірні дії при банкрутстві) [274, с. 240 – 241], ч. 1 ст. 216 КК Киргизії (Неправомірні дії при банкрутстві) [269, с. 219], ст. 205 КК Грузії (Незаконні діяння при банкрутстві) [267, с. 237], ст. 227в розділу Ia „Злочини проти кредиторів” КК Болгарії [273, с. 168 – 170], § 1, 3 ст. 300 Глави XXXVI „Злочини проти господарського обороту” КК Польщі [275, с. 199], ч. 1, 3-7 абз. 1 § 283 КК ФРН (Банкрутство) [280, с. 435 – 437], ч. 2, 3 ст. 1 Глави 11 „Про злочини проти кредиторів” КК Швеції [283, с. 89 – 90], ст. 163 (Шахрайський конкурс і шахрайство, пов’язане з накладенням арешту на майно боржника), ст. 164 (Завдання шкоди кредитору шляхом зменшення майна) КК Швейцарії [282, с. 188 – 189], ч. ч. 1-2 ст. 341, ч. ч. 1-2 ст. 343 Розділу XXVI „Завдання шкоди кредиторам або уповноваженим особам” КК Голландії [266, с. 413], § 281 Глави 27 „Злочини при боргових взаємовідносинах” КК Норвегії [261, с. 238-239], ст. 259 Глави VII „Про карану неспроможність” КК Іспанії [268, с. 83], § 152 (Приховування активів; фальшиві клятви і заяви; хабарництво) глави 9 розділу 18 Зводу законів США [321], закріплені склади злочинів, аналогічні за змістом незаконним діям у разі банкрутства (ст. 221 КК України).

Відповідальність за злочини, подібні за змістом шахрайству з фінансовими ресурсами в частині надання завідомо неправдивої інформації банкам або іншим кредиторам з метою отримання кредиту (ст. 222 КК України), передбачена в ч. 1 ст. 176 КК РФ (Незаконне отримання кредиту) [276, с. 84], ст. 237 КК Білорусі (Виманювання кредиту або дотації) [272, с. 288 – 289], ст. 210 КК Латвії (Недобросовісне отримання і використання кредиту та інших позик) [270, с. 210 – 212], ч. 1 ст. 194 КК Казахстану (Незаконне отримання і нецільове використання кредиту) [274, с. 220 – 221], ч. 1 ст. 154 КК Киргизії (Незаконне отримання кредиту) [269, с. 193], ч. 1 ст. 208 КК Грузії (Незаконне отримання кредиту) [267, с. 238 – 239], ст. 254 Глави VII „Злочини проти фінансової системи” КК Болгарії [273, с. 189], § 1, 2 ст. 297 Глави XXXVI „Злочини проти господарського обороту” КК Польщі [275, с. 195], абз. 1 § 265b КК ФРН (Шахрайство при кредитуванні) [280, с. 420 – 421].

Узгоджується із розглядуваним принципом і криміналізація невиконання фізичною особою рішення суду в цивільній та господарській справі, вироку суду в частині задоволення цивільного позову або постанови суду в адміністративній справі в частині відшкодування шкоди. Треба відзначити, що кримінальну відповідальність за умисне невиконання судових актів боржниками-фізичними особами встановлено в ряді країн романо-германської правової системи. Це, наприклад: ч. 1 ст. 362 КК Казахстану (Невиконання вироку суду, рішення суду або іншого судового акта) [274, с. 391]; ст. 296 КК Латвії (Невиконання вироку або рішення суду) [270, с. 296]; ст. 245 КК Литви (Ухилення від рішення суду, не пов’язаного з покаранням) [271, с. 324]; § 2 ст. 300 Глави XXXVI „Злочини проти господарського обороту” КК Польщі [275, с. 199]; ст. 177 КК РФ (Злісне ухилення від погашення кредиторської заборгованості) [276, с. 84]. Аналогічні за змістом ст. 242 КК Білорусі (Ухилення від погашення кредиторської заборгованості) [272, с. 291 – 292], ст. 195 КК Казахстану (Злісне ухилення від погашення кредиторської заборгованості) [274, с. 222 – 223] і ст. 186 КК Киргизії (Ухилення від погашення кредиторської заборгованості) [269, с. 194 – 195].

Також відповідальність за подібні діяння передбачена в ст. 377-2 КК Грузії [267, с. 370]; ст. 293 а КК Болгарії [273, с. 208]; ч. 1 § 162 КК Австрії [264, с. 208 – 209]; ч. 1

ст. 314-7 КК Франції [281, с. 304]. Кримінально-правові засоби забезпечення виконання судових рішень активно застосовуються й у країнах англосаксонської правової системи¹.

Наступний принцип криміналізації – *принцип процесуальної здійсненності переслідування* – означає, що будь-яка ознака складу повинна бути сформульована таким чином, щоб факт її існування у більшості випадків міг бути виявлений і доказаний: а) із достатнім ступенем достовірності; б) процесуально допустимими діями; в) без шкоди для моралі й соціально позитивних міжособистісних зв'язків людей [210, с. 232].

Незначна практика розслідування та розгляду кримінальних справ, порушених за ст. ст. 218 – 222 КК, свідчить про те, що виявлення і доказування факту існування об'єктивних і суб'єктивних ознак складів злочинів, передбачених зазначеними нормами, утворює значні труднощі, але є практично можливим. Так, певні труднощі виникають при встановленні такої ознаки об'єктивної сторони зазначених злочинів, як велика матеріальна шкода. У зв'язку з цим окремі вітчизняні науковці пропонують сформулювати злочини, передбачені ст. ст. 218 – 221 КК України, як злочини з формальним складом [291, с. 17 – 18]. Аналогічну позицію висувають і деякі російські вчені при аналізі складів злочинів, передбачених ст. ст. 195 – 197 КК РФ [291, с. 17 – 18].

Особливі складнощі виникають при встановленні ознак суб'єктивної сторони. Наприклад, дуже складно доказати, що особа при вчиненні злочинів, передбачених ст. ст. 218 – 221 КК, бажає або свідомо припускає завдання великої матеріальної шкоди кредиторам, тобто вольовий момент прямого або непрямого умислу. При доведенні до банкрутства дуже складно доказати, що особа бажає довести суб'єкт господарської діяльності до стійкої фінансової неспроможності.

Примітка.

Наприклад, у США існують примусові засоби судового захисту, які поділяються на забезпечувальні засоби судового захисту (provisional remedies) та заключні або постійні засоби судового захисту (final or permanent remedies) [317, с. 32]. Для нас особливий інтерес становлять саме заключні або постійні засоби судового захисту. Наприклад, якщо кредитору невідомо про наявність власності у боржника, то боржник може бути викликаний до суду для проведення процедури додаткового розкриття доказів. Суд має право вимагати від боржника розкрити відомості про майно, яке в нього є, з метою подальшого звернення на нього стягнення. У випадку, коли боржник не з'являється за повісткою до суду, або в разі його відмови розкрити інформацію про наявність майна та його місцезнаходження, боржник може бути ув'язнений. При цьому не визначається строк перебування в камері. Боржник буде звільнений лише тоді, коли погодиться розкрити потрібну інформацію [1, с. 38 – 39]. Але, як правило, до подібних екстремальних ситуацій справа не доходить, тому що в разі арешту боржник втрачає роботу або бізнес. Крім того, робляться відповідні відмітки у його кредитній історії, а це означає, що в подальшому він навряд чи зможе отримати кредит [137].

Криміналізуючи суспільно небезпечні посягання на цивільні, у т.ч. майново-господарські зобов'язання, законодавець не завжди дотримується аналізованого принципу. Зокрема, викликає сумнів вказівка у ст. 219 КК України на корисливі мотиви, іншу особисту заінтересованості або інтереси третіх осіб, оскільки ця ознака не є конкретизуючою. Є підстави вважати її такою, що безпідставно завантажує законодавче визначення складу злочину, ускладнює процес встановлення та доказування ознак суб'єктивної сторони. Криміналізація у такому вигляді доведення до банкрутства, на нашу думку, не відповідає принципу процесуальної здійсненності переслідування, у зв'язку з чим кримінальне законодавство в цій частині потребує удосконалення (підрозділ 3.1 роботи).

Другу групу системно-правових принципів криміналізації утворюють *кримінально-правові системні принципи криміналізації*, тобто правила, визначені внутрішніми закономірностями самої системи чинного кримінального законодавства, а також ті обмеження, які ця система покладає на включення до неї певних елементів [210, с. 235].

Першим у цій групі принципів є *принцип відсутності прогалін у законі й ненадмірності заборони*. Відповідно до цього принципу діяння, яке криміналізується, не повинно створювати нормативної прогаліни або, навпаки, надмірності в системі чинного кримінального законодавства. Недодержання цього принципу може призвести до неповної або надмірної криміналізації. Ми погоджуємося з М.І. Мельником, який пише, що неповна криміналізація – це криміналізація, яка не охоплює усіх діянь (проявів діяння), характер та ступінь шкідливості яких дозволяє визнавати їх злочинами. У результаті такої криміналізації поза дією кримінального закону залишаються діяння, за вчинення яких, виходячи з їх сутності, об'єктивно мають застосовуватися заходи кримінально-правового характеру. В свою чергу, надмірна криміналізація може призвести, зокрема, до: грубого порушення принципу економії кримінально-правової репресії; штучного створення конкуренції кримінально-правових норм; створення парадоксальних з правової точки зору ситуацій, за яких одне і те саме діяння може каратися істотно різними кримінально-правовими засобами [183, с. 95 – 96].

Як було зазначено вище, за умов формування ринкової економіки, поступова криміналізація шахрайства з фінансовими ресурсами, приховування банкрутства, фіктивного банкрутства, доведення до банкрутства та незаконних дій у разі банкрутства

стала важливим кроком на шляху захисту цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань від якісно нових суспільно небезпечних посягань. Тому можна зробити висновок, що криміналізація діянь, передбачених наразі ст. ст. 218 – 222 КК, не суперечила цьому принципу.

Не суперечитиме зазначеному принципу і криміналізація невиконання рішення суду у цивільній та господарській справі, вироку суду в частині задоволення цивільного позову або постанови суду в адміністративній справі в частині відшкодування шкоди. Враховуючи важливість відносин, які складаються у процесі примусового виконання судових актів, законодавець у ст. 382 КК встановив кримінальну відповідальність за умисне невиконання рішень, вироків, постанов та ухвал суду, які набрали законної сили. У законі вказано, що суб'єктом цього злочину може бути тільки службова особа. Про це йдеться і в п. 17 постанови Пленуму ВСУ від 12 квітня 1996 року № 4 „Про застосування законодавства, що забезпечує незалежність судів” [219]. Але ж обов'язок виконати судові рішення може бути покладений не тільки на службову особу. Відповідно до ч. 2 ст. 11 Закону України від 21 квітня 1999 року боржником може бути фізична особа, яка зобов'язана за рішенням вчинити певні дії (передати майно, виконати інші обов'язки, передбачені рішенням) або утриматися від їх вчинення. Ст. 382 КК не може бути застосована до таких осіб [111, с. 120 – 121; 123, с. 130].

Не завжди може бути застосована в разі потреби до боржників-фізичних осіб і ст. 388 КК (Незаконні дії щодо майна, на яке накладено арешт або яке описано чи підлягає конфіскації). По-перше, предметом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 388 КК, виступає майно, на яке накладено арешт або яке описане, а злочину, передбаченого ч. 2 ст. 388 КК, – майно, що підлягає конфіскації за рішенням суду. Якщо арешт лише передбачалось застосувати до певного майна, то незаконні дії щодо нього ознак складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 388 КК, не містять. Якщо при конфіскації майна рішення не набрало законної сили, незаконні дії щодо цього майна можуть кваліфікуватись за ч. 1 ст. 388 КК – лише за умов, що на нього був накладений арешт (воно було описане) [200, с. 1029, 1031]. Таким чином, незаконні дії з майном, яке не описано або на яке не накладено арешт, не підлягають кваліфікації за ст. 388 КК взагалі, а з майном, яке підлягає конфіскації за рішенням суду, що не набрало законної сили, – лише у випадках його арешту (опису). По-друге, одним із суб'єктів злочину,

передбаченого ч. 1 ст. 388 КК, є особа, якій ввірене майно, на яке накладено арешт або яке описано. Законодавча вказівка на вивіреність майна тому, хто вчиняє з ним незаконні дії, означає, що необхідним є процесуальний аспект – наявність проведеного у встановленому порядку попередження зберігача майна (боржника, члена родини, обвинуваченого, опікуна, представника підприємства, установи, організації тощо) про відповідальність за розтрату, приховування та інші дії з цим майном [200, с. 1032 – 1033]. Отже, якщо незаконні дії з майном вчиняє особа, якій майно не було ввірено у встановленому порядку, її дії не підлягають кваліфікації за ч. 1 ст. 388 КК.

Усунути зазначену прогалину в законодавстві можна шляхом закріплення у диспозиції ст. 382 КК ознак загального суб'єкта злочину. Запропонований варіант, на нашу думку, не буде відповідати розглядуваному принципу криміналізації. По-перше, встановлення кримінальної відповідальності для фізичних осіб за умисне невиконання судових актів, якими справа не вирішується по суті, є проявом надмірної криміналізації діяння. При проведенні анкетування на території Луганської і Донецької областей 76 % суддів судів загальної юрисдикції, 72 % суддів господарських судів, 64 % слідчих прокуратури, 67,4 % слідчих ОВС та 60,5 % державних виконавців відмітили, що немає необхідності у встановленні кримінальної відповідальності за умисне невиконання боржниками-фізичними особами постанов і ухвал судів, якими справа не вирішується по суті (див. Додатки А, Б). По-друге, криміналізація умисного невиконання рішення суду з боку фізичних осіб, яке не завдало шкоди, також буде проявом надмірної криміналізації (підрозділ 2.2). Вирішити зазначену проблему можна або шляхом доповнення ст. 382 КК окремою частиною, яка б встановлювала кримінальну відповідальність за умисне невиконання фізичними особами рішень судів, якими справа вирішується по суті, або шляхом доповнення КК окремою кримінально-правовою нормою. Другий підхід видається більш вдалим, оскільки лежить в основі конструювання більшості норм Особливої частини КК.

Таким чином, запровадження кримінальної відповідальності за невиконання фізичною особою саме рішення суду в цивільній та господарській справі, вироку суду в частині задоволення цивільного позову або постанови суду в адміністративній справі в частині

відшкодування шкоди буде сприяти усуненню прогалин у системі кримінально-правової охорони цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань.

Наступним є *принцип визначеності та єдності термінології*. Він полягає в тому, що криміналізація в законі будь-якого суспільно небезпечного діяння повинна здійснюватися у певних термінах, єдиних для Загальної та Особливої частин чинного кримінального законодавства. Якщо виникає необхідність у вживанні нових понять, вони повинні бути визначені в самому законі [210, с. 238-239]. Криміналізуючи діяння, що порушують встановлений порядок виникнення та виконання майнових зобов'язань, законодавець із порушенням зазначеного принципу вживає у диспозиціях ст. ст. 218 – 220 КК такі поняття, як „фінансова неспроможність”, „стійка фінансова неспроможність”, „власник суб'єкта господарської діяльності”. Визначення цих понять відсутнє як у регулятивному, так і в кримінальному законодавстві України. Про це більш детально буде сказано в підрозділі 2.2 роботи.

Принцип повноти складу полягає в тому, що діяння, яке криміналізується, повинно бути конкретно визначено в кримінально-правовій нормі, тобто в законі повинна бути вказівка на всі ознаки конкретної дії або бездіяльності, необхідні для визнання особи винною у вчиненні конкретного злочину [210, с. 239]. Недодержання цього принципу, на думку М.І. Мельника, може призвести до неправильної (неточної) криміналізації, яка полягає в тому, що при її здійсненні злочинним визнається діяння, характер і ступінь шкідливості якого є достатнім для його криміналізації, але законодавче описання якого не зовсім правильно відображає сутність такого діяння [183, с. 96]. При формулюванні диспозицій ст. ст. 218 – 222 КК законодавець не завжди дотримується цього принципу. Наприклад, у ст. 219 КК неточно визначено фінансовий стан, до якого слід довести суб'єкта господарської діяльності (підрозділ 2.2).

Останнім є *принцип розмірності санкції та економії репресії*. Широке розуміння цього принципу може бути сформульовано як загальне правило: криміналізація діяння доцільна тільки тоді, коли немає й не може бути норми, яка достатньо ефективно регулює відповідні відносини методами інших галузей права [210, с. 240 – 241]. Аналіз ознак складів злочинів, передбачених ст. ст. 218 – 222 КК, дає підстави стверджувати, що загалом вони сформульовані з додержанням цього принципу. У регулятивному законодавстві

(цивільному, господарському, адміністративному) України відсутні норми, які б змогли достатньо ефективно відреагувати на посягання, які порушують установлений порядок виникнення або виконання цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань. Так, у цивільному та господарському законодавстві передбачена відповідальність (у т.ч. майнова) за невиконання відповідних зобов'язань. Але застосовується вона не до осіб, через вину яких не було виконано відповідне зобов'язання, а до боржника, яким у більшості випадків виступає юридична особа.

Застосування до винних осіб адміністративної відповідальності не буде відповідати вказаному принципу, оскільки, враховуючи об'єкт посягання, суспільно небезпечні наслідки, форму вини тощо, про що йшлося вище, адміністративне стягнення не буде відповідати тяжкості вчиненого діяння. З цього приводу доречно звернутися до положень Кодексу Російської Федерації про адміністративні правопорушення, яким встановлено адміністративну відповідальність за вчинення діянь, аналогічних за змістом діянням, передбаченим ст. ст. 195 (Неправомірні дії при банкрутстві), 196 (Умисне банкрутство), 197 (Фіктивне банкрутство) КК РФ, але за умови ненастання великої матеріальної шкоди [156, с. 288; 276, с. 93 – 95].

Відповідатиме згаданому принципу і пропонована нами криміналізація невиконання фізичною особою рішення суду в цивільній та господарській справі, вироку суду в частині задоволення цивільного позову або постанови суду в адміністративній справі в частині відшкодування шкоди. Для забезпечення виконання фізичними особами зазначених судових актів в Україні передбачено цивільно-процесуальні, господарсько-процесуальні та адміністративні гарантії. Спочатку розглянемо цивільно-процесуальні та господарсько-процесуальні гарантії. Для захисту своїх прав особа має право звернутися до суду з позовом. Але відповідач може спробувати приховати належні йому кошти та майно, щоб ускладнити їх стягнення; тому разом із позовною заявою стягувач вправі подати до суду заяву про забезпечення позову (ст. 151 – 155 ЦПК України, розділ 10 ГПК України).

Найбільш поширеними заходами забезпечення позову є накладення арешту на майно або грошові кошти, які належать відповідачу, а також заборона йому вчиняти певні дії (ст. 152 ЦПК України, ст. 67 ГПК України). На жаль, не завжди арешт коштів є найбільш ефективним засобом забезпечення позовних вимог, оскільки кошти на рахунках на момент

судового розгляду просто відсутні [52, с. 44 – 45]. Не завжди можна накладити арешт і на майно відповідача, оскільки він вчиняє дії з його відчуження (продає, передає іншим особам на зберігання без повідомлення про це заінтересованих осіб, ховає тощо). При проведенні анкетування 54,2 % суддів судів загальної юрисдикції, 53,3 % суддів господарських судів, 52,8 % слідчих прокуратури, 42 % слідчих ОВС та 52,9 % державних виконавців відмітили, що накладення арешту на майно або кошти, які належать відповідачу, не може забезпечити невідворотне виконання боржниками-фізичними особами рішень судів у цивільних та господарських справах, вироків судів у частині задоволення цивільного позову або постанов судів в адміністративних справах в частині відшкодування шкоди (див. Додатки А, Б).

Після розгляду суд виносить рішення, яким вирішує справу по суті. Після одержання виконавчого документа зацікавлена особа (яка тепер набуває правового статусу „стягувача”) направляє його до органів Державної виконавчої служби для подальшого виконання. Відповідно до ч. 6 ст. 24 Закону України „Про виконавче провадження” за заявою стягувача, із метою забезпечення виконання рішення про майнові стягнення, державний виконавець постановою про відкриття виконавчого провадження вправі накладити арешт на майно боржника (крім коштів) та оголосити заборону на його відчуження. Відповідно до п. 6 ч. 3 ст. 5 даного Закону державний виконавець при здійсненні виконавчого провадження має право накладати арешт на грошові кошти й інші цінності боржника, у тому числі на кошти, які знаходяться на рахунках і вкладах в установах банків, інших кредитних установах; на рахунки в цінних паперах, але ці заходи він має право здійснювати не для забезпечення виконання судового рішення (наказу), а тільки в процесі його виконання. Однак і вони здебільшого виявляються неефективними. На практиці трапляються такі випадки: 1) у момент звернення кредитора до суду з позовом про стягнення заборгованості боржник мав у своєму розпорядженні достатні кошти й інші засоби, але в ході розгляду справи, до моменту набрання рішенням законної сили, вони були боржником відчужені, розтрачені або приховані; 2) у момент набрання рішенням про стягнення заборгованості законної сили боржник мав у своєму розпорядженні достатні кошти й інші засоби, а потім, до моменту примусового звернення стягнення на майно, вони були боржником відчужені, розтрачені або приховані [246, с. 115]; 3) боржник мав у своєму

розпорядженні достатні кошти й інші засоби, а потім, у момент пред'явлення позову до суду, вони були боржником відчужені, розтрачені або приховані.

Так, при анкетуванні 57,2 % суддів судів загальної юрисдикції, 73,3 % суддів господарських судів, 61,8 % слідчих прокуратури, 68 % слідчих ОВС та 70,6 % державних виконавців відзначили, що накладення державним виконавцем арешту на майно, гроші або інші цінності боржника-фізичної особи при здійсненні виконавчого провадження не може забезпечити невідворотне виконання зазначеними особами рішень судів у цивільних та господарських справах, вироків судів у частині задоволення цивільного позову або постанов судів в адміністративних справах в частині відшкодування шкоди (див. Додатки А, Б).

У чинному законодавстві для забезпечення невідворотного виконання зазначених судових актів фізичними особами також містяться адміністративні гарантії¹.

У ст. 88 Закону „Про виконавче провадження” встановлена відповідальність за порушення вимог цього Закону, невиконання законних вимог державного виконавця громадянами, втрату або несвоєчасне відправлення виконавчого документа, неподання або подання неправдивих відомостей про доходи та майновий стан боржника, а також за неповідомлення боржником про зміну місця роботи (знаходження), якщо ці дії не мають ознак злочину, а також за неявку без поважних причин за викликом державного виконавця. У цьому разі на винних осіб накладається штраф від 10 до 30 н.м.д.г. За наявності ознак злочину в діях особи, яка умисно перешкоджає виконанню рішення чи іншим чином порушує вимоги законодавства про виконавче провадження, державний виконавець складає акт про порушення і надсилає до відповідних правоохоронних органів подання про

Примітка.

Так, у ст. 87 Закону „Про виконавче провадження” закріплена відповідальність за невиконання без поважних причин у встановлений строк рішення суду, що зобов'язує боржника виконати певні дії, які можуть бути виконані лише боржником. У такому разі боржник-фізична особа підлягає штрафу в розмірі від 2 до 10 н.м.д.г., йому призначається новий строк для виконання. При повторному невиконанні рішення суду без поважних причин боржник підлягає штрафу в подвійному розмірі. При подальшому невиконанні рішення суду державний виконавець порушує клопотання перед судом про кримінальну відповідальність боржника відповідно до закону.

Також у КпАП України міститься ст. 51-1 (Ухилення від відшкодування майнової шкоди, заподіяної злочином підприємствам, установам, організаціям або громадянам), яка передбачає відповідальність за ухилення від відшкодування майнової шкоди, заподіяної злочином підприємствам, установам, організаціям або громадянам, для особи, зобов'язаної за вирокіом або рішенням суду відшкодувати таку шкоду. Вчинення цих діянь тягне за собою попередження, або накладення штрафу від 3 до 7 н.м.д.г., або виправні роботи на строк до двох місяців з відрахуванням двадцяти процентів заробітку.

притягнення винної особи до кримінальної відповідальності. Постає питання, про яку кримінальну відповідальність йде мова, якщо така відсутня для боржників-фізичних осіб.

Ст. 188-13 КпАП України (Невиконання законних вимог державного виконавця) практично дублює ст. 88 Закону „Про виконавче провадження”. Різниця полягає в тому, що: 1) штраф відповідно до ст. 188-13 КпАП накладає суд; 2) розмір штрафу є значно меншим, ніж той, що передбачений у ст. 88 Закону „Про виконавче провадження”, і становить від 2 до 10 н.м.д.г. Така неузгодженість видається незрозумілою і має бути подолана в законодавчому порядку [123, с. 130].

При анкетуванні 68,5 % суддів загальної юрисдикції, 53,3 % суддів господарських судів, 70,6 % слідчих прокуратури, 36 % слідчих ОВС та 70,4 % державних виконавців висловились за те, що адміністративна відповідальність за невиконання судових рішень не може забезпечити невідворотне виконання боржниками-фізичними особами рішень судів у цивільних та господарських справах, вироків судів у частині задоволення цивільного позову або постанов судів в адміністративних справах в частині відшкодування шкоди (див. Додатки А, Б).

Можна констатувати, що адміністративна відповідальність недостатня для ефективного впливу на певну категорію правопорушників. Це пояснюється такими причинами: по-перше, адміністративні стягнення за невиконання рішень судів у цивільних і господарських справах, вироків судів у частині задоволення цивільного позову або постанови суду в адміністративній справі в частині відшкодування шкоди за своїм розміром є невеликими й у більшості випадків значно меншими порівняно з тими витратами, які повинна понести особа, щоб виконати зазначений судовий акт. Тому у деяких випадках винні особи просто сплачують адміністративний штраф, але відповідний судовий акт все одно не виконують. Ніяких інших заходів впливу на цих осіб чинне законодавство не передбачає. По-друге, порядок виконання постанов про накладення адміністративних штрафів такий самий, як і порядок виконання рішень судів у цивільних і господарських справах, вироків судів в частині задоволення цивільного позову або постанов судів в адміністративних справах в частині відшкодування шкоди. Якщо особа ухиляється від виконання зазначених судових актів, то вона використовує ті ж самі засоби ухилення від виконання відповідних рішень про накладення адміністративного стягнення [123, с. 130].

З метою посилення адміністративної відповідальності за невиконання судового рішення вносяться пропозиції про запровадження адміністративного арешту на 15 діб для боржників, які злісно ухиляються від виконання судового рішення [209]. Однак, на нашу думку, навіть такі засоби адміністративного впливу не зможуть забезпечити належну поведінку з боку вказаних осіб.

Аналіз проблемних аспектів застосування адміністративної відповідальності за невиконання рішень судів у цивільних і господарських справах, вироків судів у частині задоволення цивільного позову або постанов судів в адміністративних справах в частині відшкодування шкоди дозволяє зробити висновок про необхідність установлення кримінальної відповідальності для фізичних осіб за невиконання відповідних судових актів. На користь цього підходу можна навести такі аргументи: 1) кримінально-правові засоби є одними з найвагоміших серед юридичних гарантій; 2) за спричинення шкоди правовідносинам, які знаходяться під захистом кримінального закону, можуть бути застосовані суворі покарання. Саме страх перед покаранням стримує певну категорію осіб від вчинення злочину; 3) на захисті правовідносин, що перебувають під охороною кримінального закону, стоїть не тільки суд, але й правоохоронні органи, що значно посилює охорону відповідних правовідносин.

При проведенні анкетування 68,6 % суддів судів загальної юрисдикції, 80 % суддів господарських судів, 67,7 % слідчих прокуратури, 80 % слідчих ОВС та 76,4 % державних виконавців підтримали пропозицію встановити в Україні кримінальну відповідальність для боржників-фізичних осіб за умисне невиконання рішень судів у цивільних та господарських справах, вироків судів у частині задоволення цивільного позову або постанов судів в адміністративних справах в частині відшкодування шкоди, або за перешкоджання їх виконанню. При цьому 71,5 % суддів судів загальної юрисдикції, 66,7 % суддів господарських судів, 67,7 % слідчих прокуратури, 72 % слідчих ОВС та 64,7 % державних виконавців відзначили, що кримінальна відповідальність за вказані діяння буде мати переваги перед цивільно-процесуальними, господарсько-процесуальними та адміністративними заходами (див. Додатки А, Б). На необхідності запровадження кримінальної відповідальності для фізичних осіб за невиконання судових рішень вже звертали увагу працівники Державної виконавчої служби України [177]. За

повідомленнями ЗМІ, відповідний проект закону був розроблений Міністерством юстиції України та схвалений КМУ [143].

1.3. Історичний досвід регламентації кримінальної відповідальності за невиконання майнових зобов'язань в Україні

Проведений нами історико-правовий аналіз основних нормативних актів, які діяли на різних територіях сучасної України, дає підстави стверджувати, що наша держава має багатовіковий історичний досвід регламентації правової заборони на ухилення від виконання майнових зобов'язань.

Вже перше джерело вітчизняного писаного права – Руська Правда – містило норми, які встановлювали відповідальність за делікти, пов'язані з невиконанням майнових зобов'язань. Так, у ст. 54 („Аже которий купець истопиться”) пространної редакції Руської Правди [302, с. 34] зазначалося, що в тих випадках, коли купець зазнає втрат від стихійного лиха, ушкодження судна, пожежі або розбійницького нападу, з його боку немає вини, а його втрати є результатом волі Бога. У цьому випадку закон забороняв кредиторам, котрі наполягали на виконанні зобов'язань, продавати боржника в рабство, а останньому надавалася відстрочка сплати боргів. Якщо ж купець проп'є або програє чужий товар, то в такому випадку кредитори вирішували на свій розсуд: чекати їм повернення боргу, надавши банкруту відстрочку, або продати його в рабство [251, с. 38].

У ст. 55 („О долзе”) Руської Правди [302, с. 34] була передбачена відповідальність для неплатоспроможного боржника, який залишив без кредиту своїх городян, брав позику в гостя з іншого міста або чужоземця і не повертав її. У цьому разі майно банкрута продавалося на торгах, а сам боржник підлягав передачі в рабство кредитору або продажу з торгів [251, с. 38]. Взагалі ж Епоха Руської Правди охоплювала час від початку XI до кінця XIII віків [66, с. 311].

Як бачимо, давньоруське право не поділяло правопорушення, пов'язані з невиконанням майнових зобов'язань, на кримінально- та цивільно-правові, однак чіткий поділ зазначених деліктів за суб'єктивною стороною на безвинні, необережні та злісні (зловмисні) створив необхідне підґрунтя для такої класифікації в подальшому. Крім цього, ст. ст. 54 і 55 Руської Правди відбивають одну з найважливіших особливостей

зобов'язального права тієї епохи, а саме те, що зобов'язання з договорів мали своїм наслідком установлення прав на зобов'язану особу. Наслідком договору позики було право кредитора на особу боржника: неспроможний боржник продавався з торгів у рабство та втрачав свободу [310, с. 49 – 50].

Судебник 1497 р. містив ст. 55 („О займех”), у якій зазначалося: „...а которой купець, идучи в торговлю, возмет у кого денги или товар, да на пути у него утерается товар безхитростно, истонет, или згорить, или рать возметь” [250]. У цьому випадку купцю надавалася відстрочка сплати боргів, також він звільнявся від сплати процентів. Якщо ж купець пропивав або іншим безумством губив товар, який взяв у борг, то він підлягав передачі кредитору для продажу [250].

Наведена стаття майже дослівно відтворюється в Судебнику 1550 р. [313, с. 74]. Зі змісту аналізованих норм випливає, що положення Руської Правди мали значний вплив на приписи Судебників 1497 та 1550 р.р., при прийнятті яких було збережено основні тенденції у сфері регламентації правової заборони на ухилення від виконання майнових зобов'язань. Сказане однак не стосується встановлення відповідальності за умисне неповернення боргу.

У період Литовсько-Руської держави найважливішими джерелами права на українських землях були три Литовські статuti: „Старий” (1529 р.), „Волинський” (1566 р.) і „Новий” (1588 р.) [108, с. 66], які також містили правові заборони на ухилення від виконання майнових зобов'язань. У Литовському статuti 1529 р. було встановлено, що особа, котра має в опіці чужий маєток, не має права з нього платити за своїми власними боргами, а виконання судового рішення повинне звертатися на її рухоме та нерухоме майно; якщо ж останнього недостатньо для покриття боргів, винний відповідатиме своєю особою (артикул 8 розділу V „Про опікунів”) [301, с. 89]. Крім того, в артикулі 31 розділу V було зазначено: якщо той, хто програв процес, не сплатить в строк своєму противнику присудженої суми, то над його майном запроваджується так званий „правный грабежъ” [180, с. 96].

У Литовському статuti 1588 р. питанню відповідальності за невиконання майнових зобов'язань присвячувалося три артикули розділу IV. Так, відповідно до артикулу 94 опір возному, направленому для стягнення призначеної судом суми та введення у володіння,

карався накладенням „заруки”. При цьому подальший обов’язок ввести у володіння того, хто виграв процес, покладався на суд. Опір цій вищій інстанції тягнув покарання на підставі 95 артикулу [180, с. 96 – 97].

Особа, котра програла процес і не подавала апеляцію, але в той же час чинила опір „вряду земському або кгородському” при виконанні судового рішення, підлягає „вिवоланью”. Все її майно, яке залишилося після задоволення вимог протилежної сторони, підлягало конфіскації („остаток маестности до столу нашего господарського взяти и привернути маемъ”). Якщо ж винний задовольняв вимоги протилежної сторони, то від „ласки” королівської залежало, скасувати чи ні наказ о „виволаньи” і повернути конфісковане майно. Особа, яка чинила опір королівському чиновнику й не виконувала королівського наказу, вважалася „противником справедливости божое и зверхности маестату нашего господарского” і підлягала смертній карі. Якщо винний не з’являвся на суд, то оголошував довічним „выволанцемъ” (артикул 94) [180, с. 97 – 98]. Відповідно до артикулу 98 особа, котра перешкоджала діям „врядовыхъ посланцовъ”, відправлених для затримання засудженого, який виявився неспроможним, до стягнення з нього грошової суми, підлягала тій саме відповідальності, яку повинна була понести особа, котру він захистив [180, с. 98].

Звертає на себе увагу й та обставина, що в Литовській державі, як і в Київській Русі, дружина відповідала за борги чоловіка. Чоловіки мали право віддавати кредиторам своїх дружин для відробітку боргу. Крім того, батьки з цією ж метою мали право віддавати своїх дітей [161, с. 71].

Аналіз положень Литовських статутів дозволяє зробити декілька висновків. По-перше, в Литовсько-Руській державі стягнення боргу здійснювалося за рішенням суду, і для цього діяв механізм звернення стягнення на майно. По-друге, в Литовських статутах була встановлена відповідальність лише за умисне невиконання майнових зобов’язань, підтверджених відповідним судовим актом. По-третє, у Литовському статуті 1588 р. існувала заохочувальна норма, яка передбачала можливість звільнення від покарання у вигляді конфіскації майна за умови виконання зобов’язання перед кредитором у повному обсязі. По-четверте, на перший план серед покарань за ухилення від виконання майнових зобов’язань виходили грошова пеня та конфіскація майна. Водночас продовжувала існувати особиста відповідальність боржника у вигляді боргової кабали [112, с. 56].

Соборне Уложення Олексія Михайловича 1649 р. також містило норми, які передбачали відповідальність за невиконання майнових зобов'язань. Так, відповідно до ст. 203 Уложення особі, яка потрапляла у борги через втрати з незалежних від неї обставин (повінь, пожежа або розбійницький напад), надавалася відстрочка сплати боргу, але не більше трьох років. Якщо боржник вмирав, борг за нього платила дружина й діти [257, с. 140 – 141].

Відповідальність за необережне або зловмисне невиконання майнових зобов'язань передбачалась ст. 206 Уложення, у якій говорилося: „а будет кто у кого возмет денег в займы, или чего нибудь для торговли, и тот долг истеряет своим безумием, пропъет, или проворует каким нибудь обычаем, а сыщется про то допряма, а окупитися ему будет нечем, и его отдати исцу головою до искупу же” [257, с. 141; 290, с. 391]. Неспроможні дворяни і боярські діти замість видачі „головою” піддавалися „правіжу” [290, с. 391] – звичаю „вибивання” боргів гнучкими різками або батогом [247, с. 95].

Таким чином, Уложення 1649 р. розширює коло суб'єктів відповідальності за неповернення боргу. Боржник продовжує нести особисту відповідальність і потрапляє у боргову кабалу, яка триває тільки до відпрацювання боргу.

Наступним джерелом, яке містило заборону на ухилення від виконання майнових зобов'язань, є підстави визнати „Права, за якими судиться малоросійський народ” 1743 р. Як відомо, цей проект першого відомого в історії Кодексу українського права так і не був введений у дію. Попри цю обставину „Права” поширювалися в Україні в рукописних списках, за ними вивчали українське право, на них робились окремі посилення у судовій практиці. Адже зміст цієї кодифікованої збірки не обмежувався тільки Литовським статутом, а включав чимало положень з інших законодавчих актів, окремі норми козацького звичаєвого права, а також деякі оригінальні новели [226].

Відповідно до п. 1 артикулу 13 („О должникахъ неимущихъ”) боржник, який не мав ані грошей, ані майна для сплати боргу, за вимогою вірителя (позивача) підлягав арешту. Якщо арешт не міг спонукати боржника до сплати боргу, тоді він, відповідно до п. 2 артикулу 13, за розсудом суду віддавався на вислугу вірителю. Боржник, який не відпрацював борг і намагався втекти або втік і був впійманий, підлягав заковуванню в кайдани і в такому стані продовжував вислугу у вірителя [226]. У п. 3 артикулу 13 було

зазначено, що вільну людину за будь-яку провину ніхто довічно поневолювати не міг. Тому якщо боржник один не міг відпрацювати великий борг і при цьому мав дружину і дорослих дітей, через утримання яких і заборгував, то вони разом потрапляли на вислугу, але не більше, ніж на сім років, навіть якщо за цей строк не відпрацьовували усього боргу. Якщо ж дружина і діти не мали ніякого відношення до боргу, то вони за власним бажанням могли потрапити на вислугу разом із батьком [226].

У тому разі, коли особа через пожежу, повінь, напад неприятеля, розбій, службу государеву або інший випадок чи напасть втрачала своє майно та впадала у борги, то відповідно до п. 1 артикулу 14 вона могла за рішенням суду отримати відстрочення сплати боргів на кілька років. Якщо ж особа через пияцтво, розпусне життя і „суєтатства в доги самохітно войшоль”, то відповідно до п. 5 артикулу 14 „кредиторам чинить отправу на єго имънїи, или на немъ самому неотлагателно” [226]. Якщо хтось без згоди позивача звільняв боржника з-під арешту або з тюрми, то він мав відповідно до п. 5 артикулу 13 „отвѣтствоват и платиться долженъ”, навіть якщо це був суддя [226].

Таким чином, і в „Правах, за якими судиться малоросійський народ” зберігається система особистої відповідальності боржника перед кредитором. Але чітко зазначається, що вільну людину за будь-яку провину ніхто довічно поневолювати не міг.

Поступово система заходів особистої відповідальності за невиконання майнових зобов'язань змінюється системою каральних заходів. Характеризуючи історичну еволюцію зобов'язань, відомий російський цивіліст І.О. Покровський відзначав загальний напрям розвитку зобов'язальних відносин, який полягав в поступовому ослабленні, а згодом у повному знищенні особистої відповідальності. Спочатку забороняється вбивство боржника або продаж його в чужі руки. Надалі рабство у кредитора перетворюється у просту боргову кабалу, яка триває тільки до відпрацювання боргу, або в особисте затримання, що має за мету спонукати боржника або його близьких до сплати боргу. Приватне затримання кредитором замінюється борговими тюрмами, які теж з часом зникають, і тюремне ув'язнення зберігається у вигляді кримінального покарання за відомі види банкрутства [214, с. 239]. Цікаво, що відомий італієць Ч. Беккарія, схвально ставлячись до законодавчо закріпленого права кредитора розпоряджатись особою боржника як до засобу підтримання безпеки торгівлі і довіри до ділових договорів, водночас наполегливо закликав розрізняти

злісну і невинну неспроможність. Мислитель називав варварством ув'язнення боржника, який позбавився свого майна внаслідок підступності інших людей або настання подій, яких жодна людська мудрість не в змозі була передбачити [38, с. 142 – 143].

Як зазначає І.Я. Фойницький, більш рішуче на бік системи каральних заходів встає Статут про банкрутів, прийнятий 19 грудня 1800 р [290, с. 392]. Він складався з двох частин: перша охоплювала випадки торгової неспроможності (купців), а друга встановлювала правила неспроможності неторгової (дворян і чиновників) [313, с. 77]. У Статуті про банкрутів 1800 р. вперше на законодавчому рівні неспроможність боржника поділяється на три види – нещасну, необережну (від недбалості і пороків) та злісну (від підроблення). Два останніх види називаються банкрутством.

Якщо суб'єкт впадав у неспроможність через своє марнотратство або легковажне ведення майнових справ, то в цьому випадку мало місце необережне банкрутство. У такому випадку за несплачені борги банкруту присуджували п'ять років арешту. Утім, кредитори мали змогу скоротити тюремне ув'язнення або зовсім звільнити від нього боржника. Суб'єктом необережного банкрутства були лише купці. Якщо ж суб'єкт впадав у неспроможність у результаті своїх навмисних дій, то в цьому разі мало місце злісне банкрутство. Злісні банкрути віддавалися суду та каралися: дворяни, чиновники – як за брехливу провину, особи торговельного звання – як за публічне злочинство. Якщо ж мала місце нещасна неспроможність, то боржник звільнявся від відповідальності за усіма своїми боргами [53, с. 26 – 27; 290, с. 392].

На зміну Статуту про банкрутів 1800 р. прийшов Статут про торгову неспроможність 1832 р. Він застосовувався тільки до випадків неспроможності осіб, які здійснюють торгівлю та передбачав три види неспроможності: нещасну, необережну й навмисну. У разі нещасної неспроможності боржник звільнявся з-під арешту, а всі вимоги за зобов'язаннями припинялися. У випадку необережної неспроможності, яка називалася простим банкрутством, боржник за вимогами кредиторів підлягав арешту на строк від одного до двох років та позбавлявся права на торгівлю. Кредитори, які не одержали повного задоволення, могли вимагати платежу зі знову нажитого майна лише самого банкрута, але не його дружини й дітей. У разі навмисної неспроможності, яка називалася підробленою неспроможністю або зловмисним банкрутством, боржник підлягав передачі до суду за

підробку: якщо при цьому винний після проголошення присяги в суді намагався приховати майно, то він підлягав відповідальності і за порушення присяги [53, с. 28 – 29, 238; 290, с. 392].

У 1830 р. почалася публікація Повного зібрання законів Російської імперії. Російське загальноімперське законодавство було поширено на Лівобережну Україну в 1840 р., а на Правобережну – у 1842 р. Джерелами кримінального права з цього часу стали 15-й том Зводу законів Російської імперії 1832 р. і введене в дію з 1 травня 1846 р. Уложення про покарання кримінальні та виправні в редакції 1845, 1866 та 1885 років [161, с. 71, 121 – 122].

В Уложенні про покарання кримінальні та виправні в редакції 1885 р. кримінально-правовій охороні цивільних зобов'язань були присвячені ст. ст. 1163 – 1168 глави XII („Про порушення постанов про кредити”)[285, с. 360 – 362].

Так, особи, які здійснювали торгівлю, підлягали відповідальності за „зловмисне” (ст. 1163) та необережне (ст. 1165) банкрутство. Особи, які не здійснювали торгівлю, несли кримінальну відповідальність лише за „злісне” банкрутство (ст. 1166) [285, с. 360 – 361]. Як відзначали тогочасні науковці, не дивлячись на більш поблажливе ставлення закону до неторгової неспроможності, у ст. 36 додатку III Статуту цивільного судочинства було передбачено більш тяжке покарання за необережне банкрутство для особи, яка не займалась торгівлею. Відповідно до ст. 1165 Уложення особа-торговець підлягала покаранню у вигляді позбавлення права на торгівлю та ув'язненню на строк від восьми місяців до одного року чотирьох місяців. Відповідно ж до ст. 36 додатку III Статуту цивільного судочинства особа-неторговець підлягала ув'язненню залежно від суми несплаченого боргу на строк від шести місяців до п'яти років [258, с. 403 – 404; 313, с. 471]. У ст. 1164 було передбачено відповідальність для осіб, котрі брали участь у підлогах „зловмисного” банкрута, а ст. 1167 визнавала злочинцем особу, яка брала участь у підлогах „злісного” боржника [285, с. 360 – 361].

Порівнюючи банкрутство з шахрайством, І.Я. Фойницький зазначав, що банкрут розпоряджається своїм майном і підлягає покаранню тільки за те, що протизаконним способом дії ухиляється від виконання покладених на нього обов'язків відносно кредиторів. Тому цей злочин за своєю суттю є невиконанням зобов'язання [313, с. 465]. Також науковець, класифікуючи „наказуемую недобросовѣстность по имуществу”, виділяв таку

групу, як „наказуемая неисполнение и уклонение от исполнения имущественных обязательств, в частности банкротство и неосторожная несостоятельность” [290, с. 372].

Норми, які встановлювали кримінальну відповідальність за посягання на цивільні зобов'язання, містилися і в ст. ст. 1686 – 1711 глави V („Про злочини і правопорушення по договорам та іншим зобов'язанням”) Уложення [285, с. 559 – 570]. Наприклад, у ст. 1699 була передбачена відповідальність за умисний продаж вже проданого або уявного маєтку, а так само за продаж майна, яке не належить продавцю, без відповідного на те повноваження. За вчинення цих дій особа, крім обов'язку повернути гроші та відшкодувати завдані збитки, підлягала позбавленню усіх особливих, особисто і за станом привласнених прав та відданню у виправні арестанські відділення на строк від чотирьох до п'яти років. Якщо ж особа, котра знала про накладення заборони або арешту на майно, але до виконання зазначених дій перекріпляла, безнадійно передавала або іншим способом приховувала майно або його частину і в результаті цих дій кредиторам або іншим особам були завдані збитки, то вона підлягала ув'язненню на строк від восьми місяців до одного року чотирьох місяців [285, с. 565 – 566].

У перші роки радянської влади ситуація у сфері кримінально-правової охорони цивільних зобов'язань істотно змінилася. Так, КК УСРР 1922 р. містив лише одну норму, яка передбачала відповідальність за зловмисне невиконання зобов'язання за договором, укладеним із державною установою або підприємством, а також за інші завідомо недобросовісні щодо держави дії, які могли бути поєднані з нецільовим використанням коштів, наданих державою на виконання договірної зобов'язання (ч. 1 ст. 130 Глави IV „Злочини господарські”). Частина 2 цієї статті передбачала відповідальність за вчинення вказаного злочину за попередньою змовою між агентами і контрагентами казни [57, с. 477 – 478]. Як зазначалось у тогочасній науковій літературі, ст. 130 КК була сильною зброєю в боротьбі пролетарської держави з несумлінністю і шахрайством осіб, які вступили з нею в договірні відносини. Зазначений злочин міг бути вчинений тільки умисно. Не тягнуло відповідальності за цією статтею КК невиконання договору в результаті непереборної сили, необережності, безгосподарності особи або невиконання, яке було передбачено договором і супроводжувалося неустойкою [277, с. 297 – 298]. Аналогічна за змістом заборона була закріплена в ст. 119 КК УСРР 1927 р. Нею встановлювалась відповідальність за зловмисне

невиконання зобов'язань за договором, укладеним з державною або кооперативною громадською установою або підприємством, якщо цей факт був виявлений при розгляді справи в порядку цивільного судочинства. Якщо зазначені дії були пов'язані з постачаннями для Червоної Армії і Флоту і могли відбитися на їхній боєздатності, то в цьому випадку особа підлягала покаранню у вигляді позбавлення волі до двох років з підвищенням покарання у воєнний час аж до розстрілу (ст.120 КК) [56, с. 346]. Запровадження цих кримінально-правових норм, на нашу думку, було пов'язане, по-перше, з необхідністю кримінально-правової охорони договірних зобов'язань і, по-друге, з поступовим визнанням пріоритету державних інтересів над інтересами інших суб'єктів господарювання.

Також КК УСРР 1927 р. містив ст.181, яка встановлювала кримінальну відповідальність для осіб, які займаються торгівлею або кредитними операціями за зловмисне банкрутство, тобто за ухилення від платежу боргів з метою збагатитися за рахунок кредиторів шляхом приховування свого майна або передачі його третім особам, чи видання вигаданих зобов'язань тощо [56, с. 357].

Наявність наведеної кримінально-правової норми пояснюється тим, що діюче на той час регулятивне законодавство включало норми про неспроможність. Так, ЦК УСРР 1922 р. містив ст. ст.219, 260, 289, 319, в яких були посилення на застосування інституту неспроможності, а в ЦПК 1929 р. було передбачено як окреме провадження судочинства у справах фінансової неспроможності [125]. Це у свою чергу створювало можливість ухилення від виконання цивільних зобов'язань із використанням процедур неспроможності. На думку М. Шаргородського та Л. Козака, значення ст. 181 КК УСРР 1927 р. полягало в захисті інтересів кредиторів від зловживання боржника, який прагне уникнути сплати боргу і тим самим несумлінно збагатитися шляхом передачі свого майна третім особам чи видачі їм векселів. Метою цієї кримінально-правової норми вважалося сприяння твердості та розвитку обігу [312, с.112]. Однак у зв'язку із переведенням економіки на планові рейки норми законодавства, присвячені банкрутству, перестали застосовуватися [41, с.18 – 19], а згодом взагалі були виключені з регулятивного законодавства. Як наслідок, КК УРСР 1960 р. не містив норм, аналогічних ст.181 КК 1927 р.

Після проголошення незалежності України починається новий період у розвитку кримінального законодавства про злочини, пов'язані з ухиленням від виконання цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань. Поява нових форм й методів господарювання зумовила необхідність формування правових інститутів, які б упорядковували відповідні суспільні відносини. Одним із них став економіко-правовий інститут банкрутства. Істотних змін зазнав й інститут кредитування. На жаль, з часом вказані інститути стали використовуватися несумлінними боржниками на шкоду кредиторам. Стало очевидно, що цивільні, у т.ч. майново-господарські зобов'язання потребують кримінально-правової охорони з боку держави. Першим кроком у цьому напрямі було доповнення 28 січня 1994 року КК України 1960 р. ст. ст. 148-5, 156-2 та 156-3, які передбачали відповідальність за шахрайство з фінансовими ресурсами, приховування банкрутства та фіктивне банкрутство. У 1999 році запроваджується кримінальна відповідальність за доведення до банкрутства (ст. 156-4 попереднього КК).

Висновки до розділу 1

1. Під майновими зобов'язаннями як предметом правового регулювання та об'єктом кримінально-правової охорони є підстави розуміти цивільні, у т.ч. майново-господарські зобов'язання, тобто правовідносини, в яких одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку. У свою чергу майново-господарськими визнаються аналогічні за змістом цивільно-правові зобов'язання, які виникають між учасниками господарських відносин при здійсненні господарської діяльності.

2. Процес правового регулювання цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань поділяється на декілька взаємопов'язаних стадій: а) формування логічної правової норми; б) виникнення та реалізація прав та обов'язків (правовідносини); в) застосування юридичної відповідальності у разі вчинення правопорушення. Структурні елементи логічної правової норми, що регламентує цивільні, у т.ч. майново-господарські зобов'язання, містяться в нормативних актах, які належать до різних галузей права, –

господарського, господарського процесуального, цивільного, фінансового та кримінального.

3. Аналіз механізму правового регулювання цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань, а також складів злочинів, які посягають на ці правовідносини, дозволяє поділити вказані злочини на дві групи: 1) злочини, які порушують установлений порядок виникнення цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань (ст. 220 КК – у частині умисного подання недостовірних відомостей потенційному кредитору і ст. 222 КК – у частині надання завідомо неправдивої інформації кредиторам); 2) злочини, які порушують установлений порядок виконання цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань (ст. ст. 218, 219, 221, а також ст. 220 КК – у частині умисного подання недостовірних відомостей, якщо адресатом таких відомостей виступає кредитор або господарський суд при порушенні провадження в справі про банкрутство).

4. Криміналізація суспільно небезпечних діянь, що порушують установлений порядок виникнення та виконання цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань, була здійснена з порушенням окремих принципів криміналізації, розроблених теорією кримінального права, що негативним чином відбивається на практиці застосування ст. ст. 218 – 222 чинного КК України.

Також в сучасних умовах (з урахуванням принципів криміналізації) виникла нагальна потреба запровадження кримінальної відповідальності за невиконання фізичною особою рішення суду в цивільній та господарській справі, вироку суду в частині задоволення цивільного позову або постанови суду в адміністративній справі в частині відшкодування шкоди, що буде сприяти усуненню прогалин у системі кримінально-правової охорони цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань.

5. Вивчення регламентації кримінально-правових заборон, пов'язаних із невиконанням майнових зобов'язань, в основних нормативно-правових актах, які діяли на територіях сьогоденної України, свідчить про те, що досліджуваний правовий інститут майже у всі історичні часи визнавався необхідною умовою нормального розвитку майнових зобов'язальних правовідносин. А запроваджений ще в Руській Правді та вдосконалений у наступних законодавчих актах поділ деліктів, пов'язаних із невиконанням майнових зобов'язань, на безвинні, необережні та умисні, лежить в основі закріплених у чинному

законодавстві України цивільно-правової відповідальності за невиконання цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань і кримінальної відповідальності за порушення порядку виникнення та виконання вказаних зобов'язань. В той же час поступова відмова при соціалістичній системі господарювання від кримінально-правової охорони цих правовідносин призвела до того, що в Україні понад шістдесят років був відсутній власний досвід регламентації кримінальної відповідальності за порушення порядку виникнення та виконання майнових зобов'язань. Це стало однією з причин недосконалості кримінального законодавства в сфері боротьби із названими злочинами, а також зумовило необхідність запозичення зарубіжного досвіду.

РОЗДІЛ 2

Об'єктивні ознаки складів злочинів, які порушують установлений порядок виникнення та виконання майнових зобов'язань

2.1. Поняття та характеристика об'єктів злочинів, які порушують установлений порядок виникнення та виконання майнових зобов'язань

Провівши аналіз існуючих концепцій об'єкта злочину [69, с. 41 – 42; 77, с. 51 – 62; 85, с. 79; 95, с. 170; 146, с. 100; 154, с. 110; 158, с. 130 – 131; 164, с. 198 – 199; 181, с. 96 – 101; 201, с. 147, 157 – 159; 207, с. 45, 46, 53, 60, 62; 212, с. 133; 242, с. 375; 287, с. 75], хочемо підтримати точку зору П.П. Андрушка, згідно з якою жодна з цих концепцій не може вважатися єдиною правильною („істиною в останній інстанції”); кожна із них має право на існування, оскільки містить як позитивні, об'єктивно безспірні моменти, так і спірні чи неприйнятні моменти, перше за все з методологічної точки зору [5, с. 39]. Подібним чином висловлюється М.В. Семикін, який пише, що усі існуючі в науці кримінального права концепції стосовно об'єкта злочинів самі по собі є правильними й однобічними. В нашому найскладнішому суспільному організмі такі категорії, як блага, цінності, сфери життєдіяльності, люди, інтереси, відносини знаходяться у нерозривному діалектичному взаємозв'язку та взаємодії, а тому неможливо посягнути на одну з категорій, не зачепивши тією чи іншою мірою іншої [244, с. 84].

З огляду на механізм правового регулювання цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань та місце, яке посідає в ньому кримінально-правова охорона цих правовідносин (підрозділ 1.1 дисертації), концепція об'єкта злочину як сукупності правовідносин видається нам найбільш прийнятною.

Очевидно, що глибокий аналіз безпосереднього об'єкта того чи іншого злочину неможливо здійснити без встановлення тієї сфери (сукупності) правовідносин, які утворюють родовий об'єкт цього злочину. Одні науковці родовим об'єктом злочинів у сфері господарської діяльності визнають суспільні відносини, що складаються з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання товарів, робіт і послуг [263, с. 190], інші – „суспільні відносини, що утворюють систему господарювання і визначають порядок виробництва, розподілу й використання матеріальних цінностей, благ і природних ресурсів” [144, с. 212], „господарський механізм держави” [43, с. 131], суспільні відносини,

які складаються у сфері господарської діяльності на підставі справедливих ринкових умов і охороняються державою в інтересах всього суспільства й окремих його суб'єктів" [234, с. 7], „правовідносини, які складають систему господарювання" [187, с. 35], нормальну господарську діяльність [262, с. 373], регламентований господарським законодавством господарський правопорядок, тобто систему структурованих правовідносин з організації та безпосереднього здійснення господарської діяльності у сфері виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг для задоволення потреб як окремих споживачів, так і суспільних потреб [77, с. 57].

Проаналізувавши існуючі підходи до визначення родового об'єкта злочинів у сфері господарської діяльності, ми вважаємо цілком обґрунтованою позицію О.О. Дудорова, який зазначає, що при визначенні родового об'єкта злочинів у сфері господарської діяльності треба виходити з кримінально-правових реалій у вигляді певною мірою штучного й еkleктичного утворення, яким є розділ VII Особливої частини КК [91, с. 23]. Такий підхід, з одного боку, дозволить уникнути узагальненого визначення родового об'єкта злочину, норми про відповідальність за які складають розділ VII Особливої частини КК, що вимагатиме подальших тлумачень і роз'яснень, та, з іншого боку, дозволить уникнути занадто вузького визначення, яке не дасть змоги охопити усю сукупність безпосередніх об'єктів злочинів у сфері господарської діяльності. Таким чином, *родовим об'єктом* злочинів у сфері господарської діяльності пропонуємо розуміти правовідносини, які складаються: в сфері обігу грошей, цінних паперів, інших документів, у сфері оподаткування, бюджетного і валютного регулювання, в сфері переміщення предметів через митний кордон, у сфері зайняття підприємницькою та іншою господарською діяльністю, в сфері реалізації прав і законних інтересів кредиторів і споживачів, у сфері добросовісної конкуренції, а також у сфері приватизації.

Розбіжності на рівні загального закономірно поширюються на часткове – визначення безпосереднього об'єкта конкретних злочинів у сфері господарської діяльності. У нашому випадку йдеться про злочини, передбачені ст. ст. 218 – 222 КК. Розглянемо, як вирішується питання про безпосередній об'єкт цих злочинів у вітчизняній кримінально-правовій доктрині.

А.М. Ришелюк зазначає, що безпосереднім об'єктом злочинів, передбачених ст. ст. 218 – 221 КК, є встановлений законодавством порядок здійснення господарської діяльності в частині забезпечення інтересів громадян, юридичних осіб та держави від ризиків, пов'язаних з неплатоспроможністю (стійкою фінансовою неспроможністю) суб'єктів господарської діяльності, яка юридично фіксується під час розгляду справ про банкрутство такого суб'єкта [200, с. 637]. На нашу думку, запропоноване визначення безпосереднього об'єкта є занадто загальним, оскільки не зрозуміло, як вказаний порядок співвідноситься з порядком відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом. Якщо це одне й теж, то чому він має іншу назву? Якщо ні, то як тоді ці поняття між собою співвідносяться?

О.О. Дудоров безпосереднім об'єктом злочинів, передбачених ст. ст. 218 – 221 КК, вважає встановлений порядок зайняття господарською діяльністю в частині захисту майнових інтересів кредиторів, у т.ч. фіскальних органів держави щодо задоволення їх претензій за рахунок майна боржника – суб'єкта господарської діяльності, а також передбачену законодавством процедуру відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом, покликану оздоровити економіку й створити прошарок ефективних власників [91, с. 594]. Однак варто уточнити, що процедуру відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом не слід визнавати об'єктом злочинів, передбачених ст. ст. 218, 219 та 220 КК, оскільки вони вчинюються до її відкриття.

О.О. Круглова видовий об'єкт злочинів, передбачених ст. ст. 218 – 221 КК, визначає як суспільні відносини, котрі складаються у сфері фінансової неспроможності та пов'язані з виконанням суб'єктами господарської діяльності своїх грошових зобов'язань перед кредиторами, а безпосередній об'єкт злочину, передбаченого ст. 219 КК, – як суспільні відносини, котрі забезпечують здійснення ефективної, правомірної господарської діяльності, яка надає можливість виконання суб'єктом господарської діяльності своїх грошових зобов'язань перед кредиторами [155, с. 10]. Таке визначення видового об'єкту видається занадто загальним, оскільки всі відносини неспроможності пов'язані з виконанням суб'єктами господарської діяльності своїх грошових зобов'язань перед

кредиторами, але не всім цим правовідносинам завдається шкода при вчиненні аналізованих злочинів.

На думку О.Г. Фролової, безпосереднім об'єктом злочинів, пов'язаних з банкрутством, слід визнавати інтереси окремих громадян – членів суспільства, юридичних осіб, держави, у т.ч. засновників (власників, учасників, членів) підприємства-боржника, осіб, що знаходяться у родинних стосунках з заінтересованими особами стосовно боржника тощо [292, с. 39]. На нашу думку, запропоноване визначення безпосереднього об'єкту потребує уточнення. Річ у тім, що не завжди всім переліченим інтересам при вчиненні злочинів, передбачених ст. ст. 218 – 221 КК, завдається шкода. А тому слід визначити, які саме з цих інтересів виступають основним безпосереднім об'єктом аналізованих злочинів, а які – додатковим.

Є.Л. Стрельцов вказує, що безпосереднім об'єктом злочину, закріпленого у ст. 218 КК, є правильна, така що відповідає законодавству, господарська діяльність, інтереси держави та кредиторів; безпосереднім об'єктом злочину, закріпленого ст. 219 КК, вважається правильна, така що відповідає вимогам законодавства господарська діяльність, яка не завдає шкоду державі або кредитору, а безпосереднім об'єктом злочину, закріпленого ст. 221 КК, виступає встановлений порядок банкрутства при здійсненні господарської діяльності, права та інтереси власників підприємств, боржників, кредиторів [279, с. 433 – 436]. На наш погляд, і таке визначення безпосереднього об'єкта є занадто загальним, оскільки при вчиненні переважної більшості злочинів, передбачених розділом VII Особливої частини КК, шкода завдається або господарській діяльності, або її окремим видам.

Г.Є. Болдарь вважає, що видовим об'єктом злочинів, передбачених ст. ст. 218 – 221 КК, є відносини неспроможності [48, с. 55]. В свою чергу основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 221 КК, авторка визнає суспільні відносини, що забезпечують правовий господарський порядок при здійсненні господарської діяльності під час провадження у справі про банкрутство [47, с. 66]. Але ж відносини неспроможності й у т.ч. ті, що забезпечують правовий господарський порядок при здійсненні господарської діяльності під час провадження у справі про банкрутство, утворюють розгалужену систему правовідносин, про яку буде йтися далі. При цьому у разі вчинення злочинів, передбачених

ст. ст. 218 – 221 КК, не всій такій системі завдається або може бути завдана шкода. На наш погляд, для того, щоб встановити безпосередній об'єкт злочинів, передбачених статтями 218 – 221 КК України, необхідно, урахувавши характер цих злочинів, розглянути відносини неспроможності, встановити, що є об'єктом їх правового регулювання.

Отже, які види відносин містить у собі право неспроможності? На думку Б.М. Полякова, два основних види – майнові та немайнові. При цьому, на відміну від майнових відносин, немайнові позбавлені ознаки товарності [217, с. 36]. В свою чергу майнові відносини поділяються основні та забезпечувальні. Основні – це такі відносини, де зосереджені грошові вимоги кредиторів як об'єкт правового регулювання відносин неспроможності (банкрутства). Грошові вимоги складають основу майнових відносин, і головне завдання права неспроможності спрямоване на те, щоб такі вимоги були погашені або врегульовані. Забезпечувальні відносини націлені на створення сприятливих умов, які сприяють реалізації майнових відносин [217, с. 36].

Як зазначає Б.М. Поляков, у відносинах неспроможності є свій об'єкт правового регулювання, а саме грошове зобов'язання, зобов'язання зі сплати заробітної плати, податків та зборів (обов'язкових платежів). Такий об'єкт характеризується комплексністю правових норм різних галузей права – цивільного, трудового, фінансового. Незважаючи на свій комплексний характер, об'єкт відносин неспроможності становить собою єдине ціле [217, с. 121].

Однак слід дещо уточнити. З набранням у 2004 р. чинності ГК до об'єкта правового регулювання відносин неспроможності входять також і майново-господарські зобов'язання. Про них можна було б не згадувати, тому що вони є цивільно-правовими зобов'язаннями, але водночас характеризуються певними особливостями, передбаченими ГК.

На думку Б.М. Полякова, дефініція поняття „грошове зобов'язання” введена в обіг Законом України від 30 червня 1999 р. у широкому та вузькому значенні. У вузькому – це зобов'язання боржника сплатити кредитору певну грошову суму відповідно до цивільно-правового договору та з інших підстав, передбачених цивільним законодавством. До уваги у даному разі береться заборгованість, яка виникла за передані товари, виконані роботи та надані послуги, суми кредитів з урахуванням процентів [217, с. 122]. Проте з приводу виокремлення майново-господарських зобов'язань необхідно відзначити, що вони також

входять до поняття „грошові зобов’язання” у вузькому смислі. Це зобов’язання боржника сплатити кредиторі певну грошову суму згідно з господарсько-правовим договором та з інших підстав, передбачених господарським та цивільним законодавством. Таким чином, грошове зобов’язання у вузькому значенні можна було б назвати грошовим зобов’язанням із цивільно-правових та господарсько-правових підстав.

Що ж стосується податкового зобов’язання, то воно, як вже говорилося вище, визначається у п. 1.2 ст. 1 Закону України „Про порядок погашення зобов’язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами” як таке, що передбачає сплату платниками у бюджет або державні цільові фонди відповідної суми грошових коштів у встановленому законодавством порядку й строки. Предметом процедури банкрутства податкове зобов’язання виступає вже у вигляді податкового боргу (недоїмки), тобто несплаченого у встановлений строк податкового зобов’язання, узгодженого з платником податків або встановленого судом.

Грошове зобов’язання у широкому розумінні – це саме грошове зобов’язання, а також зобов’язання зі сплати заробітної плати, а так само податків і зборів.

Відповідно до положень ЦК, крім грошових зобов’язань, існують і негрошові. Сутність їх полягає не в обов’язку боржника сплатити гроші, а в обов’язку з передачі товару, виконанні робіт, наданні послуг, повернення майна з незаконного володіння або отриманого за недійсною угодою. Але яким чином негрошові зобов’язання віднести до предмета правового регулювання відносин неспроможності – грошових зобов’язань? Б.М. Поляков, наприклад, пропонує негрошове зобов’язання конвертувати в грошове з урахуванням ринкових цін на момент конвертації [217, с. 129 – 130].

Ураховуючи вищезазначене, можна зробити висновок про те, що при вчиненні злочинів, передбачених статтями 218 – 221 КК, шкода завдається саме цивільно-правовим, у т.ч. майново-господарським зобов’язанням, а також податковим і трудовим зобов’язанням. У результаті вчинення зазначених злочинів грубо порушується установлений правовий порядок виникнення та виконання цих зобов’язань, у зв’язку з чим їх суб’єкти не отримують належного й зазнають збитків. Таким чином, основним безпосереднім об’єктом злочинів, передбачених ст. ст. 218 – 221 КК, виступають цивільно-

правові, у т.ч. майново-господарські, податкові і трудові зобов'язання [114, с. 312; 117, с. 249]¹.

Виходячи із зазначеного, видається занадто вузьким визнання безпосереднім об'єктом злочинів, передбачених ст.ст. 218 – 220 КК, суспільних відносин у сфері виконання суб'єктами господарської діяльності своїх фінансових зобов'язань, а безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 221 КК, – суспільних відносин у сфері виконання суб'єктами господарської діяльності своїх фінансових зобов'язань та обов'язків у судових процедурах банкрутства [151, с. 598 – 599, 601 – 602].

Майново-господарські зобов'язання є основним безпосереднім об'єктом не тільки злочинів, пов'язаних із банкрутством. У цьому контексті вважаємо за необхідне дослідити ст. 222 КК і, перш за все, визначити безпосередній об'єкт шахрайства з фінансовими ресурсами. Як справедливо зазначає В.Р. Мойсик, об'єкт злочину, передбаченого і ст. 222 чинного КК, і ст. 148⁵ КК 1960 р., встановлюється шляхом тлумачення закону [190, с. 33]. Звідси і впливає різноманітність інтерпретацій щодо цього елемента складу злочину.

Так, В.М. Киричко, О.І. Перепелиця, В.Я. Тацій вважають об'єктом названого злочину суспільні відносини у сфері надання фінансових ресурсів і податкових пільг. Додатковими об'єктами можуть виступати власність або відносини з формування доходної частини державного та місцевого бюджетів [151, с. 605]. На думку П.П. Андрушка, об'єктом шахрайства з фінансовими ресурсами є фінансова діяльність держави та суб'єктів господарської діяльності [196, с. 750]. Дудоров О.О. об'єктом злочину, передбаченого ст. 222 КК, визнає встановлений законодавством порядок кредитування, фінансування і оподаткування господарської діяльності, права й законні інтереси кредиторів і держави [91, с. 594]. Виконавши дисертаційне дослідження, присвячене ст. 222 КК, В.Р. Мойсик стверджує, що безпосереднім об'єктом передбаченого цією статтею злочину є фінансова діяльність органів державної влади, органів влади АРК, а також органів місцевого самоврядування, банків або інших кредиторів, яка здійснюється ними у сфері господарської діяльності з приводу надання суб'єктам господарської діяльності фінансової допомоги,

Примітка.

Слід наголосити, що при визначенні основного безпосереднього об'єкта злочинів, передбачених ст.ст. 218 – 221 КК, необхідно враховувати таке явище, як багатооб'єктність, яке означає, що в одній статті КК поєднуються посягання на декілька різних об'єктів. Проте розгляд інших безпосередніх об'єктів злочинів, передбачених вказаними статтями, не є предметом цього дослідження. З огляду на обмежений обсяг роботи, ми аналізуємо саме цивільно-правові та майново-господарські зобов'язання як об'єкт злочинів, передбачених статтями 218 – 221 КК.

кредитування та пільгового звільнення від оподаткування [190, с. 34]. В науці кримінального права висловлені й інші погляди з питання про безпосередній об'єкт шахрайства з фінансовими ресурсами.

При вирішенні цього питання необхідно враховувати багатооб'єктність деяких злочинних посягань. Аналіз ст. 222 КК і наукової літератури дозволяє зробити висновок про те, що в цій нормі встановлена відповідальність за посягання на: 1) відносини у сфері використання бюджетних коштів і коштів державних цільових фондів; 2) податкові відносини (у частині одержання пільг щодо податків); 3) господарські відносини (щодо недержавних кредитів) [85, с. 169 – 170, 181 – 182; 89, с. 23 – 26; 91, с. 23, 646]. Результати проведеного О. В. Курманом узагальнення кримінальних справ, порушених за ст. 222 КК, показують, що предметом цього злочинного посягання у 88,2% виступає саме кредит [240, с. 279].

Для нашого дослідження особливий інтерес представляє такий безпосередній об'єкт злочину, передбаченого ст. 222 КК, як господарські відносини (щодо недержавних кредитів). Таке формулювання є правильним, але все ж потребує конкретизації з урахуванням диспозиції ч. 1 ст. 222 КК. У ній, як відомо, йдеться про надання відповідним суб'єктом завідомо неправдивої інформації банкам або іншим кредиторам з метою отримання кредитів. Аналіз диспозиції цієї норми вказує на те, що передбачений нею злочин вчинюється в сфері кредитування суб'єктів господарської діяльності, яке здійснюється банками або іншими кредиторами.

Для того, щоб отримати кредит у банку або іншого кредитора, особа повинна надати певну інформацію та укласти кредитний договір¹. На підставі укладеного кредитного договору виникає договірне зобов'язання. Вчиняючи злочин, передбачений у ст. 222 КК (у частині надання завідомо неправдивої інформації банкам або іншим кредиторам з метою отримання кредитів), особа грубо порушує встановлений правопорядок у сфері кредитування, перешкоджає правомірному виникненню кредитних майново-господарських зобов'язань. Таким чином, особа завдає шкоду не якимось іншим господарським відносинам, а саме господарсько-договірним зобов'язанням, які виникають на підставі

Примітка.

Визначаючи безпосередній об'єкт передбаченого ст. 176 КК РФ незаконного отримання кредиту, І.А. Клепицький слушно зазначає, що юридичною формою економічних кредитних відносин є цивільно-правові майнові зобов'язальні відносини, котрі пов'язують боржника і кредитора [134, с. 350].

договору кредитування й регулюються передусім цивільним та господарським законодавством. Як правильно відзначає В.Р. Мойсик, під час, так би мовити, кредитного обману договір і зобов'язання існує, хоч кредитна угода і залишається оспорюваною. У таких правовідносинах договірне зобов'язання (кредит) існує і трансформується у деліктне (відшкодування шкоди, заподіяної злочином) у частині невиконаного зобов'язання і невідшкодованих збитків [190, с. 76].

Господарсько-договірні зобов'язання, що виникають на підставі договору кредитування, складаються з таких елементів: 1) суб'єкти зобов'язання¹; 2) юридичний об'єкт та матеріальний об'єкт (предмет) зобов'язання²; 3) зміст зобов'язання³.

Зобов'язання майнового характеру, що виникають між суб'єктами господарювання та не господарюючими суб'єктами – громадянами, не є господарськими й регулюються іншими актами законодавства (ч. 3 ст. 175 ГК). Виходячи з цього, цивільним зобов'язанням, що виникають на підставі договору кредитування фізичної особи, яка не є підприємцем (споживчі кредити), шкода при наданні завідомо неправдивої інформації банкам або іншим кредиторам з метою отримання кредитів не завдається, оскільки суб'єктом злочину, передбаченого ст. 222 КК, є учасники відносин у сфері господарювання. Це положення знайшло своє відображення в п. 22 постанови Пленуму ВСУ від 25 квітня 2003 р. № 3, в якому йдеться про те, що не можуть визнаватися суб'єктами вказаного злочину фізичні особи, не зареєстровані як суб'єкти підприємництва, які для одержання субсидій, кредитів

Примітки:

1. Так, суб'єктами кредитних господарсько-договірних зобов'язань є: 1) Кредитор – це суб'єкт кредитних відносин, який надає кредит іншому суб'єкту господарської діяльності в тимчасове користування [131, с. 141]. Відповідно до ст. 1054 ЦК за кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові в розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти. Таким чином, із визначення поняття „кредитний договір” випливає, що кредиторами можуть бути лише банки або інші фінансові установи¹. Проте в диспозиції частини 1 статті 222 КК йдеться про надання неправдивої інформації банкам або іншим кредиторам, а не іншим фінансовим або кредитним установам. Отже, неправдива інформація може надаватися банкам або іншим суб'єктам господарювання, які відповідно до закону мають право надавати кредити. 2) Позичальник – це суб'єкт кредитних відносин, який отримав у тимчасове користування грошові кошти на умовах повернення, платності, строковості [131, с. 141]. Ним може бути, враховуючи характер зобов'язальних правовідносин, суб'єкт господарювання або інший учасник відносин у сфері господарювання.

2. Матеріальним об'єктом (предметом) господарсько-договірних кредитних зобов'язань є грошові кошти або інше майно, наділене родовими ознаками (кредит). Слід зазначити, що шахрайство з фінансовими ресурсами в частині надання завідомо неправдивої інформації банкам або іншим кредиторам із метою отримання кредиту необхідно віднести до числа тих складів злочинів, в яких предмет злочину збігається з предметом правовідносин, на які посягає цей злочин. Тому аналіз предмету цих правовідносин буде здійснено пізніше.

3. Зміст кредитних правовідносин складають взаємні права та обов'язки сторін цих правовідносин. Наприклад, кредитор зобов'язаний надати кредит позичальникові в розмірі та на умовах, установлених договором, а позичальник має право вимагати від кредитора виконання покладеного на нього обов'язку. Це саме стосується позичальника, який зобов'язується повернути кредит у встановлений строк та сплатити проценти за його користування. А кредитор, у свою чергу, має право вимагати від позичальника відповідної поведінки. Вступаючи в кредитні правовідносини, необхідно чітко уявляти систему прав та обов'язків і наслідки їх порушення [131, с. 139].

(у т.ч. споживчого) та пільг щодо податків надали зазначеним у диспозиції ч. 1 ст. 222 КК адресатам завідомо неправдиву інформацію¹.

Таким чином, одним із безпосередніх об'єктів шахрайства з фінансовими ресурсами виступають саме кредитні господарсько-договірні зобов'язання.

Досліджуючи норми Особливої частини КК, не можна не помітити, що цивільні, у т.ч. майново-господарські зобов'язання є одним із безпосередніх об'єктів злочину, передбаченого ст. 355 КК (Примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань). М.І. Мельник у науково-практичному коментарі до ст. 355 КК основним безпосереднім об'єктом передбаченого цією статтею злочину називає „встановлений порядок виконання цивільно-правових зобов'язань...” [200, с. 952]. Здійснивши в рамках дисертаційного дослідження кримінально-правову характеристику примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, А.М. Соловйова дійшла дещо іншого висновку, стверджуючи, що основним безпосереднім об'єктом цього злочину є встановлений порядок реалізації права суб'єкта на судовий захист порушеного цивільного права, що виникло на підставі реально об'єктивно існуючого цивільно-правового зобов'язання [248, с. 35]. Також авторкою обґрунтовується думка про доцільність виділення цивільно-правового зобов'язання як предмета вказаного злочину [249, с. 10]. Не підтримуючи останню позицію, слід зазначити наступне. У підрозділі 1.1 ми вказали на те, що термін „зобов'язання” має декілька значень. М.І. Мельник при визначенні цього поняття цілком обґрунтовано пропонує звертатися до ч. 1 ст. 509 ЦК, де чітко сказано, що зобов'язання – це правовідношення [200, с. 952]. Визнання предметом злочину правовідношення не відповідає вченню про предмет злочину в теорії кримінального права. В той же час порядок виконання цивільно-правового зобов'язання навряд чи можна визнати саме основним безпосереднім об'єктом розглядуваного злочину, оскільки йому не завжди завдається шкода (так, у випадку примушування до виконання цивільно-правового

Примітка.

З урахуванням зазначеного видається неправильним визнання З. винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 222 КК. З., зареєстрований як фізична особа-підприємець, однак не здійснюючи жодної підприємницької діяльності і не маючи ніяких прибутків, з метою отримання споживчого кредиту для придбання DVD програвача надавав у ВАТ Комерційний банк „Надра” завідомо неправдиву інформацію, вказавши, що має середньомісячний прибуток в розмірі 1 тис. 500 грн. На підставі неправдивих відомостей був укладений договір кредитування, на підставі якого З. отримав в магазині DVD програвач вартістю 480 грн., який цього ж дня продав за 250 грн. [19]. Як випливає з матеріалів кримінальної справи, З. надав завідомо неправдиву інформацію та отримав кредит не як фізична особа-підприємець, а як фізична особа. Кредит було використано не на господарську діяльність, а на власні потреби. Тому за наявності до цього підстав його дії необхідно було кваліфікувати за ст. 190 КК як шахрайство.

зобов'язання винна особа фактично створює умови, за яких воно виконується). Таким чином, схилиємось до думки про те, що цивільно-правове зобов'язання виступає не предметом, а додатковим обов'язковим об'єктом злочину, передбаченого ст. 355 КК.

Інший склад злочину, в якому цивільні, у т.ч. майново-господарські зобов'язання виступають додатковим обов'язковим об'єктом, закріплений у ст. 223 КК. Як зазначає О.О. Дудоров, основним безпосереднім об'єктом злочинного порушення порядку випуску (емісії) та обігу цінних паперів є встановлений законом порядок випуску цінних паперів, який визнається важливим елементом фінансово-кредитної системи країни і забезпечує її стабільність і розвиток. Порушення цього порядку також здатне завдати майнової шкоди інвесторам – громадянам і юридичним особам, у зв'язку з чим додатковим об'єктом даного посягання виступає право власності [91, с. 60]. Підтримуючи позицію щодо визначення основного безпосереднього об'єкта, хочемо водночас зазначити наступне. При вчиненні злочину, передбаченого ст. 223 КК, винна особа завдає шкоду не відносинам власності, а цивільним, у т.ч. майново-господарським зобов'язанням, оскільки, придбаваючи цінні папери, потерпілий (інвестор) замість права власності на майно (гроші) придбаває зобов'язальні права, засвідчені цінними паперами, не зареєстрованими, щоправда, належним чином, а, отже, в подальшому не зможе вимагати їх виконання.

Крім того, цивільні, у т.ч. майново-господарські зобов'язання є додатковим факультативним безпосереднім об'єктом злочинів, передбачених ст. 382 КК (Невиконання судового рішення) і ст. 388 КК (Незаконні дії щодо майна, на яке накладено арешт або яке описано чи підлягає конфіскації), оскільки якщо особа не виконує судовий акт, спрямований на захист та відновлення порушених або оспорюваних цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань, або вчиняє незаконні дії з майном, яке описано, на яке накладено арешт чи підлягає конфіскації, то цим правовідносинам завдається шкода¹.

Примітка.

При цьому основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 382 КК, виступають інтереси правосуддя в частині забезпечення повного і своєчасного виконання судового рішення; злочину, передбаченого ч. 1 ст. 388 КК, – порядок виконання рішень судів, інших державних органів чи посадових осіб, пов'язаних із забезпеченням позову у кримінальному, цивільному або господарському судочинстві, виконання вироку суду в частині конфіскації майна, погашення податкового боргу, охорони спадкового майна, вжиттям господарським судом запобіжних заходів, зверненням державною виконавчою службою стягнення на майно боржника, а злочину, передбаченого ч. 2 ст. 388 КК, – порядок виконання рішень судів, покликаний забезпечити конфіскацію майна, у т.ч. належних обвинуваченому знарядь злочину і предметів, які стали знаряддями вчинення або безпосередніми об'єктами адміністративних правопорушень [200, с. 1019, 1029].

Враховуючи обмежений обсяг роботи, у ній розкриватиметься кримінально-правова характеристика злочинів, які порушують установлений порядок виникнення та виконання цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань в сфері господарської діяльності. Але одне важливе питання тут не може залишитися поза увагою. Як було зазначено в підрозділі 1.2 дисертації, якщо боржник не виконує цивільне, у т.ч. майново-господарське зобов'язання добровільно, у розпорядження кредитора надаються засоби примусу – позов про виконання, а згодом звернення стягнення на майно боржника на основі постановленого у справі рішення, вироку або постанови суду. Щоправда, передбачені цивільно-процесуальним, господарським-процесуальним та адміністративним законодавством гарантії, покликані забезпечити невідворотне виконання судових рішень у цивільних і господарських справах, вироків суду в частині задоволення цивільного позову або постанов суду в адміністративних справах в частині відшкодування шкоди боржниками-фізичними особами, не завжди виявляються ефективними. Поряд із цим закріплені в КК норми також не в повному обсязі захищають правовідносини, які виникають у процесі виконання зазначених судових актів боржниками-фізичними особами. Отже, виконання цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань боржниками-фізичними особами у ряді випадків стає проблематичним. Тому КК потребує доповненням статтею 382-1 *„Невиконання рішення суду у цивільній та господарській справі, вироку суду в частині задоволення цивільного позову або постанови суду в адміністративній справі в частині відшкодування шкоди”*.

Для того, щоб забезпечити виконання рішень судів, в Україні був створений інститут виконавчого провадження. Усі правовідносини в сфері виконавчого провадження можна поділити на дві групи. До першої належать ті, що складаються на стадії добровільного виконання. Ця категорія правовідносин характеризується тим, що боржник добровільно здійснює покладені на нього обов'язки.

Після набрання рішенням суду законної сили й закінчення строку на добровільне виконання в позивача з'являється право на примусове виконання рішення, тобто на примушення боржника до виконання обов'язків або на провадження дій всупереч його волі державним виконавцем [96, с. 49]. Саме на правовідносини в стадії примусового виконання рішень судів, вироків судів в частині задоволення цивільного позову або постанов судів в

адміністративних справах в частині відшкодування шкоди посягає особа, яка умисно не виконує відповідний судовий акт. Для удосконалення системи кримінально-правової охорони цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань правовідносини в стадії примусового виконання зазначених судових актів також слід взяти під кримінально-правову охорону.

Досить важливим, на нашу думку, є встановлення матеріального об'єкта (предмета) примусових виконавчих правовідносин. У ст. 3 Закону України „Про виконавче провадження” міститься ціла низка рішень, що підлягають примусовому виконанню державною виконавчою службою. Але необхідно зауважити, що фактичним об'єктом (предметом) правовідносин, які пропонується взяти під кримінально-правову охорону, будуть виступати лише рішення судів загальної юрисдикції та господарських судів у цивільних та господарських справах¹, вироки судів в частині задоволення цивільного позову², а також постанови судів в адміністративних справах в частині відшкодування шкоди³. Сам по собі факт невиконання цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань повинен вести лише до цивільної та господарської відповідальності. І тільки тоді, коли відповідним рішенням, вироком або постановою суду боржник примушується до виконання відповідного зобов'язання, й умисно не робить цього за наявності реальної можливості виконати відповідний судовий акт, мова повинна йти про кримінальну відповідальність.

Отже, предметом досліджуваних правовідносин виступають рішення судів загальної юрисдикції та господарських судів, вироки судів в частині задоволення цивільного позову⁴,

Примітки:

1. У науці існують різні підходи до визначення поняття „рішення суду”. На думку В.А. Кройтора, рішення суду – це постанова суду з приводу розв'язання справи по суті, тобто розв'язання основної правової вимоги у справах позовного провадження, у справах, які виникають з адміністративно-правових відносин і в справах особливого провадження [153, с. 143]. В.І. Тертишніков зазначає, що судові рішення – це акт судової влади, який здійснює захист порушених або заперечених прав громадян та організацій шляхом підтвердження наявності або відсутності правовідносин і приписом певної поведінки в майбутньому [255, с. 140].

2. Чинне кримінально-процесуальне законодавство не містить визначення поняття „вирок суду”. Як зазначено в науковій літературі, вирок суду – це акт правосуддя (рішення суду), який постановляється і проголошується іменем України [135, с. 481.], і в якому вирішується питання про винність або невинність підсудного і про застосування або незастосування до нього покарання [152, с. 378.].

3. Чинне адміністративно-процесуальне законодавство не містить визначення поняття „постанова суду в адміністративній справі”. В ст. 158 КАС зазначено, що судові рішення, яким суд вирішує спір по суті, викладається у формі постанови.

4. Слід відмітити, що відповідно до запропонованої кримінально-правової норми особа підлягатиме кримінальній відповідальності за ст. 382-1 КК тільки за невиконання вироку суду в частині, яка стосується задоволення заявленого цивільного позову, а не за невиконання цього судового акту взагалі. Цивільний позов у кримінальному процесі – це вимога потерпілої особи, яка зазнала матеріальної (моральної) шкоди від злочину, її повноважного представника або в її інтересах прокурора до підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного або осіб, які несуть майнову відповідальність за його дії, про відшкодування цієї шкоди, яка заявлена органу дзнання, слідчому, прокурору, судді (суду) по кримінальній справі до початку судового слідства [135, с. 159.].

а також постанови судів в адміністративних справах в частині відшкодування шкоди, що набрали законної сили.

Таким чином, основним безпосереднім об'єктом злочину, норму про відповідальність за який пропонується включити у КК України, будуть правовідносини, які складаються в процесі примусового виконання рішень господарських судів та судів загальної юрисдикції в цивільних і господарських справах, вироків судів у частині задоволення цивільного позову, або постанов судів в адміністративних справах в частині відшкодування шкоди органами державної виконавчої служби України та у яких беруть участь інші суб'єкти виконавчого провадження. Враховуючи це, видається логічно обґрунтованим розташувати вказану заборону в розділі XVIII Особливої частини КК (Злочини проти правосуддя). За результатами проведеного автором анкетування 68,6 % суддів судів загальної юрисдикції, 73,3 % суддів господарських судів, 64,8 % слідчих прокуратури, 78 % слідчих ОВС та 74,6 % державних виконавців підтримали таку пропозицію (див. Додатки А, Б).

У разі умисного невиконання зазначених судових актів шкода завдається не лише вказаним, а й іншим правовідносинам. Якщо боржник не виконує цивільні, у т.ч. майново-господарські зобов'язання добровільно, у розпорядження кредитора надаються засоби примушення: позов про виконання (у тому числі заявлений в процесі розслідування кримінальної справи або розгляду адміністративної справи¹), а згодом звернення стягнення на майно боржника на підставі постановленого в цивільній або господарській справі рішення суду, вироку суду в частині, яка стосується задоволення цивільного позову, або постанови суду в адміністративній справі в частині, яка стосується відшкодування шкоди. Якщо особа не виконує зазначені судові акти, які спрямовані на захист та відновлення порушених або оспорюваних цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань, цим правовідносинам неминуче завдається шкода.

Примітка.

Відповідно до ч. 2 ст. 21 КАС (Підсудність кількох пов'язаних між собою вимог) вимоги про відшкодування шкоди, заподіяної протиправними рішеннями, діями чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень або іншим порушенням прав, свобод та інтересів суб'єктів публічно-правових відносин, розглядаються адміністративним судом, якщо вони заявлені в одному провадженні з вимогою вирішити публічно-правовий спір. Інакше вимоги про відшкодування шкоди вирішуються судами в порядку цивільного або господарського судочинства. Виходячи із зазначеного, зобов'язання зі спричинення шкоди також розглядаються в рамках адміністративної справи, а, отже, потребують захисту в разі умисного невиконання постанови в адміністративній справі в частині відшкодування шкоди.

Сказане дозволяє стверджувати, що додатковим безпосереднім об'єктом злочину, визначенням якого пропонується доповнити КК України, виступатимуть цивільні, у т.ч. майново-господарські зобов'язання.

У науці кримінального права існують різні підходи щодо визначення поняття „предмет злочину”. Аналіз поглядів на суть і зміст цього поняття дозволяє зробити висновок, що переважна більшість правників визнають предметом злочину речі матеріального світу [146, с. 105; 262, с. 79]. Водночас у літературі висловлюються з цього приводу й інші погляди. М.Й. Коржанський до предмета злочину, окрім речей матеріального світу, відносить людину, тіло, організм людини [144, с. 174 – 175]. Деякі науковці висловлюють думку, згідно з якою предметом злочину є не тільки речі матеріального світу, а й нематеріалізовані об'єкти [172, с. 101; 190, с. 48 – 50; 287, с. 77]. Якщо враховувати зміни, які на сьогодні відбулися в законодавстві, предметом злочину необхідно визнавати не лише фізичні тіла, але й інтелектуальні цінності, відомості, інформацію тощо. Вагомі аргументи на підтримку цього підходу наводить О.Е. Радутний, який наголошує на тому, що не можна визнавати універсальною фізичну ознаку, що характеризує предмет злочину як предмет матеріального світу (річ). Стосовно інформації фізична ознака може вказувати лише на форму (документ, електронний носій тощо), але не на сутність явища. На основі цього науковець пропонує предметом злочину визнавати речі або інші явища об'єктивного світу (інформацію, енергію тощо), з певними властивостями яких кримінальний закон пов'язує наявність у діяння особи ознак складу конкретного злочину [234, с. 8]¹.

Аналіз злочинів, які порушують установлений порядок виникнення та виконання цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань, а також наукової літератури дозволяє зробити висновок про те, що лише в двох із зазначених складів злочинів предмет виступає як обов'язкова ознака.

Примітка.

Дещо по-іншому пропонує вирішити цю проблему Є.В. Лашук. У дисертаційному дослідженні науковець дійшов висновку, що предмет злочину – це факультативна ознака об'єкта злочину, що знаходить прояв у матеріальних цінностях (котрі людина може сприймати органами чуття чи фіксувати спеціальними технічними засобами), з приводу яких і (або) шляхом безпосереднього впливу на які вчиняється злочинне діяння. Ним слід вважати, зокрема, інформацію, електричну, теплову та інші види енергії, органи, тканини або кров людини [167, с. 8].

Першим є склад злочину „незаконні дії у разі банкрутства” (ст. 221 КК), предметом якого є: 1) майно; 2) відомості про майно; 3) документи, які відображають господарську чи фінансову діяльність¹ [91, с. 629; 151, с. 602; 196, с. 746; 293, с. 250 – 251].

Як пише П.С. Яні, зміст понять, що використовуються в нормі КК, яка охороняє конкретні суспільні відносини, виражений в поняттях нормативних актів, які регулюють такі відносини [314, с. 33; 319, с. 47]. Враховуючи те, що розглядуваний злочин вчинюється у сфері провадження в справах про банкрутство засновниками (учасниками) суб’єктів господарської діяльності або їх службовими особами, при визначенні терміна „майно” необхідно звертатися до положень ГК, а також ЦК. Таким чином, під майном як предметом злочину, закріпленого ст. 221 КК, слід розуміти сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи та майнові права і обов’язки), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються в діяльності суб’єктів господарювання та відображаються в їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб’єктів [118, с. 56]. Аналіз матеріалів судової практики дає підстави стверджувати, що працівники правоохоронних органів та суду поняття „майно” використовують в широкому значенні².

Ще одним предметом злочину, закріпленого ст. 221 КК, є відомості про майно³. У плані відповідальності за аналізованою статтею це інформація про кількісні та якісні

Примітки:

1. До змін, внесених у КК Законом України від 15 квітня 2008 р., одним із предметів злочину, передбаченого ст. 221 КК, були майнові обов’язки. Використання цього терміна у доктрині визнавалося невдалим, оскільки в контексті відповідальності за незаконні дії у разі банкрутства мова повинна була йти про приховування не стільки майнових обов’язків, скільки майнових прав [91, с. 629 – 630]. Зазначена проблема була вирішена одним зі способів, запропонованих у науковій літературі. Законодавець виключив з диспозиції ст. 221 КК вказівку на майнові обов’язки, оскільки поняття „майно” (в широкому значенні) включає в себе також майнові права та обов’язки [49, с. 152 – 153; 118, с. 54 – 58; 293, с. 252].

2. Так, була визнана винною у вчиненні злочину, передбаченого ст. 221 КК, директор ПП „Престиж” М., яка умисно, зловживаючи своїм службовим становищем, порушуючи п. 13 ст. 13 Закону України „Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”, без узгодження своїх дій з ліквідатором ПП „Престиж” К., в інтересах ПП „Спецпромсервіс” уклала договір переуступки права вимоги з вказаним підприємством, відповідно до якого ПП „Престиж” уступає, а ПП „Спецпромсервіс” приймає на себе право вимоги виконання зобов’язань за договором між ПП „Престиж” і управлінням ЖКХ м. Павлограда в розмірі 158 тис. грн. Своїми діями винна особа завдала шкоду кредиторі, яка в 1267 разів перевищує н.м.д.г. [22]. Наведений приклад є показовим, тому що винна особа вчинила умисне відчуження майнових прав, тобто такі дії, які відповідно до змісту диспозиції ст. 221 КК можуть бути вчинені з майном, а не з майновими обов’язками.

3. Документами про господарську чи фінансову діяльність як предметом аналізованого складу злочину виступають будь-які документи, що містять інформацію про майно та майнові зобов’язання суб’єкта господарської діяльності, про здійснювані ним господарські операції (наприклад цивільно-правові та господарсько-правові договори, рахунки, накладні й інші первинні документи, які фіксують факти проведення господарських операцій і є підставою для проведення бухгалтерського обліку і фінансової звітності). Під фінансовою звітністю розуміється бухгалтерська звітність, що містить інформацію про фінансове становище, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства за звітний період. Вона включає баланс, звіт про фінансові результати, звіт про рух грошових коштів, звіт про власний капітал та примітки до звітів (ст. 1, ч. 2 ст. 11 Закону України „Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні”) [105].

характеристики майна суб'єкта господарської діяльності (наприклад про вартість майна, місце і час виготовлення предметів, їх комплектність, модифікацію, величину амортизаційного зносу), місцезнаходження такого майна.

Під час вчинення злочинів, передбачених ст.ст. 218, 220 та 222 КК, винна особа використовує завідомо неправдиву інформацію (відомості). За її наявності порушується установлений порядок виникнення та виконання цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань. Так, у разі вчинення фіктивного банкрутства (ст. 218 КК) винна особа надає інформацію (відомості) про фінансовий стан суб'єкта підприємницької діяльності, яка є завідомо неправдивою, а саме містить відомості про фінансову неспроможність виконати грошові вимоги з боку кредиторів і зобов'язання перед бюджетом за фактичної наявності такої можливості [195, с. 445]. Цілком погоджуючись із запропонованим П.П. Андрушком визначенням недостовірної інформації, закріпленим у ст. 218 КК, хотілось би зробити деякі уточнення. Згідно з формулюванням диспозиції цієї статті, у ній йдеться про інформацію, яка відображає фінансовий стан суб'єкта господарської, а не тільки підприємницької діяльності¹. Крім того, в ній йдеться про неможливість виконання не лише грошових, але й інших майнових вимог з боку кредиторів і зобов'язань перед бюджетом.

На відміну від фіктивного банкрутства, при вчиненні злочину, передбаченого ст. 220 КК (Приховування стійкої фінансової неспроможності), винна особа подає недостовірну інформацію, яка містить відомості про фінансову спроможність виконати майнові вимоги з боку кредиторів за фактичної стійкої фінансової неспроможності суб'єкта господарської діяльності та неможливості виконати зазначені вимоги. Ця інформація (відомості) не відповідає дійсності, перекручує в кращий бік справжній фінансовий стан суб'єкта господарської діяльності.

Досліджуючи злочини, закріплені ст. ст. 218, 219 КК, Б.М. Грек зробив висновок про те, що їх предметом є грошове зобов'язання, під яким слід розуміти зобов'язання боржника сплатити кредитору певну грошову суму відповідно до цивільно-правового договору або інших підстав, передбачених цивільним законодавством України [82, с. 101]. У підрозділі

Примітка.

Як справедливо відмічає О.О. Дудоров, незважаючи на те, що боржником згідно із Законом України від 30 червня 1999 р. визнається лише суб'єкт підприємницької діяльності, положення законодавства, яке регулює провадження у справах про банкрутство, застосовується і до тих юридичних осіб, які не є суб'єктами підприємництва, а саме споживчих товариств, благодійних чи інших фондів. У зв'язку з цим певною мірою виправданим видається використання в текстах ст.ст. 218, 220, 222 КК словосполучення „суб'єкт господарської діяльності” [91, с. 594].

1.1 було показано, що термін „зобов’язання” має декілька значень. Б.М. Грек при визначенні цього поняття пропонує звертатися до ч. 1 ст. 509 ЦК, де сказано, що зобов’язання – це правовідносини. Однак визнання правовідносин предметом злочину не відповідає вченню про предмет злочину в теорії кримінального права. Крім того, цей автор підтримує точку зору, згідно з якою різноманітні предмети злочину можна розділити на три великі групи: 1) люди; 2) речі; 3) тварини і рослини [82, с. 101]. Виходячи із легального визначення поняття „зобов’язання”, його не можна включити в жодну із запропонованих Б.М. Греком груп.

Із зазначеного питання іншу позицію займає О.О. Круглова. На її думку, предметом доведення до банкрутства є майно підприємства. Негативний вплив на нього стає результатом фінансової кризи суб’єкта господарської діяльності. Що ж до документів, наприклад, договорів, що укладаються на завідомо невігідних для суб’єкта господарської діяльності умовах, або документів, що містять важливу для ефективної господарської діяльності цього суб’єкта інформацію, то, на погляд авторки, при вчиненні названого злочину вони є лише знаряддям посягання на майно суб’єкта господарювання [155, с. 101].

По-перше, виникає питання, що науковець розуміє під негативним впливом на майно? Наприклад, знищення або пошкодження майна – це, дійсно, негативний вплив на нього. Але продаж або дарування навряд чи можна визнати негативним впливом, тому що майно не зазнає ніякої шкоди. Тому точніше говорити про незаконні дії з майном, які призводять до фінансової кризи підприємства. По-друге, слід уточнити, що майно підприємства виступає факультативною ознакою злочину, передбаченого ст. 219 КК.

При вчиненні шахрайства з фінансовими ресурсами в частині надання завідомо неправдивої інформації банкам або іншим кредиторам із метою одержання кредитів (ст. 222 КК) винна особа надає інформацію, яка не відповідає дійсності, приховує або перекручує в гірший або кращий бік справжнє становище і стосується тих обставин, які дозволяють отримати кредит. Як слушно зазначає О.О. Дудоров, зміст завідомо неправдивої інформації

в плані відповідальності за ст. 222 КК може стосуватися не лише суб'єкта господарювання, який отримує кредит, а й інших осіб (наприклад страховиків або поручителів)¹.

Слід зазначити, що в науці неоднозначно визначається місце завідомо неправдивої інформації (відомостей) у кримінально-правовій характеристиці злочинів, передбачених ст.ст. 218, 220, 222 КК. Так, на думку деяких науковців, неправдива інформація є предметом шахрайства з фінансовими ресурсами [151, с. 605; 190, с. 50; 195, с. 450]. Не погоджуючись із зазначеною позицією, хочемо підтримати точку зору, відповідно до якої предмет цього злочину в частині надання завідомо неправдивої інформації кредиторам є не неправдива інформація, а кредит [211, с. 16]. Критикуючи таку позицію, В.Р. Мойсик зазначає, що злочин, передбачений ч. 1 ст. 222 КК, вважається закінченим уже в момент подання завідомо неправдивої інформації незалежно від того, чи вдалося винній особі одержати відповідні фінансові ресурси, а, отже, особа об'єктивно позбавлена можливості впливати на ці фінансові ресурси під час вчинення суспільно небезпечного посягання, передбаченого ч. 1 ст. 222 КК [190, с. 50]. На нашу думку, науковець не враховує наступного. По-перше, ми виходимо з того, що предмет злочину виступає факультативною ознакою такого елемента складу злочину, як об'єкт злочину. А при конструюванні складу злочину як формального або усіченого за рамки складу злочину виносять лише ознаки об'єктивної сторони. Так, наприклад, предметом розбою (ст. 188 КК) є майно, хоч злочин вважається закінченим із моменту нападу, поєднаного із застосуванням або з погрозою застосування насильства, небезпечного для життя чи здоров'я, незалежно від того, чи заволоділа винна особа чужим майном. По-друге, під предметом злочину слід розуміти, як вже зазначалось, речі або інші явища об'єктивного світу (інформацію, енергію тощо), із певними властивостями яких кримінальний закон пов'язує наявність у діяннях особи ознак складу конкретного злочину. Саме з певними властивостями кредиту кримінальний закон пов'язує наявність у діянні особи ознак шахрайства з фінансовими ресурсами. Якщо, наприклад,

Примітка.

Провівши аналіз вітчизняного та російського кримінального законодавства, дослідник відмічає, що в ч. 1 ст. 176 КК РФ (Незаконне отримання кредиту) застосовано більш вузький підхід: банку та іншому кредитору надаються завідомо неправдиві відомості про господарське і фінансове становище лише позичальника. Це призвело до того, що диспозиція цієї норми не дозволяє дати адекватну кримінально-правову оцінку фактам обманного отримання кредитів, пов'язаних із поданням кредиторам сфальсифікованих документів, які стосуються застави, поручительства, гарантії як способів забезпечення кредиту, у зв'язку з чим більшість російських фахівців вимушена поширювально тлумачити кримінальний закон. Формулювання диспозицій ст. 222 КК України і статей КК деяких зарубіжних країн, які не містять подібних обмежень щодо неправдивої інформації, котра надається кредитору, видається більш вдалими [91, с. 658].

винна особа надає банку завідомо неправдиву інформацію з метою отримання іншого майна, яке належить банку, то в її діях відсутній склад злочину, передбаченого ст. 222 КК, тому що зазначене майно не наділено властивостями кредиту [113, с. 273]. Крім того, повідомлення завідомо неправдивої інформації, яка не впливає на прийняття рішення про надання кредитів, складу злочину, передбаченого ст. 222 КК, не утворює, і за наявності підстав має кваліфікуватися за ст. 358 або 366 КК як підроблення документів або службове підроблення.

На наш погляд, неправдива інформація¹ у контексті диспозиції ст. 222 КК є не предметом злочину, а знаряддям його вчинення. Використовуючи її з метою отримання кредитів, винна особа порушує порядок виникнення кредитних господарсько-договірних зобов'язальних правовідносин. Для підтвердження такої позиції звернемось до міркувань Є.В. Лашука, який запропонував наступні правила відмежування предмета від знарядь та засобів вчинення злочину. По-перше, знаряддя і засоби є завжди „активними” ознаками злочину, тобто завжди використовуються злочинцем для досягнення певного результату; предмет злочину є „пасивним” – саме на нього спрямовані діяння злочинця [166, с. 84 – 85]. При вчиненні злочинів, передбачених ст. ст. 218, 220 і 222 КК, завідомо неправдива інформація (відомості) використовується злочинцем для досягнення певного результату (визнання суб'єкта господарювання неспроможним, приховування своєї стійкої фінансової неспроможності або отримання кредиту). По-друге, властивості предмета, як правило, передбачається використовувати у більш-менш віддаленому майбутньому, а властивості засобів (знарядь) завжди використовуються злочинцем безпосередньо при вчиненні злочину [166, с. 84 – 85]. При вчиненні згаданих злочинів завідомо неправдива інформація використовується винним безпосередньо при вчиненні злочину. По-третє, якщо предмет злочину завжди вказує на ті суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом, а також характеризується злочинним впливом на нього у вигляді дії чи бездіяльності, то

Примітка.

Як правильно зазначено в літературі, інформація в плані відповідальності за ст. 222 КК – це не будь-які відомості, що подаються уповноваженому адресатові, а лише ті дані, які сприяють незаконному отриманню фінансової допомоги, причиново зумовлюють її надання [91, с. 657]. У сфері кредитування завідомо неправдива інформація – це дані, які впливають на волю кредитора, відповідно до вимог чинного законодавства й усталеної практики ділового обороту враховуються в процесі прийняття рішення про надання чи ненадання кредиту, умови кредитування (розмір, забезпечення та строк повернення кредиту, розмір відсотків). Як слушно зауважують В.Д. Ларічев і В.Ю. Абрамов стосовно банківського кредиту, якби позичальник подав достовірні відомості, банк не надав би кредиту взагалі, або надав би в меншому розмірі, або збільшив би відсоток за кредитом у зв'язку з великим ризиком, або вимагав більш якісного забезпечення його повернення тощо [165, с. 99].

знаряддя і засоби, навпаки, характеризують дію злочинця (з їх допомогою вчинюється злочин, підсилюється злочинна дія) [166, с. 84 – 85]. Саме завідомо неправдива інформація (відомості) підсилює злочинні дії, передбачені ст.ст. 218, 220 і 222 КК. По-четверте, знаряддя й засоби залежать від наявності предмета або потерпілого від злочину (жертви злочину) і, навпаки, предмет злочину не залежить від наявності тих чи інших знарядь і засобів вчинення злочину [166, с. 84 – 85]. Так, завідомо неправдива інформація (відомості) залежить від наявності потерпілого – кредитора.

Отже, повторимо, що завідомо неправдива інформація, яка використовується при вчиненні злочинів, передбачених ст.ст. 218, 220 і 222 КК, виступає не їх предметом, а знаряддям їх вчинення.

Як було зазначено вище, шахрайство з фінансовими ресурсами в частині надання завідомо неправдивої інформації кредиторам необхідно віднести до тих злочинів, у яких предмет злочину співпадає з предметом правовідносин, на які посягає цей злочин. Якщо звернутися до положень ст. 1054 ЦК, то можна зробити висновок, що предметом аналізованого злочину є виключно гроші. Але далі в ЦК говориться про інший вид кредиту – товарний кредит¹.

Слід зазначити, що у диспозиції ст. 222 КК йдеться про надання інформації для отримання кредиту, а вид кредиту законодавець не конкретизує. Отже, надання завідомо неправдивої інформації з метою отримання фінансового, товарного, іпотечного кредиту, кредиту під цінні папери також утворює склад злочину, передбаченого ст. 222 КК [196, с. 751 – 752]. Аналогічну позицію, яка поділяється вітчизняною судовою практикою², підтримують і окремі російські науковці при визначенні змісту поняття „кредит”, коли

Примітки:

1. Відповідно до ст. 1057 ЦК товарний кредит має місце тоді, коли в договорі, виконання якого пов'язане з переданням у власність другій стороні грошових коштів або речей, які визначаються родовими ознаками, передбачена можливість надання кредиту як авансу, попередньої оплати, відстрочення або розстрочення сплати товарів, робіт або послуг.

2. Так, директор ТОВ сільськогосподарське підприємство „Тучне” С. з метою незаконного отримання товарного кредиту уклав з директором державного підприємства „Агросервіс” договір купівлі-продажу насіннєвого ячменю на загальну суму 72 тис. 139 грн. на умовах товарного кредиту з виплатою відсотків за користування кредитом. Того ж дня між вказаними службовими особами для забезпечення товарного кредиту було укладено договір застави майбутнього врожаю ТОВ „Тучне”, а також насіння ячменю врожаю 2002 р. на загальну суму 12 тис. 234 грн. Укладаючи вказані договори, С. приховав, що предмет договору застави вже знаходиться в податковій заставі, а також те, що він не має права одноособово приймати рішення про передачу майна в заставу. В результаті вказаних дій ТОВ сільськогосподарське підприємство „Тучне” отримало насіннєвого ячменю на загальну суму 72 тис. 139 грн. У строк, зазначений в договорі, товарний кредит та відсотки за користування ним не були погашені, а державному підприємству „Агросервіс” була заподіяна матеріальна шкода, яка 3537 разів перевищує н.м.д.г. С. був визнаний винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 222 КК [11].

аналізують диспозицію ст. 176 КК РФ (Незаконне отримання кредиту) [171, с. 114; 289, с. 87; 320, с. 64 – 70].

Окремо слід зупинитися на вирішенні питання про визнання предметом аналізованого злочину побутового кредиту. Якщо особа, будучи суб'єктом злочину, передбаченого ст. 222 КК, надає завідомо неправдиву інформацію кредитору з метою отримання кредиту не на господарську діяльність, а на власні потреби, то в її діях відсутні ознаки цього злочину, оскільки, прагнучи отримати побутовий кредит, вона діє не як засновник (учасник) чи службова особа суб'єкта господарської діяльності або фізична особа-підприємець, а як фізична особа.

Водночас можлива інша ситуація, за якої особа, наділена ознаками спеціального суб'єкта шахрайства з фінансовими ресурсами, може надати кредитору завідомо неправдиву інформацію з метою сприяння отриманню побутового кредиту третіми особами, щоб надалі використати цей кредит в своїй господарській діяльності. В цьому разі в діях особи також відсутній склад шахрайства з фінансовими ресурсами, оскільки вона не прагне офіційно отримати кредит, а лише створює умови для отримання кредиту третіми особами¹.

На підставі зазначеного вважаємо за потрібне п. 22 постанови Пленуму ВСУ від 25 квітня 2003 року № 3 доповнити відповідним роз'ясненням (його текст наводиться у висновках).

Таким чином, предметом аналізованого злочину, а також господарсько-договірних кредитних зобов'язань взагалі є не тільки гроші, а й інше майно, визначене родовими

Примітка.

Так, за ч. 2 ст. 222 КК як шахрайство з фінансовими ресурсами, яке завдало великої матеріальної шкоди, органом досудового слідства було пред'явлено обвинувачення директору і одночасно засновнику ТОВ „Сталіна” Т., який чотири рази умисно склав і видав завідомо неправдиві документи, з метою отримання кредиту в севастопольських філіалах АКБ „Укрсоцбанк”, АКБ „Приватбанк” та відділенні ВАТ „Державний Ощадний банк України”. В результаті його протиправних дій вказані банки незаконно перерахували на розрахунковий рахунок ВАТ „Сталіна” як споживчий кредит грошові кошти для цільового призначення – покупки меблів громадянам Т., З., К. на загальну суму 15 тис. 618 грн.; громадянці К. на суму 5 тис. 760 грн.; громадянам З., Н., І., А. на загальну суму 13 тис. 836 грн.; громадянам Т., З. і Ч. на загальну суму 22 тис. 728 грн. В першому, третьому та четвертому випадку вказані гроші були отриманні винним та використані на потреби свого підприємства. Своїми діями Т. завдав кредиторам шкоди на суму, яка перевищує 250 н.м.д.г. У другому випадку винний передав отриманий кредит громадянці К., яка використала його на свої особисті потреби, а потім виплатила його банку в повному обсязі. Однак в процесі досудового слідства прокурор, який підтримував державне обвинувачення в суді, своєю постановою перекваліфікував дії винного Т. з ч. 2 ст. 222 КК на ч. 2 ст. 364 і ч. 2 ст. 366 КК, розцінивши вчинене як продовжуваний і вчинений з єдиним умислом злочин. Розглянувши справу, суд визнав Т. винним у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 364, ч. 1 ст. 366, ч. 2 ст. 366 КК [20]. Вважаємо обґрунтованою постанову прокурора в частині перекваліфікації дій Т. з ч. 2 ст. 222 КК на норми КК про службові злочини.

ознаками¹. Вважаємо цю обставину аргументом на користь відмови від використання у назві вдосконаленої редакції ст. 222 КК поняття „фінансові ресурси”.

2.2. Зміст та особливості об’єктивної сторони злочинів, які порушують установлений порядок виникнення та виконання майнових зобов’язань

Описуючи конкретний склад злочину в диспозиції норми КК, законодавець найбільшу увагу завжди приділяє опису саме його об’єктивної сторони². Аналіз об’єктивної сторони досліджуваної групи злочинів здійснюватиметься з урахуванням запропонованого у підрозділі 1.1 поділу цих злочинів на види.

Злочини, які порушують установлений порядок виникнення цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов’язань. Першою у цій групі норм є ст. 220 КК (Приховування стійкої фінансової неспроможності). Суть цього злочину передусім полягає в тому, що зазначена в диспозиції ст. 220 КК особа, подавши недостовірні відомості, вводить в оману кредитора (потенційного кредитора), внаслідок чого останній скоює певні дії (наприклад, надає кредит або відстрочку сплати боргу, розміщує замовлення на виготовлення партії товару, передаючи гроші і сировину) чи утримується від вчинення дій (наприклад, від подання позову до господарського суду), сподіваючись на те, що боржник виконає зобов’язання. Однак боржник виявляється фінансово неспроможним, і кредитору завдається велика матеріальна шкода, а цивільне, у т.ч. майново-господарське зобов’язання залишається невиконаним частково або повністю через недостатність майна боржника.

У доктрині неоднозначно вирішується питання щодо адресата неправдивих відомостей про неіснуючу фінансову спроможність суб’єкта господарювання. На думку одних правників, ці відомості мають бути подані виключно кредитору (потенційному кредитору) або уповноваженому ним органу. Подання таких відомостей іншим фізичним і

Примітки:

1. До речі, на цю проблему вже зверталась увага у науковій літературі. Зокрема, О.О. Дудоров, висловивши думку про охоплення ч. 1 ст. 222 КК випадків обманного отримання комерційних кредитів (на теперішній час товарних кредитів) або спроб їх отримання, водночас відмітив неузгодженість змісту диспозиції цієї кримінально-правової норми та її назви, в якій акцентується увага виключно на фінансових ресурсах [91, с. 649 – 650].

2. Об’єктивна сторона злочину – це зовнішній акт суспільно небезпечного посягання на охоронюваний кримінальним правом об’єкт [164, с. 213]. Як і будь-який акт вольової поведінки людини, злочин становить собою єдність його зовнішніх (об’єктивних) і внутрішніх (суб’єктивних) властивостей і ознак. Зовнішня сторона злочину утворює його об’єктивну сторону, а внутрішня – суб’єктивну сторону. Визнаючи нерозривний зв’язок об’єктивних і суб’єктивних ознак злочину, наука кримінального права у той же час досліджує їх окремо, що необхідно для більш глибокого їх розуміння. Такий підхід дозволяє глибше пізнати об’єктивну й суб’єктивну сторони злочину, які в реальності складають єдиний і неподільний акт злочинної поведінки [146, с. 115].

юридичним особам, які не є кредиторами, цього складу злочину не утворює (наприклад, подання зазначених відомостей ЗМІ, органам виконавчої влади) [196, с. 745; 197, с. 508 – 509;]. На думку інших дослідників, крім зазначених адресатів, недостовірні відомості в плані відповідальності за ст. 220 КК можуть бути подані також господарському суду у відзиві на заяву про банкрутство [199, с. 545; 200, с. 649]. Хоч відсутність відзиву боржника не зупиняє провадження у справі про банкрутство, викладена в ньому неправдива інформація спроможна відіграти вирішальну роль у заподіянні великої матеріальної шкоди кредиторів [91, с. 624].

Хочемо підтримати другу позицію, оскільки, як слушно відмічає О.О. Дудоров, по-перше, у диспозиції ст. 220 КК коло адресатів не конкретизоване й не обмежене; по-друге, крім усього іншого, відзив боржника повинен містити відомості про загальну суму його заборгованості перед кредиторами та про наявні в нього активи. Ця інформація має істотне значення для подальшого провадження справи про банкрутство, поведінки кредиторів і, врешті-решт, для задоволення їхніх інтересів за рахунок майна боржника, а, отже, для максимально повного виконання цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань¹.

Для вирішення висвітлюваної проблеми І. Пушко пропонує на законодавчому рівні більш чітко визначити ознаки цього господарського злочину [233]. Ми також пропонуємо конкретизувати адресата неправдивих відомостей, для чого диспозицію ст. 220 КК після поняття „відомості” треба доповнити словосполученням „кредитору (потенційному кредитору) або господарському суду при порушенні провадження в справі про банкрутство” [120, с. 203].

До речі, пропонована конкретизація адресатів недостовірних відомостей зайвий раз переконує у тому, що аналізований злочин у частині приховування стійкої фінансової неспроможності шляхом подання недостовірних відомостей *потенційному кредитору* слід віднести до першої групи злочинів проти цивільних, у т.ч. майново-господарських

Примітка.

Відповідно до п.п. 3.2.2.3 Методичних рекомендацій від 19 січня 2006 р. [185] якщо на окремих стадіях провадження в справі про банкрутство буде встановлено, що боржником подано недостовірні відомості про своє майно у фінансовій звітності або в інших документах, що свідчать про його фінансове та майнове становище, у таких випадках можуть мати місце ознаки приховування банкрутства. Це може бути, наприклад, надання третім особам (банківським установам, державним установам, постачальникам, покупцям) завідомо неправдивої інформації про фінансово-господарський стан підприємства. Разом із тим повідомлення неправдивих відомостей розпорядникові майна юридичної особи – боржника або керуючому санацією не утворює розглядуваного складу злочину, оскільки факт фінансової неспроможності після порушення справи про банкрутство є загальновідомим [199, с. 545 – 546; 200, с. 640].

зобов'язань. Відповідно до ч. 3 ст. 509 ЦК зобов'язання має ґрунтуватися на засадах добросовісності, розумності та справедливості. Вчиняючи розглядуваний злочин, винна особа грубо порушує встановлений порядок виникнення зобов'язальних правовідносин, оскільки недобросовісно надає інформацію про свій фінансовий стан, який не відповідає дійсності. На підставі цієї недостовірної інформації потенційний кредитор приймає необґрунтоване (недостатньо обґрунтоване) рішення про виникнення цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань¹.

В свою чергу, приховування стійкої фінансової неспроможності шляхом подання недостовірних відомостей кредитору або господарському суду дозволяє аналізований склад злочину в цій частині віднести до злочинів, що посягають на встановлений порядок виконання цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань, оскільки своїми діями винний перешкоджає кредитору або господарському суду прийняти правильне рішення про порядок виконання зобов'язальних правовідносин у зв'язку зі скрутним становищем боржника (наприклад, перешкоджає кредитору своєчасно звернутися до господарського суду для припинення цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань не в загальному порядку, а в рамках провадження справи про банкрутство).

Вжите у ст. 220 КК поняття „стійка фінансова неспроможність” позначає такий стан суб'єкта господарської діяльності, який є підставою для порушення провадження в справі про банкрутство. Зміст цього поняття більш детально буде розглянуто далі. Поняття „кредитор” також буде розкрито далі. Тут лише зазначимо, що, на думку деяких правників, велика матеріальна шкода може бути завдана одному кредитору або ж бути сумарною [150, с. 585; 151, с. 601]. Видається, що наведена точка зору, будучи поширювальним тлумаченням кримінального закону про відповідальність за приховування стійкої фінансової неспроможності, є показовою в плані можливих шляхів вдосконалення КК України.

Примітка.

Так, засновник і директор ТОВ „Донбас-Агро” Б. у 2001 р. звернувся до філіалу АКБ „Укрсоцбанк” м. Донецька із заявою про видачу кредиту в сумі 50 тис. грн. для отримання пально-мастильних матеріалів і отрутохімікатів. При оформленні і отриманні кредиту він умисно приховав стійку фінансову неспроможність ТОВ „Донбас-Агро”, яке у 1999 р. постановою арбітражного суду Донецької області було визнано банкрутом. Б. приховав вказану інформацію, тому що розумів, що в іншому випадку не отримує кредит. Своїми діями Б. завдав банку великої матеріальної шкоди, і його дії в цій частині були кваліфіковані за ст. 220 та ч. 2 ст. 222 КК [18].

Другою у вказаній групі норм є ст. 222 КК, яка передбачає відповідальність за шахрайство з фінансовими ресурсами. Вчиняючи цей злочин, винна особа порушує встановлений регулятивним законодавством порядок виникнення кредитних господарсько-договірних зобов'язань. Надаючи завідомо неправдиву інформацію, вона створює умови, за яких банк або інший кредитор не мають можливості прийняти обґрунтоване рішення про укладення договору та надання кредиту, прорахувати ризик його неповернення.

На думку Н.О. Гуторової, термін „шахрайство” використано у назві ст. 222 КК з порушеннями правил законодавчої техніки. Семантичне та логічне тлумачення словосполучення „шахрайство з фінансовими ресурсами”, на погляд вченого, показує, що воно є окремим видом більш загального поняття „шахрайство”, але насправді шахрайство з фінансовими ресурсами має місце за відсутності ознак шахрайства як злочину проти власності [84, с. 161].

Як вважає О.О. Дудоров, термін „шахрайство” використано у назві ст. 222 КК цілком свідомо – для того, щоб акцентувати увагу на обмані як ключовій характеристиці аналізованого злочину. Інша справа, що таке прагнення законодавця не знайшло логічного завершення: диспозиція ст. 222 КК, передбачаючи караність надання завідомо неправдивої інформації, прямо не вказує на те, що у такий спосіб адресат інформації вводиться в оману. Це, у свою чергу, породжує суперечки з приводу кваліфікації в тих випадках, коли факт надання завідомо неправдивої інформації з метою одержання фінансових ресурсів має місце, а обман уповноваженого органу чи кредитора відсутній [91, с. 675]. Така ситуація складається, зокрема, тоді, коли службова особа банку або іншого кредитора, до компетенції якої входить прийняття рішення про надання кредиту, знає про те, що надана інформація містить неправдиві дані, однак з тих чи інших причин (підкуп, прагнення отримати предмет застави, мінімізувати податкові зобов'язання тощо), ухвалює рішення про кредитування позичальника.

На думку одних науковців, у діях позичальника у розглядуваній ситуації склад злочину, передбаченого ст. 222 КК, відсутній [91, с. 662 – 663; 190, с. 62; 200, с. 646]. На погляд інших, шахрайство з фінансовими ресурсами може бути вчинено шляхом як обману, так і підкупу банківських працівників з метою схилити їх до видачі кредитів з порушенням

техніко-економічних нормативів, вимог про забезпечення повернення кредиту [70, с. 127 – 128]. Неоднозначно зазначене питання вирішується в практичній діяльності¹.

Вважаємо, що суспільство навряд чи може влаштувати легальна невизначеність використаного у ст. 222 КК звороту „надання завідомо неправдивої інформації”, з приводу змістовної наповнюваності якого навіть фахівці висловлюють діаметрально протилежні точки зору. Вказана невизначеність, не дозволяючи чітко відмежовувати шахрайство з фінансовими ресурсами від суміжних складів злочинів, по-перше, суперечить принципу законності як одному з основних принципів юридичної відповідальності, по-друге, ускладнює виконання КК такого завдання, як запобігання злочинам, адже потенційний злочинець не має чіткої інформації про суть кримінально караного поведінки.

Для вирішення аналогічної за змістом невизначеності, притаманної ст. 176 КК РФ, Н.О. Лопашенко пропонує як окремий спосіб незаконного отримання кредиту передбачити підкуп працівників банків та інших кредитних організацій [170, с. 24]. Не поділяючи запропоновану пропозицію, ми погоджуємось з тими дослідниками, які вважають, що злочин, передбачений ст. 222 КК, може бути скоєно виключно шляхом обману [91, с. 646,

Примітка.

Аналіз кримінальних справ, порушених за ст. 222 КК, дає підстави стверджувати, що зазначене питання не знайшло однозначного вирішення і в судовій практиці. Так, засновник ТОВ „Ірбіс” Л., директор П. і головний бухгалтер підприємства Ш. з метою отримання кредиту для закупівлі телевізорів у фірми „Юнікарт Корпорейшин” подали до Бердянської філії Акціонерного банку „Еліта” неправдиву інформацію, а саме фіктивну накладну про отримання ТОВ „Ірбіс” 9 телевізорів від ТОВ „Колос”, яких на момент укладення кредитного договору насправді у позичальника не було, а також фіктивний баланс, який включав вартість цих телевізорів. Унаслідок надання неправдивої інформації банк видав підприємству кредит у розмірі 12 тис. 642 грн. строком на три місяці під 85% річних. У результаті цих дій банку, з урахуванням суми неповерненого кредиту, несплачених відсотків за користування кредитом, на які банк нарахував і авансом сплатив податок на прибуток, було завдано матеріальної шкоди в сумі 16 тис. 267 грн. Дії Л., П., і Ш. були кваліфіковані судом за ч. 2 ст. 148-5 КК України 1960 р. як шахрайство з фінансовими ресурсами, що завдало великої матеріальної шкоди. Розглядаючи кримінальну справу, суд не взяв до уваги той факт, що підсудні, визнаючи себе винними частково, стверджували, що керуючій філією Акціонерного банку „Еліта” Б. було відомо про те, що надана банку інформація містить неправдиві відомості. Б. ні органами досудового слідства, ні судом з приводу умов надання кредиту ТОВ „Ірбіс” не допитувалася. Вона зникла з постійного місця проживання, встановити її місцезнаходження працівникам ОВС не вдалося [10]. Після ознайомлення з матеріалами кримінальної справи не можуть не виникнути сумніви з приводу того, чи був насправді у даному разі обман кредитора з боку позичальника, а, отже, і стосовно того, чи обґрунтовано дії підсудних були кваліфіковані за ч. 2 ст. 148-5 КК України 1960 р. як шахрайство з фінансовими ресурсами.

Інший підхід було застосовано при кваліфікації дій директора МП „Полімертехмаш” С., який, маючи умисел на незаконне отримання кредиту, надав філії АППБ „Аваль” завідомо неправдиві відомості про придбання МП „Полімертехмаш” у ТОВ „Внешеконмсоюз” 50 тонн окису цирконію ЦРО-1 загальною вартістю 840 тис. грн. На підставі цих відомостей було укладено кредитний договір і договір застави, а МП „Полімертехмаш” було надано кредитну лінію на суму 100 тис. грн. Через кілька днів на підставі наданих раніше неправдивих відомостей С. уклав додаткову угоду з банком і збільшив кредитну лінію до 300 тис. грн. У зазначений договором строк С. кредит не повернув і своїми діями завдав банку матеріальної шкоди, яка в 17647 разів перевищує н.м.д.г. У судовому засіданні підсудний свою вину визнав повністю і пояснив, що підроблену довідку надав за пропозицією заступника голови банку С. Допитаний як свідок заступник голови банку С. пояснив, що ніяких грошей від підсудного за видачу кредиту не отримував, а рішення про надання кредиту приймає кредитний комітет, на засіданні якого він не був присутній. Суд визнав С. винним у вчиненні шахрайства з фінансовими ресурсами, яке завдало великої матеріальної шкоди. При цьому суд критично поставився до показань підсудного в тій частині, що надати документи, які містять неправдиві відомості, йому порадив заступник голови банку С., за що отримав відповідну винагороду, оскільки вказаний факт не було доведено в судовому засіданні [13].

654, 662; 190, с. 62], оскільки суспільна небезпека шахрайства з фінансовими ресурсами полягає не тільки у створенні загрози заподіяння злочинним шляхом матеріальної шкоди кредитним майново-господарським зобов'язанням, а й в обмані банку або інших кредиторів, через який вони не мають можливості прийняти обґрунтоване рішення про укладення договору та надання кредиту, прорахувати ризик його неповернення, а також у латентності вчинюваних дій.

Видається, що таку ж позицію зайняв і Пленум ВСУ, який у п. 23 своєї постанови від 25 квітня 2003 року № 3 вказав на те, що, якщо винна особа надавала завідомо неправдиву інформацію з метою привласнення коштів у вигляді субсидії, субвенції, дотації чи кредиту, її дії потрібно кваліфікувати як готування до заволодіння чужим майном шляхом шахрайства чи замах на вчинення цього злочину. Таким чином, на погляд Пленуму, склади злочинів, передбачених ст. 190 і ст. 222 КК, слід розмежовувати не за ознаками об'єктивної сторони (у т.ч. за способом вчинення вказаних злочинів), а за ознаками суб'єктивної сторони (більш детально про це йтиметься у підрозділі 3.1).

На наш погляд, ст. 222 КК з її назвою та формулюванням „надання завідомо неправдивої інформації” дозволяє стверджувати про те, що саме обман банку або інших кредиторів слід визнавати серцевиною складу злочину „шахрайство з фінансовими ресурсами”. Зрозуміло однак, що ці міркування є результатом доктринального і судового тлумачення кримінального закону, який обман як спосіб вчинення розглядуваного господарського злочину прямо не називає. Тому вважаємо за доцільне на законодавчому рівні зазначити, що аналізований злочин може бути вчинено тільки шляхом обману.

Передбачене ч. 1 ст. 222 КК 2001 р. надання завідомо неправдивої інформації з метою одержання кредитів за конструкцією об'єктивної сторони є злочином з формальним складом і визнається закінченим з моменту надання банку чи іншому кредитору відповідної інформації незалежно від того, чи вдалося винному завдяки цьому отримати кредит, чи заподіяно потерпілому реальну майнову шкоду (п. 21 постанови Пленуму ВСУ від 25 квітня 2003 р. № 3). При цьому факт своєчасного повернення кредиту, одержаного шахрайським способом, не є перешкодою для притягнення особи до відповідальності за ст. 222 КК. З цього приводу заслуговує на підтримку позиція В.Р. Мойсика, відповідно до якої момент закінчення шахрайства з фінансовими ресурсами слід перенести на момент

фактичного одержання певних фінансових ресурсів, адже й судова практика свідчить про те, що до відповідальності за ст. 222 КК притягуються особи, котрі, як правило, уже одержали фінансові ресурси [190, с. 59].

На користь наведеної позиції можна навести додаткові аргументи. В підрозділі 2.1 було зроблено висновок про те, що об'єктом цього злочину виступають у т.ч. кредитні господарсько-договірні зобов'язання. Як відомо, суспільна небезпека діяння – це його об'єктивна властивість заподіювати шкоду або ж створювати загрозу заподіяння шкоди тим об'єктам, які охороняються законом. Виходячи з формальної конструкції складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 222 КК, можна зробити висновок, що суспільна небезпека надання завідомо неправдивої інформації банкам або іншим кредиторам із метою одержання кредитів полягає у створенні загрози заподіяння злочинним шляхом матеріальної шкоди кредитним майново-господарським зобов'язанням через їх невиконання або виконання не в повному обсязі. Закономірно постає питання: чи може винна особа своїми діями поставити під загрозу зазначені правовідносини, якщо вона навіть не отримала кредит? Очевидно, що ні; лише після того, як особа отримає кредит, вона може ним розпорядитися і завдати втрат, а, отже, не з моменту надання неправдивої інформації, а з моменту незаконного отримання кредиту дії винної особи створюють загрозу для об'єкта аналізованого злочину.

Крім того, за ознаками об'єктивної сторони шахрайство з фінансовими ресурсами близьке до шахрайства (ст. 190 КК), тому що також вчиняється шляхом обману. Але чому більш суспільно небезпечний (якщо виходити з ознак суб'єктивної сторони) злочин – шахрайство – вважається закінченим з моменту заволодіння майном (у т.ч. кредитом), а менш суспільно небезпечний злочин – шахрайство з фінансовими ресурсами – вважається закінченим уже з моменту надання завідомо неправдивої інформації? Для більшої наочності наведемо такий приклад. Два суб'єкти, зазначені в диспозиції ст. 222 КК, надають завідомо неправдиву інформацію з метою отримання кредиту. Перший прагне заволодіти кредитом, а другий хоче отримати його в тимчасове користування, а потім повернути. Дії першої особи на цьому етапі слід кваліфікувати як замах на шахрайство, а дії другої – як

закінчений злочин, тобто як шахрайство з фінансовими ресурсами. За вчинення другого злочину передбачено більш суворе покарання¹.

Аналіз більше, ніж 50 кримінальних справ, порушених за ст. 222 КК дозволяє зробити висновок про те, що в 100% випадків на момент порушення кримінальної справи винні особи не тільки надали завідомо неправдиву інформацію, а й отримали кредит, а в деяких випадках встигли його погасити (повністю або частково)².

Тому вважаємо за доцільне підтримати пропозицію В.Р. Мойсика щодо встановлення кримінальної відповідальності не за надання завідомо неправдивої інформації з метою одержання фінансових ресурсів, а за отримання зазначених фінансових ресурсів (у т.ч. кредитів) шляхом надання завідомо неправдивої інформації названому в диспозиції ст. 222 КК адресату [190, с. 59]. В разі сприйняття законодавцем зазначеної пропозиції назву ст. 222 КК слід викласти в такій редакції: „Незаконне одержання субсидії, субвенції, дотації або кредиту”³.

Щоправда, у випадках отримання кредитів інтереси банків або інших кредиторів, яким надавалась завідомо неправдива інформація, страждають далеко не завжди⁴. Крім того, порушення кримінальної справи за розглядуваною статтею КК може негативним чином вплинути на фінансово-господарську діяльність підприємства-позичальника, внаслідок чого банк буде позбавлений можливості повернути наданий підприємству кредит. Із сказаного випливає, що вдосконалення законодавства про відповідальність за шахрайство з

Примітки:

1. Зазначений висновок узгоджується з ч. 11 ст. 1 Закону України від 15 квітня 2008 р., відповідно до якої за вчинення готування до злочину строк або розмір покарання не може перевищувати половини максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК. За вчинення замаху на злочин строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК.

2. До речі, ч. 1 ст. 176 КК РФ (Незаконне отримання кредиту) [276, с. 84], ст. 210 КК Латвії (Недобросовісне отримання і використання кредиту та інших позик) [270, с. 210 – 212], ч. 1 ст. 194 КК Казахстану (Незаконне отримання і нецільове використання кредиту) [274, с. 220 – 221], ч. 1 ст. 154 КК Киргизії (Незаконне отримання кредиту) [269, с. 193], ч. 1 ст. 208 КК Грузії (Незаконне отримання кредиту) [267, с. 238 – 239], ст. 254 глави VII „Злочини проти фінансової системи” КК Болгарії [273, с. 189], абз. 1 § 265b КК ФРН (Шахрайство при кредитуванні) [280, с. 420 – 421] передбачають кримінальну відповідальність саме за одержання кредиту шляхом надання завідомо неправдивих відомостей (інформації).

3. Аналізуючи співвідношення ухилення від сплати податків і зборів (ст. 212 КК України) і шахрайства з фінансовими ресурсами, О.О. Дудоров зробив цілком обґрунтований висновок про доцільність виключити зі ст. 222 КК України вказівку на пільгу щодо податків [92, с. 373].

4. Наведено типовий приклад, директор сільськогосподарського товариства „Сафронієве угіддя” С. і головний бухгалтер цього підприємства С-в з метою незаконного одержання банківського кредиту, достовірно знаючи, що статутного фонду цього товариства недостатньо для одержання необхідної суми кредиту, надали в заставу Путивльському відділенню Українського національного комерційного банку поголів'я великої рогатої худоби в кількості 844 голів, які були спільною частковою власністю громадян-співвласників колишнього колгоспу „Мирової революції” без згоди її власників. В результаті цих дій сільськогосподарське товариство „Сафронієве угіддя” отримало кредит в сумі 20 тис. грн., який був використаний на господарські потреби та погашений в строк за договором [23].

фінансовими ресурсами в частині кредитування може відбуватися шляхом віднесення цієї категорії кримінальних справ до справ, в яких переслідування, у т.ч. обвинувачення в суді здійснюється в приватно-публічному порядку. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне доповнити ч. 3 ст. 165 проекту КПК України (назва статті – „Види кримінального переслідування”) [190] вказівкою на те, що справи про злочин, передбачений ст. 222 КК (шахрайство з фінансовими ресурсами в частині кредитування), є справами приватно-публічного обвинувачення й провадження в них порушується не інакше як за заявою потерпілого¹.

Для наявності передбаченої ч. 2 ст. 222 КК кваліфікуючої ознаки „повторне надання завідомо неправдивої інформації банкам або іншим кредиторам з метою одержання кредиту” кожне таке діяння повинно мати всі ознаки злочину, передбаченого ст. 222 КК. Тому правий В.Р. Мойсик, який пише, що саме по собі повторне подання через деякий час після отримання кредиту шахрайським способом завідомо неправдивої інформації, скажімо, для його пролонгації, не містить ознак повторності злочину, оскільки такі дії не вимагають самостійної правової оцінки за ст. 222 КК [190, с. 73 – 74].

Одним зі складних питань, яке вирішується в ході кваліфікації вчиненого за ознакою повторності, є питання, чи слід окремо оцінювати ті злочини, які утворюють повторність. З цього приводу в теорії та на практиці існують різні позиції. Перша полягає в тому, що кваліфікація злочину як повторного охоплює собою вчинення і попередніх злочинів, тому самостійно їх кваліфікувати немає потреби. Друга точка зору полягає в тому, що кожний злочин, який є елементом повторності, кваліфікується окремо, причому другий і всі решта – з урахуванням наявності повторності. Третя точка зору зводиться до того, що злочини, які становлять собою елементи повторності, підлягають окремій кваліфікації, якщо: 1) вони неоднорідні; 2) мають місце різні стадії вчинення злочинів; 3) один із злочинів вчинено у співучасті, а інший – „одноосібно” [193, с. 359 – 360].

Як відзначає В.О. Навроцький, ВСУ у своїх постановках займає протилежні позиції щодо кваліфікації повторності. Стосовно посягань проти власності він рекомендує

Примітка.

Ця пропозиція узгоджується зі ст. 55 проекту КПК України (Підстави і порядок визнання потерпілим), в ч. 1 якої зазначено, що потерпілим визнається 1) фізична особа, якій злочином чи іншим суспільно небезпечним діянням заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду; 2) юридична особа, якій злочином чи іншим суспільно небезпечним діянням заподіяно майнову чи моральну шкоду; 3) держава в особі її представника.

кваліфікувати скоєне лише за частиною статті, яка передбачає повторний злочин. І лише за наявності різновидних посягань, різних стадій та вчиненні окремих діянь у співучасті скоєне пропонується кваліфікувати окремо. Коли ж йдеться про злочини проти особи, то вищий судовий орган держави виходить із необхідності кожне посягання кваліфікувати окремо [193, с. 361].

Проаналізувавши зазначені точки зору, В.О. Навроцький навів цілу низку аргументів на користь позиції, відповідно до якої кожен злочин, який є елементом повторності, кваліфікується окремо, причому другий і всі решта – з урахуванням наявності повторності.

Аналіз постанови Пленуму ВСУ від 25 квітня 2003 р. № 3 дає підстави стверджувати, що в ній питання кваліфікації шахрайства з фінансовими ресурсами за наявності повторності були залишені поза увагою. Тому, підтримуючи позицію В.О. Навроцького, пропонуємо доповнити п. 25 вказаної постанови відповідним роз'ясненням (його текст наводиться у висновках до цього розділу).

Великою матеріальною шкодою як ще однією кваліфікуючою ознакою злочину згідно з приміткою до ст. 218 КК треба вважати шкоду, яка в 500 і більше разів перевищує встановлений законодавством н.м.д.г. У ч. 2 ст. 222 КК не вказано, кому може бути заподіяна така шкода. Однак очевидним є те, що мається на увазі передусім введений в оману банк або інший кредитор. Матеріальна шкода за змістом ст. 222 КК України може бути заподіяна виключно внаслідок неповернення одержаних кредитів чи несплати відсотків по них, на що вказано у п. 26 постанови Пленуму ВСУ від 25 квітня 2003 р. № 3¹. Це положення додатково свідчить про те, що об'єктом аналізованого злочину виступають саме кредитні господарсько-договірні зобов'язання, оскільки в результаті його вчинення вони протиправно не виконуються взагалі або не в повному обсязі й через це їх учасникам (а саме кредиторам) завдається матеріальна шкода.

Першою у групі норм, які передбачають відповідальність за злочини, що порушують установлений порядок виконання цивільних, у т.ч. майново-господарських

Примітка.

Так, голова колективного фермерського господарства „Дружба – 2000” Ш. з метою отримання кредиту уклав з Васильківським відділенням ЗАТ АКБ „Приватбанк” кредитний договір та надав завідомо неправдиві документи стосовно заставленого майна. В результаті цих дій колективному фермерському господарству „Дружба – 2000” було надано кредит в розмірі 105 тис. грн. На момент розгляду кримінальної справи в суді кредит і проценти по ньому не сплачені, а банку завдано великої матеріальної шкоди на загальну суму 127 тис. 50 грн. Суд визнав Ш. винним у вчиненні шахрайства з фінансовими ресурсами яке завдало великої матеріальної шкоди кредиторам [12].

зобов'язань, є ст. 218 КК (Фіктивне банкрутство). Як і більшість статей розділу VII Особливої частини КК, ця норма містить бланкетну диспозицію. Тому для чіткого з'ясування ознак об'єктивної сторони необхідно звернутися до положень цивільного, господарського, фінансового та інших галузей законодавства.

Передусім слід констатувати відсутність у доктрині однакового підходу щодо визначення змісту поняття „фінансова неспроможність”. На думку одних авторів, під цим поняттям слід розуміти такий фінансовий стан суб'єкта господарської діяльності, який згідно із законодавством про банкрутство визнається підставою для порушення господарським судом справи про банкрутство [150, с. 582]. На думку інших, це такий фінансовий стан боржника, за якого виконання ним своїх зобов'язань перед кредиторами та бюджетом є неможливим узагалі або без застосування передбаченої законом особливої процедури відновлення платоспроможності (санації) [199, с. 543; 200, с. 637]. Відповідно до третьої позиції фінансова неспроможність означає неможливість виконання боржником перед кредиторами не тільки грошових зобов'язань, а й зобов'язань взагалі. При цьому виконання зобов'язань неможливе з боку боржника не тільки грошовими коштами, а й іншими способами, а тому стану банкрутства повинен передувати саме стан фінансової неспроможності, за умови настання якої і порушується провадження у справі про банкрутство [291, с. 11].

Вирішити зазначену проблему можна наступним чином. Оскільки ст. 218 КК є нормою з бланкетною диспозицією, для описання об'єктивної сторони фіктивного банкрутства необхідно використовувати поняття відповідного регулятивного законодавства. Ураховуючи наведене, хочемо підтримати наведену вище позицію, відповідно до якої під фінансовою неспроможністю треба розуміти такий стан суб'єкта господарської діяльності, який є підставою для порушення провадження у справі про банкрутство. Аналіз Закону від 30 червня 1999 р. дозволяє зробити висновок про те, що в ньому для позначення цього стану використовується такий термін, як „неплатоспроможність”¹.

Примітка.

Під неплатоспроможністю розуміється неспроможність суб'єкта підприємницької діяльності виконати після настання встановленого строку їх сплати грошові зобов'язання перед кредиторами, в т.ч. по заробітній платі, а також виконати зобов'язання щодо сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, податків і зборів (обов'язкових платежів) не інакше як через відновлення платоспроможності (п. 1 ст. 1 Закону від 30 червня 1999 р.). Як зауважує Б.М. Поляков, сучасне законодавство про неспроможність містить п'ять ознак неплатоспроможності боржника: характер грошових зобов'язань; базовий розмір грошових вимог; спірність вимог; строк несплати; наявність виконавчого провадження [216, с. 110].

Поряд із зазначеним терміном стан суб'єкта господарської діяльності, який є підставою для порушення провадження у справі про банкрутство, у чинному законодавстві позначається терміном „неспроможність”. Відповідно до ч. 1 ст. 209 ГК у разі нездатності суб'єкта підприємництва після настання встановленого строку виконати свої грошові зобов'язання перед іншими особами, територіальною громадою або державою інакше як через відновлення його платоспроможності цей суб'єкт (боржник) відповідно до ч. 4 ст. 205 ГК визнається неспроможним. На думку Д.В. Ревського, справедливим є твердження про те, що поняття „неспроможність” і „неплатоспроможність” відповідно до чинного законодавства є синонімами, оскільки характеризують один і той саме фінансовий стан боржника [235, с. 146].

Однак аналіз чинного законодавства та наукової літератури призводить до висновку, що це не зовсім так. При визначенні в ч. 1 ст. 209 ГК поняття „неспроможність” законодавець відсилає до ч. 4 ст. 205 ГК, відповідно до якої в разі неспроможності суб'єкта господарювання через недостатність його майна задовольнити вимоги кредиторів він може бути оголошений за рішенням суду банкрутом. Як зазначено у науковій літературі, названа у ч. 1 аналізованої статті ознака неспроможності та ознака недостатності майна боржника для задоволення вимог кредиторів, що міститься у ч. 4 ст. 205 ГК, становлять у своїй сукупності ознаки банкрутства [194, с. 345]. Отже, складається ситуація, коли, з одного боку, неспроможність визнається підставою для порушення провадження в справі про банкрутство, а, з іншого боку, отожднюється з банкрутством.

Крім того, як зазначає В.В. Радзивілюк, ч. 4 ст. 205 ГК у наше законодавство введено критерій неоплатності [194, с. 345], який, виходячи із закріпленої в ч. 1 ст. 209 ГК дефініції, стає однією з ознак неспроможності. На неприпустимості використання критерію неоплатності як підстави для порушення конкурсного провадження свого часу акцентував увагу Г.Ф. Шершеневич [313, с. 88 – 102]. Про недоцільність використання цього критерію як підстави для порушення провадження у справі про банкрутство зазначають і сучасні дослідники [217, с. 110], оскільки встановлення стану неоплатності поза межами провадження у справі про банкрутство дуже ускладнюється. Як зазначає С. Теньков, існує колізія між ГК і спеціальним законодавством [252, с. 158]. Усе це, в свою чергу, може негативно вплинути на процес розслідування кримінальних справ, порушених за наявності

ознак складів злочинів, передбачених ст.ст. 218 – 222 КК. З'ясовану неузгодженість пропонуємо усунути шляхом виключення з ч. 1 ст. 209 ГК посилання на ч. 4 ст. 205 ГК [109, с. 148].

Отже, під фінансовою неспроможністю в контексті відповідальності за ст. 218 КК слід розуміти неспроможність (неплатоспроможність), зміст якої розкрито в чинному законодавстві і якій притаманні такі ознаки: 1) неспроможність боржника виникла в результаті неможливості виконання покладених на нього обов'язків відповідно до цивільно-правових, майново-господарських, фінансових або трудових зобов'язань; 2) безспірні вимоги (визнані боржником або підтверджені виконавчими документами) кредитора (кредиторів) до боржника сукупно складають не менше трьохсот м.р.з.п. (ця ознака є обов'язковою не у всіх випадках¹); 3) безспірні вимоги не задоволені боржником протягом трьох місяців (у деяких випадках можливим є більший термін) після встановленого для їх погашення строку (ця ознака є обов'язковою не у всіх випадках) [121, с. 49].

Як слушно зауважує Б.М. Грек, відсутність законодавчого визначення та єдиного розуміння поняття „фінансова неспроможність” значно ускладнює розуміння сутності дій, які складають об'єктивну сторону злочину, що розглядається [82, с. 113]. Для вирішення цієї проблеми пропонуємо в диспозиції ст. 218 КК термін „фінансова неспроможність виконати вимоги з боку кредиторів і обов'язки перед бюджетом” замінити поняттям „неспроможність”.

При аналізі диспозиції ст. 218 КК постає також питання про те, яке саме розуміння кредитора закріплено в кримінальному законі. На думку одних учених, цей термін використано в значенні, закріпленому у ст. 1 Закону від 30 червня 1999 р., відповідно до якого кредитор – юридична або фізична особа, яка має у встановленому порядку підтверджені документами вимоги щодо грошових зобов'язань до боржника, щодо виплати заборгованості з заробітної плати працівникам боржника, а також органи державної податкової служби та інші державні органи, які здійснюють контроль за правильністю та своєчасністю сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) [82, с. 113; 150, с. 582; 151,

Примітка.

Наприклад, відповідно до п. 3 ч. 5 ст. 7 Закону від 30 червня 1999 р. боржник зобов'язаний звернутися в місячний строк до господарського суду із заявою про порушення справи про банкрутство, якщо при його ліквідації не у зв'язку з процедурою банкрутства встановлено неможливість боржника задовольнити вимоги кредиторів у повному обсязі [103].

с. 598 – 599; 198, с. 504; 196, с. 742;]. На думку інших дослідників, під кредиторами в ст. 218 КК розуміються будь-які особи, на користь яких боржник відповідно до закону зобов'язаний сплатити грошові суми, передати майно, виконати роботи, надати послуги тощо, включаючи і найманих працівників боржника [199, с. 542; 200, с. 637].

На наш погляд, обґрунтованою є позиція О.О. Дудорова, який пропонує, кваліфікуючи діяння винних осіб за ст.ст. 218 – 221 КК, керуватися цивільно-правовим тлумаченням поняття „кредитор” (ст. 509 ЦК). На думку науковця, інший підхід означав би наврядчи виправдану диференціацію кримінально-правового захисту інтересів різних категорій кредиторів, обмежувальне тлумачення кримінального закону [91, с. 596 – 597].

На користь викладеної позиції О.О. Дудорова хочемо навести додаткові аргументи. По-перше, винна особа робить неправдиву заяву про фінансову неспроможність. Як було зазначено вище, в основі фінансової неспроможності лежить неможливість виконання обов'язків відповідно до цивільно-правових, майново-господарських, фінансових або трудових зобов'язань (зобов'язальних правовідносин). Отже, суб'єкт злочину заявляє, що не може виконати вимоги (обов'язки), які виникли перед кредиторами саме в рамках цивільних, у т.ч. майново-господарських та інших зобов'язань. По-друге, особа стає кредитором тому, що вступає в цивільно-правові, у т.ч. майново-господарські зобов'язальні правовідносини. При порушенні провадження в справі про банкрутство вона не позбавляється цього статусу, адже саме він дає їй змогу взяти участь у конкурсному процесі, отримати додаткові повноваження щодо визначення подальшої долі неплатоспроможного боржника і вимагати задоволення своїх прав, які виникли саме в рамках цивільних і майново-господарських зобов'язань. По-третє, для кваліфікації дій винних осіб за ст. 218 – 220 КК не має значення, чи порушено провадження в справі про банкрутство; звідси випливає, що особи, яким завдається шкода, взагалі можуть не отримати статусу кредиторів у значенні, закріпленому у ст. 1 Закону від 30 червня 1999 р. По-четверте, в диспозиції статті 218 КК зазначено: „...заява... про фінансову неспроможність виконання вимог з боку кредиторів і зобов'язань перед бюджетом...”. Це означає, що до змісту поняття „кредитор” законодавець не включає таких суб'єктів, як органи державної податкової служби та інші державні органи, які здійснюють контроль за правильністю та своєчасністю сплати податків і зборів, оскільки поряд із вимогами перед

кредиторами акцентує увагу на зобов'язаннях перед бюджетом, контролювати виконання яких і покликані зазначені суб'єкти. У свою чергу визначення поняття „кредитор”, яке міститься в ст. 1 Закону від 30 червня 1999 р., включає в себе і фіскальні органи держави [121, с. 52].

Злочин, передбачений ст. 218 КК, може бути вчинений тільки шляхом дії – подання відповідної завідомо неправдивої офіційної заяви; тому не може кваліфікуватись за цією статтею КК поведінка, яка, хоч і свідчить про фінансову неспроможність суб'єкта господарювання, але не поєднується з офіційною заявою про це (наприклад, несвоєчасне або неналежне виконання боржником цивільно-правового зобов'язання).

Як було зазначено в підрозділі 2.1, інформація в офіційній заяві має не відповідати дійсності і містити відомості про фінансову неспроможність виконати грошові вимоги з боку кредиторів і зобов'язання перед бюджетом за фактичної наявності такої можливості. При цьому справжня платоспроможність юридичної особи або приватного підприємця відома, очевидна для винної особи, яка умисно вводить в оману кредитора або державу, прагнучи досягнути конкретної мети. Як слушно відзначає А.М. Ришелюк, дії, передбачені ст. 218 КК, є особливою формою обману, внаслідок якого може бути заподіяна майнова шкода багатьом суб'єктам [199, с. 542; 200, с. 637]. Вчиняючи зазначені дії, винна особа порушує встановлений порядок виконання цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань, оскільки замість виконання зазначених зобов'язань у загальному порядку намагається скористатися недозволеним у цьому випадку механізмом урегулювання правовідносин – процедурами відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом¹. Характеризуючи склад злочину, передбаченого ст. 197 КК РФ (Фіктивне банкрутство), Б.В. Волженкін зазначив, що законодавець вирішив відмовитися від конкретизації цілей у диспозиції цієї статті, однак, як і раніше, метою завідомо неправдивої про неспроможність може бути введення кредиторів у оману для отримання відстрочення

Примітка.

У зв'язку з зазначеним викликає сумнів визнання М. винним у вчиненні злочину, передбаченого ст. 218 КК України. Як вбачається з матеріалів кримінальної справи, М., працюючи директором ТОВ „Журавка”, здійснив завідомо не вигідну операцію із продажу комбайну „Фортштріт” вартістю 150 тис. 350 грн. згідно акту оцінки, на загальну суму 50 тис. 450 грн., завдавши підприємству збиток в розмірі 99 тис. 900 грн. Крім того, М. впродовж 2004 р. внаслідок своєї бездіяльності, через невжиття заходів щодо захисту майнових інтересів товариства, не подав позовів про стягнення дебіторської заборгованості на суму 37 тис. 215 грн. Ці дії призвели до стійкої фінансової неспроможності товариства та завдання великої майнової шкоди кредиторам на загальну суму 37 тис. 215 грн., що в 605 разів перевищує н.м.д.г. [35]. Видається, що у поведінці винного містяться ознаки не фіктивного банкрутства, а доведення до банкрутства.

або розстрочення належних кредиторам платежів, знижки з боргів або взагалі для несплати боргів [68, с. 534].

Диспозиція ст. 218 КК, хоч і вказує на офіційність заяви про фінансову неспроможність виконання вимог з боку кредиторів і зобов'язань перед бюджетом, не уточнює, кому така заява має бути адресована. Це призводить до неоднозначного вирішення вказаного питання. Так, у листі ДПА України від 30 квітня 2002 р. № 3591/5/10-2027/1104, адресованому ВСУ, вказується на законодавчу невизначеність вжитого у ст. 218 КК поняття „офіційна заява”. Зокрема, незрозумілим, на думку податківців, є те, кому має адресуватися така заява.

У Методичних рекомендаціях від 19 січня 2006 р. [185] та Методичних рекомендаціях працівникам підрозділів організації оперативних заходів по скороченню податкової заборгованості, по виявленню і розкриттю злочину, передбаченого ст. 218 КК „Фіктивне банкрутство” (лист ДПА України від 28 жовтня 2002 року № 1021/7/26-9017) ознаки кримінально караного фіктивного банкрутства пов'язуються виключно з поданням заяви до господарського суду про порушення справи про банкрутство. Аналіз наукової літератури свідчить про те, що чимало правників також обстоюють позицію, згідно з якою завідомо неправдива заява про фінансову неспроможність суб'єкта господарювання в плані притягнення до відповідальності за фіктивне банкрутство має бути подана лише до господарського суду [82, с. 114 – 115; 150, с. 582; 151, с. 598; 199, с. 542 – 543; 200, с. 637 – 638; 197, с. 505; 196, с. 742; 296, с. 13]. Водночас О.Г. Фролова вважає, що, крім зазначеного адресату, відповідна офіційна заява може бути здійснена: 1) у відзиві на позовну заяву, подану кредитором або 2) під час судового провадження у справі про банкрутство – в усній формі, і лише за умови документальної фіксації такої заяви [291, с. 5].

Цілком підтримуючи позицію авторки щодо визначення першого та другого адресату, хочемо відмітити, що вона не позбавлена суперечностей. Науковець пропонує фінансову неспроможність розглядати як підставу для порушення провадження у справі про банкрутство, і водночас, зазначає, що відповідна офіційна заява може бути зроблена і під час судового провадження в справі про банкрутство. Винна особа не може заявити про фінансову неспроможність під час судового провадження у справі про банкрутство, оскільки цей фінансовий стан є не тільки встановленим, а й став підставою для порушення

провадження у справі про банкрутство [122, с. 394]. Зовсім інша ситуація, коли винна особа робить таку заяву в усній формі під час засідання господарського суду при розгляді господарської справи. В цій ситуації за умови документальної фіксації такої заяви слід вести мову про наявність складу злочину, передбаченого ст. 218 КК¹.

Відповідно до ч. 2 ст. 215 ГК фіктивним банкрутством визнається завідомо неправдива заява суб'єкта підприємництва до суду про нездатність виконати зобов'язання перед кредиторами та державою. Однак наявність зазначеного положення не вирішує поставленої проблеми, оскільки визначення фіктивного банкрутства, яке міститься в ст. 218 КК і ч. 2 ст. 215 ГК, не узгоджуються між собою. Тому вважаємо за доцільне підтримати пропозицію Г.Є. Болдарь про виключення ст. 215 із ГК [48, с. 12].

Як слушно зауважує О.О. Дудоров, у визначенні адресата, якому має бути подана неправдива заява, кримінальному закону бракує чіткості й конкретності. А це дає змогу висловити думку про те, що вирішальним у плані інкримінування ст. 218 КК є встановлення не стільки адресата завідомо неправдивої заяви, скільки тієї обставини, що така заява винної особи, зроблена стосовно фінансової неспроможності боржника, зумовила заподіяння великої матеріальної шкоди кредиторам або державі [91, с. 601]. Аналогічну точку зору при характеристиці складу злочину, передбаченого ст. 197 КК РФ, висловлює Б.В. Волженкін [68, с. 411 – 412]. Видається, що позиція, відповідно до якої завідомо неправдива офіційна заява з точки зору відповідальності за ст. 218 КК має бути подана не тільки до господарського суду, а й іншим адресатам, є більш прийнятною². Крім того, і відзив на позовну заяву, і відповідь на претензію має усі ознаки офіційної заяви, оскільки

Примітки:

1. Так, Б. був визнаний винним у вчиненні злочину, передбаченого ст. 218 КК. Працюючи головою правління ВАТ „Нива” і маючи на підприємстві залишки виробничих запасів на суму 162 тис. 200 грн., товарів на суму 10 тис. 700 грн., готової продукції на суму 15 тис. 900 грн., залишки у незавершеному виробництві на суму 201 тис. 100 грн., основних фондів залишковою вартістю на суму 5 млн. 414 тис. грн. та дебіторську заборгованість на загальну суму 150 тис. 800 грн., на засіданні господарського суду Черкаської області при розгляді позову Канівської ОДПІ на суму 285 тис. 577 грн. 99 коп. він офіційно заявив, що неспроможний сплатити заборгованість державі та іншим кредиторам, хоча фактично можна було погасити борги перед бюджетом і кредиторами за рахунок реалізації частини основних фондів. Своїми умисними діями Б. завдав матеріальної шкоди державі та іншим кредиторам на загальну суму 655 тис. 777 грн. 99 коп., що у 38575 разів перевищує н.м.д.г. [17].

2. Так, був засуджений за ст. 218 КК громадянин О., який, працюючи на посаді директора ДП „Магніт-Енергія” і маючи на підприємстві товарні залишки на суму 27 тис. 500 грн. і кредиторську заборгованість на загальну суму 198 тис. 600 грн., на запит Канівської ОДПІ про наявність активів підприємства для погашення податкового боргу направив повідомлення про те, що активів, якими можна погасити податковий борг у власності підприємства не має, крім комп'ютера. Канівською ОДПІ до господарського суду була подана заява про порушення провадження у справі про банкрутство ДП „Магніт-Енергія”. Господарський суд порушив провадження у справі про банкрутство, а кредиторам ДП „Магніт-Енергія” була завдана шкода на загальну суму 367 тис. 800 грн., що у 21635 раз перевищує н.м.д.г. [16]. У цій ситуації боржник „руками кредитора” вчинив фіктивне банкрутство й за умови визнання адресатом завідомо неправдивої офіційної заяви лише господарського суду зміг би уникнути кримінальної відповідальності.

подається в письмовому вигляді, має встановлену форму й відповідні реквізити, а також підписується уповноваженою особою.

Таким чином, завідомо неправдива офіційна заява може бути здійснена: 1) у заяві до господарського суду про порушення провадження у справі про банкрутство¹; 2) у відзиві на позовну заяву, подану кредитором; 3) у відповіді на претензію кредитора; 4) в усній формі, але тільки за умови документальної фіксації такої заяви під час засідання господарського суду при розгляді господарської справи. У той же час хочемо наголосити на тому, що в зазначених документах повинно йтися не просто про те, що у боржника немає грошей, а бути конкретно вказано, що боржник не може виконати покладені на нього обов'язки через свою неспроможність (неплатоспроможність) [122, с. 396]. На підставі зазначеного вважаємо за потрібне постанову Пленуму ВСУ від 25 квітня 2003 р. № 3 доповнити відповідним роз'ясненням (пропонована нами редакція такого роз'яснення наводиться у висновках до дисертації).

Фіктивне банкрутство, передбачене ст. 218 КК, на відміну від ст. 156-3 КК України 1960 р., побудоване як злочин з матеріальним складом, який визнається закінченим з моменту заподіяння великої матеріальної шкоди кредиторам (кредиторам) або державі. Згідно з приміткою до ст. 218 КК матеріальна шкода як ознака об'єктивної сторони злочинів, пов'язаних із банкрутством, вважається великою, якщо вона у п'ятсот і більше разів перевищує н.м.д.г. Заслуговує на підтримку позиція О.О. Дудорова, який вказує, що роль певного орієнтира при визначенні великої матеріальної шкоди, заподіяної „банкрутними” злочинами, могла б відігравати сума у 300 м.р.з.п. – сукупний розмір безспірних вимог кредиторів, який відповідно до ч. 3 ст. 6 Закону від 30 червня 1999 р. дозволяє порушити в господарському суді провадження в справі про банкрутство. Тим більше, що названа величина не є довільною [91, с. 602]. Як зазначає Б.М. Поляков, вибір базового мінімального розміру грошових вимог законодавець здійснює, спираючись на статистичні дані про економічний розвиток суб'єктів господарювання в Україні,

Примітка.

Так, директор ТОВ „Колос” Р., готуючи заяву до господарського суду про порушення провадження у справі про банкрутство, дав незаконне розпорядження головному бухгалтеру ТОВ внести суму 106 тис. 49 грн. неіснуючої податкової заборгованості у загальний розмір кредиторської заборгованості, що дало підстави для порушення у господарському суді провадження у справі про банкрутство ТОВ „Колос”. Після цього Р. надав завідомо неправдиву офіційну заяву директору ВАТ „Шполарайагропостач” П. про фінансову неспроможність ТОВ „Колос” і неможливість повернути борг в сумі 53 тис. 147 грн. Своїми діями Р. завдав ВАТ „Шполарайагропостач” великої матеріальної шкоди на вказану суму. Його дії були кваліфіковані за ст. 218 КК [34].

зарубіжний досвід у галузі неспроможності та соціальні аспекти. Це не довільна величина, це підсумок наукових досліджень у галузі неспроможності підприємств [217, с. 113]. Аналогічну позицію займає О.Г. Фролова, яка пропонує змінити розмір великої матеріальної шкоди, визначений у п. 1 примітки до ст. 218 КК, із суми, що у п'ятсот і більше разів перевищує н.м.д.г., на суму, що в шістсот і більше разів перевищує н.м.д.г. [291, с. 11]

На думку Н.М. Ляпунової, суму заподіяної кредитором шкоди слід визначати, ураховуючи позитивну (пряму) шкоду, витрати, які поніс кредитор щодо відвернення наслідків, а також неотриманий прибуток [175, с. 10; 176, с. 249]. На нашу думку, при обчисленні матеріальної шкоди слід виходити з того, чому вона завдається. Об'єктом злочинів, передбачених ст. 218 – 221 КК, є, як вже зазначалось, цивільно-правові, у т.ч. майново-господарські зобов'язання [117, с. 249], а об'єктом шахрайства з фінансовими ресурсами – кредитні господарсько-договірні зобов'язання [110, с. 92]. Таким чином, обчислюючи шкоду, заподіяну в результаті вчинення аналізованих злочинів, слід звертатися до положень ЦК та ГК, в яких регламентується порядок обчислення шкоди при невиконанні зобов'язань¹.

Як справедливо зазначає Н.О. Антонюк, упущена вигода може бути врахована під час кваліфікації суспільно небезпечного посягання за таких підстав: 1) майнова шкода, яка включатиме упущену вигоду, викликана суспільно небезпечною поведінкою винної особи; 2) є причиновий зв'язок між діянням і шкодою (зокрема й упущеною вигодою); 3) наслідки охоплювалися умислом винної особи [8, с. 108]. Наприклад, у фізичної особи-підприємця виник умисел на неповернення отриманого кредиту шляхом вчинення фіктивного банкрутства. У цьому випадку при обчисленні завданої шкоди слід враховувати не тільки суму неповернутого кредиту (реальні збитки), а й несплачені за кредитом відсотки (упущену вигоду), оскільки їх розмір чітко закріплений кредитним договором. Крім того, розмір відсотків за користування кредитом має бути врахований у процесі кваліфікації тому, що винна особа, укладаючи договір, чітко усвідомлює, що в разі його невиконання

Примітка.

Відповідно до ч. 2 ст. 623 ЦК боржник, який порушив зобов'язання, має відшкодувати кредиторам завдані ним збитки. Збитки включають у себе втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки), а також доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушено (упущена вигода) (ч. 2 ст. 22 ЦК) [119, с. 392 – 393; 121, с. 55].

вона не поверне не тільки суму кредиту, а й відсотки за його користування. Якщо хоча б одна із вказаних підстав відсутня, розмір упущеної вигоди не може бути врахований у процесі обчислення матеріальної шкоди для кваліфікації дій винних осіб.

З цього питання видається не зовсім зрозумілою позиція Б.М. Грека. На його думку, якщо брати за основу оцінки злочинних наслідків цивільно-правові правила, то виключається можливість установлення „великої шкоди” в межах кримінального судочинства, оскільки тягар доведення розміру матеріальної шкоди, відповідно до чинного цивільно-процесуального та господарсько-процесуального законодавства, покладається на потерпілу сторону [82, с. 120]. Автор не враховує того, що при розслідуванні кримінальної справи тягар доказування покладається на правоохоронні органи (ст. 4 КПК). Останнім при обчисленні розміру завданої матеріальної шкоди доцільно звертатися до положень цивільного та господарського законодавства, в якому містяться правила її обчислення.

Позицію, відповідно до якої велика матеріальна шкода при вчиненні злочинів, передбачених ст. ст. 218 – 221 КК, складається як із реальних збитків, так і з упущеної вигоди, підтримують й інші науковці [8, с. 108; 83, с. 162 – 163; 150, с. 583; 151, с. 599]. Так, П.С. Берзін зазначає, що при визначенні розміру матеріальної шкоди, заподіяної кредитором та/або державі посяганням (посяганнями) на встановлений порядок проведення банкрутства, необхідно керуватись наведеними положеннями ЦК та ГК щодо оцінки складу і розміру реальних збитків та упущеної вигоди [40, с. 65]. При цьому науковець відзначає, що автори не конкретизують методи визначення складу заподіяної матеріальної шкоди, а також складу упущеної вигоди, яка може утворювати таку шкоду, обмежуючись вказівкою, що при визначенні матеріальної шкоди мають враховуватись як завдані реальні збитки, так і упущена вигода. У той же час, як слушно зазначає П.С. Берзін, у ЦК не містяться положення щодо методики визначення розміру заподіяної матеріальної шкоди порушенням зобов'язань, спричиненої посяганнями на встановлений порядок проведення банкрутства [40, с. 64]. Це негативно відбивається на діяльності правоохоронних органів і суду при кваліфікації дій винних осіб за ст. ст. 218 – 222 КК.

На відміну від ЦК, у ГК не тільки міститься визначення поняття „збитки”, але й зазначається, що до їх складу входить: вартість втраченого, пошкодженого або знищеного майна, визначена відповідно до вимог законодавства; додаткові витрати (штрафні санкції,

сплачені іншим суб'єктам, вартість додаткових робіт, додатково витрачених матеріалів тощо), понесені стороною, яка зазнала збитків внаслідок порушення зобов'язання другою стороною; неодержаний прибуток (втрачена вигода), на який сторона, яка зазнала збитків, мала право розраховувати в разі належного виконання зобов'язання другою стороною; матеріальна компенсація моральної шкоди у випадках, передбачених законом (ч. 1 ст. 225 ГК)¹.

Досліджуючи склад злочину, закріпленого у ст. 195 КК РФ (Неправомірні дії при банкрутстві), В.І. Тюнін дійшов висновку, що шкода у даному разі повинна становити собою різницю між заявленими та встановленими арбітражним судом вимогами, занесеними до реєстру, і фактично задоволеними вимогами [260, с. 5]. Не поділяючи зазначену позицію, Б.В. Волженкін слушно зазначає, що така різниця може значною мірою бути викликана об'єктивними факторами та необережними діями боржника [68, с. 386 – 387]. Наприклад, в результаті вдалої санації підприємства вдасться повністю розрахуватися з боргами та відновити діяльність підприємства.

Показовою у цьому плані є регламентація порядку обчислення вартості майна, яке стало предметом злочинів проти власності, та порядку обчислення розміру матеріальної шкоди, яка була завдана в результаті злочинного посягання та підлягає відшкодування відповідно до цивільного позову².

Примітки:

1. Розглядаючи питання про співвідношення понять „збитки”, наведених у ч. 1 ст. 225 ГК та у ч. 2 ст. 22 ЦК, ВГСУ в своєму інформаційному листі від 7 квітня 2008 року № 01-8/211 „Про деякі питання практики застосування норм Цивільного та Господарського кодексів України” зазначає, що вони не є тотожними. ЦК включає до складу збитків не тільки витрати, які особа зробила, а й ті, що вона мусила зробити для відновлення свого порушеного права. Натомість ГК включає до складу збитків лише витрати, понесені стороною, яка зазнала збитків. Тому у господарських відносинах витрати, які особа мусить зробити в майбутньому, до складу збитків не включаються. Зазначене положення необхідно враховувати при обчисленні розміру збитків в процесі кримінально-правової кваліфікації дій винних осіб за ст. 218 – 222 КК. Разом із тим закріплений у ГК склад збитків не може бути повністю врахований в процесі кваліфікації дій винних осіб за цими статтями, оскільки моральна шкода знаходиться поза межами умислу винної особи та не підлягає доказуванню в процесі розслідування кримінальних справ розглядуваної категорії [119, с. 393].

2. Вказаний порядок закріплено в Законі України 6 червня 1995 року „Про визначення розміру збитків, завданих підприємству, установі, організації розкраданням, знищенням (псуванням), недостачею або втратою дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння та валютних цінностей”; в ст. ст. 134 – 137 Кодексу законів про працю України; в постанові КМУ від 22 січня 1996 р. № 116 „Про затвердження Порядку визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей”, в постанові Пленуму ВСУ від 2 липня 1976 року № 4 „Про судову практику в справах про знищення та пошкодження державного чи колективного майна шляхом підпалу або внаслідок порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки”, в постанові Пленуму ВСУ від 29 грудня 1992 року № 14 „Про судову практику в справах про відшкодування шкоди, заподіяної підприємствам, установам, організаціям їх працівниками”, в постанові Пленуму ВСУ від 24 червня 1983 року № 3 „Про практику застосування судами України законодавства в справах про розкрадання продовольчих товарів, їх втрату і псування в системі державної торгівлі та споживчої кооперації”, в постанові Пленуму ВСУ від 25 вересня 1981 року № 7 „Про практику застосування судами України законодавства в справах про розкрадання державного та колективного майна”, в постанові Пленуму ВСУ від 31 березня 1989 року № 3 „Про практику застосування судами України законодавства про відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочином, і стягнення безпідставно нажитого майна”, в постанові Пленуму ВСУ від 27 березня 1987 року № 2 „Про практику застосування судами України законодавства у справах про розкрадання державного та колективного майна на підприємствах і в організаціях агропромислового комплексу”.

Аналіз вказаного порядку показує, що в ньому не залишено поза увагою регламентацію порядку обчислення вартості майна, яке стало предметом злочинів проти власності, який має значення для кримінально-правової кваліфікації. Відповідно до п. 2 постанови КМУ „Про затвердження Порядку визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей” [218] розмір збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей визначається за балансовою вартістю цих цінностей (із вирахуванням амортизаційних відрахувань), але не нижче 50% від балансової вартості на момент встановлення такого факту з урахуванням індексів інфляції, які щомісячно визначає Міністерства статистики, відповідного розміру ПДВ і розміру акцизного збору за формулою: $Pз = [(Бв - А) \times Іінф. + ПДВ + Азб] \times 2^1$. Позитивні моменти наведеного порядку полягають у тому, що він є наочним та доступним засобом обчислення матеріальної шкоди, який використовується у процесі кваліфікації дій винних осіб.

У той же час і вказаний порядок містить певні вади. По-перше, він передбачений лише для деяких форм злочинної поведінки (одна з яких не була включена до чинного КК України). По-друге, обов’язковою перемінною вказаної формули є розмір акцизного збору, який слід враховувати залежно від того, чи обкладається майно таким збором. По-третє, відповідно до п. 1 цей Порядок не застосовується до дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння та валютних цінностей. По-четверте, за основу взята балансова вартість майна. Однак, на думку О.І. Бойцова, для оцінки розміру завданої розкраданням шкоди необхідно використовувати саме ринкову, а не номінальну (балансову) вартість майна. Наприклад, якщо при обчисленні розміру шкоди в якості вартості облігації суд прийме їх номінальну (балансову) вартість, то за ринкової вартості облігацій, яка є меншою їх номінальної (балансової) вартості, потерпілий, в якого викрали облігації, отримає в результаті судового рішення право на отримання нічим не обумовленого прибутку в рахунок відшкодування йому шкоди – того прибутку, якого б не отримала особа, в якої викрали не облігації, а грошові кошти, у розмірі, еквівалентному номінальній вартості облігацій [44, с. 558 – 559]. Аналіз кримінальних справ, порушених за ст. ст. 218 – 222 КК, дає підстави стверджувати,

Примітка.

$Pз$ – розмір збитків; $Бв$ – балансова вартість на момент встановлення факту розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей; $А$ – амортизаційні відрахування; $Іінф.$ – загальний індекс інфляції, який розраховується на підставі щомісячно визначених Мінстатом індексів інфляції; $ПДВ$ – розмір податку на додану вартість; $Азб$ – розмір акцизного збору.

що при обчисленні завданої злочином шкоди також береться до уваги балансова вартість майна¹.

Як бачимо, існує нагальна потреба розроблення та нормативного закріплення порядку обчислення матеріальної шкоди для правильної та однакової кримінально-правової кваліфікації дій винних осіб. Вважаємо, що при обчисленні розміру матеріальної шкоди для правильної кримінально-правової кваліфікації дій винних осіб за ст. ст. 218 – 222 КК має бути врахована саме ринкова вартість прихованого, знищеного, пошкодженого, відчуженого, переданого майна. Також слід враховувати певні особливості деяких видів майна, у зв'язку з чим для них слід розробити окремий порядок обчислення розміру матеріальної шкоди. На підставі зазначеного вважаємо за потрібне п. 26 постанови Пленуму ВСУ від 25 квітня 2003 р. № 3 доповнити роз'ясненням відповідного змісту (текст роз'яснення наведений у висновках до цього розділу дисертації).

Досліджуючи „кримінальні банкрутства”, Б.І. Колб зазначає, що склад злочину є закінченим тоді, коли встановлено велику шкоду, а це з'ясується після закінчення конкурсної процедури, тобто через 2-3 роки після вчинення злочину, тобто тоді, коли докази вчинення злочину вже втрачені. На думку науковця, очікування наслідків паралізує боротьбу правоохоронних органів із цими злочинами [139, с. 15]. Аналогічну позицію займають і деякі інші вчені [132, с. 22]. І.А. Клепицький відзначає, що визначення в КК РФ складів злочинів, пов'язаних з банкрутством, як матеріальних створює серйозні перешкоди, іноді нездоланні, для порушення кримінальної справи (наприклад, у випадку застосування відновлювальних процедур) [134, с. 302].

Погоджуємось з тим, що встановлення не тільки діяння, а й наслідків і причинного зв'язку значно ускладнює процес розслідування зазначеної категорії злочинів. Разом із цим прибічники наведеної точки зору не беруть до уваги той факт, що поряд із розкриттям злочинів перед правоохоронними органами стоять не менш важливі завдання, зокрема такі,

Примітка.

Так, ліквідатор державного підприємства „Ханженківське УЖКГ” Х. вчинила умисну фальсифікацію документів, які відображають господарську діяльність шляхом невнесення в звіт ліквідатора про виконану роботу відомостей про передачу в комунальну власність державної власності – житлового будинку в м. Макіївці із залишковою балансовою вартістю 769 тис. грн. В результаті цих дій житловий будинок за обставин, коли ДП „Ханженківське УЖКГ” було ліквідовано, вибув з державної власності та залишився безгосподарним. Своїми діями Х. завдала державі шкоду, яка в 300 разів перевищує н.м.д.г. Х. була визнана винною у вчиненні злочину, передбаченого ст. 221 КК [32]. У наведеному прикладі при обчисленні розміру матеріальної шкоди та кваліфікації дій винної особи була врахована балансова вартість житлового будинку. Очевидно, що ринкова вартість цього майна мала бути меншою або більшою від балансової. А це, в свою чергу, прямо впливає на розмір завданої злочином шкоди.

як попередження та припинення злочинів. За наявності ознак фіктивного банкрутства правоохоронні органи не зобов'язані чекати і можуть притягти винного до кримінальної відповідальності, кваліфікувавши його дії як замах на вчинення аналізованого злочину.

Також слід враховувати, що злочинний наслідок найбільш повно і наочно характеризує суспільну небезпеку будь-якого злочину. Крім того, як слушно відмічає О.В. Кузнецов, конструювання складів злочинів у сфері неспроможності (банкрутства) за типом матеріальних, не дивлячись на складнощі правозастосування, є виправданим і дозволяє закріпити в них критерій розмежування злочинів та інших правопорушень в сфері неспроможності [160, с. 13].

З погляду вдосконалення законодавства не можна звернути увагу на певну невідповідність між назвою ст. 218 КК (Фіктивне банкрутство) та змістом її диспозиції, яка передбачає караність подання неправдивої офіційної заяви незалежно від того, чи пов'язані ці вимоги з подальшим застосуванням щодо боржника процедури відновлення його платоспроможності або визнання банкрутом. Фактично аналізований злочин стосується визнання боржника не банкрутом, а неспроможним (неплатоспроможним). Як слушно зазначено в науковій літературі, назва документа є принциповим елементом будь-якого правового акту. Можна сказати і так: „Назва зобов'язує” [169, с. 116]. Назва (заголовок) нормативно-правового акту, виконуючи інформативну функцію, дає нам уявлення про зміст цього акту. Те саме можна сказати і про назву статті КК. Вона є не прикрасою конкретної статті, а повинна бути „квінтесенцією” змісту її диспозиції. Тому видається за доцільне замінити назву ст. 218 КК на іншу – „Фіктивна неспроможність” [121, с. 56].

Другою у розглядуваній групі норм є ст. 219 КК, яка встановлює відповідальність за доведення до банкрутства. Криміналізуючи дії, які призводять до стійкої фінансової неспроможності господарюючого суб'єкта і обмежуючи за допомогою ст. 219 КК свободу підприємництва, український законодавець прагне захистити від несумлінних боржників у тому числі цивільно-правові та майново-господарські зобов'язання. Як слушно відмічає О.О. Дудоров, умисні дії, які створюють або збільшують фінансову неспроможність підприємства, – це фактично обман кредиторів, за рахунок коштів яких відбувається ліквідація несумлінного боржника [91, с. 606]. А якщо завдається шкода хоча б одному з елементів правовідносин (кредиторам, їх правам та законним інтересам), це призводить до

порушення зобов'язальних правовідносин у цілому. Як зазначає Б.В. Волженкін, у практиці зустрічаються багато випадків, коли винні особи, які взяли на себе явно завищені зобов'язання, отримавши кредити, з метою невиконання зобов'язань за укладеними договорами, несплати боргів, умисно створюють або збільшують свою неплатоспроможність з тим, щоб бути визнаними банкрутами. Сутність подібної операції полягає в тому, що вимоги кредиторів, не задоволенні через недостатність майна юридичної особи, котра ліквідується, вважаються погашеними [68, с. 408].

У диспозиції аналізованої норми відсутня вказівка на способи доведення суб'єкта господарської діяльності до стійкої фінансової неспроможності. На наш погляд, це зумовлено тим, що перерахувати всі різноманітні способи доведення до зазначеного стану практично неможливо. Водночас, як слушно відмічає Б.М. Грек, вони обов'язково залежатимуть від виду діяльності, яким займається суб'єкт господарської діяльності, а також від того, хто їх вчинив: засновник, власник, службова особа або громадянин - суб'єкт підприємницької діяльності [82, с. 117].

До дій, які створюють або збільшують фінансову неспроможність суб'єкта господарювання, на думку О.О. Дудорова, варто відносити: укладення явно невігідних, збиткових угод¹, за якими зобов'язання боржника наперед носитимуть характер сумнівного боргу; отримання великих партій товарів, за які підприємство завідомо не здатне розрахуватись; отримання кредитів під незвично високі відсотки; дострокове виконання зобов'язань або переведення на себе зобов'язань, які не можуть бути виконані, у т.ч. боргів інших підприємств²; безпідставне переведення грошових коштів підприємства на рахунки

Примітки:

1. Так, голова правління ВАТ „Дніпродзержинський хлібокомбінат” С. впродовж 2001 р. умисно, з іншої особистої заінтересованості довів підприємство до стійкої фінансової неспроможності. Спочатку він уклав економічно необґрунтований договір з ВАТ „Дніпропетровський хлібокомбінат № 2” на ремонт опалювальної системи на суму 298 тис. 95 грн. У кошторисі і акті виконаних робіт не відмічено, на яких об'єктах і в яких об'ємах проводився даний ремонт. Крім того, С. уклав договір на проведення капітального ремонту печей ВАТ „Дніпродзержинський хлібокомбінат” з ПП „Альт” на суму 42 тис. 500 грн. Проведення капітального ремонту печей, які на той час перебували в оренді ВАТ „Дніпропетровський хлібокомбінат № 2”, призвело до утворення значних сум кредиторської заборгованості. Також С. в період, коли більшість основних фондів ВАТ „Дніпродзержинський хлібокомбінат” перебувало в оренді, прийняв економічно необґрунтоване рішення і придбав на підприємство копіювальний апарат вартістю 191 тис. 666 грн. та два комп'ютери вартістю 46 тис. 666 грн. В результаті зазначених дій підприємство було доведено до стійкої фінансової неспроможності, а кредиторам було завдано шкоду на загальну суму 507 тис. [15].

2. Так, голова правління К., голова спостережної ради З. і головний бухгалтер Ш. ВАТ „Дубенський м'ясокомбінат” були визнані винними у вчиненні злочину, передбаченого ст. 219 КК. Вказані особи, діючи за попередньою змовою з корисливих мотивів та з метою покращення фінансового становища ТОВ „Барк” та ТОВ „Сімвелс”, шляхом переведення їх боргів перед кредиторами на ВАТ „Дубенський м'ясокомбінат”, не маючи економічних підстав та фінансового забезпечення, протягом 2000 р. уклали господарські договори поруки та застави, які були завідомо невігідні для ВАТ „Дубенський м'ясокомбінат”. Після цього в листопаді-грудні 2000 р. вказані особи здійснили ряд фінансових операцій щодо авалування простих векселів, емітованих ТОВ „Барк” та ТОВ „Сімвелс”, а також міни їх на векселя, емітовані ВАТ „Дубенський м'ясокомбінат”. Ці дії призвели до порушення щодо ВАТ „Дубенський м'ясокомбінат” провадження у справі про банкрутство та до нездатності виконати свої боргові зобов'язання на загальну суму 2 млн. 43 тис. 597 грн. [25].

інших господарюючих суб'єктів або уступку належного юридичній особі права вимоги до інших осіб¹; звільнення контрагентів від виконання зобов'язань за договорами, тощо [91, с. 608 – 609]².

У той же час чинне законодавство не забороняє учасникам ринкового господарства скоювати названі та інші, подібні до них, економічно недоцільні дії з метою отримання прибутку в майбутньому. Тому, застосовуючи ст. 219 КК, необхідно встановлювати відсутність у діях особи, котру притягують до кримінальної відповідальності, умов правомірності виправданого ризику (ст. 42 КК) як обставини, що виключає злочинність діяння.

Як зазначає О.О. Круглова, злочин, передбачений ст. 219 КК, може бути вчинений на наступних стадіях фінансової діяльності суб'єкта господарювання: 1) стадія нормальної (незбиткової) фінансової діяльності суб'єкта господарської діяльності; 2) стадія погіршення фінансового стану суб'єкта господарської діяльності [155, с. 104]. Це положення є додатковим свідченням того, що у ст. 219 – 221 КК терміни „кредитор” та „боржник” використовуються в цивільно-правовому значенні. Як відмічає науковець, оскільки суспільні відносини між боржником та кредитором, що поставлені під охорону ст. 219 КК, не обов'язково повинні бути поєднанні з процедурою банкрутства, це означає, що норми Закону України від 30 квітня 1999 р. можуть і не застосовуватися до суб'єкта господарської

Примітки:

1. Так, директор ТОВ СП „Тучне” С. умисно, з корисливих мотивів, а саме, щоб уникнути погашення заборгованості перед кредиторами на загальну суму 303 тис. 689 грн., вчинив ряд дій, в результаті яких СП „Тучне” було визнано банкрутом. Він створив ТОВ СП „Слобода”. Потім на зборах власників майнових і земельних паїв С. запропонував розірвати договори оренди з СП „Тучне” та укласти договори оренди з СП „Слобода”, при цьому запевнивши пайовиків про фінансову неплатоспроможність СП „Тучне”. Власники майнових і земельних паїв прийняли рішення про розірвання договорів оренди та їх укладення з СП „Слобода”, що ними і було здійснено. Крім того, всі працівники СП „Тучне” за ініціативою С. перейшли працювати до СП „Слобода”. У зв'язку з вказаними діями С. СП „Тучне” фактично припинило свою діяльність, оскільки все майно перейшло у користування СП „Слобода”. Це призвело до стійкої фінансової неспроможності СП „Тучне”, яке згодом було визнано банкрутом, та завдання шкоди кредиторам на загальну суму 303 тис. 689 грн. С. було визнано винним у вчиненні злочину, передбаченого ст. 219 КК [11].

2. Як зазначено у п.п. 3.2.2.2 Методичних рекомендаціях від 19 січня 2006 р. [184], якщо було встановлено, що показники рівня забезпечення зобов'язань кредиторів погіршилися протягом періоду, який аналізується, необхідно з'ясувати, за умови виконання яких саме договорів це сталося. Ці договори слід перевірити на відповідність ринку товарів та послуг щодо кон'юнктури (ціни, обсягу продажу, якості, конкурентності), а також перевірити вигідність умов виконання договорів для боржника. Більш детально спосіб доведення боржника до фінансової неспроможності регламентований у постанові уряду РФ від 27 грудня 2004 р. № 855 „Про затвердження тимчасових правил перевірки арбітражним керуючим наявності ознак фіктивного та умисного банкрутства”. Відповідно до цієї постанови до угод, які укладені або виконані на умовах, що не відповідають ринковим умовам і які стали причиною виникнення або збільшення неплатоспроможності, а також завдали реальну шкоду боржнику слід відносити: угоди з відчуження майна, які не є угодами купівлі-продажу, спрямованими на заміщення майна боржника менш ліквідним; угоди купівлі-продажу майна боржника укладені на завідомо не вигідних для боржника умовах, а також здійсненні з майном боржника, без якого не можлива основна діяльність боржника; угоди, пов'язані з виникненням не забезпечених майном зобов'язань боржника, а також придбання боржником неліквідного майна; угоди щодо заміни одного зобов'язання іншим, укладені на завідомо не вигідних умовах, які стосуються, зокрема, ціни майна, робіт і послуг, виду і строку платежу за угодою.

діяльності. Однак правовий зв'язок між боржником та кредитором на момент вчинення злочину вже існує, а тому він повинен регламентуватися іншими законодавчими актами. Отже, за базове визначення термінів „боржник” та „кредитор” авторка приймає визначення, наведені у ЦК (ст. 509) [155, с. 90].

Аналіз диспозиції ст. 219 КК дозволяє зробити висновок про те, що об'єктивна сторона розглядуваного злочину в силу прямої вказівки законодавця полягає лише в діях. При цьому різні варіанти бездіяльності також здатні викликати його стійку фінансову неспроможність і, врешті-решт, завдати велику матеріальну шкоду цивільним та майново-господарським зобов'язанням. Для вирішення зазначеної проблеми деякі правники застосовують поширювальне тлумачення. Так, на погляд П.П. Андрушка, злочин, передбачений ст. 219 КК, може бути вчинений шляхом як активних дій, так і бездіяльності [197, с. 506; 196, с. 744]. Тому видається доцільною пропозиція окремих науковців замінити формулювання „вчинення дій” на словосполучення „вчинення діянь” [91, с. 611; 155, с. 112]. Тим більше, що, як показує вивчення матеріалів правозастосовної практики, при вчиненні злочинів цієї категорії активна та пасивна поведінка часто поєднуються між собою¹.

Відсутність законодавчого визначення та єдиного розуміння першого з наслідків доведення до банкрутства – стійкої фінансової неспроможності – значно ускладнює розуміння сутності дій, що утворюють об'єктивну сторону розглядуваного злочину. Аналіз чинного законодавства та наукової літератури вказує на існування декількох точок зору з цього приводу.

Примітка.

Так, був визнаний винним у вчиненні злочину, передбаченого ст. 219 КК, керівник ДП Будівельно-монтажний потяг № 3 ЗАТ „Трест Донбастрострой” Е., який в період з 2002 по 2005 рр., порушуючи свої посадові обов'язки, вчинив умисні діяння з іншої особистої заінтересованості, які полягали: 1) у відсутності претензійної роботи по стягненню через господарський суд дебіторської заборгованості; 2) в укладенні завідомо збиткових угод на виконання підприємством робіт і послуг; 3) у реалізації векселів із заниженням їх номінальної вартості. В результаті цих діянь у підприємства виникла кредиторська заборгованість на суму 1 млн. 746 тис. 400 грн., а кредиторам було завдано шкоду на суму 1 млн. 201 тис. 915 грн. [9].

В іншій справі директор Матусівського держплемзаводу К. визнаний винним у вчиненні злочину, передбаченого ст. 219 КК. Він впродовж 1995 – 2002 рр. умисно, з корисливих мотивів, всупереч інтересам підприємства здійснив ряд не вигідних операцій із відчуження майна підприємства по бартерних операціях в рахунок оплати праці та по видачі матеріальної допомоги. Крім того, впродовж 2001 – 2002 рр. внаслідок своєї бездіяльності, через невжиття заходів щодо захисту майнових інтересів підприємства, не пред'явив позовів про стягнення дебіторської заборгованості, що призвело до неотримання підприємством коштів на суму 265 тис. 659 грн. та у подальшому до стійкої фінансової неспроможності підприємства. В результаті цих дій державі та кредиторам завдано великої матеріальної шкоди на загальну суму 429 тис. 220 грн. [34].

Перша точка зору полягає в тому, що стійка фінансова неспроможність ототожнюється з банкрутством – визною господарським судом неспроможністю боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури (ст. 1 Закону від 30 червня 1999 р.). Цей висновок можна зробити на підставі аналізу диспозиції ст. 219 КК, у якій говориться: „доведення до банкрутства, тобто... вчинення... дій, що призвели до стійкої фінансової неспроможності суб'єкта господарської діяльності, якщо це завдало великої матеріальної шкоди державі чи кредитору”. Зазначену позицію при аналізі ст. 195 – 197 КК РФ обстоює ряд російських науковців [74, с. 135 – 136; 132, с. 28]. Неприйнятність викладеної позиції цілком очевидна. По-перше, банкрутство відповідно до Закону від 30 червня 1999 р. це – юридичний факт, який встановлюється в особливій процесуальній формі. Як правильно зазначено в літературі, у ст. 219 КК йдеться про стійку фінансову неспроможність як основу порушення справи про банкрутство, однак для кваліфікації злочину не є обов'язковим порушення господарським судом справи про банкрутство та визнання суб'єкта господарської діяльності банкрутом [150, с. 584; 151, с. 600]. Якщо ж стійку фінансову неспроможність ототожнювати з банкрутством, то утвориться досить незвична ситуація, за якої дії боржника будуть визнаватися закінченим злочином тільки після прийняття господарським судом постанови про визнання боржника банкрутом. Крім того, як слушно відмічає О.Г. Фролова, це призведе до дублювання кримінально-правових норм, передбачених ст. ст. 219 та 221 КК, оскільки часом вчинення діянь, що утворюють об'єктивну сторону злочинів, передбачених у цих статтях, буде період провадження справи про банкрутство [294, с. 228]. По-друге, як відмічає О.О. Дудоров, господарсько-правове поняття банкрутства зараз однозначно пов'язується з ліквідаційною процедурою, а в плані відповідальності за ст. 219 КК це і власне банкрутство, і неплатоспроможність, яку можна подолати, досягнувши фінансово-господарського оздоровлення [91, с. 613]. Адже відновлення платоспроможності підприємства в порядку судової процедури не може свідчити про відсутність стійкої фінансової неспроможності, а, отже, й про відсутність складу злочину „доведення до банкрутства” [39, с. 57]. Досліджуючи склад злочину, передбаченого ст. 196 КК РФ, О.Г. Ненайденко зробив аналогічний висновок: виходячи зі змісту цієї норми, для притягнення винного до кримінальної відповідальності немає

потреби в порушенні процедур банкрутства щодо боржника [202, с. 16]. Для усунення з'ясованого протиріччя вважаємо за доцільне підтримати пропозицію О.Г. Фролової, відповідно до якої з диспозиції ст. 219 КК треба виключити словосполучення „доведення до банкрутства, тобто” [291, с. 18].

Друга точка зору полягає в тому, що термін „стійка фінансова неспроможність” пропонується замінити зворотом „фінансова неспроможність”. Під останнім розуміється фінансовий стан суб'єкта господарської діяльності, за якого він не здатен самотійно відновити свою платоспроможність і задовольнити законні вимоги кредиторів. Визначення вказаного терміну О.О. Круглова пропонує закріпити в Законі України від 30 квітня 1999 р. або в ГК [155, с. 56 – 57]. У міркуваннях авторки вбачається певна неузгодженість. Виходячи із запропонованого нею визначення, фінансова неспроможність – це стан, який суб'єкт господарювання подолати самотійно не може, а здатен зробити це тільки за допомогою процедури санації. Але раніше науковець зазначала, що терміни „фінансова неспроможність” та „банкрутство” характеризують один і той саме фінансовий стан підприємства, і відрізняються вони тим, що в першому випадку існування цього факту не залежить від рішення господарського суду, а в другому – це стан підприємства, засвідчений рішенням господарського суду [155, с. 55, 58]. Постає запитання: якщо фінансова неспроможність і банкрутство характеризують один і той саме фінансовий стан підприємства, то про яке відновлення платоспроможності може йти мова навіть за допомогою процедури санації? [109, с. 147]. Хочемо звернути увагу ще на одну проблему, яка може виникнути, якщо використати запропонований підхід. Як відмічає О.О. Круглова, не можна ототожнювати поняття „неплатоспроможність” та „фінансова неспроможність”, оскільки перше є лише складовою частиною другого широкого поняття, яке повною мірою характеризує фінансовий стан суб'єкта господарської діяльності. Хронологічна система встановлення фінансового стану підприємства, якщо вона пов'язана з судовою процедурою банкрутства, така: невиконання у строк грошового зобов'язання; неплатоспроможність; фінансова неспроможність; банкрутство [155, с. 56, 58 – 59]. Отже, якщо особа вчиняє злочин, передбачений ст. 219 КК, для доведення його до кінця їй потрібно довести підприємство до фінансової неспроможності, яка слідує за неплатоспроможністю. А якщо ця винна особа скоює доведення до банкрутства шляхом вчинення кількох дій,

передбачених у ст. 221 КК, і доводить підприємство спочатку до неплатоспроможності, а згодом – до фінансової неспроможності, то виникає запитання, як відмежувати злочинні дії, що утворюють склад злочину, передбаченого ст. 219 КК, від злочинних дій, які утворюють склад злочину, передбаченого ст. 221 КК, за умови порушення провадження у справі про банкрутство?

Третя точка зору є розповсюдженою в науковій літературі і полягає в тому, що під стійкою фінансовою неспроможністю треба розуміти такий стан суб'єкта господарської діяльності, який є підставою для порушення провадження у справі про банкрутство [82, с. 112; 199, с. 543 – 544; 200, с. 639, 641; 197, с. 503 – 504, 506; 196, с. 741, 743, 745; 150, с. 582, 584; 151, с. 600 – 601].

Четверту точку зору з питання про зміст поняття стійкої фінансової неспроможності висунув О.О. Дудоров. На його погляд, питання про те, чи є фінансова неспроможність саме стійкою, як цього вимагає кримінальний закон, вирішується в кожному конкретному випадку на підставі всебічного аналізу фінансово-господарської діяльності суб'єкта підприємництва із залученням відповідних фахівців. На думку вченого, вжитому в диспозиції ст. 219 КК терміну „стійка фінансова неспроможність” відповідають такі стани, як критична й надкритична неплатоспроможність боржника [91, с. 612]. Слабка сторона цього підходу полягає в тому, що у зв'язку з втратою чинності Методичними рекомендаціями щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій із приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства [184], та прийняттям Методичних рекомендацій щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій із приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства [185], наразі немає можливості визначати стан стійкої фінансової неспроможності за допомогою таких станів, як критична й надкритична неплатоспроможність боржника, оскільки ці показники взагалі не згадуються у чинних Методичних рекомендаціях. У той же час, існування в науці кримінального права цілого ряду позицій з приводу того, чим є „стійка фінансова неспроможність” у ст. 219 КК, дозволяє зробити висновок, що на сьогодні немає можливості однозначно говорити про те, що слід розуміти під цим поняттям [109, с. 148]. Однак, як справедливо відзначає Д.В. Ревський, у диспозиції розглядуваної статті цей термін є одним із ключових і може

суттєво вплинути на оцінку наявності або відсутності складу злочину, отже, різні підходи до його тлумачення неприпустимі [235, с. 146].

Вирішити зазначену проблему можна наступним чином. Оскільки ст. 219 КК є нормою з бланкетною диспозицією, для описання об'єктивної сторони доведення до банкрутства необхідно використовувати поняття відповідного регулятивного законодавства. Ураховуючи наведене, хочемо підтримати наведену вище позицію, відповідно до якої під стійкою фінансовою неспроможністю у ст. 219 КК треба розуміти такий стан суб'єкта господарської діяльності, який є підставою для порушення провадження у справі про банкрутство. При аналізі об'єктивної сторони фіктивного банкрутства ми дійшли висновку, що для позначення цього стану в регулятивному законодавстві використовуються такі терміни, як „неспроможність” та „неплатоспроможність”.

Критикуючи цю, можна сказати, пануючу у доктрині позицію, О.О. Круглова вказує на те, що неплатоспроможність ще не свідчить про загрозу існування (фінансово-господарській діяльності) суб'єкта господарської діяльності, загрозу банкрутства або фінансової неспроможності суб'єкта. Доведення до неплатоспроможності повинно кваліфікуватися за ст. 219 КК, але як замах лише за наявності в суб'єкта злочину умислу на доведення суб'єкта господарювання до фінансової неспроможності [154, с. 57]. Відстоюючи свою позицію, авторка посилається на дослідження Б.М. Полякова, який відзначає, що такий показник фінансового стану суб'єкта господарської діяльності, як неплатоспроможність, є підставою для ініціювання провадження у справі про банкрутство, однак не може бути свідченням обов'язкового визнання боржника банкрутом [215, с. 47].

Як бачимо, Б.М. Поляков вказує на те, що не можна ототожнювати неплатоспроможність і банкрутство. Справді, категорія „неплатоспроможність” повинна задовольняти і кредиторів, і боржників в аспекті своєчасного отримання права звернутися до господарського суду для порушення провадження у справі про банкрутство. Кредитору не відомий справжній стан боржника, і неплатоспроможність, яка характеризується чітко встановленими в законі ознаками, дає йому можливість звернутися до господарського суду, але ситуація змінюється, коли мова йде про боржника. Кому, як не йому, відомий

фінансовий стан, і в цьому разі стан неплатоспроможності вже не припущення, а цілком очевидний факт.

Також О.О. Круглова не враховує того, що стійка фінансова неспроможність – це не єдиний наслідок злочину, передбаченого ст. 219 КК. Не слід забувати, що тільки після настання другого, не менш важливого наслідку, яким є велика матеріальна шкода, що завдається кредитору, досліджуваний злочин вважається закінченим. А така ситуація можлива й без доведення суб'єкта господарювання до стану фінансової неспроможності, визначення якого запропоноване О.О. Кругловою. До речі, сама авторка відзначає, що справа про банкрутство порушується господарським судом, якщо безспірні вимоги кредиторів до боржника сукупно складають не менше 300 м.р.з.п. та якщо ці вимоги не були задоволені боржником протягом трьох місяців після встановленого для їх погашення строку. Отже, розмір великої матеріальної шкоди, завданої кредиторам унаслідок вчинення злочину, передбаченого у ст. 219 КК, може бути недостатнім для порушення провадження у справі про банкрутство в господарському суді. Але кримінальний закон визнає цю матеріальну шкоду суспільно небезпечним наслідком. Це ще один доказ того, що кримінальна відповідальність за доведення до фінансової неспроможності не повинна залежати від господарського провадження у справі про банкрутство [155, с. 116 – 117].

Крім цього, досліджуючи поняття неплатоспроможності, О.О. Круглова не врахувала того, що цей стан завдяки своїм ознакам у більшості випадків свідчить, що суб'єкт господарювання потребує допомоги. Як зазначає П.Д. Пригуза, наслідки введення мораторію виступають заходами впливу на кредиторів, у результаті застосування яких для них настають несприятливі економічні та правові наслідки. Мораторій на задоволення вимог кредиторів обмежує права кредиторів, вимоги яких виникли до порушення провадження у справі про банкрутство, зупиняючи виконання зобов'язань боржником та припиняючи заходи, спрямовані на забезпечення виконання цих зобов'язань: нарахування неустойки (штрафу, пені) та застосування інших санкцій до боржника за невиконання чи неналежне виконання грошових зобов'язань. Мораторій об'єктивно завдає шкоду правам та інтересам конкурсних кредиторів. Шкода кредиторам дістає вияв у тому, що із введенням мораторію Закон України від 30 квітня 1999 р. припиняє дію правових норм, які за звичайних умов є юридичними гарантіями та засобами забезпечення зобов'язань,

установленими як іншими законами, так і угодами, договорами між кредиторами та боржником [230, с. 207].

Таким чином, хочемо підтримати позицію, відповідно до якої під стійкою фінансовою неспроможністю у ст. 219 КК слід розуміти саме неспроможність (неплатоспроможність) як підставу для порушення провадження у справі про банкрутство. З тим, щоб усунути ґрунт для неоднозначного розуміння кримінального закону, термін „стійка фінансова неспроможність” у ст. ст. 219 та 220 КК пропонуємо замінити поняттям „неспроможність”. Керуючись цими ж міркуваннями, вважаємо за доцільне змінити назву ст. 219 на „Доведення до неспроможності”, а назву ст. 220 – на „Приховування неспроможності” [109, с. 148, 150; 120, с. 202].

З метою вдосконалення диспозиції ст. 219 КК О.О. Круглова пропонує змінити в ній поняття „кредитору” на поняття „кредиторам”, оскільки уживання цього терміну в однині не дає змоги кваліфікувати дії винної особи за ст. 219 КК, коли нею буде завдана матеріальна шкода декільком кредиторам, що не є великою для кожного з них, однак у сумі становитиме розмір великої матеріальної шкоди [155, с. 117 – 119]. На нашу думку, втілення запропонованої пропозиції створить ситуацію, за якої під поняттям „кредитори” необхідно буде розуміти як одного, так і декількох кредиторів. Крім того, при вчиненні злочинів, передбачених ст. ст. 218 – 221 КК, шкода може бути завдана й іншим особам. Про це більш детально йтиметься далі. Тому, щоб уникнути необґрунтованого звуження кола потерпілих, вважаємо за потрібне диспозиції цих кримінально-правових норм після поняття „кредитор” доповнити альтернативною вказівкою на „кредиторів або інших осіб”, а в диспозиції ст. 221 КК слід саме таким чином конкретизувати коло потерпілих. В свою чергу, в диспозиції ст. 218 поняття „кредитори” замінити поняттям „кредитор, кредитори, інші особи”.

Третьою у пропонованій системі норм є ст. 221 КК, яка визначає злочином незаконні дії у разі банкрутства. Як зазначає О.О. Дудоров, закріплені в диспозиції ст. 221 КК діяння мають спільну спрямованість – прагнення винної особи через зменшення конкурсної маси ухилитись від повної сплати боргів у процесі застосування процедури банкрутства [91,

с. 632]¹. Вчиняючи зазначені діяння, винна особа порушує встановлений порядок виконання цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань у рамках провадження в справі про банкрутство, перешкоджає максимально повному задоволенню прав і законних інтересів кредиторів і, як наслідок, спричиняє велику матеріальну шкоду кредитор(ам).

Приховування майна, відомостей про майно, документів, що відображають господарську чи фінансову діяльність суб'єкта господарської діяльності – це незаконні дії, спрямовані на те, щоб про зазначені предмети не було (не стало) відомо [197, с. 512; 196 с. 748], внаслідок чого врахування та (або) використання таких предметів у процедурах банкрутства стає неможливим [150, с. 587 – 588; 151, с. 603 – 604]. Характер і спосіб приховування залежать від виду предметів або відомостей, які приховуються². Приховування майна може бути не лише фізичним, а й інтелектуальним (невідображення в первинних документах господарських операцій, предметом яких є майно, неоформлення відповідних документів або необґрунтоване списання товарно-матеріальних цінностей) [91, с. 634].

Постає питання, чи охоплює поняття „приховування майна або документів, що відображають господарську чи фінансову діяльність суб'єкта господарської діяльності” випадки ненадання зазначених предметів або відмову в їх наданні уповноваженим на те особам. На наш погляд, не охоплює, оскільки під „приховуванням” у контексті ст. 221 КК розуміються незаконні дії, спрямовані на те, щоб уповноваженим особам, зокрема кредиторам та арбітражному керуючому, не було (не стало) відомо про майно або документи [91, с. 634; 196, с. 748; 197, с. 512], що врешті-решт призводить до заподіяння великої матеріальної шкоди. У свою чергу відмова в наданні та ненадання майна або відповідних документів також спрямовані на те, щоб унеможливити врахування та (або)

Примітки:

1. Аналогічного висновку дійшов Б.В. Волженкін, який зазначив, що шкода завдається перш за все кредиторам, оскільки в результаті вчинення дій, передбачених ч. 1 ст. 195 КК РФ (Неправомірні дії при банкрутстві), відбувається або реальне зменшення обсягу майна, яке складає конкурсну масу, або в результаті приховування майна частина фактично належного боржнику майна не включається до конкурсної маси, в результаті чого не задовольняються законні вимоги кредиторів [68, с. 386].

2. Так, засновник і одночасно директор ПП „Ремонтсервіс” П. із порушенням встановлених законодавством строків здійснив передачу бухгалтерської та іншої документації, печаток і штампів, матеріальних та інших цінностей ПП „Ремонтсервіс” ліквідатору Б., а також приховав від ліквідатора у невідомості осіб в Чернігівській і Луганській областях придбані ним від імені ПП „Ремонтсервіс” товарно-матеріальні цінності на загальну суму 287 тис. 377 грн. 81 коп. Своїми діями П. завдав кредиторам (Стахановському ВДНІ і ВАТ „Брянківський завод бурового обладнання”) великої матеріальної шкоди на загальну суму 51 тис. 876 грн. 77 коп., яка на момент вчинення злочину в 3052 рази перевищувала н.м.д.г. Дії Н. були кваліфіковані за ст. 221 КК [28].

використання таких предметів за їх цільовим призначенням у процедурі банкрутства, але здійснюється це не шляхом приховання факту існування цих предметів, а шляхом недопущення доступу до них. Тому заслуговує на підтримку пропозиція О.О. Дудорова відмову в наданні та ненадання майна або відповідних документів прямо передбачити в диспозиції ст. 221 КК [91, с. 634]. Показовим в цьому плані є підхід, втілений в ч. 3 ст. 195 КК РФ (Неправомірні дії при банкрутстві), якою передбачено відповідальність за такі діяння, як ухилення або відмова від передачі арбітражному керуючому або тимчасовій адміністрації кредитної організації документів, необхідних для виконання покладених на них обов'язків, або майна, яке належить юридичній особі або кредитній організації.

Знищенням документів, які відображають господарську чи фінансову діяльність, визнаються дії, унаслідок яких такі документи перестають фізично існувати. Вони приводяться у стан, який повністю й назавжди виключає їх використання за цільовим призначенням. Наприклад, спалені документи втрачають властивість зберігати й передавати в просторі та часі інформацію, яка була зафіксована на них [91, с. 634]. Слід враховувати, що поняття „знищення документів” не охоплює випадки пошкодження документів, коли завдається шкода лише частині документу. У результаті цього використати його за цільовим призначенням (наприклад, отримати інформацію, яка в ньому міститься) залежно від характеру пошкодження можливо тільки після відновлюваних заходів або неможливо взагалі. Як слушно відзначає О.О. Дудоров, таке діяння може кваліфікуватися за ст. 221 КК за умови, що воно є проявом або поєднується з приховуванням майна, майнових обов'язків чи відомостей про майно [91, с. 635]. Наприклад, винна особа знищує частину балансу підприємства, в якій були відображені відомості про активи підприємства-боржника.

Наступною формою об'єктивної сторони є фальсифікація документів, які відображають господарську чи фінансову діяльність. Науковці зазначають, що фальсифікацією зазначених документів слід розуміти випадки матеріального і інтелектуального підлогу: 1) повне виготовлення документа, коли він є повністю підробленим як за змістом, так і за формою; 2) часткове підроблення змісту або форми справжнього документа (приписки, виправлення, знищення частини тексту, підроблення підпису, відбитку печатки або інших реквізитів); 3) внесення до справжнього за формою

документу (бланк, печатка, підпис та інші реквізити) неправдивих відомостей, тобто підробленим є тільки зміст документа, а його форма не порушується [45, с. 54 – 55; 91, с. 635; 150, с. 358; 151, с. 604].

Перед тим, як перейти до характеристики наступної форми об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 221 КК, хочемо звернути увагу на один аспект. Характеризуючи склад злочину, закріпленого ст. 195 КК РФ, І.А. Клепицький вказує на те, що у ньому вказані лише недобросовісні дії, спрямовані на зменшення активів. При цьому не враховується те, що шляхом обману можна збільшити пасив (фальсифікація та визнання уявних боргів). Такі дії є не менш, а, можливо, і більш небезпечними, ніж зменшення активів, тому що уявний кредитор не тільки наживається за рахунок добросовісних кредиторів, а й бере участь в прийнятті рішень у провадженні по справі про неспроможність [134, с. 296 – 297].

Безумовно, збільшення пасивів є не менш суспільно небезпечним, ніж зменшення активів підприємства боржника. У результаті вчинення зазначених дій також може бути завдана велика матеріальна шкода кредиторам, а, отже, в цілому цивільним, у т.ч. майново-господарським зобов'язанням. Але науковець не звернув уваги ось на який аспект. Як слушно відзначає О.О. Дудоров, фальсифікація документів (до речі, така форма об'єктивної сторони міститься й у ст. 195 КК РФ) може вчинюватися винною особою для перекручення не тільки власних активів, а й власних пасивів. Наприклад, занижується обсяг чи вартість майна, яке належить підприємству й за рахунок якого будуть задовольнятися вимоги кредиторів, або до документів заносяться записи про начебто наявні борги перед вигаданими кредиторами [91, с. 635]. Одним зі способів штучного збільшення боргів потенційного банкрута є видача фіктивних векселів, не підкріплених майном і фактично не пов'язаних з оплатою поставлених товарів, виконаних робіт або наданих послуг. Отримувач указанного векселя – так званий фальшивий кредитор, який знаходиться в тісних стосунках із підприємством-банкрутом, одержує право претендувати на частину майна боржника, не спроможного розрахуватися за векселем. У такий спосіб майно, яке за законом повинне перейти до справжніх кредиторів, незаконно привласнюється збанкрутілою особою або її компаньйонами [243, с. 38 – 39].

Як відзначає П.П. Андрушко, діяння, відповідальність за які передбачена ст. 221 КК, здебільшого взаємопов'язані між собою: вчинення окремих із них можливе, як правило, лише за умови вчинення іншого, яке одночасно є й самостійним діянням, і способом вчинення іншого діяння [196, с. 749; 197, с. 513]. Отже, у випадку, що розглядається, штучно збільшити пасиви підприємства-боржника неможливо без фальсифікації документів, які відображають господарську чи фінансову діяльність. Тому у доповненні диспозиції ст. 221 КК вказівкою на дії, що пов'язані з пасивами, немає потреби.

Ще однією формою об'єктивної сторони складу злочину „незаконні дії у разі банкрутства” є передача майна в інше володіння, під яким слід розуміти його передачу іншим особам у тимчасове користування (включає в себе володіння) або тільки у володіння, що не поєднується з відчуженням, тобто переходом права власності на майно (наприклад, зберігання, оренда, лізинг, передача для ремонту тощо) [91, с. 636]. Виходячи з цього, не погоджуємось з точкою зору, відповідно до якої передача майна в інше володіння становить неправомірне зменшення майна боржника шляхом у т.ч. продажу [279, с. 437], оскільки продаж майна – це його відчуження, а не передача в інше володіння, про що буде йтися далі.

Неодноразово в літературі висловлювалася думка про те, що передача майна в інше володіння повинна бути пов'язана з його приховуванням [91, с. 636; 293, с. 253]. Адже не може спричинити шкоди передача майна, наприклад, на зберігання або в оренду, якщо місцезнаходження майна не приховується, оскільки в такому випадку майно не вибуває з ліквідаційної маси боржника, а тому шкода інтересам кредиторів не заподіюється, і вказані дії не містять суспільної небезпеки [293, с. 253]. А.Г. Кудрявцев пропонує такі дії, як передача майна або його відчуження, виключити з диспозиції ст. 195 КК РФ, оскільки вони, на його думку, виступають різновидом приховування майна [156, с. 7 – 8], а І.Ю. Міхальов взагалі ставить під сумнів доцільність криміналізації передачі майна в інше володіння [186, с. 90].

Ми не погоджуємось з наведеною позицією і хочемо навести такий приклад: голова тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питання банкрутства банку „Україна” В. Король повідомляв свого часу, що комісія звернеться до Генеральної прокуратури України з вимогою розслідувати обставини службового зловживання з боку колишнього

ліквідатора банку „Україна” гр. Р. щодо його дозволу передати в оренду ряд приміщень банку “Україна” за цінами, „які не відповідають дійсності”. Як стверджує В. Король, лише завдяки втручанню комісії вдалося уникнути збитків майже на 1 млн. доларів США. Саме в таку суму могла б вилитися різниця в цінах оренди на приміщення банку „Україна” [88].

Отже, у більшості випадків передача майна до іншого володіння виступає способом приховування майна. Разом із тим у деяких випадках воно може бути самостійним злочинним діянням. Як свідчить наведений приклад, передача майна до іншого володіння могла бути оформлена відповідно до вимог законодавства й не призвела б до зменшення конкурсної маси, але кредиторам могла бути завдана велика матеріальна шкода, яка полягає в упущеній вигоді [115, с. 60 – 61].

Володіння поділяється на законне (титульне), якщо воно виникло на підставі договору, адміністративного акту або закону, та незаконне – таке, яке існує без будь-яких правових підстав [303 с. 306]. У диспозиції ст. 221 КК не конкретизується, передача в яке саме володіння визнається злочином. У науковій літературі також немає єдиної точки зору щодо цього питання. На думку одних вчених, у диспозиції ст. 221 КК йдеться тільки про передачу майна до незаконного володіння, тобто такого, що порушує певні заборони або заборони обмеження, установлені господарським судом у процедурах банкрутства відповідно до положень чинного законодавства [150, с. 588; 151, с. 604]. На думку інших, кримінально караним виступає передача майна як до законного, так і незаконного володіння [293, с. 252].

Безумовно, якщо особа передає майно в інше володіння та при цьому порушує певні заборони, установлені господарським судом у процедурах банкрутства, то такі дії є переважно злочинними. Натомість інколи для маскуванню злочину винна особа з формальної сторони надає своїм діям цілком законного вигляду (наприклад, керуючий санацією відповідно до плану санації укладає договір про передачу певного майна в оренду, але за цінами, які на 50 % нижче існуючих). У результаті неотримання належного прибутку боржнику завдається велика матеріальна шкода. Як бути у цій ситуації, адже з формальної точки зору передача майна до іншого володіння має цілком законний характер? На наш погляд, у цій ситуації слід виходити не тільки з ознак передачі майна в інше володіння (чи має вона з формальної сторони законний характер), а й з того, чи може це діяння завдати великої матеріальної шкоди, а також брати до уваги, з якою метою конкретна особа його

вчиняє – для того, щоб скоїти злочин або, навпаки, для того, щоб виконати покладені на неї законодавством або господарським судом обов'язки [115, с. 61]. Зробити це з практичної точки зору складно, але можливо.

На відміну від передачі майна в інше володіння, наступна форма об'єктивної сторони незаконних дій у разі банкрутства – відчуження майна¹ – означає, що майно суб'єкта господарської діяльності на оплатній чи безоплатній основі передається у володіння іншим особам, до яких переходить право власності на це майно (продаж, поставка, міна, дарування).

Як слушно зазначено в науковій літературі, відчуження майна само по собі не може спричинити шкоди кредиторам, якщо не є нееквівалентним [134, с. 327; 186, с. 91; 293, с. 253], оскільки тільки безоплатне або частково оплатне (нееквівалентне) або безгосподарське відчуження може призвести до зменшення конкурсної маси, а, отже, до заподіяння великої матеріальної шкоди суб'єктам цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань. Нееквівалентним відчуженням майна є також придбання майна за завищеними цінами. У цьому випадку майном, яке незаконно відчужується, виступають гроші [74, с. 127].

Отже, відчуження майна, як і його передача в інше володіння, може виступати як спосіб приховування майна (наприклад, його продаж без оформлення відповідних документів), а також бути самостійним злочинним діянням, яке з формального боку оформлене належним чином, але спрямоване не на досягнення корисного результату, а на вчинення злочину (наприклад, продаж майна з оформленням відповідних документів, але за заниженими цінами). Водночас не можна як злочин розглядати відчуження майна, коли особа вчиняє ці дії для виконання покладених на неї законом обов'язків (наприклад, задоволення вимог кредиторів, що здійснюється керуючим санацією згідно з планом санації, затвердженим господарським судом, або ліквідатором у ліквідаційній процедурі в порядку черговості, встановлено Законом від 30 червня 1999 року).

Примітка.

Так, була визнана винною у вчиненні злочину, передбаченого ст. 221 КК, директор ПП „Престиж” М., яка умисно, зловживаючи своїм службовим становищем, порушуючи п. 13 ст. 13 Закону України „Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”, без узгодження своїх дій з ліквідатором ПП „Престиж” К., в інтересах ПП „Спецпромсервіс” уклала договір переуступки права вимоги з вказаним підприємством, відповідно до якого ПП „Престиж” уступає, а ПП „Спецпромсервіс” приймає на себе право вимоги виконання зобов'язань за договором між ПП „Престиж” і управлінням ЖКХ м. Павлограда в розмірі 158 тис. грн. Своїми діями винна особа завдала шкоду кредитору, яка в 1267 разів перевищує н.м.д.г. [22].

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони незаконних дій у разі банкрутства виступає обстановка, яка після змін, внесених у КК Законом України від 15 квітня 2008 року, описується словами „в період провадження у справі про банкрутство”. Такий законодавчий підхід дозволяє конкретизувати обстановку вчинення злочину, яка починається з моменту винесення господарським судом ухвали про порушення провадження у справі про банкрутство та закінчується з моменту винесення цим судом ухвали про припинення цього провадження. Отже, зазначені вище діяння можуть бути скоєні на будь-якій стадії провадження (розпорядження майном, санації, ліквідації). Перелічені в диспозиції ст. 221 КК дії у випадку їх вчинення до порушення провадження у справі про банкрутство за наявності підстав підлягають кваліфікації за ст. 219 КК [199, с. 548; 200, с. 643].

У зв'язку зі змінами, внесеними до ст. 221 КК, для узгодження змісту назви та диспозиції цієї статті вважаємо за доцільне її назву викласти в такій редакції: „Незаконні діяння в період провадження в справі про банкрутство”.

Як було зазначено вище, окремі вчені пропонують виключити вказівку на суспільно небезпечні наслідки з диспозицій статей, які передбачають кримінальну відповідальність за вчинення злочинів, пов'язаних із банкрутством. При цьому зазначається, що вказані наслідки можуть бути встановлені лише після закінчення конкурсної процедури, тобто фактично через два-три роки після скоєння злочину [139, с. 15; 187, с. 36]. Як слушно зауважує О.О. Дудоров, порушення кримінальної справи за ст. 221 КК або іншою статтею про відповідальність за злочин, пов'язаний із банкрутством, має відбуватися у тому разі, коли у скоєному вбачаються ознаки конкретного складу злочину – незалежно від того, як саме здійснюється і чим завершується провадження у справі про банкрутство. Тобто рішення господарського суду не повинне мати преюдиціального значення для кримінальних справ про злочини, пов'язані з банкрутством [91, с. 633]. На користь цієї позиції додамо, що поряд із розкриттям злочинів перед правоохоронними органами стоять не менш важливі завдання попередження та припинення злочинів.

Завершуючи аналіз об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 221 КК, слід відмітити, що у цій статті, на відміну від ст. ст. 218 – 220 КК, не зазначено, кому саме внаслідок незаконних дій у разі банкрутства має бути завдано великої матеріальної шкоди.

В юридичній літературі з цього приводу зазначено, що матеріальна шкода може бути завдана: 1) кредиторам боржника; 2) державі; 3) самому боржнику; 4) власникам майна боржника [150, с. 588; 151, с. 604; 199, с. 548; 200, с. 643]; 5) засновникам (співзасновникам) – у випадках, коли злочинні дії вчинено службовою особою з метою приховати майно чи інші активи суб'єкта господарської діяльності не лише від кредиторів, а й від засновників (співзасновників) юридичної особи-боржника.

У підрозділах 1.2 та 2.1 обґрунтовувалась потреба доповнення КК України нормою про відповідальність боржників-фізичних осіб за умисне невиконання рішень судів в цивільних і господарських справах, вироків судів у частині задоволення цивільного позову або постанов судів в адміністративних справах в частині відшкодування шкоди. На основі проведеного дослідження та вивчення зарубіжного законодавства пропонуємо доповнити КК статтею 382-1 під назвою „Невиконання рішення суду у цивільній та господарській справі, вироку суду в частині задоволення цивільного позову або постанови суду в адміністративній справі в частині відшкодування шкоди” та викласти її в такій редакції:

„Умисне невиконання рішення суду в цивільній та господарській справі, вироку суду в частині задоволення цивільного позову або постанови суду в адміністративній справі в частині відшкодування шкоди, що набрали законної сили, особою, яка повинна була і могла виконати відповідний судовий акт, або перешкоджання нею виконанню такого акту, якщо цими діями було заподіяно істотну шкоду охоронюваним законом правам і свободам громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб, карається – ...”

За своєю конструкцією перша форма об'єктивної сторони закріпленої цією статтею складу злочину буде виражатися в формі бездіяльності. Бездіяльність – це пасивна форма поведінки, що полягає у невчиненні особою конкретної дії (дій), які вона повинна була і могла вчинити в конкретних умовах [146, с. 124]¹.

Примітка.

Наявність обов'язку діяти не може тягнути відповідальності за бездіяльність, якщо в особи була відсутня можливість діяти певним чином. Можливість діяти визначається виходячи з суб'єктивного критерію, тобто враховується можливість особи, яка знаходиться у певних обставинах. Якщо необхідні дії не були виконані особою із незалежних від неї обставин, вона не може бути притягнута до кримінальної відповідальності за бездіяльність [164, с. 225]. Так, відповідно до ст. 40 Закону України „Про виконавче провадження” виконавчий документ, прийнятий державним виконавцем до виконання, за яким стягнення не проводилося або було проведено частково, повертається стягувачу, якщо в боржника відсутнє майно, на яке може бути звернено стягнення, і здійснені державним виконавцем заходи щодо розшуку такого майна виявилися безрезультатними.

Як було зазначено в підрозділі 1.1, у цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язаннях боржники покликані вчинити відповідні активні дії (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо). Обов'язок боржника вчинити певні дії при виконанні цих зобов'язань може виникнути: з положень законів та підзаконних нормативних актів; із положень договору (договірні зобов'язання); з попередньої поведінки, у результаті якої була завдана шкода правам та законним інтересам, що охороняються (зобов'язання, які виникають внаслідок заподіяння шкоди). Однак кримінальна відповідальність повинна наставати не тоді, коли боржник не вчиняє конкретні дії, які він зобов'язаний вчинити відповідно до умов цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань, а тоді, коли цей його обов'язок підтверджується рішенням суду в цивільній та господарській справі, вироком суду в частині задоволення цивільного позову або постановою суду в адміністративній справі в частині відшкодування шкоди. Саме таке діяння слід визнати суспільно небезпечним, оскільки винна особа завдає шкоди не тільки цивільним, у т.ч. майново-господарським зобов'язанням, й правовідносинам, які складаються у сфері виконання судових рішень, а, отже, судовій владі взагалі, тому що виконання – це продовження та завершення судового рішення; без нього судовий процес не має смислу, а судова система не виконує свого призначення.

Бездіяльність при невиконанні рішення суду в цивільній та господарській справі, вироку суду в частині задоволення цивільного позову або постанови суду в адміністративній справі в частині відшкодування шкоди може представляти кілька актів пасивної поведінки, тобто створювати систему злочинної поведінки. Але в більшості випадків злочинна бездіяльність буде поєднана з активними діями, за допомогою яких суб'єкт злочину ухилятиметься від виконання зазначеного судового акту. У таких випадках активні дії будуть виступати способом невиконання відповідного судового акту. Проте об'єктивну сторону цього складу злочину буде утворювати злочинна бездіяльність. Як слушно зазначає Н.Ф. Кузнецова, у житті різка різниця між дією та бездіяльністю значною мірою згладжується та з'являються проміжні, змішані форми, у яких поєднується й активна, і пасивна поведінка. У цьому випадку можна говорити про змішану бездіяльність – це

невиконання покладеного на особу правового обов'язку, яке супроводжується активними діями із забезпечення цього невиконання¹ [164, с. 226].

Активні дії, які виступають способом вчинення аналізованого невиконання судового рішення, можуть отримати самотійну кримінально-правову оцінку за наявності в них ознак самотійного складу злочину. Наприклад, суд своїм рішенням зобов'язав приватного підприємця М. відповідно до цивільного зобов'язання розрахуватися за отриманий товар та сплатити гр. Н борг у розмірі 100 тис. грн. Не бажаючи сплачувати борг, М. приховав належні йому кошти та подав до господарського суду заяву про визнання себе банкрутом. У такій ситуації фіктивне банкрутство виступає способом невиконання судового рішення, але повинно отримати самотійну кримінально-правову оцінку за ст. 218 КК.

Склад злочину, який пропонується закріпити в ст. 382-1 КК, має багато спільних ознак зі складом злочину, передбаченого ст. 382 КК (Невиконання судового рішення). Як і в зазначеному злочині, невиконання рішення суду в цивільній та господарській справі, вироку суду в частині задоволення цивільного позову або постанови суду в адміністративній справі в частині відшкодування шкоди може виражатись або в прямій відмові виконати відповідний судовий акт, або в ухиленні від його виконання. Відмова – це явне, відкрите, висловлене усно або письмово небажання особи виконати судове рішення. Ухилення – та сама відмова, яка має завуальований характер. Особа відкрито не заявляє про своє небажання виконати судове рішення, але діє таким чином (вживає певних зусиль), що фактично унеможлиблює його виконання [150, с. 1005; 151, с. 1035; 199, с. 876; 200, с. 1019].

При формулюванні першої форми об'єктивної сторони запропонованого складу злочину замість поняття „умисне невиконання” можна було б використати поняття „ухилення від виконання”. Однак, на нашу думку, такий підхід є не зовсім вдалим, оскільки поняття „ухилення” є оціночним і встановлення його змісту при кримінально-правовій

Примітка.

Наприклад, суд виніс рішення, яким зобов'язав гр. К. сплатити на користь гр. Ю. борг у розмірі 50 тис. грн. Щоб не сплачувати призначений судом борг гр. К., продав усе своє майно, а гроші приховав. Відкривши виконавче провадження, державний виконавець установив, що у гр. К. немає коштів, необхідних для виконання рішення суду, а також, що боржник відмовляється повідомити про їх місце знаходження. Внаслідок невиконання судового рішення гр. Ю. була завдана істотна шкода. У цьому випадку має місце змішана бездіяльність, оскільки боржник умисно не виконав рішення суду шляхом активних дій – продажу майна та приховування отриманих коштів.

характеристиці відповідних злочинів породжує в науковій літературі і на практиці чималі суперечки [38, с. 52; 91, с. 117, 133 – 134; 162, с. 8, 10; 192, с. 14].

Наступною формою об'єктивної сторони розглядуваного складу злочину виступає перешкоджання виконанню рішення суду в цивільній та господарській справі, вироку суду в частині задоволення цивільного позову або постанови суду в адміністративній справі в частині відшкодування шкоди. На відміну від першої форми, перешкоджання є активною поведінкою особи й може бути вчинено шляхом скоєння дії. Тут слід враховувати особливість виконавчого провадження відносно фізичних осіб, яка полягає в тому, що боржник-фізична особа має право (а не обов'язок) добровільно виконати зазначені судові акти. Якщо ж він цього не зробить у встановлений строк, тоді державний виконавець зобов'язаний це зробити в примусовому порядку. Виходячи з цього, перешкоджання виконанню зазначеного судового акту передбачає протидію посадовій особі, наділеній законом певними повноваженнями щодо реалізації сформульованих у цьому акті вимог. Відповідно до ч. 1 ст. 2 Закону України „Про виконавче провадження” примусове виконання рішень в Україні покладається на Державну виконавчу службу. Водночас відповідно до ст. 9 цього Закону виконання рішень судів може бути покладено на інші органи (податкові органи, установи банків, кредитно-фінансові установи та ін.).

Із зазначеного можна зробити висновок про те, що перешкоджання виконанню судового рішення передбачає протидію з боку винної особи державним виконавцям або іншим особам, які відповідно до законодавства наділені правом примусово виконувати рішення суду в цивільній та господарській справі, вирок суду в частині задоволення цивільного позову або постанову суду в адміністративній справі в частині відшкодування шкоди.

Залежно від інтенсивності перешкоджання окремі дії, які його утворюють, можуть мати ознаки іншого злочину й підлягати самостійній кримінально-правовій оцінці. У цьому випадку дії винного потрібно кваліфікувати за сукупністю злочинів. Наприклад, державний виконавець, щоб виконати вирок суду в частині задоволення цивільного позову, керуючись чинним законодавством, входить до приміщення, яке належить боржнику (засудженому), щоб накласти арешт на майно. Не бажаючи вчинення цих дій, боржник перешкоджає державному виконавцю, у результаті чого завдає йому тілесні ушкодження. Крім того, що

боржник перешкоджає виконанню зазначеного судового акту, в його діях містяться ознаки злочину, передбаченого ст. 342 КК (Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві).

Як було зазначено вище, невиконання рішення суду в цивільній та господарській справі, вироку суду в частині задоволення цивільного позову або постанови суду в адміністративній справі в частині відшкодування шкоди пропонується сконструювати як злочин із матеріальним складом. Оскільки цей склад злочину є близьким до складу злочину, передбаченого ст. 382 КК, видається обґрунтованим суспільно небезпечні наслідки сформулювати у вигляді заподіяння істотної шкоди охоронюваним законом правам і свободам громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб, тобто запозичити одну з кваліфікуючих ознак, передбачених у ч. 2 ст. 382 КК.

Як зазначено в науковій літературі, такою кваліфікуючою ознакою, передбаченою ч. 2 ст. 382 КК, як істотна шкода охоронюваним законом правам і свободам громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків, слід вважати шкоду, яка в сто і більше разів перевищує н.м.д.г. При її обчисленні слід урахувувати як реальні збитки, так і упущену вигоду [151, с. 980 – 981, 987, 1035; 200, с. 981 – 982, 987, 1021]. Характеризуючи досліджувану кваліфікуючу ознаку, деякі правники застосовують поширювальне тлумачення, оскільки, визначаючи розмір істотної шкоди, звертаються до примітки ст. 364 КК, в якій не згадується про ст. 382 КК. Зазначена позиція є показовою в плані вдосконалення диспозиції норми КК про відповідальність за невиконання судового рішення, тому вважаємо за необхідне доповнити ст. 382 КК приміткою такого змісту: „Істотною шкодою, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян”. Якщо КК буде доповнено ст. 382-1, примітку до ст. 382 слід буде доповнити вказівкою і на цю статтю, оскільки аналіз понад ста виконавчих проваджень відкритих щодо боржників-фізичних осіб дає змогу зробити висновок, що саме цей розмір завданої матеріальної шкоди є достатнім для криміналізації дій винної особи. Разом із тим це питання потребує більш глибокого окремого дослідження.

Враховуючи майновий характер цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань, через невиконання рішення суду в цивільній та господарській справі, вироку суду в частині задоволення цивільного позову або постанови суду в адміністративній справі в частині відшкодування шкоди потерпілій стороні в переважній більшості буде завдано істотної шкоди матеріального характеру. Проте не виключається заподіяння істотної шкоди нематеріального характеру. Істотна шкода, якщо вона полягатиме у заподіянні шкоди нематеріального виміру, – категорія оціночна. Питання про те, чи буде така шкода істотною, вирішуватиме орган досудового слідства, прокурор або суд з урахуванням конкретних обставин справи й у межах своєї компетенції. Наприклад, це може бути самогубство кредитора через невиконання боржником у рамках цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань покладених на нього обов'язків.

Висновки до розділу 2

1. Є підстави визнати цивільно-правові, у т.ч. майново-господарські зобов'язання основним безпосереднім об'єктом злочинів, передбачених ст. ст. 218 – 221 КК. Основним безпосереднім об'єктом шахрайства з фінансовими ресурсами у частині надання громадянином-засновником (учасником) або службовою особою суб'єкта господарської діяльності завідомо неправдивої інформації банкам або іншим кредиторам з метою одержання кредитів виступають кредитні господарсько-договірні зобов'язання. Ці зобов'язання є невідомою складовою правовідносин, які складаються в сфері реалізації прав і законних інтересів кредиторів.

2. З метою усунення прогалин у системі кримінально-правової охорони цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань КК України потребує доповнення ст. 382-1 під назвою „Невиконання рішення суду у цивільній та господарській справі, вироку суду в частині задоволення цивільного позову або постанови суду в адміністративній справі в частині відшкодування шкоди”. Основним безпосереднім об'єктом цього злочину виступатимуть правовідносини, які складаються в процесі примусового виконання рішень господарських судів та судів загальної юрисдикції в цивільних і господарських справах, вироків судів у частині задоволення цивільного позову або постанов судів в адміністративних справах у частині відшкодування шкоди органами державної виконавчої

служби України і в яких беруть участь інші суб'єкти виконавчого провадження, а додатковим безпосереднім об'єктом – цивільні, у т.ч. майново-господарські зобов'язання.

3. Під майном як предметом злочину, закріпленого ст. 221 КК, слід розуміти сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи та майнові права і обов'язки), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються в діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів. Предметом шахрайства з фінансовими ресурсами у частині надання завідомо неправдивої інформації банкам або іншим кредиторам із метою отримання кредитів виступає не неправдива інформація, а кредит. В свою чергу, неправдива інформація у контексті диспозиції ст. 222, а також ст. ст. 218, 220 КК є не предметом цих злочинів, а знаряддям їх вчинення.

4. Якщо фізична особа-підприємець, засновник (учасник) чи службова особа суб'єкта господарської діяльності надає завідомо неправдиву інформацію банку або іншому кредитору з метою отримання кредиту не на господарську діяльність, а на власні потреби, або з метою сприяння отриманню побутового кредиту третіми особами, щоб у подальшому використати цей кредит у своїй господарській діяльності, в її діях відсутні ознаки шахрайства з фінансовими ресурсами. У зв'язку з цим вважаємо за потрібне п. 22 постанови Пленуму ВСУ від 25 квітня 2003 року № 3 доповнити відповідним роз'ясненням.

5. Виходячи зі змісту об'єктивної сторони, відповідальність за злочини, які порушують установлений порядок виникнення цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань, передбачена ст. 220 КК (у частині подання недостовірних відомостей потенційному кредитору) і ст. 222 КК (у частині надання завідомо неправдивої інформації кредиторам). Відповідальність за злочини, які порушують установлений порядок виконання цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань, передбачена ст. ст. 218, 219, 221 КК, а так само ст. 220 КК (у частині умисного подання недостовірних відомостей кредитору або господарському суду при порушенні провадження в справі про банкрутство).

6. З метою чіткого встановлення адресата неправдивих відомостей при вчиненні приховування стійкої фінансової неспроможності диспозицію ст. 220 КК після поняття „відомості” треба доповнити словосполученням „кредитору (потенційному кредитору) або господарському суду при порушенні провадження в справі про банкрутство”.

7. Ст. 222 КК з її назвою та формулюванням „надання завідомо неправдивої інформації” наводить на думку про те, що саме обман банку або інших кредиторів слід визнавати серцевиною складу злочину „шахрайство з фінансовими ресурсами”. Зрозуміло однак, що ці міркування є результатом доктринального і судового тлумачення кримінального закону, який обман як спосіб вчинення розглядуваного господарського злочину прямо не називає. Тому вважаємо за доцільне на законодавчому рівні закріпити, що аналізований злочин може бути вчинено тільки шляхом обману.

8. З урахуванням тенденцій судової практики, а також пропозицій науковців та зарубіжного досвіду вважаємо за доцільне передбачити кримінальну відповідальності не за надання завідомо неправдивої інформації з метою одержання вказаних у ст. 222 КК субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів, а за їх отримання шляхом надання завідомо неправдивої інформації названому в диспозиції ст. 222 КК адресату. У разі врахування зазначеної пропозиції назву ст. 222 КК слід викласти в такій редакції: „Незаконне одержання субсидії, субвенції, дотації або кредиту”.

9. Враховуючи те, що у випадках отримання кредитів інтереси кредиторів, яким надавалась завідомо неправдива інформація, страждають далеко не завжди, а також те, що порушення кримінальної справи за статтею 222 КК може негативним чином вплинути на фінансово-господарську діяльність підприємства-позичальника, внаслідок чого кредитор буде позбавлений можливості повернути наданий підприємству кредит, вважаємо за доцільне вдосконалити законодавство про відповідальність за шахрайство з фінансовими ресурсами в частині кредитування шляхом віднесення цієї категорії кримінальних справ до справ, в яких переслідування, у т.ч. обвинувачення в суді здійснюється в приватно-публічному порядку. Для цього необхідно доповнити ч. 3 ст. 165 проекту КПК України (назва статті – „Види кримінального переслідування”) вказівкою на те, що справи про злочини, передбачені ст. 222 КК (шахрайство з фінансовими ресурсами в частині кредитування), є справами приватно-публічного обвинувачення, провадження в яких порушується не інакше як за заявою потерпілого.

10. Аналіз постанови Пленуму ВСУ від 25 квітня 2003 р. № 3 дає підстави стверджувати, що в ній питання кваліфікації шахрайства з фінансовими ресурсами за наявності повторності були залишені поза увагою. Тому, підтримуючи наукову позицію,

відповідно до якої кожне посягання слід кваліфікувати окремо, пропонуємо доповнити п. 25 вказаної постанови таким роз'ясненням: „Якщо винний не був засуджений за раніше вчинене шахрайство з фінансовими ресурсами чи готування або замах на нього, ці його дії підлягають самостійній кваліфікації за ч. 1 ст. 222 КК (за відсутності кваліфікуючих ознак), а повторно вчинене шахрайство з фінансовими ресурсами має кваліфікуватись за ч. 2 ст. 222 КК”.

11. З урахуванням того, що велика матеріальна шкода при вчиненні злочинів, передбачених ст. ст. 218 – 221 КК України, може бути завдана одному кредитору, кільком кредиторам або іншим особам і, відповідно, бути сумарною, диспозиції цих кримінально-правових норм слід доповнити альтернативною вказівкою на кредиторів або інших осіб; в диспозиції ст. 221 КК України пропонується подібним чином конкретизувати коло потерпілих. У диспозиції ст. 218 поняття „кредитори” замінити зворотом „кредитор, кредитори, інші особи”.

12. З метою визначення порядку обчислення великої матеріальної шкоди при вчиненні злочинів, передбачених ст. ст. 218 – 222 КК, вважаємо за потрібне п. 26 постанови Пленуму ВСУ від 25 квітня 2003 р. № 3 доповнити роз'ясненнями такого змісту: „Під час кваліфікації суспільно небезпечних посягань за ст. ст. 218 – 222 КК мають бути враховані як реальні збитки, так і упущена вигода. При цьому упущена вигода може бути врахована за умов, що: вона викликана суспільно небезпечною поведінкою винної особи; є причиновий зв'язок між діянням і упущеною вигодою; ці наслідки охоплювалися умислом винної особи. При обчисленні великої матеріальної шкоди, завданої в результаті вчинення злочинів, передбачених ст. ст. 218 – 222 КК, має бути врахована ринкова вартість прихованого, знищеного, пошкодженого, відчуженого або переданого майна”.

13. З метою термінологічної узгодженості між кримінальним, цивільним і господарським законодавством вважаємо за доцільне внести певні зміни до диспозицій ст.ст. 218 – 221 КК України, а саме: а) в диспозиції ст. 218 КК зворот „фінансова неспроможність виконати вимоги з боку кредиторів і обов'язки перед бюджетом” замінити терміном „неспроможність”; б) у диспозиціях ст. ст. 219, 220 КК термін „стійка фінансова неспроможність” замінити поняттям „неспроможність”. З урахуванням зазначеної пропозиції та з огляду на певну невідповідність між назвами ст. ст. 218 (Фіктивне

банкрутство), 219 (Доведення до банкрутства), 220 (Приховування стійкої фінансової неспроможності), 221 (Незаконні дії у разі банкрутства) КК і змістом їх диспозицій, видається за потрібне замінити назви цих статей на інші, відповідно, на „Фіктивна неспроможність”, „Доведення до неспроможності”, „Приховування неспроможності” та „Незаконні діяння в період провадження в справі про банкрутство”.

14. З метою уточнення адресата, якому надається завідомо неправдива заява при фіктивному банкрутстві, вважаємо за потрібне постанову Пленуму ВСУ від 25 квітня 2003 р. № 3 доповнити роз'ясненням такого змісту: „При вчиненні фіктивного банкрутства завідомо неправдива офіційна заява може бути зроблена: 1) у заяві до господарського суду про порушення провадження у справі про банкрутство; 2) у відзиві на позовну заяву, подану кредитором; 3) у відповіді на претензію кредитора; 4) в усній формі, але тільки за умови документальної фіксації такої заяви під час засідання господарського суду при розгляді господарської справи. У зазначених документах повинно йтися про те, що боржник не може виконати покладені на нього обов'язки через свою неспроможність (неплатоспроможність).”

15. Із диспозиції ст. 219 КК випливає, що об'єктивна сторона передбаченого цією кримінально-правовою нормою злочину полягає лише в діях. У той же час аналіз правозастосовної практики та наукової літератури дозволяє зробити висновок про те, що фактично доведення до неспроможності може бути вчинено шляхом бездіяльності або змішаного акту поведінки. Тому видається за доцільне замінити у ст. 219 КК формулювання „вчинення дій” словосполученням „вчинення діянь”.

16. З урахуванням положень чинного регулятивного законодавства, пропозицій науковців та зарубіжного досвіду вважаємо за доцільне прямо передбачити в диспозиції ст. 221 КК таку форму об'єктивної сторони незаконних дій у разі банкрутства, як відмова в наданні або ненадання майна чи відповідних документів.

17. Із метою забезпечення однакового розуміння змісту диспозиції ч. 2 ст. 382 КК вважаємо за необхідне доповнити цю статтю приміткою такого змісту: „Істотною шкодою, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян”. Якщо КК буде доповнено пропонованою ст. 382-1 (Невиконання рішення суду у цивільній та

господарській справі, вироку суду в частині задоволення цивільного позову або постанови суду в адміністративній справі в частині відшкодування шкоди), примітку до ст. 382 КК слід буде доповнити вказівкою і на цю статтю.

18. Закріплюючи в ч. 1 ст. 209 ГК поняття „неспроможність”, законодавець, з одного боку, визнає його підставою для порушення провадження в справі про банкрутство, а, з іншого, відсилаючи до ч. 4 ст. 205 ГК, ототожнює з банкрутством. Крім того, нормою ч. 4 ст. 205 ГК у наше законодавство введено критерій неоплатності, який, виходячи із закріпленої в ч. 1 ст. 209 ГК дефініції, стає однією з ознак неспроможності. Отже, існує колізія між ч. 1 ст. 209 ГК і ч. 4 ст. 205 ГК, яка негативно впливає на процес розслідування кримінальних справ, порушених за наявності ознак складів злочинів, передбачених ст. ст. 218 – 220 КК. Цю неузгодженість пропонуємо вирішити шляхом виключення з ч. 1 ст. 209 ГК посилання на ч. 4 ст. 205 ГК.

РОЗДІЛ 3

Суб'єктивні ознаки складів злочинів, які порушують установлений порядок виникнення та виконання майнових зобов'язань

3.1. Специфіка суб'єктивної сторони злочинів, які порушують установлений порядок виникнення та виконання майнових зобов'язань

Переходячи до розгляду форм вини у злочинах проти цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань, слід зазначити, що у КК України у переважній більшості встановлено відповідальність за умисне їх вчинення. В той же час законодавець по-різному відображає в законі форму вини злочинів, що розглядаються. В одних випадках стаття Особливої частини КК прямо називає умисел як форму вини цих злочинів. Зазначений підхід втілено у ст. 219 КК (Доведення до банкрутства), ст. 220 КК (Приховування стійкої фінансової неспроможності), ст. 221 КК (Незаконні дії у разі банкрутства). Цей підхід вважаємо за доцільне використати і при формулюванні диспозиції ст. 382-1 „Невиконання рішення суду у цивільній та господарській справі, вироку суду в частині задоволення цивільного позову або постанови суду в адміністративній справі в частині відшкодування шкоди”, якою пропонується доповнити КК. Іншим способом законодавчого визначення суспільно небезпечних діянь як таких, що можуть бути вчинені лише умисно, є вказівка в диспозиції статті Особливої частини КК на спеціальну мету вчинення суспільно небезпечного діяння [85, с. 235]. До таких злочинів проти цивільних у т.ч. майново-господарських зобов'язань можна віднести шахрайство з фінансовими ресурсами.

Ще один законодавчий прийом, який дозволяє визначити злочин як такий, що вчинюється умисно, – це описання характерного способу дії [85, 236]. Так, до злочинів проти цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань, спосіб вчинення яких свідчить про їх умисний характер, можна віднести фіктивне банкрутство, вчинення якого здійснюється шляхом обману – наданням завідомо неправдивої офіційної заяви про фінансову неспроможність виконання вимог з боку кредиторів. Таку ж точку зору, але в аспекті кримінально-правової охорони державних фінансів висловлює Н.О. Гуторова [85, с. 236]. Як бачимо, у переважній більшості випадків при формулюванні злочинів проти цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань законодавець прямо вказує на форму вини.

Продовжуючи розгляд основних категорій, які характеризують вину, перейдемо до визначення та аналізу її змісту. Зміст вини – це сукупність психічних елементів, у яких відбиваються (або можуть відбиватися) об'єктивні ознаки злочину і які виражають певне ставлення особи до цих ознак. Зміст конкретної вини – це зміст умислу або необережності в конкретному злочині [87, с. 58].

Як було зазначено, за формою вини передбачені КК посягання, спрямовані проти цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань, у переважній більшості – злочини умисні. Зміст умислу становить певне відображення психікою винної особи ознак суспільно небезпечного діяння. В свою чергу, до змісту умислу входить психічне ставлення особи до об'єктивних ознак складу злочину, передбаченого КК, а також об'єктивних ознак, які обтяжують або пом'якшують покарання [85, с. 238 – 240]. Виходячи із цього положення, і проведемо аналіз змісту умислу в злочинах проти цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань.

Як зазначено у науковій літературі, усвідомлення суспільно небезпечного характеру діяння, що вчиняється, є суттєвою ознакою умислу, яка відрізняє його від необережності. Це усвідомлення припускає: а) усвідомлення фактичного характеру діяння, яке скоюється і б) усвідомлення його соціального значення [87, с. 85].

Усвідомлення особою фактичних ознак злочинів (фактичного характеру діяння) проти цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань включає в себе усвідомлення об'єктивних ознак складів цих злочинів (об'єкта, предмета і об'єктивної сторони).

При вчиненні злочинів, що посягають на встановлений порядок виникнення цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань, винна особа усвідомлює, що своїми діями вона грубо порушує порядок виникнення цих зобов'язань. Усвідомлення (хоча б у загальних рисах) цього факту свідчить про те, що вона усвідомлює такий об'єкт цих злочинів, як цивільні, у т.ч. майново-господарські зобов'язання.

Усвідомлення обставин, які належать до об'єктивної сторони злочинів, що посягають на встановлений порядок виникнення цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань, визначається особливостями об'єктивної сторони цих злочинів. Так, при приховуванні стійкої фінансової неспроможності вказаний у тексті КК спеціальний суб'єкт усвідомлює, що шляхом подання недостовірних відомостей він вводить в оману кредитора або іншу

уповноважену особу у питанні про фінансове становище господарюючого суб'єкта – боржника. А усвідомлення ознак суспільно небезпечного діяння при вчиненні шахрайства з фінансовими ресурсами в частині надання завідомо неправдивої інформації банкам або іншим кредиторам з метою одержання кредитів повинно включати розуміння винною особою, що надана інформація, необхідна для отримання кредиту, є не просто неправдивою, а такою, що сприяє незаконному отриманню кредиту, причиново зумовлює його надання [116, с. 159].

При вчиненні злочинів, що посягають на встановлений порядок виконання цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань, винна особа усвідомлює, що своїми діями вона грубо порушує порядок виконання цих зобов'язань, створює умови, за яких ці зобов'язання слід виконувати не в загальному порядку, а в період провадження справи про банкрутство, або, навпаки, усвідомлює, що створює перешкоди для врегулювання цих зобов'язань в рамках провадження справи про банкрутство. Усвідомлення цього (хоча б у загальних рисах) свідчить про те, що, вона усвідомлює такий об'єкт цих злочинів, як цивільні, у т.ч. майново-господарські зобов'язання.

Усвідомлення предметів розглядуваних злочинів також залежить від соціальної характеристики цих предметів. Так, при вчиненні незаконних дії у разі банкрутства (ст. 221 КК) особа повинна усвідомлювати, що предмети цього злочину підпадають під встановлений державою правовий режим, пов'язаний із необхідністю забезпечення належного виконання цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань. Таке усвідомлення може відрізнятись за рівнем конкретизації, однак його наявність (хоча б у загальних рисах) є необхідною складовою частиною змісту усвідомлення особою фактичних обставин вчинюваного нею діяння.

Усвідомлення обставин, які належать до об'єктивної сторони злочинів, що посягають на встановлений порядок виконання цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань, полягає у наступному. При вчиненні фіктивного банкрутства винний, усвідомлюючи, що суб'єкт господарювання має фінансову можливість виконати вимоги кредиторів, приховує фактичне становище боржника, робить неправдиву заяву про нібито наявну фінансову неспроможність цього боржника. При вчиненні доведення до банкрутства особа усвідомлює, що своїми діями здатна викликати стійку фінансову неспроможність суб'єкта

господарювання. На практиці про бажання досягти злочинного результату у вигляді банкрутства можуть свідчити: неодноразове вчинення певних дій, що призводять до ослаблення фінансової стабільності суб'єкта підприємництва; вчинення однорідних або різних, але погоджених дій декількома суб'єктами підприємництва, що перебувають між собою в господарських зв'язках або займаються аналогічною діяльністю; укладення угод, що вже на момент їх укладення були завідомо збитковими або економічно невиправданими тощо [39, с. 57].

Як було зазначено вище, крім усвідомлення фактичних ознак діяння, необхідною складовою інтелектуального моменту умислу виступає усвідомлення особою соціального характеру (соціального значення) свого діяння, тобто усвідомлення його небезпеки для суспільства, шкідливості для правовідносин, які охороняються кримінальним законом. При вчиненні злочинів, що посягають на встановлений порядок виникнення та виконання цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань, особа розуміє (хоча б у загальних рисах), що таким діянням вона заподіює шкоду цим відносинам.

Передбачення особою суспільно небезпечних наслідків вчинюваного нею діяння як ознака інтелектуального моменту умислу злочинів, спрямованих проти цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань, полягає в тому, що особа передбачає: а) неминучість або б) можливість настання встановлених кримінальним законом суспільно небезпечних наслідків. При цьому передбачення зазначених наслідків можливо лише при усвідомленні суб'єктом, хоча б у загальних рисах, розвитку причинного зв'язку між діями і цими наслідками [87, с. 89 – 93].

Також слід відмітити, що передбачення суспільно небезпечних наслідків як ознака інтелектуального моменту умислу має місце лише у злочинах із матеріальним складом. До злочинів, які посягають на цивільні, у т.ч. майново-господарські зобов'язання та сконструйовані як злочини з матеріальним складом, належать: фіктивне банкрутство (ст. 218 КК), доведення до банкрутства (ст. 219 КК), приховування стійкої фінансової неспроможності (ст. 220 КК), незаконні дії у разі банкрутства (ст. 221 КК) та кваліфікований склад шахрайства з фінансовими ресурсами (ч. 2 ст. 222 КК). До цієї категорії слід віднести і діяння, відповідальність за яке пропонуємо передбачити у ст. 382-1 КК.

Вольовий момент умислу при вчиненні злочинів, які порушують установлений порядок виникнення та виконання цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань, характеризується психічним ставленням до настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді великої матеріальної шкоди кредиторам або боржнику. При фіктивному банкрутстві вольовий момент також характеризується психічним ставленням до настання стійкої фінансової неспроможності суб'єкта господарської діяльності. Суб'єктивна сторона злочину, який пропонується закріпити у ст. 382-1 КК, характеризується психічним ставленням до настання істотної шкоди охоронюваним законом правам і свободам громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб. Питання щодо змісту вольового моменту умислу при вчиненні зазначеної категорії злочинів у кримінально-правовій літературі вирішується неоднозначно.

Перед тим, як перейти до розгляду існуючих позицій із зазначеного питання, хочемо звернути увагу на певну закономірність: ряд авторів, характеризуючи суб'єктивну сторону злочинів, передбачених ст. ст. 218 – 222 КК, розглядають зміст вини не в повному обсязі. Доктринальні тлумачення ознак суб'єктивної сторони зазначеної категорії злочинів обмежуються тільки загальними формулюваннями, а аналіз форм вини крізь призму інтелектуальної та вольової ознаки у кримінально-правовій літературі відображається лише частково.

Почнемо із визначення вольового моменту умислу в складі злочину, передбаченого ст. 218 КК. На думку одних правників, фіктивне банкрутство може бути вчинено тільки у формі прямого умислу. При цьому деякі дослідники взагалі не розкривають зміст умислу [279, с. 434]. Як зазначає Б.М. Грек, в диспозиції ст. 218 КК прямо вказано, що суб'єктивна сторона цього злочину характеризується прямим умислом. Вказівка в диспозиції цього складу злочину на „завідомість” передбачає, таким чином, умисність характеру суспільно небезпечних дій. Вольовий момент прямого умислу виражається в тому, що особа передбачає конкретні наслідки, які є суспільно небезпечними, і бажає їх настання [82, с. 137 – 139].

Погоджуючись з науковцем у тому, що вказівка в диспозиції ст. 218 КК на „завідомість” передбачає умисний характер доведення до банкрутства, на що вже була звернута увага у цьому підрозділі, ми не підтримуємо позицію, згідно з якою у змісті цієї

диспозиції однозначно вказано, що фіктивне банкрутство може бути вчинено тільки з прямим умислом.

Характеризуючи суб'єктивну сторону „банкрутних” злочинів, передбачених ст. ст. 195 – 197 КК РФ, І.А. Клепицький та І.Ю. Міхальов обстоюють позицію, відповідно до якої ці злочини можуть бути вчинені лише з прямим умислом [133, с. 59; 186, с. 171].

Аналізуючи вольовий момент умислу як обов'язкової суб'єктивної ознаки злочину, передбаченого ст. 218 КК, інші правники займають позицію, згідно з якою цей злочин може бути вчинено як з прямим, так і з непрямим умислом. При цьому деякі правники лише зазначають, що суб'єктивна сторона фіктивного банкрутства характеризується умислом і не розкривають його вольовий момент [150, с. 583; 151, с. 599; 199, с. 543; 200, с. 638]. Інші, навпаки, розкриваючи вольовий момент умислу, зазначають, що винна особа бажає настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді великої матеріальної шкоди кредиторам або державі (прямий умисел) або не бажає, але свідомо припускає їх настання (евентуальний умисел) [85, с. 256; 91, с. 604; 155, с. 135 – 136]. В останньому випадку винна особа, усвідомлюючи (передбачаючи), що її дія спричиняє непотрібний їй результат у вигляді завдання матеріальної шкоди, все ж вчиняє цю дію, не розраховуючи при цьому на певні обставини, які, на її думку, повинні були б і за своїм характером реально могли б відвернути настання результату [124, с. 92].

Підтримуючи останню точку зору, хочемо на її підтвердження навести додаткові аргументи. Як зазначено у науковій літературі, до мотивів, які, не впливаючи на кваліфікацію, враховуються при призначенні покарання за фіктивне банкрутство і можуть бути встановлені шляхом тлумачення кримінального закону, належать: прагнення отримати відстрочку або розстрочку платежів, які необхідно сплатити кредиторам, або знижку у боргах; приховати нецільове використання кредитних коштів; придбати підприємство на пільгових умовах; порушити справу про банкрутство в господарському суді тощо [91, с. 605]. Керуючись зазначеними мотивами, винна особа усвідомлює суспільно небезпечний характер подання завідомо неправдивої заяви до господарського суду, передбачає завдання великої матеріальної шкоди кредиторам або державі, не бажає настання цього суспільно небезпечного наслідку (оскільки він виступає непотрібним, „побічним” наслідком для винної особи), але свідомо його припускає.

В той же час, вчиняючи фіктивне банкрутство, винна особа може прагнути ухилитись від повернення боргу чи від сплати податків і зборів, заподіяти майнову шкоду кредиторам, добитись усунення конкурента, ліквідації чи реорганізації юридичної особи або її санації. В цій ситуації слід вести мову про вчинення фіктивного банкрутства з прямим умислом, оскільки досягнення поставленої мети можливо лише шляхом заподіяння великої матеріальної шкоди кредиторам, а, отже, винна особа бажає настання цього суспільно небезпечного наслідку.

Тепер перейдемо до визначення вольового моменту умислу як ознаки злочину, передбаченого ст. 219 КК. На думку одних правників, цей злочин може бути вчинено лише з прямим умислом [279, с. 435]. При цьому вольовий момент доведення до банкрутства виражається в тому, що особа передбачає конкретні наслідки, які є суспільно небезпечними, і бажає їх настання [82, с. 139]. Інші науковці відстоюють позицію, згідно з якою цей злочин може бути вчинено як з прямим, так і з непрямим умислом [199, с. 545; 200, с. 640]. При цьому вольовий момент доведення до банкрутства характеризується або бажанням настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді великої матеріальної шкоди або не бажанням, але свідомим припущенням їх настання [91, с. 614; 155, с. 135 – 136].

Піддаючи критиці зазначену позицію, Б.М. Грек наполягає на тому, що важко уявити ситуацію, коли суб'єкт фіктивного банкрутства, вчиненого з корисливих мотивів, за задалегідь розробленими планами, не бажав би настання конкретних наслідків. Для посилення своєї позиції автор зазначає, що обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони аналізованого злочину є мета і використовує існуюче в науковій літературі положення, відповідно до якого мета може бути тільки у злочинах, вчинених із прямим умислом, оскільки вона є свідченням бажання певного наслідку [82, с. 139].

Не погоджуючись з наведеними аргументами, хочемо звернути увагу на те, що, по-перше, аналізований злочин може бути вчинено не тільки з корисливим мотивом, що прямо зазначено в диспозиції ст. 219 КК. По-друге, як слушно відмічає О.О. Круглова, при характеристиці суб'єктивної сторони доведення до банкрутства необхідно враховувати складний характер об'єктивної сторони, адже вона включає в себе два обов'язкові, взаємопов'язані злочинні наслідки. І не завжди злочинець може бажати настання обох із них [82, с. 135]. Характеризуючи злочини, передбачені ст. ст. 195 – 197 КК РФ,

Б.В. Волженкін зазначає, що злочинець свідомо вчиняє ці діяння та передбачає можливість, а в деяких випадках і неминучість шкоди і, як правило, бажає цього. В той же час можлива ситуація, коли суб'єкту „банкрутних” злочинів абсолютно байдужий факт завдання шкоди та її розмір [68, с. 389]. По-третє, ми підтримуємо позицію тих науковців, відповідно до якої мета не є обов'язковою ознакою злочину, передбаченого ст. 219 КК. Але про це йтиметься далі.

Відповідно до третьої позиції доведення до банкрутства є злочином зі складною формою вини, оскільки його об'єктивна сторона включає в себе первинний наслідок – стійку фінансову неспроможність суб'єкта господарювання та похідний від першого наслідок – заподіяння великої матеріальної шкоди державі чи кредитору. При цьому вина щодо першого наслідку у вигляді стійкої фінансової неспроможності полягає у формі умислу, а щодо другого наслідку у вигляді великої матеріальної шкоди – в формі умислу або необережності [196, с. 744; 197, с. 507; 291, с. 14].

В цілому підтримуючи цю позицію, більш детально розглянемо форми вини щодо кожного із зазначених наслідків. П.П. Андрушко зазначає, що із суб'єктивної сторони доведення до банкрутства характеризується наявністю прямого умислу до наслідку у вигляді стійкої фінансової неспроможності. До наслідку у вигляді заподіяння великої матеріальної шкоди державі чи кредиторам психічне ставлення може бути у формі прямого умислу або злочинної самовпевненості чи злочинної недбалості. Якщо до другого наслідку матиме місце прямий умисел, то такі дії винного, на думку науковця, повинні кваліфікуватися за ст. 219 і відповідною статтею КК (наприклад, за ст. 192, 364 чи 365) [196, с. 744; 197, с. 507].

Спочатку розглянемо, якою може бути форма вини щодо першого наслідку. У разі скоєння доведення до банкрутства можливі наступні ситуації. Відповідно до першої, вчиняючи злочин, винна особа бажає настання стійкої фінансової неспроможності суб'єкта господарювання, тобто діє з прямим умислом до першого наслідку. Відповідно до другої, вчиняючи цей злочин, винний бажає завдання другого наслідку (великої матеріальної шкоди державі або кредиторам) або прагне досягти іншого результату (наприклад, занизити вартість майна підприємства в процесі його приватизації, придбати суб'єкт господарювання не в загальному порядку, а в період провадження справи про банкрутство). У цій ситуації

доведення суб'єкта господарювання до стійкої фінансової неспроможності є не кінцевою, а лише проміжною метою, досягнення якої виступає необхідним засобом досягнення кінцевої мети (завдати велику матеріальну шкоду кредиторам, занизити вартість майна підприємства в процесі його приватизації тощо). У цій ситуації ставлення до настання першого наслідку також виражено в формі прямого умислу, оскільки бажання особою суспільно небезпечних наслідків, настання яких виступає не кінцевою метою діяння, а лише проміжною на шляху до її досягнення, виступає ознакою вчинення діяння з прямим умислом. За таких умов винна особа ставиться до результату як до необхідної їй події, настання якої робить можливим досягнення кінцевої мети [87, с. 99; 124, с. 91 – 92]. Таким чином, вольовий момент щодо першого наслідку характеризується бажанням винної особи настання стійкої фінансової неспроможності суб'єкта господарювання.

Тепер розглянемо форму вини щодо другого наслідку. Скоюючи доведення до банкрутства, винна особа може бажати завдання великої матеріальної шкоди кредиторам (наприклад, через заздрість, помсту, особисті неприязні стосунки з кредитором). В цій ситуації слід говорити про прямий умисел щодо настання другого наслідку. Однак можлива й інша ситуація, коли, вчиняючи аналізований злочин, особа може прагнути іншого результату (наприклад, занизити вартість майна підприємства в процесі його приватизації). При цьому вона може не бажати завдання великої матеріальної шкоди кредиторам, оскільки досягнення зазначених результатів можливо і без заподіяння другого наслідку, але:

- а) свідомо його припускати, сподіваючись на „авось”, тобто діяти з непрямим умислом щодо другого наслідку;
- б) легковажно розраховувати на відвернення другого суспільно небезпечного наслідку, сподіваючись на конкретні обставини, за яких навіть після доведення суб'єкта господарювання до стійкої фінансової неспроможності можна відвернути завдання великої матеріальної шкоди кредиторам (наприклад, на свій професійний досвід керівника, на застосування конкретної реабілітаційної процедури в період провадження справи про банкрутство, на фінансову допомогу нового власника підприємства або інвестора), тобто діяти зі злочинною самовпевненістю щодо другого наслідку.

В той же час викликає сумнів твердження про те, що психічне ставлення до наслідку у вигляді заподіяння великої матеріальної шкоди державі чи кредиторам може бути виражено

у формі злочинної недбалості. Як було зазначено вище, психічне ставлення до першого наслідку полягає у формі прямого умислу. Вчиняючи певні дії, спрямовані на досягнення стійкої фінансової неспроможності, винна особа не може хоча б у загальних рисах не передбачати, що в результаті досягнення першого злочинного наслідку є загроза заподіяння і другого злочинного наслідку, адже вона розуміє, що своїми діями умисно створює такий фінансовий стан, за якого суб'єкт господарювання самостійно не може розрахуватися зі своїми кредиторами через недостатність належного йому майна для повного задоволення усіх вимог.

При визначенні виду умислу у злочині, передбаченому ст. 220 КК, хочемо підтримати позицію тих правників, відповідно до якої цей злочин може бути вчинений як з прямим, так і з непрямим умислом [91, с. 625; 150, с. 586; 151, с. 602; 279, с. 436]. Вчиняючи цей злочин, винна особа (наприклад, через заздрість, помсту, особисті неприязні стосунки з кредитором) може бажати завдання великої матеріальної шкоди кредитору, тобто діяти з прямим умислом. В іншому випадку, умисно приховуючи стійку фінансову неспроможність, винна особа (наприклад, сподіваючись поліпшити фінансовий стан суб'єкта господарювання поза межами процедур банкрутства) може не бажати завдання великої матеріальної шкоди кредитору (скажімо, цей наслідок їй не потрібен, оскільки він може зашкодити діловій репутації), але свідомо її припускати.

Спірною видається позиція, відповідно до якої в частині ставлення винного до відомостей, які він повідомляє певному адресатові, вина має форму прямого умислу: винний усвідомлює, що відомості, які він подав, є недостовірними, і бажає подати саме такі відомості. Ставлення винного до наслідків злочину може характеризуватися прямим або непрямим умислом [199, с. 546; 200, с. 641]. Такий підхід суперечить законодавчій дефініції умислу, оскільки, як слушно відмічають деякі правники, відповідно до законодавчої дефініції умислу, закріпленої в КК України, вольовий момент спрямований на суспільно небезпечні наслідки [77, с. 177; 127, с. 54]. Тому твердження про бажання скоїти суспільно небезпечне надання завідомо неправдивої інформації прямо суперечить законодавчо закріпленому визначенню умислу.

Характеризуючи вольовий момент умислу як ознаки суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 221 КК, хочемо підтримати позицію тих правників, відповідно до якої

цей злочин може бути вчинений як з прямим, так і з непрямим умислом [48, с. 140; 85, с. 256; 91, с. 645; 150, с. 588; 151, с. 604; 199, с. 548; 200, с. 643; 279, с. 437]. Вчиняючи незаконні дії у разі банкрутства, винна особа (наприклад, через помсту або особисті неприязні стосунки з кредиторами) може бажати завдання великої матеріальної шкоди кредиторам, тобто діяти з прямим умислом. Але можлива ситуація, коли, вчиняючи зазначений злочин, винна особа не бажає (наприклад, прагнучи зберегти майно суб'єкта господарювання для подальшого використання в господарській діяльності), але свідомо припускає завдання великої матеріальної шкоди кредиторам, тобто діє з непрямим умислом.

У ст. 24 КК законодавець визначає вольову ознаку умислу виключно стосовно суспільно небезпечних наслідків діяння (на цю обставину як на недолік цілком слушно вказують деякі науковці) [127, с. 78 – 80]. В той же час вказівка на структуру умислу стосовно злочинів із формальними й усіченими складами в КК відсутня. Для вирішення цієї проблеми правники при характеристиці змісту вини зазначеної категорії злочинів замість тричленної структури умислу (як це закріплено в ст. 24 КК) застосовують двочленну структуру „усвідомлення – бажання” лише до діяння [146, с. 167 – 168; 147, с. 173; 164 с. 313]. Відштовхуючись від цього положення, деякі науковці визначають зміст умислу як ознаки злочину, передбаченого ст. 222 КК, таким чином: особа усвідомлює суспільно небезпечний характер надання завідомо неправдивої інформації банкам або іншим кредиторам і бажає вчинити ці діяння (бажає діяти саме таким обманним чином) [85, с. 240, 256 – 257; 190, с. 131, 133]. Зазначений підхід видається дискусійним¹.

Примітка.

Говорячи про усвідомлення, а не про знання суспільно небезпечного характеру діяння, законодавець мав на меті окреслити інтелектуальну ознаку умислу досить широко. Усвідомлює насамперед той, хто знає [204, с. 28 – 29]. Як було зазначено вище, усвідомлення суспільно небезпечного характеру діяння означає розуміння його фактичного змісту й соціального значення. Це передбачає усвідомлення характеру діяння, що скоюється, тобто уявлення про фактичні обставини (дію або бездіяльність, наслідок, час, місце, спосіб, обстановку тощо), а також усвідомлення його соціального значення – шкідливості для конкретних інтересів суспільства, поставлених під охорону кримінального закону [86, с. 18]. Відбиток усіх цих компонентів у свідомості винного дає йому можливість усвідомити об'єктивну спрямованість діяння на певні соціальні блага, його шкідливість для системи існуючих суспільних відносин, тобто суспільну небезпеку. Про усвідомлення суспільної небезпеки свідчить передбачення небезпечних наслідків, які є не тільки елементом складу, але й знаходяться поза його межами. Ставлення до таких наслідків, хоч і не впливає на форму вини, проте в деяких випадках дозволяє встановити усвідомлення суспільної небезпеки або його відсутність [77, с. 172]. В свою чергу, бажання – це цілеспрямоване прагнення. Зародження бажання завжди означає виникнення й поставлення мети. Предметом бажання, метою дій винного за прямого умислу в матеріальних складах є суспільно небезпечний наслідок як обов'язкова ознака об'єктивної сторони. Злочинний наслідок, будучи метою дій винного, впливає з мотиву діяльності особи й визначається цим мотивом. Настання наслідку або „тамує” цей мотив чи покладену в його основу потребу або, навпаки, „відчиняє дорогу” для їх задоволення [87, с. 99; 124, с. 98]. Тобто бажання виявляється спрямованим на наслідки, навіть у випадках, коли вони знаходяться поза межами складу злочину [77, с. 173].

У випадку застосування розробленої в науці двочленної структури умислу до шахрайства з фінансовими ресурсами залишається поза увагою те, що з погляду психологічних постулатів саме по собі діяння лише у виняткових випадках, наприклад, при грі, є предметом бажання. Вольові дії завжди здійснюються зі свідомих спонукань або мотивів, на основі яких ставиться мета й обираються засоби для її досягнення [87, с. 99; 205, с. 117]. Тобто в дійсності при наданні завідомо неправдивої інформації предметом бажання завжди є певний результат цього діяння. Інша справа, що він залишається поза складом злочину. Утім, ніякі відтінки вольового ставлення суб'єкта до самої дії не впливають на форму його вини¹.

Отже, якщо винна особа все ж надає завідомо неправдиву інформацію банкам або іншим кредиторам і при цьому усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, то питання, чи бажала вона вчинити це, позбавлене кримінально-правового значення [87, с. 81]. У деяких випадках навіть за наявності психічного примусу злочин можна визнати скоєним умисно [77, с. 175]. Так, надання завідомо неправдивої інформації банкам або іншим кредиторам з метою отримання кредиту за усним розпорядженням вищого керівництва під загрозою звільнення – це свідомий акт. Бажання або, навпаки, небажання скоїти зазначене суспільно небезпечне діяння для кваліфікації значення не має і може бути враховане лише при призначенні покарання [116, с. 163].

Перенесення вольового моменту умислу (бажання) із суспільно небезпечного наслідку на діяння викликане, мабуть, тією обставиною, що в злочинах із формальним складом суспільно небезпечний результат органічно включається до дії. У цьому випадку, за логікою міркувань, вчинення дії є водночас і заподіянням результату, а тому усвідомлення суспільно небезпечного результату окремо від усвідомлення суспільно небезпечного характеру дії тут не може бути. А, отже, бажання наслідку, що настає, збігається з бажанням скоїти суспільно небезпечне діяння [77, с. 175].

В той же час цей підхід не враховує того, що винесення суспільно небезпечних

Примітка.

Як відзначає О.М. Готін, вирішуючи питання про можливість перенесення вольового моменту умислу з наслідків на діяння, дослідники іноді не враховують зв'язку соціальної властивості дії та наслідків [77, с. 174]. Свого часу Б.С. Нікіфоров зазначав, що, якщо хтось скоює певну дію, усвідомлюючи її характер, це означає, що він бажає скоїти цю дію. Якщо хтось не бажає, щоб його дія мала певний усвідомлюваний ним характер, він не вчиняє цієї дії. Можливість вчинення людиною дії, характер якої він усвідомлює, але не бажає, виключається як за логікою речей, так і психологічно [205, с. 117].

наслідків за межі складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 222 КК, пояснюється нерозривністю діяння й наслідку. Як слушно відмічає О.М. Готін, залишення суспільно небезпечних наслідків за межами складу злочину аж ніяк не означає, що воля спрямована на діяння, а не на наслідок. Інша справа, що вольове ставлення до наслідку, який знаходиться поза складом злочину, позбавлене кримінально-правового значення [77, с. 176].

Розглянемо цю проблему з процесуальної точки зору. Якщо особа надала завідомо неправдиву інформацію банку з метою отримання кредиту і доведено, що вона усвідомлювала суспільно небезпечний характер своїх дій, то для їх кваліфікації згідно з ч. 1 ст. 222 КК немає необхідності доказувати, що особа ще й бажала надати цю інформацію. Більш важливим для юридичної оцінки діяння є встановлення вольового ставлення до суспільно небезпечних наслідків, зокрема до завдання великої матеріальної шкоди кредиторам, хоч вони й лежать за межами основного складу злочину. Вирішення цього питання є дуже важливим, оскільки не виключається, що вчинені діяння можуть складати незакінчений злочин, спрямований на заволодіння кредитними коштами. А, отже, дії особи відповідно до п. 23 постанови Пленуму ВСУ від 25 квітня 2003 року № 3 можуть кваліфікуватися як замах на вчинення шахрайства (ст. 190 КК) шляхом надання завідомо неправдивої інформації банку [116, с. 164].

Отже, можна зробити висновок, що вислів „Особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер надання завідомо неправдивої інформації банкам або іншим кредиторам і бажали вчинити це діяння” є тавтологічним у своїй першооснові.

Але на що ж у підсумку повинна бути спрямована вольова ознака прямого умислу? Відповідь на це запитання міститься в диспозиції ч. 1 ст. 222 КК, в тексті якої законодавець прямо визначає мету¹, – отримання кредиту, досягнення якої і утворює основний „предмет бажання”. Як зазначає Н.О. Гуторова, така законодавча конструкція дає можливість встановити ставлення особи до суспільно небезпечних наслідків вчинюваного нею діяння, хоча останні й винесені за межі складу злочину [85, с. 266].

Отже, на наш погляд, змістом суб’єктивної сторони аналізованого складу злочину

Примітка.

Як зазначено у науковій літературі, у деяких випадках мета й суспільно небезпечний наслідок збігаються. Тому за певних обставин мету можна визнати суспільно небезпечним наслідком злочину в широкому розумінні цього поняття [77, с. 178].

охоплюється усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру надання завідомо неправдивої інформації банкам або іншим кредиторам і бажання отримати кредит. При цьому говорити про бажання особи саме надати завідомо неправдиву інформацію банкам або іншим кредиторам неправильно: надання завідомо неправдивої інформації не може вчинятися заради нього самого.

У п. 23 постанови Пленуму ВСУ від 25 квітня 2003 р. № 3 зазначено, що при відмежуванні шахрайства з фінансовими ресурсами від злочинів проти власності, зокрема, від шахрайства та заволодіння чужим майном шляхом зловживання особою своїм службовим становищем слід виходити зі змісту й спрямованості умислу особи, мотиву, мети та моменту їх виникнення. Якщо винна особа надавала завідомо неправдиву інформацію з метою привласнення коштів у вигляді субсидії, субвенції, дотації чи кредиту, її дії треба кваліфікувати як готування до заволодіння чужим майном шляхом шахрайства чи замах на вчинення цього злочину, а в разі фактичного обернення одержаних коштів на свою користь чи на користь інших осіб – як закінчене шахрайство за відповідною частиною ст. 190 КК¹.

Викладена вище позиція підтримується і в науковій літературі [91, с. 674 – 675]. Так, В.Р. Мойсик зазначає, що як заволодіння чужим майном шляхом обману чи замах на його вчинення (ст. 190 КК) дії мають кваліфікуватися в разі, коли на момент подання завідомо неправдивої інформації з метою одержання дотацій, субвенцій, субсидій чи кредитів у особи був намір не повертати їх кредиторам, тобто умисел на одержання коштів і заволодіння ними з корисливих мотивів [190, с. 161].

При аналізі диспозиції ст. 222 КК виникає питання: чому при розмежуванні шахрайства і шахрайства з фінансовими ресурсами слід виходити лише зі змісту й спрямованості умислу особи, мотиву, мети та моменту їх виникнення? У частині першій

Примітка.

Показовою в аспекті відсутності умислу на шахрайське заволодіння кредитними ресурсами є наступна кримінальна справа. Фізична особа-підприємець С. з метою одержання кредиту в сумі 30 тис. грн. надав до Сторожинецького відділення Чернігівської філії ЗАТ комерційного банку „Приватбанк” завідомо неправдиву інформацію про наявність у неї майна, яке стало предметом застави, але фактично їй не належало. На підставі цієї інформації було укладено кредитний договір і два договори застави, після чого С. отримав кредит в розмірі 30 тис. грн. У судовому засіданні підсудний С. пояснив, що взяв кредит на прохання своєї сестри, яка вирішила зайнятися підприємницькою діяльністю. Отримавши гроші, сестра мала сплачувати кредит сама. Після Нового року С. дізнався, що є заборгованість, і поговорив з сестрою, яка пообіцяла борг погасити, але так цього і не зробила. Тоді С. продав свою квартиру та частково погасив заборгованість в сумі 22 тис. 680 грн. Суд обґрунтовано визнав С. винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 222 КК [29].

аналізованої статті прямо зазначено, що шахрайство з фінансовими ресурсами має місце за відсутності *ознак злочину проти власності*. Однак не зазначено, яких саме ознак не повинен містити склад цього господарського злочину. Можливо, лише ознак суб'єктивної сторони – умислу, спрямованого на незаконне одержання одержаних коштів на свою користь чи на користь інших осіб, мотиву і мети. За такого тлумачення позиція, яка знайшла відображення в п. 23 постанови Пленуму ВСУ від 25 квітня 2003 р. № 3 і науковій літературі, є слушною. А, можливо, законодавець мав на увазі інше – відсутність ознак об'єктивної сторони, а саме способу вчинення злочину (обману або зловживання довірою). Якщо виходити з цієї позиції, шахрайство з фінансовими ресурсами може бути вчинено шляхом підкупу банківських працівників з метою схилити їх до видачі кредитів з порушенням встановлених вимог або в інший спосіб, не пов'язаний з обманом кредитора.

Не виключається і третя ситуація, якщо законодавець мав на увазі відсутність в діях винної особи виключно ознак об'єктивної сторони злочинів проти власності. Тоді за ст. 222 КК слід кваліфікувати діяння, яке полягає в наданні завідомо неправдивої інформації банківському працівнику, який знає, що ця інформація не відповідає дійсності. При цьому винна особа прагне заволодіти отриманим кредитом. Вказівка в диспозиції ст. 222 КК на те, що особа надає завідомо неправдиву інформацію з метою отримання кредиту, не виключає можливості існування розглядуваної точки зору, оскільки отримати кредит можна як з метою одержання одержаних коштів на свою користь чи на користь інших осіб, так і з метою його повернення після спливу строку кредитування. Не викликає сумнівів, що ознаки злочину „шахрайство з фінансовими ресурсами” мають бути чітко визначені у законодавчому порядку і не допускати суперечливих тлумачень.

Принагідно зауважимо, що зовсім інший підхід знаходив втілення у диспозиції ч. 1 ст. 148⁵ КК України 1960 р., яка передбачала відповідальність за шахрайство з фінансовими ресурсами: у ній було закріплено обмежувальну вказівку лише щодо злочинів, які містять ознаки розкрадання. При цьому з точки зору КК 1960 р. під розкраданням малося на увазі умисне незаконне одержання певним способом державного, колективного чи індивідуального майна на свою користь чи користь інших осіб з корисливих мотивів [182,

с. 44]¹.

Із сказаного випливає, що злочин, передбачений ст. 148⁵ КК 1960 р., міг бути вчинений шляхом обману, адже обман був також способом заподіяння майнової шкоди шляхом обману чи зловживання довір'ям, яке не містило ознак розкрадання (ст. 87 КК 1960 р.). Але й такий підхід мав свої вади. Як зазначає В.Р. Мойсик, залишалось незрозумілим, як у такому разі співвідносилися між собою: 1) шахрайство з фінансовими ресурсами і заподіяння майнової шкоди шляхом обману чи зловживання довір'ям, яке не містило ознак розкрадання, зокрема тоді, коли розмір заподіяної матеріальної шкоди не був великим; 2) шахрайство з фінансовими ресурсами, вчинене щодо громадянина-підприємця, і викрадання індивідуального майна громадян, адже останнє в законі розкраданням не йменувалося [190, с. 152].

З цього приводу Л.П. Брич слушно відзначає, що узагальнена вказівка в законі на відсутність ознак цілого складу злочину практично нічого не дає для процесу розмежування. Це постановка завдання перед правозастосувачем, для виконання якого законодавець не надав засобів. Випадки, коли в статті КК не визначено конкретного переліку складів злочинів, які потрібно розмежовувати, взагалі виглядають одіозно [61, с. 214 – 215].

Для чіткого відмежування шахрайства з фінансовими ресурсами від суміжних злочинів В.Р. Мойсик запропонував зміст негативної ознаки основного складу даного злочину викласти в такій редакції: „у разі відсутності ознак заволодіння майном” [189, с. 7, 10]. На нашу думку використання такого поняття, як „заволодіння” є не зовсім вдалим, оскільки його визначення не міститься в чинному КК і під ним можна розуміти або тимчасове отримання кредиту, або отримання кредиту, вчинене з метою повернення його на свою користь або користь інших осіб. На нашу думку, для уточнення законодавчого опису шахрайства з фінансовими ресурсами слід використати словосполучення, яке вживає

Примітка.

До злочинів проти власності, які мали ознаку розкрадання, КК 1960 р. відносив розкрадання державного або колективного майна шляхом: а) крадіжки (ст. 81 КК); б) грабежу (ст. 82 КК); в) шахрайства (ст. 83 КК); г) привласнення, розтрата або зловживання посадовим становищем (ст. 84 КК); г) розбою з метою розкрадання державного або колективного майна (ст. 86¹ КК). Окремі майже аналогічні діяння, вчинювані щодо індивідуального майна громадян, містили ознаку “викрадання”. Ознаки розкрадання мали й інші злочини, які не охоплювалися главою II Особливої частини КК 1960 р. Наприклад, ознаку “розкрадання” мали незаконні суспільно небезпечні дії з: вогнестрільною зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ст. 223 КК); радіоактивними матеріалами (ст. 228³ КК); наркотичними засобами чи психотропними речовинами (ст. 229² КК) [190, с. 151 – 151].

Пленум ВСУ в постанові від 25 квітня 2003 р. № 3 при відмежуванні цього злочину від суміжних складів, а також яке використовує М.І. Мельник при класифікації злочинів проти власності [200, с. 466 – 467]. У зв'язку з цим необхідно словосполучення „у разі відсутності ознак злочину проти власності” у ст. 222 КК замінити зворотом „без мети обернення їх на свою користь чи користь третіх осіб”. Як зазначено в науковій літературі, під протиправним оберненням на свою користь чи користь інших осіб чужого майна слід розуміти протиправне безоплатне вилучення чужого майна і обернення його на користь винної особи або інших осіб, що завдає шкоду власникові чи іншому володільцю цього майна [200, с. 466 – 467]. Як видається, використання пропонованого звороту однозначно вказуватиме на те, що на момент вчинення аналізованого злочину у винного був відсутній умисел безоплатно і назавжди отримати субсидію, субвенцію, дотацію або кредит, які він одержує шляхом обману відповідних адресатів, а, отже, буде чітко зазначено, за якою ознакою слід відмежовувати цей злочин від суміжних складів.

Тепер перейдемо до характеристики вольового моменту умислу як ознаки кваліфікованого складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 222 КК, у частині заподіяння великої матеріальної шкоди. На думку Н.О. Гуторової, вольовий момент умислу аналізованого злочину може характеризуватися як бажанням, так і свідомим припущенням настання таких наслідків. Із цього випливає, що умисел при вчиненні кваліфікованого виду шахрайства з фінансовими ресурсами може бути як прямим, так і непрямим [85, с. 256]. Не підтримуючи зазначену позицію, хочемо відзначити, що психічне ставлення винного в аналізованому злочині до суспільно небезпечних наслідків не може виражатися у формі прямого умислу, оскільки, як слушно відмічає В.Р. Мойсик, у такому випадку мова повинна йти взагалі про злочин проти власності [190, с. 134 – 135]. Наприклад, якщо надання завідомо неправдивої інформації потенційному кредитору відбувається не тільки з метою отримання кредиту, а й з наміром його привласнити, то заподіяння великої матеріальної шкоди охоплюється прямим умислом винної особи, і такі її дії слід розглядати як злочин проти власності, а саме як шахрайство (ст. 190 КК).

Дослідження суб'єктивної сторони кваліфікованого шахрайства з фінансовими ресурсами привело В.Р. Мойсика до висновку про те, що психічне ставлення винної особи до діяння виражається в формі прямого умислу, а до наслідків, передбачених у ч. 2 ст. 222

КК, – у формі як непрямого умислу, так і необережності, тобто йдеться про злочин з подвійною формою вини [190, с. 134 – 137]. На наш погляд, і цю позицію не можна визнати безспірною. Враховуючи суть подвійної форми вини, можемо зробити висновок, що кваліфікований склад шахрайства з фінансовими ресурсами не можна відносити до цієї категорії злочинів. Надаючи завідомо неправдиву інформацію з метою отримання кредиту, винна особа усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх дій. При цьому вона може передбачати настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді великої матеріальної шкоди і, хоч не бажати, але свідомо припускати їх настання сподіваючись, на якісь абстрактні обставини, які допоможуть повернути отриманий кредит, тобто діяти з непрямим умислом. Можлива й інша ситуація, коли винна особа, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер свого діяння, може передбачати настання суспільно небезпечних наслідків, але легковажно розраховувати на їх відвернення, сподіваючись при цьому на свій діловий досвід, конкретні господарські угоди, укладення яких дасть змогу повернути незаконно отриманий кредит, тобто діяти зі злочинною самовпевненістю.

Можливо припустити існування і такої ситуації, коли винна особа, надаючи завідомо неправдиву інформацію з метою отримання кредиту, може і не передбачати можливості завдання великої матеріальної шкоди кредитору, хоча повинна була і могла їх передбачати, тобто діяла зі злочинною недбалістю. Як зазначає В.Р. Мойсик, з моменту надання недостовірної інформації потенційним кредиторам винна особа знаходиться, так би мовити, у злочинному стані і певний проміжок часу володіє одержаними внаслідок обману фінансовими ресурсами. Такий стан особа набуває завдяки своїм умисним злочинним діям. У подальшому з настанням великої матеріальної шкоди і без того злочинні дії переростають в більш тяжкий злочин. При цьому немає різниці, чи мала винна особа можливість в таких умовах, в які сама себе свідомо поставила, допускати суспільно небезпечні наслідки своїх дій або розраховувати, що їй вдасться уникнути заподіяння шкоди; головним є те, що вона завжди була повинна і могла їх передбачити, оскільки свідомо вдалася до злочинних дій, які стали передумовою для заподіяння небезпечних наслідків [190, с. 136]. На підставі зазначеного треба визнати, що законодавець, зафіксувавши аналізовану норму саме в такому вигляді, все ж окреслив вину у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 222 КК, межами непрямого умислу та необережності [116, с. 168]. Безумовно, включення до

диспозиції аналізованої кримінально-правової норми ознак, що одночасно характеризують кваліфікований склад шахрайства з фінансовими ресурсами і як умисний, і як необережний злочин, з огляду на загальноприйняті аксіоми юридичної техніки, важко визнати бездоганним кроком.

Характеристика суб'єктивної сторони злочинів проти цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань буде неповною без розгляду питання про мотив і мету таких посягань. Мотив злочину – це обумовлене певними потребами та інтересами внутрішнє спонукання, яке викликає в особи бажання й рішучість вчинити суспільно небезпечне діяння [87, с. 178 – 187]. Аналіз наукової літератури та диспозицій норм КК про злочини проти цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань дає підстави зробити висновок про те, що мотиви як обов'язкова ознака передбачені лише в одному з цих злочинів – доведенні до банкрутства. Такими мотивами є: 1) корисливі мотиви; 2) інша особиста заінтересованість; 3) інтереси третіх осіб [150, с. 584; 151, с. 600; 155, с. 141; 195, с. 447; 196, с. 744; 199, с. 545; 200, с. 640; 291, с. 14].

Деякі правники вважають, що ці ознаки суб'єктивної сторони є не мотивами, а метою злочину [279, с. 435]. Погодитися з цією позицією ми не можемо. По-перше, в диспозиції ст. 219 КК прямо говориться про вчинення доведення до банкрутства з корисливих мотивів. По-друге, мета злочину – це ідеальний образ бажаного для особи результату, якого вона прагне досягти, вчиняючи суспільно небезпечне діяння [87, с. 84]. В свою чергу інша особиста заінтересованість або інтереси третіх осіб є не ідеальним образом бажаного результату, а обумовленим певними потребами та інтересами внутрішнім спонуканням, яке викликає в особи бажання й рішучість довести суб'єкт господарювання до стійкої фінансової неспроможності.

Корисливі мотиви при доведенні до банкрутства мають місце у разі вчинення передбачених у ст. 219 КК дій для особистого збагачення – одержання майна чи майнових прав або уникнення матеріальних затрат за виконані роботи, надані послуги тощо [195, с. 447; 196, с. 744]. Інші особисті інтереси – це, наприклад, помста, заздрість, особисті неприязні стосунки з кредиторами. Такий мотив, як інтереси третіх осіб буде мати місце, наприклад, тоді, коли винний діє в інтересах осіб, які бажають купити суб'єкт господарювання в період провадження справи про банкрутство або належне йому майно

після визнання цього суб'єкта банкрутом¹.

В той же час хочемо підтримати пропозицію О.О. Круглової виключити з диспозиції ст. 219 КК вказівку на мотиви злочину, оскільки вказані в цій кримінально-правовій нормі мотиви є узагальнюючими, їх зміст є дуже широким і може охоплювати всі можливі спонукання й бажані наслідки винної особи, оскільки будь-яка дія в такому випадку є свідомим актом людини, і вчинює її вона лише тому, що це відповідає її особистій зацікавленості або бажанню задовольнити інтереси третіх осіб. Отже, вказівка на мотив у ст. 219 КК лише завантажує визначення цього складу зайвими оборотами, ускладнює розуміння сутності досліджуваного явища [155, с. 142]².

Як і мотив, мета злочину виступає обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони лише в одному складі злочинів, що досліджуються, а саме шахрайстві з фінансовими ресурсами. Винна особа надає завідомо неправдиву інформацію банкам або іншим кредиторам, маючи на меті протиправно отримати певні грошові кошти – у розглядуваному випадку кредит. Як відзначає А.Н. Трайнін, у всіх випадках, коли закон згадує про мету або мотив як елемент складу форми вини, необхідним для відповідного складу є умисел [259, с. 206 – 207].

На думку П.П. Андрушка та О.Г. Фролової, спеціальна мета виступає обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони такого злочину, передбаченого ст. 219 КК. Такою метою вчені називають створення стану стійкої фінансової неспроможності суб'єкта господарювання (підприємництва) [195, с. 447; 196, с. 744; 291, с. 14].

Для того, щоб вирішити питання, чи є зазначена мета обов'язковою суб'єктивною ознакою доведення до банкрутства, необхідно повернутися до аналізу об'єктивної сторони

Примітка.

Так, директор ЗАТ „Макіївський завод деревних плит” Н., знаючи про те, що підприємство, яким він керує, має заборгованість перед Донецьким обласним центром зайнятості в розмірі 104 тис. 500 грн. та Пенсійним фондом України в розмірі 33 тис. 35 грн., запропонував безоплатно передати частину майна товариства у вигляді імпортного обладнання та іншого майна на суму 14 млн. 871 тис. 712 грн. в комунальну власність Макіївської територіальної громади, але не забезпечив погашення боргів підприємства. В подальшому ЗАТ „Макіївський завод деревних плит” було визнано банкрутом. Своїми діями Н. завдав матеріальної шкоди кредиторам ЗАТ „Макіївський завод деревних плит” на загальну суму 137 тис. 535 грн. Ні в процесі розслідування кримінальної справи, ні при її розгляді у суді не було встановлено ні умисел на доведення ЗАТ „Макіївський завод деревних плит” до банкрутства, ні корисливий мотив або бажання задовольнити свої інтереси або інтереси третіх осіб. Н. переслідував мету зберегти майно заводу з метою подальшої його експлуатації і отримання інвестицій для подальшого будівництва підприємства. Його дії були кваліфіковані за ч. 2 ст. 367 КК [24]. Аналіз матеріалів кримінальної справи дає підстави зробити висновок про правильність кваліфікації дій Н. не за ст. 219 КК, а за ч. 2 ст. 367 КК, оскільки в діях винної особи був відсутній умисел на доведення товариства до банкрутства та відповідний злочинний мотив.

До речі, в диспозиції ст. 196 КК РФ раніше містилася вказівка на вчинення передбачених у ній дій в особистих інтересах або інтересах інших осіб. На це як на недолік вказували деякі автори. Так, на думку О.Г. Ненайденко, формулювання „інтереси винного або інших осіб” охоплює увесь комплекс інтересів невизначеного кола осіб, а, отже, не має практичної цінності [202, с. 9]. Після змін, які відбулися в зв'язку з прийняттям Закону РФ від 19 грудня 2005 р. „Про внесення змін у Кримінальний кодекс Російської Федерації і Кодекс Російської Федерації про адміністративні правопорушення”, вказівка на інтереси винного або інших осіб була виключена зі ст. 196 КК РФ.

та форм вини цього злочину. Як було зазначено вище, стійка фінансова неспроможність є першим із наслідків суспільно небезпечного діяння, передбаченого в ст. 219 КК. Вчиняючи злочин, винна особа може бажати настання стійкої фінансової неспроможності суб'єкта господарювання, тобто діяти з прямим умислом щодо першого наслідку, який буде виступати ідеальним образом бажаного для особи результату. У цій ситуації можна говорити, що створення стану стійкої фінансової неспроможності є метою доведення до банкрутства. Але можлива й інша ситуація, коли винний бажає завдання другого наслідку (завдання великої матеріальної шкоди державі або кредиторам) або прагне досягти іншого результату (наприклад, знизити вартість майна підприємства в процесі його приватизації, придбати суб'єкт господарювання не в загальному порядку, а в період провадження справи про банкрутство). У цій ситуації доведення суб'єкта господарювання до стійкої фінансової неспроможності є не кінцевою, а лише проміжною метою, досягнення якої виступає необхідним засобом досягнення кінцевої мети (заподіяння великої матеріальної шкоди кредиторам, зниження вартості майна підприємства в процесі його приватизації тощо).

На підставі зазначеного можна зробити висновок, що така мета, як створення стану стійкої фінансової неспроможності суб'єкта господарювання не є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 219 КК.

3.2. Суб'єкти злочинів, які порушують установлений порядок виникнення та виконання майнових зобов'язань

У КК України 2001 р. вперше своє законодавче закріплення отримали такі поняття, як „суб'єкт злочину” та „спеціальний суб'єкт злочину”. Загальний суб'єкт злочину характеризується наявністю таких обов'язкових ознак: 1) особа фізична; 2) особа осудна; 3) особа, яка вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Спеціальний суб'єкт злочину, крім зазначених, повинен мати й інші (додаткові) ознаки, передбачені у нормах Особливої частини КК. Аналіз КК і наукової літератури дозволяє зробити висновок, що суб'єкти злочинів, які порушують установлений порядок виникнення та виконання майнових зобов'язань, є спеціальними. Ними можуть бути: 1) громадянин-

засновник (учасник) суб'єкта господарської діяльності (ст. ст. 218 – 222 КК); 2) службова особа суб'єкта господарської діяльності (ст. ст. 218 – 222 КК); 3) громадянин-підприємець (ст. ст. 218, 222 КК). Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 382-1 (якою пропонується доповнити КК), має визнаватись боржник, тобто фізична осудна особа, яка досягла шістнадцятирічного віку й на яку покладено обов'язок виконати рішення суду в цивільній або господарській справі, вирок суду в частині задоволення цивільного позову або постанову суду в адміністративній справі в частині відшкодування шкоди, або інша особа, у котрої знаходиться майно, кошти або інші цінності боржника, без яких виконання зазначених судових актів є неможливим.

Аналіз диспозицій ст. ст. 218 – 222 КК та запропонованої норми дозволяє всіх суб'єктів досліджуваної категорії злочинів класифікувати таким чином: 1) суб'єкти, які одночасно є учасниками цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань; 2) суб'єкти, які не є учасниками цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань, але виступають від їх імені.

Суб'єкти, які одночасно є учасниками цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань. До цієї групи належать громадянин-підприємець, а також фізична особа-боржник, на яку покладений обов'язок виконати рішення суду в цивільній або господарській справі, вирок суду в частині задоволення цивільного позову або постанову суду в адміністративній справі в частині відшкодування шкоди. Зазначена група осіб виступає однією зі сторін цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язальних правовідносин і має правовий статус боржника.

Громадянин-підприємець передбачений суб'єктом таких злочинів проти цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань, як фіктивне банкрутство та шахрайство з фінансовими ресурсами. Таке рішення законодавця ґрунтується на чинному регулятивному законодавстві, яке передбачає можливість здійснення підприємницької діяльності як юридичними особами, так і фізичними особами-підприємцями. Крім того, у Законі від 30 червня 1999 року передбачено порядок відновлення платоспроможності або визнання банкрутом не лише юридичних осіб, а й фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності, хоч такий порядок, передбачений ст. ст. 47 – 49 цього Закону, відрізняється від загального тим, що не містить у собі таких процедур, як введення процедури

розпорядження майном, санації тощо. У зв'язку з цим для деяких науковців видається незрозумілим, чому суб'єктом незаконних дій у разі банкрутства (ст. 221 КК) не визнано громадянина-суб'єкта підприємницької діяльності? [48, с. 104 – 105; 85, с. 304; 72, с. 340] Як слушно зазначає О.О. Дудоров, така необхідність зміни кримінального закону пояснюється тим, що після порушення справи про банкрутство фізична особа-підприємець не позбавляється статусу суб'єкта підприємництва й фактично здатна вчинити дії, описані у ст. 221 КК [91, 640].

Ще далі в цьому питанні йде О.Г. Фролова. Вона пропонує визнати громадянина-суб'єкта підприємницької діяльності суб'єктом не тільки злочину, передбаченого ст. 221 КК, а й злочинів, передбачених ст. ст. 219 та 220 КК [291, с. 18]. Підтримуючи зазначену пропозицію, хочемо навести декілька аргументів на її користь. Як було вже зазначено, закріплення в Законі від 30 червня 1999 р. порядку відновлення платоспроможності або визнання банкрутом громадянина-підприємця створює умови, за яких він: 1) або може приховати свою стійку фінансову неспроможність від кредиторів і в результаті вчинення цих дій заподіяти їм велику матеріальну шкоду (наприклад, сподіваючись поліпшити свій фінансовий стан поза межами процедур неспроможності, але ще більше погіршує його); 2) або може довести себе до банкрутства та використанням цієї процедури списати з себе борги, покладені на нього відповідно до цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань.

З прийняттям Закону України від 15 квітня 2008 р. було врешті-решт усунено різнобій у термінології при визначенні громадянина, який здійснює підприємницьку діяльність без створення юридичної особи. На це як на ваду законодавства свого часу правильно звертала увагу Н.О. Гуторова, яка зазначала, що кримінальне законодавство в межах однієї групи злочинів, які посягають на один і той самий родовий об'єкт, повинно мати єдину термінологію, яка б відповідала термінології, що вживається у фінансовому, господарському, цивільному та інших галузях позитивного законодавства [85, с. 277]. Аналіз регулятивного законодавства дозволяє зробити висновок про те, що зазначений суб'єкт розглядуваних злочинів також визначається неоднаково. Так, у ст. 47 Закону від 30 червня 1999 року використовуються поняття „громадянин-суб'єкт підприємницької діяльності” і як його скорочення – поняття „громадянин-підприємець”. У ст. 128 ГК

вживається зворот „громадянин-підприємець”, а у ст. 53 ЦК – термін „фізична особа-підприємець”.

На думку Н.О. Гуторової, найбільш точним і лаконічним буде вживання у КК терміну „громадянин-суб’єкт підприємницької діяльності”. В цілому підтримуючи позицію про уніфікацію законодавчої термінології, ми не поділяємо позицію ні Н.О. Гуторової, ні законодавця. Не погоджуючись з цими пропозиціями, хочемо підтримати позицію Г.Є. Болдарь про доцільність використання у тексті КК поняття „фізична особа-підприємець”, оскільки й термін „громадянин-суб’єкт підприємницької діяльності”, і термін „громадянин-підприємець” необґрунтовано виключить із кола суб’єктів злочину іноземців та осіб без громадянства. Останні ж відповідно до ст. 129 ГК користуються такими самими правами й мають такі саме обов’язки, як і громадяни України, якщо інше не передбачено законом [48, с. 105 – 106].

На підставі зазначеного пропонуємо поняття „громадянин-підприємець” у диспозиціях ст. ст. 218, 222 КК замінити зворотом „фізична особа-підприємець”, а диспозиції ст. ст. 219, 220 та 221 КК доповнити саме таким зворотом.

Наступним суб’єктом цієї групи злочинів пропонуємо визнати фізичну особу-боржника, на якого покладений обов’язок виконати рішення суду у цивільній або господарській справі, вирок суду в частині задоволення цивільного позову або постанову суду в адміністративній справі в частині відшкодування шкоди. Зазначена особа має подвійний правовий статус боржника: це – і сторона цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов’язань, і сторона виконавчого провадження, яка зобов’язана за рішенням вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення. Якщо цій особі буде ввірене майно, на яке накладено арешт або яке описано, або яке підлягає конфіскації за рішенням суду, що набрало законної сили, то вона буде виступати суб’єктом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 388 КК.

Щоб установити вік, з якого на особу може бути покладений обов’язок виконати рішення суду у цивільній або господарській справі, вирок у частині задоволення цивільного позову або постанову суду в адміністративній справі в частині відшкодування шкоди, необхідно звернутися до законодавства, яке регулює виконавче провадження. Треба зазначити, що в законах України „Про виконавче провадження”, „Про державну виконавчу

службу”, інших нормативних актах, які регулюють виконавче провадження, не закріплено, з якого віку особа може бути наділена правовим статусом боржника у виконавчому провадженні.

Тому слід враховувати наступне. Стадія виконавчого провадження є завершальною. Їй передують стадія розгляду справи в суді (загальної юрисдикції або господарському) і прийняття рішення по суті. Таким чином, особа перед тим, як отримати правовий статус боржника або стягувача, бере участь у судовому розгляді справи й має правовий статус позивача або відповідача. Отже, для встановлення віку, з якого особа може мати правовий статус боржника, необхідно встановити вік, з якого вона може брати участь у судовому розгляді як позивач або відповідач.

Відповідно до ч. 1 ст. 101 ЦПК здатність особисто здійснювати свої права в суді та доручати ведення справи представникові (цивільна процесуальна дієздатність) належить громадянам, які досягли повноліття. Отже, за загальним правилом, особа може здійснювати свої права в суді й, відповідно, виступати у виконавчому провадженні як боржник із вісімнадцяти років. Але, відповідно до ч. 2 цієї статті, неповнолітні віком від п’ятнадцяти до вісімнадцяти років можуть виступати в суді особисто як сторона у справах, які виникають з угод, які вони вправі, згідно з законом, укласти самостійно, та у справах про відшкодування заподіяної ними шкоди¹.

Що стосується господарського судочинства, то відповідно до ч. 3 ст. 35 ЦК та ст. 1 ГПК особа може брати в ньому участь як фізична особа-підприємець із шістнадцяти років та, відповідно, з цього віку може бути учасником виконавчого провадження, яке виникає з приводу виконання рішень господарських судів.

На підставі зазначеного можна зробити висновок, що в деяких випадках особа може брати участь у виконавчому провадженні як боржник із 14 років. Але з якого віку необхідно встановити кримінальну відповідальність за невиконання судового рішення?

У ч. 1 ст. 22 КК зазначено, що кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося шістнадцять років. Це загальний вік кримінальної

Примітка.

Крім того, відповідно до ч. 2 ст. 34 ЦК у разі реєстрації шлюбу фізична особа, яка не досягла повноліття, набуває повної цивільної дієздатності з моменту реєстрації шлюбу. Відповідно до ч. 2 ст. 23 Сімейного кодексу України за заявою особи, яка досягла чотирнадцяти років, за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам. Отже, у цьому випадку неповнолітня особа може отримати повну цивільну дієздатність із 14 років.

відповідальності. У ч.2 цієї статті за окремі, прямо перелічені законом злочини установлений знижений вік кримінальної відповідальності – чотирнадцять років. В основу зниження віку кримінальної відповідальності за ці злочини, як відомо, покладені такі критерії: 1) рівень розумового розвитку, свідомості особи, який свідчить про можливість уже в чотирнадцять років усвідомити суспільну небезпеку і протиправність злочинів, перелічених у ч.2 ст.22 КК; 2) значну поширеність більшості з цих злочинів серед підлітків; 3) значну суспільну небезпеку (тяжкість) більшості з цих злочинів [146].

Аналіз запропонованого нами складу злочину дозволяє зробити висновок про те, що він не відповідає цим критеріям. По-перше, рівень розумового розвитку, свідомості особи не дозволяє особі в чотирнадцять років повною мірою усвідомлювати суспільну небезпеку і протиправність невиконання рішення суду в цивільній або господарській справі, вироку суду в частині задоволення цивільного позову або постанови суду в адміністративній справі в частині відшкодування шкоди. По-друге, проведений автором аналіз більше ста виконавчих проваджень дозволяє зробити висновок про поширеність цього діяння саме серед повнолітніх. Таким чином, кримінальна відповідальність фізичної особи-боржника за умисне невиконання зазначених судових актів повинна наступати з шістнадцятирічного віку.

Також важливою ознакою, яка характеризує особу як спеціального суб'єкта запропонованого нами злочину, є правовий статус боржника як учасника виконавчого провадження. Необхідно відзначити, що саме по собі рішення суду в цивільній або господарській справі або вирок суду в частині задоволення цивільного позову про стягнення не робить таких осіб сторонами виконавчого провадження. Сторони з'являються лише після його відкриття, тобто після винесення державним виконавцем постанови про відкриття виконавчого провадження, в якому одна сторона отримує правовий статус стягувача, а інша – боржника. Саме з цього моменту особа буде вважатися наділеною ознаками спеціального суб'єкта запропонованого нами злочину.

Виходячи із запропонованої в підрозділі 2.2 диспозиції, сформульований нами злочин можна буде віднести до тієї категорії злочинів, в яких ознаки спеціального суб'єкта прямо не вказані в законі, а встановлюються шляхом його тлумачення.

Суб'єкти, які не є учасниками цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань, але виступають від їх імені. До цієї групи належать громадянин-засновник (учасник) суб'єкта господарської діяльності, службова особа суб'єкта господарської діяльності, а також особа, у котрої знаходиться майно, кошти або інші цінності боржника, без яких виконання рішень судів у цивільних або господарських справах, вироків суду в частині задоволення цивільного позову або постанови суду в адміністративній справі в частині відшкодування шкоди є неможливим.

Громадянин-засновник (учасник) суб'єкта господарської діяльності передбачений суб'єктом таких злочинів, що порушують встановлений порядок виникнення та виконання майнових зобов'язань, як фіктивне банкрутство, доведення до банкрутства, приховування стійкої фінансової неспроможності, незаконні дії у разі банкрутства та шахрайство з фінансовими ресурсами. Зазначені суб'єкти не є учасниками цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань, але у випадках, установлених законом, юридична особа може набувати цивільних прав та обов'язків і здійснювати їх через своїх засновників (учасників) (ч. 2 ст. 92 ЦК)¹.

Як було зазначено в підрозділі 2.2, чинна редакція Закону від 30 червня 1999 р. допускає застосування положень про неплатоспроможність і банкрутство не лише щодо суб'єктів підприємницької діяльності, а й щодо деяких непідприємницьких юридичних осіб. Виходячи з цього, обґрунтованою видається позиція науковців, відповідно до якої не можуть бути суб'єктами злочинів, передбачених ст. ст. 218 – 221 КК, громадяни-засновники або власники або службові особи тих суб'єктів господарської діяльності, щодо яких не застосовуються процедури неспроможності та банкрутства [91, с. 603 – 604; 291, с. 12 – 13], наприклад, непідприємницьких суб'єктів господарської діяльності (окрім споживчих товариств, благодійних чи інших фондів), відокремлених підрозділів юридичної

Примітка.

Свого часу в літературі була піддана жорсткій критиці вказівка у ст. ст. 219, 220, 222 КК на таких суб'єктів злочинів, передбачених цими статтями, як громадянин-власник суб'єкта господарської діяльності та власник суб'єкта господарської діяльності [292, с. 112 – 113], оскільки такий суб'єкт господарської діяльності, як юридична особа, не може мати власника навіть у тому випадку, коли йдеться про приватне підприємство, засноване на приватній власності однієї фізичної особи [48, с. 107 – 111]. Із внесенням змін до КК Законом України від 15 квітня 2008 р. вказівка на цих суб'єктів цілком обґрунтовано була виключена з аналізованих статей.

Цікаво, що одним із суб'єктів злочину, передбаченого ч. 1 ст. 195 КК РФ, було визнано власника організації боржника. Зазначений законодавчий підхід був підданий критиці з боку російських науковців [140, с. 14; 160, с. 8; 202, с. 10; 311, с. 10]. Як зазначає Б.І. Колб, аналізоване поняття є некоректним і не має правового змісту, оскільки організація не може мати власника [140, с. 14], а О.В. Кузнецов називає його атавізмом раніше діючого цивільного законодавства [160, с. 8]. Після змін, які було внесено до диспозиції ст. 195 КК РФ, частина 1 цієї статті взагалі не містить вказівки на спеціального суб'єкта злочину.

особи, казенних підприємств. У той же час, провівши аналіз чинного регулятивного законодавства, в якому закріплено порядок ліквідації юридичних осіб, О.Г. Фролова дійшла слушного висновку про те, що воно містить численні суперечливості та не дає прямої відповіді на питання, чи дійсно суб'єктом банкрутства може бути суб'єкт не господарської взагалі, а тільки підприємницької діяльності. Ці законодавчі суперечності мають бути подолані шляхом узгодження його положень [292, с. 104 - 105].

Переходячи до розгляду такого суб'єкта, як громадянин-засновник, хочемо підтримати позицію Г.Є. Болдарь, згідно з якою таке визначення одного з суб'єктів злочинів, передбачених ст. ст. 218 – 222 КК, не є вдалим, оскільки виключає з кола суб'єктів зазначених злочинів іноземних громадян та осіб без громадянства [48, с. 100, 104]. Виходячи зі змісту ч. 2 ст. 55 ГК, засновниками суб'єкта господарської діяльності можуть бути не тільки громадяни України, а й іноземці та особи без громадянства. Науковець також висловила припущення, що зворот „громадянин-засновник”, на погляд законодавця, мав акцентувати увагу на тому, що суб'єктом незаконних дій у разі банкрутства в Україні є тільки фізична особа, адже згідно з цивільним і господарським законодавством засновником суб'єкта господарської діяльності може бути й юридична особа [48, с. 100].

Інший підхід знаходив відображення у ст. 222 КК при визначенні такого суб'єкта шахрайства з фінансовими ресурсами, як засновник суб'єкта господарської діяльності. Як зазначено в літературі, законодавець не обмежував поняття „засновник” лише громадянами [190, с. 95], тому були підстави стверджувати, що суб'єктами цього злочину виступали також службові особи тієї юридичної особи, котра у свою чергу виступила як засновник юридичної особи суб'єкта господарської діяльності [91, с. 668 – 669].

Із внесенням змін до КК на підставі Закону України від 15 квітня 2008 р. одним із суб'єктів злочинів, передбачених ст. ст. 218 – 222 КК, визнано громадянина-засновника суб'єкта господарської діяльності. На недоцільність такої зміни вказує ще один аргумент. Відповідно до положень регулятивного законодавства засновниками та учасниками товариства можуть бути підприємства, установи, організації, іноземні юридичні особи та міжнародні організації, а також громадяни, іноземні громадяни, особи без громадянства, крім випадків, передбачених законодавчими актами України (ст. 3 Закону України „Про господарські товариства”). Отже, якщо засновником юридичної особи є інша юридична

особа, то притягнути службових осіб останньої до кримінальної відповідальності за вчинення діянь, передбачених вказаними нормами, немає можливості, оскільки відсутній належний суб'єкт – громадянин-засновник суб'єкта господарювання, що можна визнати вадою чинного КК.

На думку О.Г. Фролової, особа може бути суб'єктом злочинів, передбачених ст. 218, 220 та 221 КК, лише в тому випадку, коли вона виступає засновником унітарного підприємства. В інших випадках (маються на увазі корпоративні підприємства) мова може йти про вчинення злочинів засновниками вказаних підприємств лише у співучасті. Цей висновок науковець зробила на підставі аналізу положень ст.ст. 98, 121, 136, 145, 159 ЦК, виходячи із неможливості прийняття законного одноособового рішення засновником корпоративного господарюючого суб'єкта [292, с. 107 – 110]. Загалом погоджуючись із зазначеною позицією, хочемо звернути увагу на певні виключення. Засновник корпоративного господарюючого суб'єкта може одноособово вчинити зазначені злочини в тому випадку, коли він володіє такою частиною статутного фонду, яка забезпечує йому фактичну можливість одноособового керівництва зазначеним суб'єктом господарювання (наприклад, володіння контрольним пакетом акцій). Адрже кількість голосів на загальних зборах у певних випадках визначається виходячи з розміру частки (паю), вкладеної особою.

Наступним суб'єктом нашої другої групи злочинів є службова особа суб'єкта господарської діяльності¹. Вжите у диспозиціях ст. ст. 218 – 222 КК це формулювання викликає суперечливі тлумачення. На думку одних вчених, семантичне тлумачення цього поняття дає підстави вважати, що йдеться лише про тих осіб, які постійно або тимчасово обіймають певні посади на цих підприємствах, в установах, організаціях або суб'єктах господарювання [85, с. 293; 93, с. 253]. Як зазначає Н.О. Гуторова, використання формулювання „службова особа суб'єкта господарської діяльності” необґрунтовано звучує

Примітка.

Відповідно до ч. 1 ст. 92 ЦК юридична особа набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи. У свою чергу органи керівництва юридичної особи формуються у т.ч. із службових осіб суб'єкта господарської діяльності. Таким чином, зазначений суб'єкт також не є учасником цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань, але виступає від їх імені. При вирішенні питання про те, чи є особа службовою, слід керуватися положеннями, які викладені в п.п. 1 і 2 примітки до ст. 364 КК, та роз'ясненнями понять „організаційно-розпорядчі обов'язки” та „адміністративно-господарські обов'язки”, які даються в п. 1 постанови Пленуму ВСУ від 26 квітня 2002 р. № 5 „Про судову практику у справах про хабарництво” [221].

Головний бухгалтер сільськогосподарського ТОВ „Орадівське” Г. умисно надала Христинівському відділенню АПШБ „Аваль” завідомо неправдиві відомості про реалізацію ТОВ „Орадівське” 250 тонн зерна ячменю приватному підприємцю Ш. на суму 125 тис. грн., на підставі яких банк надав вказаному товариству пільговий кредит в сумі 125 тис. грн. Дії Г. були правильно кваліфіковані судом за ст. 222 КК як шахрайство з фінансовими ресурсами, вчинене службовою особою суб'єкта господарської діяльності [31].

коло службових осіб, які можуть бути суб'єктами злочинів, передбачених ст. ст. 218 – 222 КК, виключаючи з нього службових осіб, які виконують організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські обов'язки за спеціальним повноваженням (наприклад, спеціаліста з бухгалтерського обліку, зареєстрованого як підприємець, арбітражного керуючого) [85, с. 293 – 294]¹.

Підтримуючи таку точку зору, хочемо зазначити наступне: навіть якщо припустити, що поняття „службова особа суб'єкта господарської діяльності” в диспозиціях ст. ст. 218 – 222 КК використано як синонім поняття „службова особа”, то виникає питання: для чого створювати підстави для неоднозначного розуміння змісту диспозицій кримінально-правових норм там, де їх можна уникнути, використавши поняття, яке має чітке визначення? На підставі зазначеного, підтримуємо пропозицію Н.О. Гуторової визначити аналізованого суб'єкта злочину в диспозиції ст. ст. 218, 221, 222 КК у неконкретизованій формі – як службову особу [85, с. 299]. Такі ж зміни слід внести й до диспозицій ст. ст. 219 та 220 КК.

Також вважаємо за необхідне зупинитися на розгляді правового статусу фізичної особи, яка заснувала приватне підприємство та здійснює управління ним безпосередньо, а не через найманого керівника. Л.П. Брич і В.О. Навроцький вважають, що зазначену особу не можна визнавати службовою навіть у разі, коли вона виконує функції керівника на цьому підприємстві, оскільки організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські обов'язки повинні здійснюватися службовою особою щодо інших осіб або чужого майна [60, с. 45; 62, с. 69].

Прихильники іншої позиції, навпаки, визнають фізичну особу, яка заснувала приватне підприємство та здійснює управління ним безпосередньо, службовою особою [90, с. 35 – 37; 48, с. 108 – 109]. Як зазначає О.О. Дудоров, керівник-власник приватного підприємства керує працівниками, які перебувають у його службовій підлеглихості, отже, виконує

Примітка.

На думку В.Р. Мойсика, подібні міркування не мають під собою достатніх підстав, адже: по-перше, саме поняття „службова особа суб'єкта господарської діяльності” не містить жодних обмежень щодо застосування до такої категорії, як службова особа, усіх ознак останньої, передбачених ст. 364 КК; по-друге, „прив'язка” службової особи до певного суб'єкта господарської діяльності або належність до останнього не передбачає обов'язкової наявності трудового договору (контракту) між такою особою та суб'єктом господарської діяльності, а означає виконання нею організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків у сфері діяльності й від імені суб'єкта господарювання на трьох правових підставах: а) постійне обіймання певної посади (передбачається наявність трудових відносин); б) тимчасове обіймання певної посади (передбачається наявність трудових відносин); в) виконання обов'язків за спеціальним повноваженням [190, с. 98 – 99].

організаційно-розпорядчі обов'язки, а майно приватного підприємства відокремлене від майна його власника [94, с. 90]. Розвиваючи зазначену позицію, Г.Є. Болдарь наполягає на тому, що керівник-засновник підприємства, яке діє на основі його приватної власності, може нести відповідальність за зловживання службовим становищем, перевищення службових повноважень, службове підроблення, одержання хабара (за наявності всіх ознак вказаних складів злочинів) [48, с. 108 – 109].

Підтримати другу точку зору хочемо з позиції кримінально-правової охорони цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань. Як було показано в підрозділі 2.1, при вчиненні злочинів, передбачених ст. ст. 218 – 222 КК, шкода може бути завдана саме цим правовідносинам. У такому випадку потерпілими від зазначеної категорії злочинів керівником підприємства, заснованого на його приватній власності, будуть виступати саме кредитори цього підприємства.

Окремої уваги заслуговує розгляд питання щодо визначення правового статусу арбітражного керуючого у контексті диспозицій ст. ст. 221 та 222 КК. Арбітражний керуючий не названий як окремий суб'єкт незаконних дій у разі банкрутства. У зв'язку з цим у науковій літературі [6, с. 35; 85, с. 293 – 294; 91, с. 641 – 642; 178, с. 13; 179, с. 230 – 239; 196, с. 749; 198, с. 355; 199, с. 548; 200, с. 643; 241, с. 359; 292, с. 121 – 124] точиться дискусія навколо двох тісно пов'язаних між собою питань: чи є арбітражний керуючий суб'єктом незаконних дій у разі банкрутства, а також, чи можна визнати його службовою особою?

Проаналізувавши положення чинного законодавства, Г.Є. Болдарь виокремила ряд аргументів, які свідчать на користь того, що арбітражного керуючого не можна визнавати службовою особою суб'єкта господарської діяльності: 1) арбітражний керуючий має правовий статус фізичної особи-підприємця, діяльність якого підлягає ліцензуванню; 2) він не перебуває з боржником у трудових відносинах за трудовою угодою; 3) він не обіймає постійно або тимчасово посади на суб'єкті господарювання; 4) він є особою, не зацікавленою щодо боржника, на відміну від керівника підприємства, який діє в інтересах боржника [51, с. 112 – 113]. В той же час науковець навела декілька аргументів на користь того, що арбітражний керуючий є службовою особою у кримінально-правовому розумінні: 1) відповідно до закону на нього покладається широке коло організаційно-розпорядчих та

адміністративно-господарських обов'язків; 2) на стадії розпорядження майном (не завжди, а за ухвалою суду), а також санації та ліквідації (завжди) обов'язки керівника підприємства виконує розпорядник майна, керуючий санацією або ліквідатор; 3) на стадії санації та ліквідації він діє від імені боржника; 4) ця особа виконує обов'язки розпорядника майна, керуючого санацією або ліквідатора за спеціальним повноваженням, покладеним ухвалою господарського суду [51, с. 112]¹.

Підтримуючи позицію, відповідно до якої арбітражний керуючий є службовою особою, яка виконує організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські обов'язки за спеціальним повноваженням, цілком погоджуємося з О. Середою, О. Перцевою та В. Хабібুলліним у тому, що арбітражний керуючий має можливість вчинити дії, які складають об'єктивну сторону незаконних дій у разі банкрутства, оскільки саме він – одна з головних постатей у процедурі відновлення платоспроможності боржника [245, с. 107; 295]. Як відзначають фахівці, на етапі санації набули поширення такі зловживання арбітражних керуючих, як купівля-продаж майна за неоптимальною ціною, відчуження більшої кількості майна, ніж це вимагалось для погашення боргів, проведення санації з перспективою її трансформації в ліквідацію, припинення санації за допомогою мирової угоди в інтересах лише великих кредиторів, а також замовний продаж майна боржника на торгах [213, с. 22]. Слід зазначити, що й у правозастосовній практиці трапляються випадки визнання арбітражного керуючого службовою особою суб'єкта господарської діяльності [32].

У науковій літературі висловлювалися різні пропозиції щодо закріплення кримінально-правового статусу арбітражного керуючого. Як зазначає Г.Є. Болдарь, проста заміна в диспозиції ст. 221 КК формулювання „службова особа суб'єкта господарської діяльності” на поняття „службова особа” не вирішить існуючих проблем. Оскільки арбітражний керуючий має правовий статус фізичної особи-підприємця, то завжди будуть

Примітка.

На користь зазначеної позиції можна навести наступний приклад. Голова ліквідаційної комісії підприємства „Агрос” П. дала вказівку в рахунок погашення заборгованості із заробітної плати видати колишньому директорові цього підприємства К. 600 грн., а також перерахувати 138 грн. у рахунок сплати адміністративного штрафу, накладеного районним відділом земельних ресурсів на виконуючого обов'язки директора підприємства Б. Тим самим П. не спрямувала всі кошти, одержані в результаті конкурсної реалізації майна, на виконання зобов'язань перед кредиторами підприємства, тобто порушила встановлену у ст. 21 Закону України від 14 травня 1992 р. „Про банкрутство” черговість задоволення вимог кредиторів. Дії П. було кваліфіковано Оріховським районним судом Запорізької області за ч. 2 ст. 165 КК України 1960 р. як зловживання посадовим становищем, що спричинило тяжкі наслідки [21].

супротивники визнання його службовою особою навіть з урахуванням примітки 1 до ст. 364 КК про виконання певних обов'язків за спеціальним повноваженням. Тим більше, що Пленум ВСУ у п. 5 постанови від 8 жовтня 2004 р. № 15 „Про деякі питання застосування законодавства про відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів” чітко вказав, що фізична особа-підприємець не може визнаватися таким, що виконує постійно, тимчасово або за спеціальним повноваженням обов'язки (організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські) службової особи [48, с. 125].

На нашу думку, найбільш вдалою є поширена у науковій літературі пропозиція прямо закріпити арбітражного керуючого як окремого суб'єкта злочину, передбаченого ст. 221 КК [91, с. 643; 292, с. 142]. Ми вважаємо, що наведена позиція повинна задовольнити і прихильників, і супротивників визнання арбітражного керуючого службовою особою¹.

Г.Є. Болдарь пропонує вирішити зазначену проблему іншим чином. На її думку, кримінально-правовий статус арбітражного керуючого треба закріпити в межах кримінального закону в цілому, а не лише в рамках окремо взятої норми, оскільки арбітражний керуючий, використовуючи надані йому законом повноваження, здатен скоїти й низку інших злочинів, таких як шахрайство з фінансовими ресурсами, ухилення від сплати податків, і зборів, а також злочини у сфері службової діяльності. Для вирішення цієї проблеми науковець пропонує примітку 1 до ст. 364 КК після слів „виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням” доповнити словами: „у тому числі арбітражні керуючі (розпорядники майна, керуючі санацією та ліквідатори)” [48, с. 125 – 126, 194].

Не погоджуючись із зазначеною пропозицією, підтримуємо позицію П.П. Андрушка та А.А. Стрижевської, котрі зазначають, що, якщо стати на шлях конкретизації у законодавчому визначенні поняття службової особи посад, обіймання яких пов'язане з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків або функцій представника влади, то це викличе ланцюгову реакцію пропозицій про необхідність (доцільність) доповнення загального визначення поняття службової особи й іншими видами (категоріями) конкретних посад [7, с. 98 – 99].

Примітка.

Слід зазначити, що диспозиція ч. 1 ст. 195 КК РФ в редакції закону від 19 грудня 2005 р. взагалі не містить вказівки на суб'єкта злочину, що дає підстави науковцям визнавати арбітражного керуючого суб'єктом злочину, передбаченого цією нормою [68, с. 387 – 388, 394], поряд, зокрема, із керівником боржника, його засновником, членом ліквідаційної комісії.

На підставі зазначеного в диспозиції ст. 221 КК пропонуємо поняття „службова особа суб'єкта господарської діяльності” замінити зворотом „службова особа, в тому числі арбітражний керуючий”. При цьому ми не підтримуємо пропозицію О.Г. Фролової розкривати в диспозиції цієї статті КК зміст поняття „арбітражний керуючий” [292, с. 179]. По-перше, якщо зміст поняття розкрито в регулятивному законодавстві, то навіщо перевантажувати диспозицію кримінально-правової норми? По-друге, у науковій літературі однозначно визнається, що поняття „арбітражний керуючий” є родовим відносно понять „розпорядник майна”, „керуючий санацією”, „ліквідатор”.

Оскільки арбітражний керуючий, використовуючи надані йому законом повноваження, здатен скоїти шахрайство з фінансовими ресурсами в частині надання завідомо неправдивої інформації банкам або іншим кредиторам із метою отримання кредиту (наприклад, керуючий санацією з метою отримання кредиту для використання у процесі санації може надати банку завідомо неправдиву інформацію, яка змінює на краще фінансовий стан неспроможного підприємства), пропонуємо також закріпити арбітражного керуючого як окремого суб'єкта злочину, передбаченого ст. 222 КК.

Наприкінці цього підрозділу хочемо зупинитися на невдалому формулюванні диспозиції ст. 220 КК. У ній йдеться про „умисне приховування громадянином-засновником (учасником) або службовою особою суб'єкта господарської діяльності своєї стійкої фінансової неспроможності”. Як зазначає О.О. Дудоров, суб'єктом банкрутства визнається передусім юридична особа-суб'єкт підприємницької діяльності, а тому в диспозиції кримінально-правової норми мова повинна чітко йти про приховування стійкої фінансової неспроможності саме юридичної особи, а не будь-яких фізичних осіб, навіть тих із них, які своїм майном відповідають за зобов'язаннями створених ними господарських товариств. Якщо дослівно тлумачити ст. 220 КК 2001 р., то необхідно дійти висновку про те, що її диспозицією можуть бути охоплені суспільно небезпечні дії засновників юридичних осіб лише деяких організаційно-правових форм, не досить поширених у сучасній господарській практиці України (повних і командитних товариств, товариств із додатковою відповідальністю) [91, с. 624]. Для усунення цього недоліку пропонуємо в диспозиції ст. 220 КК словосполучення „своєї стійкої фінансової неспроможності” замінити зворотом „неспроможності суб'єкта господарської діяльності”.

Нарешті, останнім суб'єктом у досліджуваній групі пропонуємо визнати особу, у якій знаходиться майно, кошти або інші цінності боржника, без яких виконання рішень судів у цивільних або господарських справах, вироків суду в частині задоволення цивільного позову або постанов судів в адміністративних справах в частині відшкодування шкоди є неможливим.

Поверхневий аналіз Закону України від 21 квітня 1999 р., а також складу злочину, передбаченого ст. 382-1 (якою пропонується доповнити КК), здатен призвести до помилкової думки, що суб'єктом цього злочину може бути лише боржник, адже саме на нього рішенням суду в цивільній або господарській справі, вирок суду в частині задоволення цивільного позову або постановою суду в адміністративній справі в частині відшкодування шкоди покладені певні обов'язки. Але це не так. На практиці виникають ситуації, коли певне майно або кошти, які належать боржнику і які за рішенням суду боржник повинен передати, знаходяться в інших осіб. У цьому випадку державний виконавець має право звертатися до цих осіб і вимагати, щоб вони передали це майно йому. Але ці особи за власним бажанням або за проханням боржника можуть відмовитися виконувати вимоги державного виконавця, а також можуть вчиняти інші дії, які перешкоджають виконанню відповідних судових актів. Тому вважаємо за доцільне визнати суб'єктом цього злочину не тільки боржників-фізичних осіб, а й інших осіб, в яких знаходиться майно, кошти або інші цінності боржника, які необхідні для виконання рішення суду в цивільній або господарській справі, вироку суду в частині задоволення цивільного позову або постанови суду в адміністративній справі в частині відшкодування шкоди. Якщо цим особам буде ввірене майно, на яке накладено арешт або яке описано, або підлягає конфіскації за рішенням суду, що набрало законної сили, то вони будуть виступати суб'єктом злочину передбаченого ч. 1 ст. 388 КК.

Як зазначено в науковій літературі, шахрайство з фінансовими ресурсами нерідко вчиняється за попередньою змовою групою осіб. Результати узагальнення кримінальних справ показують, що в 50% випадків злочин було вчинено групою осіб, у т.ч. в 25,5% – двома особами; в 9% – трьома; організованою злочинною групою цей злочин було вчинено в 15,5% [240, с. 294, 299]. Власний аналіз автора, який охопив понад 50 кримінальних справ,

порушених за ст. 222 КК, дозволяє зробити висновок про те, що в 40% випадків цей злочин було вчинено групою осіб¹, у т.ч. в 5% – організованою злочинною групою².

На нашу думку, скоєння шахрайства з фінансовими ресурсами за попередньою змовою групою осіб суттєво підвищує його суспільну небезпеку і відрізняється від злочину, який скоюється однією особою. Злочинна домовленість між суб'єктами злочину, передбаченого ст. 222 КК, істотно посилює суспільну небезпеку шахрайства з фінансовими ресурсами через те, що дозволяє винним використовувати всі можливі способи надання завідомо неправдивої інформації, вносити неправдиві відомості практично у будь-які документи, які відображають господарську чи фінансову діяльність. Як правильно зазначає О.В. Головкін, підвищена суспільна небезпека групової злочинної діяльності вбачається в об'єднанні „зусиль кількох людей заради досягнення злочинних наслідків, які могли б не настати або ж не бути настільки значними та швидко досягнутими, якби особи не діяли спільно” [71, с. 8 – 9]. В той же час, поодинокі випадки вчинення цього злочину організованою злочинною групою не дають підстави для запровадження відповідної особливо кваліфікуючої ознаки. На підставі зазначеного ч. 2 ст. 222 КК вважаємо за доцільне доповнити такою кваліфікуючою ознакою, як вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб.

Висновки до розділу 3

1. Вина у злочинах, за які передбачена кримінальна відповідальність у ст. ст. 218, 220 та 221 КК, виражається лише в формі прямого та непрямого умислу. На відміну від цього, вина при доведенні до банкрутства щодо першого наслідку (у вигляді стійкої фінансової

Примітки:

1. Так, голова фермерського господарства „Туговицьке” Г. з метою отримання кредиту для погашення заборгованості перед ЗАТ „Страхова компанія Еталон” за попередньою змовою з директором фермерського господарства „Довіра” Т. умисно подав до обласної філії АППБ „Аваль” неправдиву інформацію щодо цільового використання кредиту, яка виразилася у поданні в банк виписаного Т. підробленого рахунку на закупівлю насіння зернових загальною вартістю 28 тис. грн., і на цій підставі уклав з банком кредитний договір і отримав кредит на суму 28 тис. грн. [26].

2. Так, засновник ТОВ „АкБофарм”, „Лега артис” та „Аконіт” В., будучи директором останнього, з метою шахрайства з фінансовими ресурсами, заздалегідь підібрав безпосередніх виконавців і створив таким чином в серпні 1999 р. організовану злочинну групу, до складу якої увійшли: його дружина і директор ТОВ „Аконіт” В., директор ТОВ „АкБофарм” З., головний бухгалтер „АкБофарм” К., бухгалтер ТОВ „Аконіт” Г. Вказана організована злочинна група протягом 1999 – 2001 р.р. під керівництвом В. займалася шахрайством з фінансовими ресурсами шляхом використання підроблених документів, що містили завідомо неправдиву інформацію, яка надавалася в банківські установи м. Чернігова. При цьому, як заздалегідь і планувалося, приховувався і перекручувався у кращий бік справжній фінансовий стан вищевказаних підприємств відносно тих обставин, які дають змогу отримати кредит [14].

неспроможності) полягає у формі умислу, а щодо другого наслідку (у вигляді великої матеріальної шкоди) – у формі умислу або необережності.

2. З'ясування змісту умислу як суб'єктивної ознаки шахрайства з фінансовими ресурсами (ч. 1 ст. 222 КК) у частині надання завідомо неправдивої інформації банкам або іншим кредиторам із метою отримання кредиту дозволило встановити, що вказівка на структуру умислу стосовно злочинів із формальними й усіченими складами у КК відсутня. Змістом суб'єктивної сторони вказаного злочину охоплюється усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру надання завідомо неправдивої інформації банкам або іншим кредиторам і бажання отримати кредит. Законодавець, зафіксувавши кваліфікований вид шахрайства з фінансовими ресурсами, окреслив вину у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 222 КК, межами непрямого умислу та необережності.

3. Для чіткого відмежування шахрайства з фінансовими ресурсами від суміжних складів злочинів вважаємо за доцільне словосполучення „у разі відсутності ознак злочину проти власності” замінити у ст. 222 КК на зворот „без мети обернення їх на свою користь чи користь третіх осіб”. Використання цього звороту буде однозначно вказувати на те, що на момент вчинення злочину у винного був відсутній умисел безоплатно й назавжди отримати субсидію, субвенцію, дотацію або кредит, які він одержує шляхом обману відповідних адресатів.

4. З урахуванням положень чинного законодавства, а також пропозицій науковців вважаємо за доцільне виключити з диспозиції ст. 219 КК вказівку на мотиви злочину, оскільки вони не є конкретизуючими або такими, що обмежують коло можливих спонукань.

5. Аналіз диспозицій ст. ст. 218 – 222 КК дозволяє всіх суб'єктів злочинів, які порушують установлений порядок виникнення та виконання майнових зобов'язань, поділити на дві групи: 1) суб'єкти, які одночасно є учасниками цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань; 2) суб'єкти, які не є учасниками цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань, але виступають від їх імені. До першої групи належить громадянин-підприємець, а до другої – громадянин-засновник (учасник) та службова особа суб'єкта господарської діяльності. У разі доповнення КК України пропонованою нормою (ст. 382-1) до першої групи також буде належати такий суб'єкт, як фізична особа-боржник,

на якого покладений обов'язок виконати рішення суду в цивільній або господарській справі, вирок суду в частині задоволення цивільного позову або постанову суду в адміністративній справі в частині відшкодування шкоди, а до другої групи – особа, у котрої знаходиться майно, кошти або інші цінності боржника, без яких виконання зазначених судових актів є неможливим.

6. З урахуванням положень чинного законодавства та судової практики, а також пропозицій науковців наведено додаткові аргументи на користь внесення таких змін до диспозицій ст.ст. 218 – 221 КК України: а) словосполучення „громадянин-підприємець” у диспозиціях ст. ст. 218, 222 КК України замінити зворотом „фізична особа-підприємець”; б) диспозиції ст. ст. 219, 220 та 221 КК України доповнити вказівкою на такого суб'єкта злочину, як „фізична особа-підприємець”; в) словосполучення „громадянин-засновник (учасник)” у диспозиціях ст. ст. 218 – 222 КК України замінити поняттям „засновник (учасник)”; г) у диспозиціях ст. ст. 218 – 220, 222 КК України зворот „службова особа суб'єкта господарської діяльності” замінити поняттям „службова особа”. Зокрема, це необхідно зробити через те, що арбітражний керуючий, будучи службовою особою у кримінально-правовому значенні цього поняття і використовуючи надані йому законом повноваження, фактично здатен скоїти шахрайство з фінансовими ресурсами; г) у диспозиції ст. 221 КК України поняття „службова особа суб'єкта господарської діяльності” замінити зворотом „службова особа, в тому числі арбітражний керуючий”, тому що арбітражний керуючий також може вчинити незаконні діяння в період провадження в справі про банкрутство.

7. У диспозиції кримінально-правової норми про відповідальність за приховування стійкої фінансової неспроможності мова повинна чітко йти про приховування неспроможності саме юридичної особи, а не будь-яких фізичних осіб, навіть тих із них, які своїм майном відповідають за зобов'язаннями створених ними господарських товариств. Тому необхідно в диспозиції ст. 220 КК словосполучення „своєї стійкої фінансової неспроможності” замінити зворотом „неспроможності суб'єкта господарської діяльності”.

8. Враховуючи підвищену суспільну небезпеку та значну поширеність вчинення шахрайства з фінансовими ресурсами за попередньою змовою групою осіб, вважаємо за доцільне доповнити ч. 2 ст. 222 КК такою кваліфікуючою ознакою, як вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб.

ВИСНОВКИ

1. Під майновими зобов'язаннями як предметом правового регулювання та об'єктом кримінально-правової охорони є підстави розуміти цивільні, у т.ч. майново-господарські зобов'язання, тобто правовідносини, в яких одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку. У свою чергу, майново-господарськими слід визнавати цивільно-правові зобов'язання, які виникають між учасниками господарських відносин при здійсненні господарської діяльності та в яких зобов'язана сторона повинна вчинити певну господарську дію на користь другої сторони або утриматися від певної дії, а управнена сторона має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що саме цивільно-правові, у т.ч. майново-господарські зобов'язання виступають основним безпосереднім об'єктом злочинів, пов'язаних із банкрутством і передбачених ст. ст. 218 – 221 КК України. При цьому основним безпосереднім об'єктом шахрайства з фінансовими ресурсами (у частині надання належним суб'єктом завідомо неправдивої інформації кредиторам) слід визнавати кредитні господарсько-договірні зобов'язання.

2. Аналіз правової регламентації цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань, а також змісту складів злочинів, які посягають на вказані правовідносини, дозволяє поділити вказані злочини на дві групи. По-перше, це злочини, які порушують установлений порядок виникнення цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань. До них належить злочин, передбачений ст. 220 КК, – у частині умисного приховування суб'єктом злочину своєї стійкої фінансової неспроможності шляхом подання недостовірних відомостей потенційному кредитору, а так само злочин, передбачений ст. 222 КК, – у частині надання винним завідомо неправдивої інформації банкам або іншим кредиторам із метою отримання кредиту. По-друге, це злочини, які порушують установлений порядок виконання цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань. До них належать злочини, передбачені ст. ст. 218, 219, 221, а також ст. 220 КК (останній – у частині умисного приховування суб'єктом злочину своєї стійкої фінансової неспроможності шляхом подання недостовірних відомостей, якщо адресатом таких

відомостей виступає кредитор або господарський суд при порушенні провадження в справі про банкрутство).

3. Криміналізація суспільно небезпечних діянь, що порушують встановлений порядок виникнення та виконання цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань, була здійснена з порушенням окремих принципів криміналізації, розроблених теорією кримінального права, що негативно відображається на практиці застосування ст. ст. 218 – 222 чинного КК України.

4. Вивчення регламентації кримінальної відповідальності за невиконання майнових зобов'язань в основних нормативно-правових актах, які діяли на територіях сьогоденної України, свідчить про те, що досліджуваний правовий інститут майже у всі історичні часи визнавався необхідною умовою нормального розвитку майнових зобов'язальних правовідносин. При цьому зміни, яких зазнавав соціально-економічний і політичний лад країни, безпосередньо впливали на становлення і розвиток кримінального законодавства про відповідальність за посягання на майнові зобов'язання. Відповідні кримінально-правові приписи тісно пов'язані з економічними потребами суспільства, що підтверджується: розвиненістю і розгалуженістю наприкінці XIX – на початку XX століття системи норм про злочини, які посягають на майнові зобов'язання; занепадом і поступовою відмовою від кримінально-правової охорони зобов'язальних відносин у період побудови у СРСР соціалізму; активним формуванням кримінального законодавства про відповідальність за злочини, які порушують установлений порядок виникнення та виконання цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань, у зв'язку з відродженням в Україні підприємництва та появою суб'єктів господарювання, економічно зацікавлених у невиконанні цих зобов'язань.

5. Якщо фізична особа-підприємець, засновник (учасник) чи службова особа суб'єкта господарської діяльності надає завідомо неправдиву інформацію банку або іншому кредитору з метою отримання кредиту не на господарську діяльність, а на власні потреби, або з метою сприяння отриманню побутового кредиту третіми особами, щоб у подальшому використати цей кредит у своїй господарській діяльності, в її діях відсутні ознаки шахрайства з фінансовими ресурсами. На підставі зазначеного вважаємо за потрібне п. 22 постанови Пленуму ВСУ від 25 квітня 2003 р. № 3 доповнити роз'ясненням такого змісту:

„Не можуть притягуватись до кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 222 КК, фізичні особи-підприємці, засновники (учасники) або службові особи суб'єкта господарської діяльності, які надали завідомо неправдиву інформацію банкам або іншим кредиторам з метою одержання побутового кредиту або з метою сприяння іншим особам в отриманні побутового кредиту. За наявності підстав їх дії треба кваліфікувати за ст. ст. 358 або 366 КК”.

Аналіз зазначеної постанови Пленуму ВСУ також дозволяє стверджувати, що в ній питання кваліфікації шахрайства з фінансовими ресурсами за наявності повторності були залишені поза увагою. Тому, підтримуючи наукову позицію, відповідно до якої кожне злочинне посягання слід кваліфікувати окремо, пропонуємо доповнити п. 25 постанови від 25 квітня 2003 р. № 3 таким роз'ясненням: „Якщо винний не був засуджений за раніше вчинене шахрайство з фінансовими ресурсами чи готування або замах на нього, ці його дії підлягають самостійній кваліфікації за ч. 1 ст. 222 КК (за відсутності кваліфікуючих ознак), а повторно вчинене шахрайство з фінансовими ресурсами має кваліфікуватись за ч. 2 ст. 222 КК”.

Крім того, з метою визначення порядку обчислення великої матеріальної шкоди при вчиненні злочинів, передбачених ст. ст. 218 – 222 КК, вважаємо за потрібне п. 26 зазначеної постанови доповнити роз'ясненням такого змісту: „Під час кваліфікації суспільно небезпечних посягань за ст. ст. 218 – 222 КК мають бути враховані як реальні збитки, так і упущена вигода. При цьому упущена вигода може бути врахована за умов, що: вона викликана суспільно небезпечною поведінкою винної особи; є причиновий зв'язок між діянням і упущеною вигодою; ці наслідки охоплювалися умислом винної особи. При обчисленні великої матеріальної шкоди, завданої в результаті вчинення злочинів, передбачених ст. ст. 218 – 222 КК, має бути врахована ринкова вартість прихованого, знищеного, пошкодженого, відчуженого або переданого майна”.

Також з метою уточнення адресата, якому надається завідомо неправдива заява при фіктивному банкрутстві, вважаємо за потрібне вказану постанову Пленуму ВСУ доповнити роз'ясненням такого змісту: „При вчиненні фіктивного банкрутства завідомо неправдива офіційна заява може бути зроблена: 1) у заяві до господарського суду про порушення провадження у справі про банкрутство; 2) у відзиві на позовну заяву, подану кредитором;

3) у відповіді на претензію кредитора; 4) в усній формі, але тільки за умови документальної фіксації такої заяви під час засідання господарського суду при розгляді господарської справи. У зазначених документах повинно йтися про те, що боржник не може виконати покладені на нього обов'язки через свою неспроможність (неплатоспроможність).”

6. З метою чіткого встановлення адресата неправдивих відомостей диспозицію ст. 220 КК, яка передбачає відповідальність за приховування стійкої фінансової неспроможності, після слів „недостовірних відомостей” треба доповнити словосполученням „кредитору (потенційному кредитору) або господарському суду при порушенні провадження в справі про банкрутство”. У диспозиції зазначеної кримінально-правової норми мова повинна чітко йти про приховування неспроможності саме юридичної особи, а не будь-яких фізичних осіб, навіть тих із них, які своїм майном відповідають за зобов'язаннями створених ними господарських товариств. Тому пропонуємо в диспозиції ст. 220 КК зворот „своєї стійкої фінансової неспроможності” замінити словами „неспроможності суб'єкта господарської діяльності”.

7. З метою термінологічної узгодженості між кримінальним, цивільним і господарським законодавством вважаємо за доцільне внести певні зміни до диспозицій ст.ст. 218– 221 КК України, а саме: а) в диспозиції ст. 218 КК зворот „фінансова неспроможність виконати вимоги з боку кредиторів і обов'язки перед бюджетом” замінити терміном „неспроможність”; б) у диспозиціях ст. ст. 219, 220 КК термін „стійка фінансова неспроможність” замінити поняттям „неспроможність”. З урахуванням зазначеної пропозиції та з огляду на певну невідповідність між назвами ст. ст. 218 (Фіктивне банкрутство), 219 (Доведення до банкрутства), 220 (Приховування стійкої фінансової неспроможності), 221 (Незаконні дії у разі банкрутства) КК і змістом їх диспозицій видається за потрібне замінити назви цих статей на інші, відповідно, „Фіктивна неспроможність”, „Доведення до неспроможності”, „Приховування неспроможності” та „Незаконні діяння в період провадження в справі про банкрутство”.

8. З урахуванням того, що велика матеріальна шкода при вчиненні злочинів, передбачених ст. ст. 219 – 220 КК України, може бути завдана одному кредитору, кільком кредиторам або іншим особам і, відповідно, бути сумарною, вперше на законодавчому рівні запропоновано диспозиції цих кримінально-правових норм доповнити

альтернативною вказівкою на кредиторів або інших осіб; в диспозиції ст. 221 КК України пропонується подібним чином конкретизувати коло потерпілих. У диспозиції ст. 218 поняття „кредитори” слід замінити зворотом „кредитор, кредитори, інші особи”.

9. Із диспозиції ст. 219 КК випливає, що об’єктивна сторона передбаченого цією кримінально-правовою нормою злочину полягає лише в діях. У той же час аналіз правозастосовної практики та наукової літератури дозволяє зробити висновок про те, що фактично доведення до неспроможності може бути вчинено шляхом бездіяльності або її поєднання з відповідною активною поведінкою. Тому видається за доцільне замінити у ст. 219 КК формулювання „вчинення дій” на словосполучення „вчинення діянь”.

З урахуванням положень чинного регулятивного законодавства, пропозицій науковців та зарубіжного досвіду вважаємо за доцільне прямо передбачити в диспозиції ст. 221 КК таку форму об’єктивної сторони незаконних дій у разі банкрутства, як відмова у наданні або ненадання майна чи відповідних документів.

10. Аналіз диспозицій ст. ст. 218 – 222 КК дозволяє всіх суб’єктів злочинів, які порушують установлений порядок виникнення та виконання майнових зобов’язань, поділити на дві групи: 1) суб’єкти, які одночасно є учасниками цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов’язань; 2) суб’єкти, які не є учасниками цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов’язань, але виступають від їх імені. До першої групи належить громадянин-підприємець, а до другої – громадянин-засновник (учасник) та службова особа суб’єкта господарської діяльності. У разі доповнення КК України пропонованою нормою (ст. 382-1) до першої групи буде належати також такий суб’єкт, як фізична особа-боржник, на якого покладений обов’язок виконати рішення суду в цивільній або господарській справі, вирок суду в частині задоволення цивільного позову або постанову суду в адміністративній справі в частині відшкодування шкоди, а до другої групи – особа, у котрій знаходиться майно, кошти або інші цінності боржника, без яких виконання зазначених судових актів є неможливим.

З урахуванням положень чинного законодавства та судової практики, а також пропозицій науковців наведено додаткові аргументи на користь внесення таких змін до диспозицій ст.ст. 218 – 222 КК України: а) словосполучення „громадянин-підприємець” у диспозиціях ст. ст. 218, 222 КК України замінити зворотом „фізична особа-підприємець”;

б) диспозиції ст. ст. 219, 220 та 221 КК України доповнити вказівкою на такого суб'єкта злочину, як „фізична особа-підприємець”; в) словосполучення „громадянин-засновник (учасник)” у диспозиціях ст. ст. 218 – 222 КК України замінити поняттям „засновник (учасник)”; г) у диспозиціях ст. ст. 218 – 220, 222 КК України зворот „службова особа суб'єкта господарської діяльності” замінити поняттям „службова особа”. Зокрема, це необхідно зробити через те, що арбітражний керуючий, будучи службовою особою у кримінально-правовому значенні цього поняття і використовуючи надані йому законом повноваження, фактично здатен скоїти шахрайство з фінансовими ресурсами; г) у диспозиції ст. 221 КК України поняття „службова особа суб'єкта господарської діяльності” замінити зворотом „службова особа, в тому числі арбітражний керуючий”, тому що арбітражний керуючий також може вчинити незаконні діяння в період провадження в справі про банкрутство.

11. На підставі проведеного дослідження диспозиції ч. 1 і ч. 2 ст. 222 КК України та її назву пропонуємо викласти в такій редакції:

„Стаття 222. Незаконне одержання субсидії, субвенції, дотації або кредиту

Одержання субсидії, субвенції, дотації або кредиту, вчинене шляхом обману без мети обернення їх на свою користь чи користь третіх осіб фізичною особою-підприємцем, засновником (учасником) суб'єкта господарської діяльності, службовою особою, карається – ...

Ті самі дії, якщо вони вчинені повторно, за попередньою змовою групою осіб або завдали великої матеріальної шкоди, караються – ...”

Порівняно з чинною редакцією ст. 222 КК пропонована нами редакція має такі переваги: 1) на законодавчому рівні, а не шляхом доктринального і судового тлумачення кримінального закону буде встановлено, що вказаний злочин може бути вчинено тільки шляхом обману; 2) з урахуванням тенденцій судової практики, пропозицій науковців та зарубіжного досвіду буде передбачена кримінальна відповідальність не за надання завідомо неправдивої інформації з метою одержання вказаних у ст. 222 КК субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів, а за їх фактичне отримання шляхом обману; 3) за допомогою використання словосполучення „без мети обернення їх на свою користь чи користь третіх осіб” незаконне одержання субсидії, субвенції, дотації або кредиту буде чітко відмежоване

від суміжних складів злочинів, адже використання цього звороту вказуватиме на те, що на момент вчинення злочину у винного був відсутній умисел безоплатно й назавжди отримати субсидію, субвенцію, дотацію або кредит, одержані шляхом обману відповідних адресатів;

4) з урахуванням підвищеної суспільної небезпеки та значної поширеності вчинення шахрайства з фінансовими ресурсами за попередньою змовою групою осіб у ст. 222 КК буде передбачено таку кваліфікуючу ознаку, як вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб, що дозволить диференціювати кримінальну відповідальність.

З'ясування змісту умислу як суб'єктивної ознаки шахрайства з фінансовими ресурсами у частині надання завідомо неправдивої інформації банкам або іншим кредиторам із метою отримання кредиту дозволило встановити, що вказівка на структуру умислу стосовно злочинів із формальними й усіченими складами у чинному КК України відсутня. Змістом суб'єктивної сторони вказаного злочину охоплюється усвідомлення винною особою суспільно небезпечного характеру надання завідомо неправдивої інформації банкам або іншим кредиторам і бажання отримати кредит.

Оскільки у випадках отримання кредитів інтереси кредиторів, яким надавалась завідомо неправдива інформація, страждають далеко не завжди, вдосконалення законодавства про відповідальність за шахрайство з фінансовими ресурсами в частині кредитування має відбуватися шляхом віднесення цієї категорії кримінальних справ до справ, в яких переслідування, у т.ч. обвинувачення в суді здійснюється в приватно-публічному порядку. Для втілення цього підходу необхідно доповнити ч. 3 ст. 165 проекту КПК України (назва статті – „Види кримінального переслідування”) вказівкою на те, що справи про злочини, передбачені ст. 222 КК (шахрайство з фінансовими ресурсами в частині кредитування), є справами приватно-публічного обвинувачення, й провадження в них порушується не інакше як за заявою потерпілого.

12. В сучасних умовах виникла нагальна потреба усунення прогалин у кримінально-правовій охороні цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язань. Ці прогалини існують через відсутність кримінальної відповідальності за умисне невиконання фізичною особою рішення суду в цивільній та господарській справі, вироку суду в частині задоволення цивільного позову або постанови суду в адміністративній справі в частині відшкодування шкоди, та за перешкоджання їх виконанню. Суспільна небезпека

зазначеного посягання полягає в тому, що воно спричиняє шкоду не тільки правовідносинам, які виникають у сфері виконання судових рішень, а й судовій владі взагалі. Крім того, виконавче провадження є важливим етапом на шляху поновлення порушених цивільних, у т.ч. майново-господарських зобов'язальних правовідносин, яким також завдається шкода в тому разі, коли відповідні судові рішення не виконуються. З огляду на зазначене вище, пропонуємо включити до КК України ст. 382-1 такого змісту:

„Стаття 382-1. Невиконання рішення суду у цивільній та господарській справі, вироку суду в частині задоволення цивільного позову або постанови суду в адміністративній справі в частині відшкодування шкоди

Умисне невиконання рішення суду в цивільній та господарській справі, вироку суду в частині задоволення цивільного позову або постанови суду в адміністративній справі в частині відшкодування шкоди, що набрали законної сили, особою, яка повинна була і могла виконати відповідний судовий акт, або перешкоджання нею виконанню такого акту, якщо цими діями було заподіяно істотну шкоду охоронюваним законом правам і свободам громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб, карається – ...”

З метою забезпечення однакового розуміння змісту диспозиції ч. 2 ст. 382 КК вважаємо за необхідне доповнити цю статтю приміткою такого змісту:

„Істотною шкодою, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян”.

Якщо КК України буде доповнено пропонованою нормою – статтею 382-1, примітку до ст. 382 КК слід буде доповнити вказівкою і на цю статтю.

13. Закріплюючи в ч. 1 ст. 209 ГК поняття „неспроможність”, законодавець, з одного боку, визнає його підставою для порушення провадження в справі про банкрутство, а, з іншого, відсилаючи до ч. 4 ст. 205 ГК ототожнює з банкрутством. Крім того, нормою ч. 4 ст. 205 ГК у наше законодавство введено критерій неоплатності, який, виходячи із закріпленої в ч. 1 ст. 209 ГК дефініції, стає однією з ознак неспроможності. Отже, існує колізія між ч. 1 ст. 209 ГК і ч. 4 ст. 205 ГК, яка негативно впливає на процес розслідування кримінальних справ, порушених за наявності ознак складів злочинів, передбачених

ст. ст. 218 – 220 КК. Цю неузгодженість пропонуємо вирішити шляхом виключення з ч. 1 ст. 209 ГК посилання на ч. 4 ст. 205 ГК.

ЛУГАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Лабораторія кримінологічних і соціологічних досліджень
Луганськ 2007

АНКЕТА

**Шановні колеги -
судді, слідчі, державні виконавці!**

Одержання інформації з актуальних проблем, що виникають у практиці виконання судових рішень, і, відповідно, подальша розробка інституту кримінальної відповідальності за невиконання судових рішень багато в чому залежать від дослідження Вашої думки із питань, які нас цікавлять.

Пропонуємо Вам висловити свою думку про доцільність запровадження кримінальної відповідальності для боржників-фізичних осіб за невиконання рішень судів у цивільних і господарських справах, вироків судів у частині задоволення цивільного позову або постанов судів в адміністративних справах у частині відшкодування шкоди в Україні. Наукова розробка цієї проблеми проводиться в рамках дисертаційного дослідження на кафедрі кримінального права Луганського державного університету внутрішніх справ імені Є.О. Дідоренка.

Інструкція із заповнення анкети. Уважно ознайомтеся з питаннями і варіантами відповідей. Обведіть номер варіанта відповіді, що відповідає Вашій думці. Виберіть тільки один варіант відповіді. Після більшості питань пропонується коментар, що допоможе Вам зрозуміти суть ідей, висунутих дисертантом. В анкеті допускаються виправлення – для цього закресліть помилково обведений варіант відповіді та обведіть правильний.

Дослідження анонімне. Прізвище вказувати не потрібно. Результати будуть використані в узагальненому виді.

Сподіваємося, що наше співробітництво буде сприяти підвищенню ефективності виконання судових рішень.

Пояснення. У цій анкеті для зручності викладу питань поняття „боржник-фізична особа” буде позначатися поняттям „боржник”.

I розділ

Пропонується відповісти на групу питань, що стосуються ролі цивільно-процесуальних, господарсько-процесуальних та адміністративних заходів у процесі виконання рішень судів у цивільних і господарських справах, вироків судів у частині задоволення цивільного позову або постанов судів в адміністративних справах у частині відшкодування шкоди боржниками.

Питання 1. Чи може накладення арешту на майно або грошові кошти, що належать відповідачеві, в повному обсязі забезпечити невідворотне виконання боржниками рішень судів у цивільних і господарських справах, вироків судів у частині задоволення цивільного позову або постанов судів в адміністративних справах у частині відшкодування шкоди?

- 1) так
- 2) скоріше так, ніж ні
- 3) скоріше ні, ніж так
- 4) ні
- 5) немає відповіді

Коментар: заходи для забезпечення позову (у тому числі накладення арешту на майно або грошові кошти, що належать відповідачеві) передбачені статтями 151 – 154 Цивільного процесуального кодексу України, розділом 10 Господарського процесуального кодексу України, статтями 125 – 126 Кримінально-процесуального кодексу України, є недостатніми, тому що цілий ряд відповідачів на момент застосування зазначених заходів встигають приховати (продати, подарувати, сховати, розтратити і т.д.) належне їм майно, гроші й інші цінності.

Питання 2. Чи може накладення державним виконавцем арешту на майно боржника при відкритті виконавчого провадження в повному обсязі забезпечити невідворотне виконання боржниками рішень судів у цивільних і господарських справах, вироків судів у частині задоволення цивільного позову, а так само постанов судів в адміністративних справах у частині відшкодування шкоди?

- 1) так
- 2) скоріше так, ніж ні
- 3) скоріше ні, ніж так
- 4) ні
- 5) немає відповіді

Коментар: накладення державним виконавцем за заявою стягувача арешту на майно боржника відповідно до частини 6 статті 24 Закону України „Про виконавче провадження” при відкритті виконавчого провадження видається недостатнім, тому що цілий ряд боржників на момент застосування зазначених заходів устигають приховати (продати, подарувати, сховати, розтратити і т.д.) належне їм майно, гроші й інші цінності.

Питання 3. Чи може накладення державним виконавцем арешту на майно, гроші або інші цінності боржника при здійсненні виконавчого провадження, в повному обсязі забезпечити невідворотне виконання боржниками рішень судів у цивільних і господарських справах, вироків судів у частині задоволення цивільного позову, а також постанов судів в адміністративних справах у частині відшкодування шкоди?

- 1) так
- 2) скоріше так, ніж ні
- 3) скоріше ні, ніж так
- 4) ні
- 5) немає відповіді

Коментар: накладення державним виконавцем арешту на майно, гроші або інші цінності боржника відповідно до пунктів 5 і 6 частини 3 статті 5 Закону України „Про виконавче провадження” при здійсненні виконавчого провадження видається недостатнім, тому що цілий ряд боржників на момент застосування зазначених заходів устигають приховати (продати, подарувати, сховати, розтратити і т.д.) належне їм майно, гроші й інші цінності.

Питання 4. Чи може примусове проникнення в житло або інше володіння боржника на підставі мотивованого рішення в повному обсязі забезпечити невідворотне виконання боржниками рішень судів у цивільних і господарських справах, вироків судів у частині задоволення цивільного позову, а також постанов судів в адміністративних справах у частині відшкодування шкоди?

- 1) так
- 2) скоріше так, ніж ні
- 3) скоріше ні, ніж так
- 4) ні
- 5) немає відповіді

Коментар: примусове проникнення в житло або інше володіння боржника на підставі мотивованого рішення суду відповідно до пункту 9 частини 3 статті 5 Закону України „Про виконавче провадження” видається недостатнім, тому що цілий ряд боржників на момент застосування зазначених заходів устигають приховати (продати, подарувати, сховати, розтратити і т.д.) належне їм майно, гроші й інші цінності.

Питання 5. Чи може адміністративна відповідальність за невиконання судових рішень в повному обсязі забезпечити невідворотне виконання боржниками рішень судів у цивільних і господарських справах, вироків судів у частині задоволення цивільного позову, а також постанов судів в адміністративних справах у частині відшкодування шкоди?

- 1) так
- 2) скоріше так, ніж ні
- 3) скоріше ні, ніж так
- 4) ні
- 5) немає відповіді

Коментар: адміністративна відповідальність, закріплена статтями 87, 88 Закону України „Про виконавче провадження”, а також статтями 51-1, 188-13 Кодексу України про адміністративні правопорушення, видається недостатньою, тому що адміністративні штрафи, передбачені даними статтями, за своїм розміром є невеликими порівняно з тими витратами, що повинен понести боржник, щоб виконати відповідне судове рішення, вирок у частині задоволення цивільного позову або постанову в адміністративній справі в частині відшкодування шкоди.

II розділ

Пропонується відповісти на ряд питань, пов'язаних із пропозицією запровадження кримінальної відповідальності для боржників за умисне невиконання рішень судів у цивільних і господарських справах, вироків судів у частині задоволення цивільного позову, а також постанов судів в адміністративних справах у частині відшкодування шкоди в Україні.

Питання 6. Чи згодні Ви з пропозицією встановити в Україні кримінальну відповідальність для боржників за умисне невиконання рішень судів у цивільних і господарських справах, вироків судів у частині задоволення цивільного позову, а також постанов судів в адміністративних справах у частині відшкодування шкоди або перешкоджання їх виконанню?

- 1) так
- 2) скоріше так, ніж ні
- 3) скоріше ні, ніж так
- 4) ні
- 5) немає відповіді

Коментар: КК України необхідно доповнити відповідною нормою, тому що закріплені в чинному законодавстві цивільно-процесуальні, господарсько-процесуальні й адміністративні заходи в ряді випадків не можуть забезпечити невідворотність виконання боржниками перерахованих судових актів.

Питання 7. Чи буде мати переваги кримінальна відповідальність боржників за умисне невиконання рішень судів у цивільних і господарських справах, вироків судів у частині задоволення цивільного позову, а також постанов судів в адміністративних справах у частині відшкодування шкоди або перешкоджання їх виконанню перед цивільно-процесуальними, господарсько-процесуальними й адміністративними заходами?

- 1) так
- 2) скоріше так, ніж ні
- 3) скоріше ні, ніж так
- 4) ні
- 5) немає відповіді

Коментар: кримінальна відповідальність перед іншими юридичними заходами має наступні переваги: за невиконання відповідних судових актів можуть бути застосовані кримінальні покарання; при встановленні кримінальної відповідальності зростає превенція злочину; на захисті правовідносин, що знаходяться під охороною кримінального закону, стоїть не тільки суд, але і правоохоронні органи, що значно посилює охорону відповідних правовідносин.

Питання 8. Чи є необхідність у встановленні кримінальної відповідальності за умисне невиконання боржниками постанов і ухвал судів, якими справа не вирішується по суті?

- 1) так
- 2) скоріше так, ніж ні
- 3) скоріше ні, ніж так
- 4) ні
- 5) немає відповіді

Коментар: установа кримінальної відповідальності за умисне невиконання судових актів, у яких справа не вирішується по суті, буде проявом надмірної криміналізації. Крім того, цивільно-процесуальні, господарсько-процесуальні й адміністративні заходи видаються достатніми, щоб забезпечити невідворотне виконання зазначених судових актів.

Питання 9. Чи згодні Ви з пропозицією помістити статтю, що встановлюватиме кримінальну відповідальність боржників за умисне невиконання рішень судів у цивільних і господарських справах, вироків судів у частині задоволення цивільного позову, а також постанов судів в адміністративних справах у частині відшкодування шкоди або перешкоджання їх виконанню, у розділ XVIII Особливої частини „Злочини проти правосуддя” КК України?

- 1) так
- 2) скоріше так, ніж ні
- 3) скоріше ні, ніж так
- 4) ні
- 5) немає відповіді

III розділ

Вкажіть, будь ласка, деякі відомості про себе:

Питання 10. Ваше місце роботи:

- 1) суд загальної юрисдикції
- 2) господарський суд
- 3) прокуратура
- 4) органи внутрішніх справ
- 5) державна виконавча служба

Питання 11. Ви обіймаєте посаду:

- 1) судді
- 2) слідчого
- 3) державного виконавця

Питання 12. Стаж професійної діяльності в галузі кримінального, цивільного, господарського судочинства:

- 1) до 5 років
- 2) до 10 років
- 3) понад 10 років

Питання 13. Ваш вік:

- 1) 18 - 30 років
- 2) 31 - 45 років
- 3) 46 років і вище

СПАСИБІ ЗА ДОПОМОГУ!

Результати анкетування суддів, слідчих прокуратури і ОВС, державних виконавців на території Луганської і Донецької областей

Питання 1. Чи може накладення арешту на майно або грошові кошти, що належать відповідачеві, в повному обсязі забезпечити невідворотне виконання боржниками рішень судів у цивільних і господарських справах, вироків судів у частині задоволення цивільного позову або постанов судів в адміністративних справах у частині відшкодування шкоди?

Варіант відповіді (%)	Судді судів загальної юрисдикції	Судді господарських судів	Слідчі прокуратури	Слідчі ОВС	Державні виконавці
так	28,6	20	11,8	24	19,6
скоріше так, ніж ні	17,1	26,7	32,4	30	27,5
скоріше ні, ніж так	40	13,3	32,4	38	49
ні	14,2	40	20,6	4	3,9
немає відповіді	-	-	2,9	4	-

Питання 2. Чи може накладення державним виконавцем арешту на майно боржника при відкритті виконавчого провадження в повному обсязі забезпечити невідворотне виконання боржниками рішень судів у цивільних і господарських справах, вироків судів у частині задоволення цивільного позову, а так само постанов судів в адміністративних справах у частині відшкодування шкоди?

Варіант відповіді (%)	Судді судів загальної юрисдикції	Судді господарських судів	Слідчі прокуратури	Слідчі ОВС	Державні виконавці
так	17,1	20	23,5	14	19,6
скоріше так, ніж ні	28,6	26,7	41,2	32	27,5
скоріше ні, ніж так	45,7	6,67	26,5	40	31,4
ні	8,6	47	8,8	12	21,6
немає відповіді	-	-	-	2	-

Питання 3. Чи може накладення державним виконавцем арешту на майно, гроші або інші цінності боржника при здійсненні виконавчого провадження, в повному обсязі забезпечити невідворотне виконання боржниками рішень судів у цивільних і господарських справах, вироків судів у частині задоволення цивільного позову, а також постанов судів в адміністративних справах у частині відшкодування шкоди?

Варіант відповіді (%)	Судді судів загальної юрисдикції	Судді господарських судів	Слідчі прокуратури	Слідчі ОВС	Державні виконавці
так	25,7	20	20,6	14	17,6
скоріше так, ніж ні	17,1	6,67	17,6	14	11,8
скоріше ні, ніж так	28,6	53,3	29,4	32	41,2
ні	28,6	20	32,4	36	29,4
немає відповіді	-	-	-	4	-

Питання 4. Чи може примусове проникнення в житло або інше володіння боржника на підставі мотивованого рішення в повному обсязі забезпечити невідворотне виконання боржниками рішень судів у цивільних і господарських справах, вироків судів у частині задоволення цивільного позову, а також постанов судів в адміністративних справах у частині відшкодування шкоди?

Варіант відповіді (%)	Судді судів загальної юрисдикції	Судді господарських судів	Слідчі прокуратури	Слідчі ОВС	Державні виконавці
так	11,4	6,67	23,5	26	25,5
скоріше так, ніж ні	31,4	20	35,3	36	23,5
скоріше ні, ніж так	22,6	53,3	20,6	28	35,3
ні	34,3	20	17,6	10	15,7
немає відповіді	-	-	2,9	-	-

Питання 5. Чи може адміністративна відповідальність за невиконання судових рішень в повному обсязі забезпечити невідворотне виконання боржниками рішень судів у цивільних і господарських справах, вироків судів у частині задоволення цивільного позову, а також постанов судів в адміністративних справах у частині відшкодування шкоди?

Варіант відповіді (%)	Судді судів загальної юрисдикції	Судді господарських судів	Слідчі прокуратури	Слідчі ОВС	Державні виконавці
так	14,2	13,3	8,8	4	13,7
скоріше так, ніж ні	14,2	33,3	17,6	24	15,7
скоріше ні, ніж так	31,4	20	38,2	44	39,2
ні	37,1	33,3	32,4	26	31,4
немає відповіді	2,86	-	2,9	2	-

Питання 6. Чи згодні Ви з пропозицією встановити в Україні кримінальну відповідальність для боржників за умисне невиконання рішень судів у цивільних і господарських справах, вироків судів у частині задоволення цивільного позову, а також постанов судів в адміністративних справах у частині відшкодування шкоди або перешкоджання їх виконанню?

Варіант відповіді (%)	Судді судів загальної юрисдикції	Судді господарських судів	Слідчі прокуратури	Слідчі ОВС	Державні виконавці
так	48,6	66,7	41,2	42	45
скоріше так, ніж ні	20	13,3	26,5	38	31,4
скоріше ні, ніж так	17,1	13,3	20,6	14	5,9
ні	11,4	6,67	2,9	-	9,8
немає відповіді	2,86	-	8,8	6	7,8

Питання 7. Чи буде мати переваги кримінальна відповідальність боржників за умисне невиконання рішень судів у цивільних і господарських справах, вироків судів у частині задоволення цивільного позову, а також постанов судів в адміністративних справах у частині відшкодування шкоди або перешкоджання їх виконанню перед цивільно-процесуальними, господарсько-процесуальними й адміністративними заходами?

Варіант відповіді (%)	Судді судів загальної юрисдикції	Судді господарських судів	Слідчі прокуратури	Слідчі ОВС	Державні виконавці
так	28,6	46,7	26,5	34	29,4
скоріше так, ніж ні	42,9	20	47,1	38	35,3
скоріше ні, ніж так	-	-	2,9	6	9,8
ні	-	-	-	2	5,9
немає відповіді	-	26,7	-	6	3,9

Питання 8. Чи є необхідність у встановленні кримінальної відповідальності за умисне невиконання боржниками постанов і ухвал судів якими справа не вирішується по суті?

Варіант відповіді (%)	Судді судів загальної юрисдикції	Судді господарських судів	Слідчі прокуратури	Слідчі ОВС	Державні виконавці
так	40	43	40	41,8	26,3
скоріше так, ніж ні	36	29	24	25,6	34,2
скоріше ні, ніж так	8	7	24	7	18,4
ні	16	21	8	25,6	18,4
немає відповіді	-	-	4	-	2,7

Питання 9. Чи згодні Ви з пропозицією помістити статтю, що встановлюватиме кримінальну відповідальність боржників за умисне невиконання рішень судів у цивільних і господарських справах, вироків судів у частині задоволення цивільного позову, а також постанов судів в адміністративних справах у частині відшкодування шкоди або перешкоджання їх виконанню, у розділ XVIII Особливої частини „Злочини проти правосуддя” КК України?

Варіант відповіді (%)	Судді судів загальної юрисдикції	Судді господарських судів	Слідчі прокуратури	Слідчі ОВС	Державні виконавці
так	40	60	32,4	38	37,3
скоріше так, ніж ні	28,6	13,3	32,4	40	37,3
скоріше ні, ніж так	2,86	6,67	5,9	6	3,9
ні	-	-	2,9	2	5,9
немає відповіді	-	13,3	2,9	-	-

Питання 10. Ваше місце роботи:

Варіант відповіді (осіб)	Судді судів загальної юрисдикції	Судді господарських судів	Слідчі прокуратури	Слідчі ОВС	Державні виконавці
суд загальної юрисдикції	35	-	-	-	-
господарський суд	-	15	-	-	-
прокуратура	-	-	34	-	-
органи внутрішніх справ	-	-	-	50	-
державна виконавча служба	-	-	-	-	51

Питання 11. Ви обіймаєте посаду:

Варіант відповіді (осіб)	Судді судів загальної юрисдикції	Судді господарських судів	Слідчі прокуратури	Слідчі ОВС	Державні виконавці
судді	35	15	-	-	-
слідчого	-	-	34	50	-
державного виконавця	-	-	-	-	51

Питання 12. Стаж професійної діяльності в галузі кримінального, цивільного, господарського судочинства:					
Варіант відповіді (%)	Судді судів загальної юрисдикції	Судді господарських судів	Слідчі прокуратури	Слідчі ОВС	Державні виконавці
до 5 років	20	53,3	20,6	44	43,1
до 10 років	31,4	26,7	64,7	38	47,1
понад 10 років	48,6	20	14,7	18	9,8

Питання 13. Ваш вік:					
Варіант відповіді (%)	Судді судів загальної юрисдикції	Судді господарських судів	Слідчі прокуратури	Слідчі ОВС	Державні виконавці
18 - 30 років	8,6	20	29,4	60	45
31 - 45 років	45,7	60	61,8	34	49
46 років і вище	45,7	20	8,8	6	5,9

Додаток В

Кількість злочинів, зареєстрованих в період з вересня 2001 р. до першого півріччя 2008 р.*

№ статті КК	Рік	вересень- грудень 2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	перше півріччя 2008	всього
218		3	1	2	4	6	6	2	-	24
219		6	20	27	30	53	31	26	18	211
220		2	3	7	5	6	3	3	2	31
221		1	5	16	17	17	18	20	3	97
222		992	852	688	756	835	764	697	359	5943
всього		1004	881	740	812	917	822	748	382	6306

Кількість злочинів, кримінальні справи за якими знаходились у провадженні в період з вересня 2001 р. до першого півріччя 2008 р.*

№ статті КК	Рік	вересень- грудень 2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	перше півріччя 2008	всього
218		6	4	3	6	9	9	7	2	46
219		8	21	34	41	63	51	45	40	303
220		2	3	9	5	8	5	3	2	37
221		1	7	20	25	24	21	26	11	135
222		1550	1211	964	1001	1100	1039	958	556	8379
всього		1567	1246	1030	1078	1204	1125	1039	611	8900

Кількість кримінальних справ за якими розслідування закінчено в період з вересня 2001 р. до першого півріччя 2008 р.*

№ статті КК	Рік	вересень - грудень 2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	перше півріччя 2008	всього
218		2	2	1	-	1	-	2	-	8
219		3	4	9	9	8	7	7	5	52
220		2	1	7	2	5	2	3	2	24
221		-	-	7	5	4	2	5	1	24
222		709	719	576	559	600	561	592	242	4558
всього		716	726	600	575	618	572	609	250	4666

* Листи Департаменту інформаційних технологій МВС України від 13 листопада 2007 р. № 16/ІК-4591 та від 16 жовтня 2008 р. № 16/ІК-3749.

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності

01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-35-06

№ 04-19/14-2382

"9" лютого 2008 р.

*п. Леденко А.И.
для аналізу*

13.10.08

*Зеленов Г.М.
Сфери О.В.
13.10.08*

**Ректору Луганського державного
університету внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка**

Комарницькому В.М.

91493, м. Луганськ, с. Ювілейне,
вул. Генерала Дідоренка, 4

Шановний Віталію Мар'яновичу!

Розглянувши пропозиції щодо внесення змін та доповнень до чинного кримінального, господарського та кримінально-процесуального законодавства, підготовлені викладачем кафедри кримінального права Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка Зеленовим Г.М. (вих. №3055 від 01.10.2008 р.), повідомляємо, що запропоновані зміни до чинного законодавства є слушними і будуть враховані у законодавчій роботі Комітету у сфері удосконалення кримінально-правової охорони майнових зобов'язань.

З повагою

Голова Комітету

В.Шведь

Вик. Гацелок В.О. 255-38-31

ЛУГАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ІМЕНІ Е.О. ДІДОРЕНКА	
Вх. № <u>1945</u>	<u>13.10.</u> 200 <u>8</u> р.
на <u>1</u>	аркушах
додаток <u>—</u>	аркушах

ВЕРХОВНИЙ СУД УКРАЇНИ

01024, м.Київ-24, вул. П. Орлика, 4

**Ректору Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка
Комарницькому В.М.**

Шановний Віталіє Мар'яновичу!

Надіслані Вами на моє ім'я пропозиції викладача кафедри кримінального права Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка Зеленова Г.М. щодо внесення змін і доповнень до постанови Пленуму Верховного Суду України "Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності" є актуальними і цікавими, а їх внесення цілком обґрунтоване. Виходячи із зазначеного вони направлені до Судової палати Верховного Суду України у кримінальних справах для опрацювання і врахування під час перегляду зазначеної постанови Пленуму Верховного Суду України.

**Заступник керівника апарату –
начальник правового управління
Верховного Суду України,
вчений секретар
Науково-консультативної ради
при Верховному Суді України**

М.І. Хавронюк

Верховний Суд України
Управління документального забезпечення та контролю

вих № 20 - 3177/0/8-08 від 16.09.2008

12:54:30

„Затверджую”

Перший проректор
з навчально-методичної роботи
Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка
Зеленова Г.М.
« 04 » вересня 2008 року

АКТ

впровадження в навчальний процес
матеріалів дисертаційного дослідження викладача
кафедри кримінального права Зеленова Г.М.

Комісія у складі:

1. Начальника кафедри кримінального права, кандидата юридичних наук, доцента А.С. Беніцького,
2. Доцента кафедри кримінального права, кандидата юридичних наук, доцента В.А. Звіряки,
3. Доцента кафедри кримінального процесу та правосуддя, кандидата юридичних наук, доцента Ю.О. Гришина,

розглянула матеріали дисертаційного дослідження Зеленова Г.М. „Злочини, які порушують установлений порядок виникнення та виконання майнових зобов'язань (кримінально-правова характеристика)” і встановила, що вони використовуються під час розробки методичних матеріалів до семінарських, практичних та індивідуальних занять із курсантами, студентами та слухачами заочної форми навчання з дисциплін „Кримінальне право”, „Кваліфікація злочинів”, „Кримінальний процес”.

Висновок: впровадження результатів дисертаційного дослідження Зеленова Г.М. „Злочини, які порушують установлений порядок виникнення та виконання майнових зобов'язань (кримінально-правова характеристика)” в навчальний процес при викладанні дисциплін кафедри кримінального права, кафедри кримінального процесу та правосуддя Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка сприяє поглибленню змісту таких дисциплін:

1. „Кримінальне право”, тема № 5 „Склад злочину”, у лекції та під час проведення семінарського заняття; тема № 6 „Об'єкт злочину”, у лекції та під час проведення семінарського заняття; тема № 7 „Об'єктивна сторона

злочину”, у лекції та під час проведення семінарського і практичного заняття; тема № 8 „Суб’єкт злочину”, у лекції та під час проведення семінарського заняття; тема № 9 „Суб’єктивна сторона злочину”, у лекції та під час проведення семінарського і практичного заняття; тема № 29 „Злочини проти власності”, у лекції та під час проведення семінарського та практичного заняття; тема № 30 „Злочини у сфері господарської діяльності”, у лекціях і під час проведення практичних занять; тема № 40 „Злочини у сфері службової діяльності”, у лекції та під час проведення практичних занять; тема № 41 „Злочини проти правосуддя”, у лекції та під час проведення практичних занять.

2. „Кваліфікація злочинів”, тема № 5 „Кваліфікація злочинів, вчинених у співучасті”, у лекції та під час проведення практичного заняття; тема № 6 „Кваліфікація декількох злочинів”, у лекції та під час проведення практичного заняття; тема № 8 „Кваліфікація злочинів проти власності”, у лекції та під час проведення практичних занять.

3. „Кримінальний процес”, тема № 11 „Порушення кримінальної справи”, у лекції та під час проведення практичного заняття; тема № 12 „Досудове розслідування”, у лекціях і під час проведення семінарського та практичного заняття.

**Начальник кафедри
кримінального права
кандидат юридичних наук, доцент**

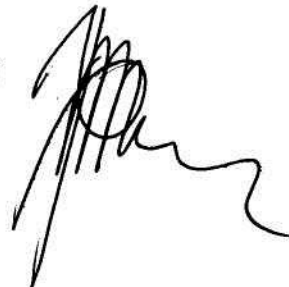
А.С. Беніцький

**Доцент кафедри
кримінального права
кандидат юридичних наук, доцент**

В.А. Звіряка

**Доцент кафедри
кримінального процесу та правосуддя
кандидат юридичних наук, доцент**

Ю.О. Гришин

“ 2 ” вересня 2008 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор з навчальної та
методичної роботи

Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, доцент
полковник міліції

 В.В. Доненко

“ 17 ”

2008 року

АКТ

**впровадження наукових статей Зеленова Г.М. у навчальний процес
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ**

м. Дніпропетровськ

Комісія у складі: проректора з наукової роботи, доктора юридичних наук, професора Мисливого В.А., начальника навчально-методичного центру полковника міліції, доктора технічних наук, професора Вишні В.Б., в.о. начальника кафедри кримінального права та кримінології підполковника міліції, кандидата юридичних наук, доцента Шалгунові С.А. склала цей акт про те, що на кафедрі кримінального права та кримінології університету в рамках проведення дисертаційного дослідження Зеленовим Г.М. за темою „Злочини, які порушують установлений порядок виникнення та виконання майнових зобов'язань (кримінально-правова характеристика)” були підготовлені та впроваджені в навчальний процес наукові статті: „Кримінальна відповідальність боржників-фізичних осіб за невиконання судових рішень в Україні”, „Кримінально-правові гарантії в механізмі забезпечення виконання судових рішень”, „Щодо визначення об'єкта складів злочинів, передбачених статтями 218 – 221 Кримінального кодексу України”, „Проблемні аспекти об'єктивної сторони складу злочину „фіктивне банкрутство””, „Щодо визначення змісту поняття „стійка фінансова неспроможність” у контексті диспозиції ст. 219 Кримінального кодексу України”, „Проблемні аспекти суб'єктивної сторони шахрайства з фінансовими ресурсами”.

Матеріали статей використовуються науково-педагогічним складом кафедри під час проведення лекційних, семінарських та практичних занять із таких дисциплін:

1. „Кримінологія”: курсантами факультетів „Кримінальної міліції”, „Громадської безпеки” за темою № 5 „Кримінологічна характеристика та запобігання корисливої злочинності” під час проведення практичних занять.

2. „Кримінальне право”: курсантами факультетів „Кримінальної міліції”, „Громадської безпеки” за темами: № 26 „Злочини проти власності”, № 27 „Злочини у сфері господарської діяльності”, № 37 „Злочини у сфері службової діяльності”, № 38 „Злочини проти правосуддя”, у лекції та під час проведення практичних занять.

3. „Кваліфікація злочинів”: курсантами факультетів „Кримінальної міліції”, „Громадської безпеки” за темами: № 3 „Кваліфікація злочинів проти власності”, № 4 „Кваліфікація злочинів у сфері господарської діяльності” у під час проведення практичного заняття.

Статті використовуються також викладачами та науковими співробітниками університету при підготовці лекцій, семінарів, практичних занять, у науковій і навчально-методичній роботі, та при проведенні наукових досліджень ад’юнктами та слухачами магістратури університету.

Вищенаведені статті включено до списку рекомендованої літератури для вивчення дисциплін: „Кримінологія”, „Кримінальне право”, „Кваліфікація злочинів”.

**Проректор з наукової роботи
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор**

В.А. Мисливий

**Начальник навчально-методичного центру
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
доктор технічних наук, професор
полковник міліції**

В. Б. Вишня

**В.о. начальника кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент
підполковник міліції**

С.А. Шалгунова

„Затверджую”

Ректор Запорізького
національного університету
Д. І. З. К. Ю. Н. професор
 С.М. Тимченко

«15» вересня 2008 року

АКТ

впровадження у навчальний процес матеріалів дисертаційного дослідження викладача кафедри кримінального права Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка Зеленова Геннадія Михайловича на тему:
„Злочини, які порушують установлений порядок виникнення та виконання майнових зобов’язань (кримінально-правова характеристика)”

Комісія у складі: голови - декана юридичного факультету Запорізького національного університету, доктора юридичних наук, професора Коломоєць Т.О., та членів комісії - завідувача кафедрою кримінального права та правосуддя, кандидата юридичних наук, доцента Сабадаша В.П.; доцента кафедри кримінального права та правосуддя, кандидата юридичних наук, доцента Синєокого О.В.; доцента кафедри кримінального права та правосуддя, кандидата юридичних наук Шеховцової Л.В., склали даний акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження Зеленова Г.М. з теми „Злочини, які порушують установлений порядок виникнення та виконання майнових зобов’язань (кримінально-правова характеристика)” використовуються в навчальному процесі під час розробки лекційного матеріалу, навчальних і робочих програм, тематичних планів, планів семінарських і практичних занять для студентів денної та заочної форм навчання з дисциплін „Кримінальне право України (ч. Загальна)”; „Кримінальне право України (ч. Особлива)” „Теоретичні основи кваліфікації злочинів”, „Кримінальний процес України”, де використані наукові публікації:

1. Зеленов Г.М. Кримінальна відповідальність боржників-фізичних осіб за невиконання судових рішень в Україні // Вісник ЛАВС ім. 10-річчя незалежності України. – 2005. – № 2. – С. 119 – 130.

2. Зеленов Г.М. Кримінально-правові гарантії в механізмі забезпечення виконання судових рішень // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 8. – С. 128 – 132.

3. Зеленов Г.М. Щодо визначення об'єкта складів злочинів, передбачених статтями 218 – 221 Кримінального кодексу України // Університетські наукові записки, 2006 . – № 1 (17). – С. 245 – 249.

4. Зеленов Г.М. Проблемні аспекти об'єктивної сторони складу злочину „фіктивне банкрутство” // Кримінальне право України. – 2006. – № 8. – С. 48 – 56.

5. Зеленов Г.М. Щодо визначення змісту поняття „стійка фінансова неспроможність” у контексті диспозиції ст. 219 Кримінального кодексу України // Підприємство, господарство і право. – 2007. – № 10. – С. 146 – 150.

ВИСНОВОК: впровадження результатів дисертаційного дослідження Зеленова Г.М. „Злочини, які порушують установлений порядок виникнення та виконання майнових зобов'язань (кримінально-правова характеристика)” в навчальний процес при викладанні дисциплін кафедри кримінального права і правосуддя Запорізького національного університету буде сприяти поглибленню змісту таких дисциплін:

1. „Кримінальне право України (ч. Загальна)”: тема № 5 „Склад злочину і його види”, у лекції та під час проведення семінарського заняття; тема № 6 „Об'єкт і предмет злочину”, у лекції та під час проведення семінарського заняття; тема № 7 „Об'єктивна сторона злочину”, у лекції та під час проведення семінарського і практичного заняття; тема № 8 „Суб'єкт злочину”, у лекції та під час проведення семінарського заняття; тема № 9 „Суб'єктивна сторона злочину”, у лекції та під час проведення семінарського і практичного заняття; у лекції та під час проведення практичного заняття.

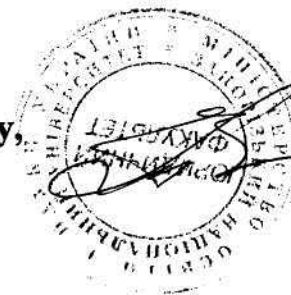
2. „Кримінальне право України (ч. Особлива)”: тема № 8 „Злочини проти власності”, у лекції та під час проведення семінарського та практичного заняття; тема № 9 „Злочини у сфері господарської діяльності”, у лекціях і під час проведення практичних занять; тема № 19 „Злочини у сфері службової діяльності”, у лекції та під час проведення практичних занять; тема № 20 „Злочини проти правосуддя”, у лекції та під час проведення практичних занять.

3. „Теоретичні основи кваліфікації злочинів”, тема № 12 „Кваліфікація злочинів при співучасті” у лекції та під час проведення практичного заняття; тема № 8 „Кваліфікація сукупності злочинів” у лекції та під час проведення практичного заняття.

4. „Кримінальний процес України”, тема № 6 „Порушення кримінальної справи” у лекції та під час проведення практичного заняття; тема № 7 „Загальні положення досудового слідства” у лекціях і під час проведення семінарського та практичного заняття.

Голова комісії:

**Декан юридичного факультету
Запорізького національного університету,
доктор юридичних наук, професор**

Т.О. Коломоєць

Члени комісії:

**Зав. кафедрою кримінального права
та правосуддя,
кандидат юридичних наук, доцент**

В.П. Сабадаш

**Доцент кафедри кримінального права
та правосуддя,
кандидат юридичних наук, доцент**

О.В. Синський

**Доцент кафедри кримінального права
та правосуддя,
кандидат юридичних наук**

Л.І. Шеховцова

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авакян А. В. Краткий обзор зарубежных систем исполнительного производства / А. В. Авакян, В. В. Янков // Арбитражный и гражданский процесс. – 2004. – № 1. – С. 36 – 40.
2. Алексеев С. С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве / Алексеев С. С. – М. : Юрид. лит., 1966. – 188 с.
3. Алексеев С. С. Общая теория права. В двух томах. Т.2. / С. С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1982. – 360 с.
4. Андрусів Г. В. Кримінальне право України. Особлива частина: Посібник для підготовки до іспитів / Андрусів Г. В., Бантишев О. Ф., Романюк Б. В. – К. : вид. Паливода А.В., 2002. – 292 с.
5. Андрушко П. П. Загальна характеристика злочинів у сфері службової діяльності / П. П. Андрушко, Стрижевська А. А. // Законодавство України. Науково-практичні коментарі. – 2005. – № 9. – С. 28 – 87.
6. Андрушко П. П. Зловживання владою або службовим становищем: кримінально-правова характеристика (ст. 364 Кримінального кодексу України) / П. П. Андрушко, А. А. Стрижевська // Законодавство України. Науково-практичні коментарі. – 2005. – № 2. – С. 16 – 42.
7. Андрушко П. П. Злочини у сфері службової діяльності: кримінально-правова характеристика / П. П. Андрушко, А. А. Стрижевська. – К. : Юрисконсульт, 2006. – 342 с.
8. Антонюк Н. О. Кримінальна відповідальність за заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою: Монографія / Антонюк Н. О. – Львів : ПАІС, 2008. – 216 с.
9. Архів Артемівського міськрайонного суду Донецької області. Справа № 1п-25 за 2006 р.
10. Архів Бердянського міського суду Запорізької області. Справа № 1-341 за 1999 р.
11. Архів Білопільського районного суду Сумської області. Справа № 1-3 за 2004 р.

12. Архів Васильківського районного суду Дніпропетровської області. Справа № 1-27 за 2005 р.
13. Архів Вільногірського міського суду Дніпропетровської області. Справа за 2003 р.
14. Архів Деснянського районного суду м. Чернігова. Справа № 1-151 за 2004 р.
15. Архів Заводського районного суду м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області. Справа № 1-249 за 2004 р.
16. Архів Канівського міського суду Черкаської області. Справа № 1-50 за 2003 р.
17. Архів Канівського міськрайонного суду Черкаської області. Справа № 1-51 за 2004 р.
18. Архів Костянтинівського районного суду Донецької області. Справа за 2002 р.
19. Архів Красноградського районного суду Харківської області. Справа № 172 за 2006 р.
20. Архів Нахімовського районного суду м. Севастополя. Справа № 730880 за 2006 р.
21. Архів Оріхівського районного суду Запорізької області. Справа № 1-279 за 1999 р.
22. Архів Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області. Справа за 2005 р.
23. Архів Путивльського районного суду Сумської області. Справа № 02640001 за 2002 р.
24. Архів Радянського районного суду м. Макіївки Донецької області. Справа № 1487 за 2006 р.
25. Архів Рівненського міського суду. Справа № 800215 за 2007 р.
26. Архів Сарненського районного суду Рівненської області. Справа № 1-36 за 2005 р.
27. Архів Смілянського міського суду Черкаської області. Справа № 1-94 за 2003 р.
28. Архів Стаханівського міського суду Луганської області. Справа № 1-318 за 2004 р.

29. Архів Сторожинецького районного суду Чернівецької області. Справа № 242 за 2006 р.
30. Архів Уманського міськрайонного суду Черкаської області. Справа № 1-275 за 2005 р.
31. Архів Христинівського районного суду Черкаської області. Справа за 2004 р.
32. Архів Центрально-міського районного суду м. Макіївка Донецької області. Справа № 1-334 за 2005 р.
33. Архів Шполянського районного суду м. Шпола Черкаської області. Справа № 2310400019 за 2004 р.
34. Архів Шполянського районного суду Черкаської області. Справа № 1-139 за 2005 р.
35. Архів Шполянського районного суду Черкаської області. Справа № 2310600004 за 2006 р.
36. Бажанов М. И. Уголовное право Украины. Общая часть / Бажанов М. И. – Днепропетровск : Пороги, 1992. – 167 с.
37. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / Чезаре Беккариа; [сост. и предисл. В.С. Овчинского]. – М. : ИНФРА-М, 2008. – 184 с.
38. Бенедисюк І. Деякі питання складу злочину за ухилення від сплати податків, інших обов'язкових платежів та їх доведення в ході попереднього розслідування / І. Бенедисюк // Вісник податкової служби України. – 2001. – № 3. – С. 50 – 55.
39. Бенедисюк І. Кримінальна відповідальність за доведення до банкрутства / І. Бенедисюк // Вісник податкової служби України. – 2000. – № 19. – С. 55 – 59.
40. Берзін П. С. Злочини у сфері господарської діяльності: методика обчислення матеріальної шкоди / Берзін П. С. – К. : Юрисконсульт, 2005. – 149 с.
41. Бірюков О. М. Порівняльно-правовий аналіз інституту неспроможності у законодавстві України та деяких іноземних країн: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Олександр Миколайович Бірюков. – К., 1999 – 171 с.
42. Богатырев Ф. О. К вопросу о существовании обязательств с нематериальным интересом / Ф. О. Богатырев // Журнал российского права. – 2004. – № 1. – С. 88 – 100.

43. Бойко А. М. Про поняття та систематизацію злочинів у сфері господарської діяльності / А. М. Бойко // Новий кримінальний кодекс України: Питання застосування і вивчення : матер. міжнар. наук.-практ. конф., 25 – 26 жовтня 2001 р. Харків / гол. Ред. В. В. Сташис. – К. – Х. : Юрінком Інтер, 2002. – С. 129 – 131.

44. Бойцов А. И. Преступления против собственности / Бойцов А. И. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – 775 с.

45. Болдарь Г. Співвідношення незаконних дій у разі банкрутства та суміжних складів злочинів / Галина Болдарь // Прокуратура. Людина. Держава. – 2005. – № 8 (50). – С. 51 – 59.

46. Болдарь Г. Е. Отношения, связанные с несостоятельностью и банкротством, как объект уголовно-правовой охраны / Г. Е. Болдарь // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України. – 2004. – № 2. – С. 249 – 258.

47. Болдарь Г. Є. Визначення об'єкта незаконних дій у разі банкрутства / Г. Є. Болдарь // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. – 2004. – № 1. – С. 60 – 68.

48. Болдарь Г. Є. Незаконні дії у разі банкрутства: проблеми кримінально-правової кваліфікації та вдосконалення законодавства: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Галина Євгеніївна Болдарь. – Луганськ, 2007. – 230 с.

49. Болдарь Г. Є. Предмет незаконних дій у разі банкрутства: проблемні питання / Г. Є. Болдарь // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ. – 2006. – № 1. – С. 148 – 156.

50. Болдарь Г. Є. Деякі питання вдосконалення кримінального законодавства, що передбачає відповідальність за незаконні дії в разі банкрутства / Г. Є. Болдарь // Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць / голов. ред. С. В. Ківалов. – Одеса : Фенікс, 2004. – Вип. 20. – С. 39 – 43.

51. Болдарь Г. Є. Кримінально-правовий статус арбітражного керуючого / Г. Є. Болдарь // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 3. – С. 110 – 114.

52. Большаков Д. Взыскание задолженностей и штрафных санкций / Д. Большаков // Арбитражный и гражданский процесс. – 2001. – № 6. – С. 42 – 48.

53. Бондарь Е. А. Уголовная ответственность за нарушение законодательства о несостоятельности (банкротстве): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Елена Александровна Бондарь – Нижний Новгород, 2002. – 245 с.

54. Борисов В., До питання про сутність кримінально-правової характеристики злочинів / В'ячеслав Борисов, Олександр Пашенко // Вісник Академії правових наук України. – 2005. – № 3 (42). – С. 180 – 190.

55. Боротьба із злочинністю у сфері підприємницької діяльності (кримінально-правові, кримінологічні, кримінально-процесуальні та криміналістичні проблеми) / [Борисов В. І., Кальман О. Г., В.П. Корж та ін.]; за ред. Ф. А. Лопушанського, В. І. Борисова. – Х. : Право, 2001. – 264 с.

56. Борьба с преступностью в Украинской ССР. Том второй: 1926 – 1967 гг. / [ред. Михайленко П. П.]. – К. : Высшая школа, 1967. – 952 с.

57. Борьба с преступностью в Украинской ССР. Том первый: 1917 – 1925 гг. / [ред. Михайленко П. П.]. – К. : Высшая школа, 1966. – 831 с.

58. Босхолов С. С. Основы уголовной политики: Конституционный, криминологический, уголовно-правовой и информационный аспекты / Босхолов С. С. – М. : ЮрИнфорР, 1999. – 293 с.

59. Брагинский М. И. Договорное право. Общие положения / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. – М. : Статут, 1997. – 682 с.

60. Брич Л. Суб'єкт ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів за чинним Кримінальним кодексом України: дискусійні питання / Лариса Брич, В'ячеслав Навроцький // Предпринимательство, хозяйство и право. – 1999. – № 7. – С. 41 – 47.

61. Брич Л. П. Роль складу злочину у розмежуванні в кримінальному праві / Л. П. Брич // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Прогалини у кримінальному законодавстві : зб. тез і рефератів доповідей, текстів повідомлень на міжнар. симпозіумі / Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ. – 2008. – С. 213 – 217.

62. Брич Л. П. Ознаки посадової особи та кваліфікація господарських злочинів, вчинених нею / Л. П. Брич, В. О. Навроцький // Підприємництво, господарство і право. – 2001. – № 2. – С. 68 – 71.

63. Векленко С. Нормы об ответственности за банкротство: новая редакция – новые проблемы / С. Векленко, Е. Журавлева // Уголовное право. – 2006. – № 5. – С. 22 – 26.

64. Вереша Р. В. Поняття вини як елемент змісту кримінального права України / Вереша Р. В. – К. : Атіка, 2005. – 224 с.

65. Віхров О. П. Господарське право. Спеціальна частина. Навчальний посібник / Віхров О. П. – К. : Слово, 2004. – 344 с.

66. Владимирский-Буданов М. Ф. Обзор истории русского права / Владимирский-Буданов М. Ф. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1995. – 640 с.

67. Волженкин Б. В. Преступления в сфере экономической деятельности (экономические преступления) / Волженкин Б. В. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – 641 с.

68. Волженкин Б. В. Преступления в сфере экономической деятельности по уголовному праву России / Волженкин Б. В. – СПб : Юридический Центр Пресс, 2007. – 765 с.

69. Гавриш С. Б. Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развитие законодательства / Гавриш С. Б. – Х. : Основа, 1994. – 640 с.

70. Головіна В. П. Обман як засіб вчинення шахрайства з грошово-кредитними ресурсами у банківській сфері / В. П. Головіна // Вісник Луганської академії внутрішніх справ імені 10-річчя незалежності України. – 2002. – Вип. 3. – С. 124 – 129.

71. Головкін О. В. Групова злочинність та її попередження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 „Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право” / О. В. Головкін. – К., 2005. – 19 с.

72. Гордієнко В. Суб'єкт злочинів, пов'язаних з банкрутством суб'єктів господарської діяльності / В. Гордієнко // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : зб. наук. праць за матеріалами XII регіональної наук.-практ. конф., 9-10 лют. 2006 р. / ЛНУ ім. Івана Франка. – Львів, 2006. – С. 338 – 340.

73. Гордон М. В. Система договоров в советском гражданском праве / М. В. Гордон // Ученые записки Харьковского юридического института. – 1954. – Вып. 5. – С. 65 – 87.

74. Горелик А. С. Преступления в сфере экономической деятельности и против службы в коммерческих и иных организациях / Горелик А. С., Шишко И. В., Хлупина Г. Н. – Красноярск : Изд-во КГУ, 1998. – 183 с.

75. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // Відомості Верховної Ради. – 1992. – № 18, № 19 – 20., № 21 – 22. – Ст. 144.

76. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 6 листопада 1991 року № 1799 – XII // Відомості Верховної Ради. – 1992. – № 6. – Ст. 56.

77. Готін О. М. Випуск або реалізація недоброякісної продукції в умовах ринкової економіки: проблеми кримінальної відповідальності: Монографія / Готін О. М. – МВС України, Луг. акад. внутр. справ ім. 10-річчя незалежності України – Луганськ : РВВ ЛАВС, 2004. – 288 с.

78. Гражданское право Украины: Учебник для вузов системы МВД Украины : в 2-х ч. / [ред. Пушкина А. А., Самойленко В. М.]. – Х. : Ун-т внутр. дел; Основа. Ч. 1. – 1996. – 440 с.

79. Гражданское право : в 2 т. / [ред. Суханова Е. А.]. – М. : Издательство БЕК. Т. 2. – 1994. – 432 с.

80. Гражданское право. Учебник для вузов. / [ред. Илларионовой Т. И., Гонгало Б. М., Плетнёва В. А.]. – М. : Издательская группа НОРМА – ИНФРА М. Ч. 1. – 1998. – 464 с.

81. Гражданское право : в 3 т. / [ред. Сергеев А. П., Толстой Ю. К.]. – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект. Т. 1. – 2004. – 776 с.

82. Грек Б. М. Кримінально-правова відповідальність за фіктивне банкрутство: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Борис Миколайович Грек. – К., 2005. – 223 с.

83. Гуторова Н. А. Преступления в сфере хозяйственной деятельности: Раздел VII Особенной части Уголовного кодекса Украины с научно-практическим комментарием / Гуторова Н. А. – Х. : Одиссей, 2003. – 256 с.

84. Гуторова Н. О. Кримінальна відповідальність за шахрайство з фінансовими ресурсами / Н. О. Гуторова // Новий Кримінальний кодекс України: Питання

застосування і вивчення : праці міжнар. наук.-практ. конф., 25 – 26 жовт. 2001 р., Харків / голов. ред. В. В. Сташис. – К. – Х. : Юрінком Інтер, 2002. – С. 160 – 163.

85. Гуторова Н.О. Проблеми кримінально-правової охорони державних фінансів України: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Наталія Олександрівна Гуторова. – К., 2002. – 429 с.

86. Дагель П. Понятие умысла в советском уголовном праве / П. Дагель // Советская юстиция. – 1966. – № 20. – С. 18 – 19.

87. Дагель П. С. Субъективная сторона преступления и ее установление / П. С. Дагель, Д. П. Котов. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1974. – 243 с.

88. Долю майна банку „Україна” вирішить тендер [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://www.poroshenko.org>.

89. Дудоров О. Шахрайство з фінансовими ресурсами: врахування банківської специфіки при кваліфікації злочину / Олександр Дудоров, Олексій Богушко // Предпринимательство, хозяйство, право. – 1999. – № 6. – С. 23 – 26; № 7. – С. 48 – 52.

90. Дудоров О. Відповідальність за посадові злочини у сфері оподаткування: питання кваліфікації та вдосконалення законодавства / Олександр Дудоров // Предпринимательство, хозяйство и право. – 2000. – № 1. – С. 32 – 39.

91. Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика: Монографія / Дудоров О. О. – К. : Юридична практика, 2003. – 924 с.

92. Дудоров О. О. Проблеми кримінально-правової охорони системи оподаткування України: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Олександр Олексійович Дудоров. – Луганськ, 2007. – 513 с.

93. Дудоров О. О. Ухилення від сплати податків: кримінально-правові аспекти: Монографія / Дудоров О. О. – К. : Істина, 2006. – 648 с.

94. Дудоров О. Перша монографія про кваліфікацію податкових злочинів (Рецензія) / Олександр Дудоров // Підприємництво, господарство і право. – 2001. – № 1. – С. 87 – 90.

95. Емельянов В. П. Терроризм и преступления с признаками терроризирования: уголовно-правовое исследование / Емельянов В. П. – СПб. : Изд-во Юридический центр Пресс, 2002. – 291 с.

96. Завадская Л. Н. Реализация судебных решений. Теоретические аспекты / Л. Н. Завадская, Г. П. Батуров. – М. : Наука, 1982. – 141 с.

97. Заворотько П. П. Процессуальные гарантии исполнения судебного решения / Заворотько П. П. – М. : Юрид. лит., 1977. – 359 с.

98. Закон України від 18 вересня 1991 року № 1561-ХІІ „Про інвестиційну діяльність” // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 47. – Ст. 646.

99. Закон України від 21 грудня 2000 року № 2181-ІІІ „Про порядок погашення зобов’язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами” // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 10. – Ст. 44.

100. Закон України від 21 квітня 1999 року № 606-ХІV „Про виконавче провадження” // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 24. – Ст. 207.

101. Закон України від 23 грудня 1993 року „Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів” // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – Ст. 50.

102. Закон України від 24 березня 1998 року № 202/98 – ВР „Про державну виконавчу службу” // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 36 – 37. – Ст. 243.

103. Закон України від 30 червня 1999 року № 784-ХІV „Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 42 – 43. – Ст. 378.

104. Закон України від 12 липня 2001 року № 2658-ІІІ „Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні” // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 47. – Ст. 251.

105. Закону України від 16 липня 1999 року № 996- ХІV „Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 40. – Ст. 365.

106. Закону України від 2 жовтня 1992 року № 2657-ХІІ „Про інформацію” // Відомості Верховної Ради України України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.

107. Закону України від 28 грудня 1994 року „Про оподаткування прибутку підприємств” у редакції Закону № 283/97-ВР від 22 травня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 27. – Ст.181.

108. Захарченко П. П. Історія держави і права України: Підручник / Захарченко П. П. – К. : Атіка, 2004. – 368 с.

109. Зеленов Г. Щодо визначення змісту поняття „стійка фінансова неспроможність” у контексті диспозиції ст. 219 Кримінального кодексу України / Геннадій Зеленов // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 10. – С. 146 – 150.

110. Зеленов Г. М. Кредитні майново-господарські зобов'язання як об'єкт складу злочину „Шахрайство з фінансовими ресурсами” / Г. М. Зеленов // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ. Спеціальний випуск. – 2007. – С. 87 – 92.

111. Зеленов Г. М. Кримінальна відповідальність боржників-фізичних осіб за невиконання судових рішень в Україні / Г. М. Зеленов // Вісник ЛАВС ім. 10-річчя незалежності України. – 2005. – № 2. – С. 119 – 130.

112. Зеленов Г. М. Невиконання майнових зобов'язань в Україні: історико-правовий аналіз / Г. М. Зеленов // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2008. – № 1. – С. 52 – 63.

113. Зеленов Г. М. Правова природа завідомо неправдивої інформації в контексті диспозицій статей 218, 220, 222 КК України / Г. М. Зеленов // Запорізькі правові читання : матеріали щоріч. міжнар. наук.-практ. конф., 17 – 18 трав. 2007 р., Запоріжжя / за заг. ред. С. М. Тимченка і Т. О. Коломоєць. – Запоріжжя : ЗНУ, 2007. – С. 272 – 274.

114. Зеленов Г. М. Преступления в сфере несостоятельности (банкротства) – посягательства на обязательственные правоотношения / Г. М. Зеленов // Уголовно-правовая политика и проблемы противодействия современной преступности : сб. науч. труд. / науч. ред. Н. А. Лопашенко. – Саратов : Сателлит, 2006. – С. 309 – 312.

115. Зеленов Г. М. Проблемні аспекти об'єктивної сторони складу злочину „незаконні дії у разі банкрутства” / Г. М. Зеленов // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 13 – 15 квіт. 2007 р., Львів. Ч. 2 / ред. кол. В.Л. Ординський, В. К. Грищук та ін. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. – С. 59 – 62.

116. Зеленов Г. М. Проблемні аспекти суб'єктивної сторони шахрайства з фінансовими ресурсами / Г. М. Зеленов // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. – 2008. – № 1. – С. 157 – 168.

117. Зеленов Г. М. Щодо визначення об'єкта складів злочинів, передбачених статтями 218 – 221 Кримінального кодексу України / Г. М. Зеленов // Університетські наукові записки, 2006 . – № 1 (17). – С. 245 – 249.

118. Зеленов Г. М. Щодо визначення окремих предметів складу злочину, закріпленого ст. 221 КК України / Г. М. Зеленов // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 7 – 8 квіт. 2006 р., Львів. Ч. 2 / ред. кол. В.Л. Ординський, В. К. Грищук та ін. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2006. – Ч. 2. – С. 54 – 58.

119. Зеленов Г. М. Щодо порядку обчислення великої матеріальної шкоди при вчиненні злочинів, передбачених ст. ст. 218 – 222 КК України / Г. М. Зеленов // Запорізькі правові читання : тези доповідей щорічної міжнар. наук.-практ. конф., 15 – 16 травня 2008 р., Запоріжжя / за заг. ред. С. М. Тимченка, Т. О. Коломоєць. – Запоріжжя : ЗНУ, 2008. – С. 392 – 395.

120. Зеленов Г. М. Кримінальна відповідальність за приховування стійкої фінансової неспроможності як складова частина кримінально-правової політики України / Г. М. Зеленов // Кримінально-правова політика держава: теоретичні та практичні аспекти проблеми : матеріали міжнар. наук. конф., 17 – 18 листоп. 2006 р. / ред. кол. В. М. Бесчастний, В. В. Пашутін та ін. – Донецьк : Донецький юридичний інститут ЛДУВС, 2006. – С. 200 – 205.

121. Зеленов Г. М. Проблемні аспекти об'єктивної сторони складу злочину „фіктивне банкрутство” / Г. М. Зеленов // Кримінальне право України. – 2006. – № 8. – С. 48 – 56.

122. Зеленов Г. М. Щодо визначення адресата завідомо неправдивої офіційної заяви при фіктивному банкрутстві / Г. М. Зеленов // Сучасні проблеми юридичної науки : тези доповідей та наукових повідомлень всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та здобувачів / за заг. ред. А.П. Гетьмана. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2008. – С. 393 – 396.

123. Зеленов Г. Кримінально-правові гарантії в механізмі забезпечення виконання судових рішень / Геннадій Зеленов // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 8. – С. 128 – 132.

124. Злобин С. А. Умысел и его формы / С. А.Злобин, Б. С. Никифоров. – М. : Юридическая литература, 1972. – 264 с.
125. ЗУ УРСР, 1922. – № 55. – Арт. 780.
126. Иванов Н.Г. Парадоксы уголовного закона / Н. Г. Иванов // Государство и право. – 1998. – № 3. – С. 50 – 57.
127. Иванов Н.Г. Принцип субъективного вменения и его реализация в УК / Н. Г. Иванов // Государство и право. – 1999. – № 10. – С. 52 – 58.
128. Иоффе О.С. Обязательственное право / Иоффе О. С. – М. : Юрид. лит., 1975. – 880 с.
129. Інструкція про проведення виконавчих дій. Затверджено наказом Міністерства юстиції України від 15 грудня 1999 року № 74/5 // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 2003. – № 9. – С. 109 – 223.
130. Інформаційний лист Вищого господарського суду України від 7 квітня 2008 року № 01-8/211 „Про деякі питання практики застосування норм Цивільного та Господарського кодексів України” // Адвокат Бухгалтера. – 2008. – № 13 (187). – С. 5 – 20.
131. Качан О. О. Банківське право: Навч. посіб. / Качан О. О. – К.: Школа, 2004. – 320 с.
132. Классен А. Н. Проблемы ответственности за неправомерные действия при банкротстве (социальный и уголовно-правовой аспекты) : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 „Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право” / А. Н. Классен. – Екатеринбург, 2001. – 32 с.
133. Клепицкий И. А. Банкротство как преступление в современном уголовном праве / И. А. Клепицкий // Государство и право. – 1997. – № 11. – С. 52 – 60.
134. Клепицкий И. А. Система хозяйственных преступлений / Клепицкий И. А. – М. : Статут, 2005. – 572 с.
135. Коваленко Є. Г. Кримінальний процес України: Навч. посіб. / Коваленко Є. Г. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 576 с.
136. Кодекс адміністративного судочинства України // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35 – 36, № 37. – Ст. 446.

137. Кокорева Л. Долг платежом красен. Практика исполнения судебных решений в США / Л. Кокорева // Юридическая практика. – 2003. – № 21. – 27 мая.
138. Тимербулатов А. Неправомерные действия при банкротстве / Алмаз Тимербулатов // Законность. – 2001. – № 6. – С. 10 – 15.
139. Колб Б. И. Объективная сторона криминальных банкротств / Б. И. Колб // Законность. – 2001. – № 1. – С. 13 – 15.
140. Колб Б. Субъекты криминальных банкротств / Б. Колб // Законность. – 2000. – № 3. – С. 13 – 15.
141. Конституція України // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
142. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів. Навчальний посібник / Коржанський М. Й. – [3-є вид.]. – К. : Атіка, 2002. – 640 с.
143. Кримінальна відповідальність за невиконання судових рішень // Юридичний вісник України. – 2007. – № 36 (636). – 8 – 14 вересня.
144. Кримінальне право і законодавство України. Частина особлива. Курс лекцій / За ред. М. Й. Коржанського. – К. : Атіка, 2001. – 544 с.
145. Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник / [Александров Ю. В., Дудоров О. О., Клименко В. А. та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – К. : Юридична думка, 2004. – 656 с.
146. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / [Бажанов М. І., Баулін Ю. В., Борисов В. І. та ін.] ; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – [2-е вид.]. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 480 с.
147. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. вузів і фак. / [Андрусів Г. В., Андрушко П. П., Бенківський В. В. та ін.] ; за ред. П. С. Матишевського, П. П. Андрушка, С. Д. Шапченка – К. : Юрінком Інтер, 1997. – 512 с.
148. Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник для студентів юрид. вузів і фак. / [Андрусів Г. В., Андрушко П. П., Лихова С. Я. та ін.] ; за ред. П. С. Матишевського, С. С. Яценка, П. П. Андрушка. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 896 с.
149. Кримінальний кодекс України: від 5 квітня 2001 року. № 2341 – III // Голос України. – 2001. – № 107. – 19 червня.

150. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / [Баулін Ю. В., Борисов В. І., Гавриш С. В. та ін.] ; за заг. ред. В. Т. Маляренка, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – [2-е вид.]. – Х. : Одісей, 2004. – 1152 с.

151. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / [Баулін Ю. В., Борисов В. І., Гавриш С. В. та ін.] ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – [3-е вид.]. – Х. : Одісей, 2007. – 1184 с.

152. Кримінальний процес України: Підруч. для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / [Грошевий Ю. М., Мірошніченко Т. М., Хоматов Ю. В. та ін.] ; за ред. Ю. М. Грошевого та В. М. Хотенця. – Х. : Право, 2000. – 496 с.

153. Кройтор В. А. Гражданский процесс: Учебное пособие для подготовки к зачёту и экзамену / Кройтор В. А. – Х. : Эспада, 2002. – 288 с.

154. Кропачев Н.М. Уголовно-правовое регулирование. Механизм и система / Кропачев Н. М.– СПб. : Санкт-Петербургский государственный университет, 1999. – 262 с.

155. Круглова О. О. Кримінальна відповідальність за доведення до банкрутства (аналіз складу злочину): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Ольга Олександрівна Круглова. – Запоріжжя, 2005. – 195 с.

156. Кудрявцев А. Г. Криминальные банкротства, административные правонарушения, связанные с банкротствами, и гражданско-правовые нарушения положений конкурсного процесса: некоторые вопросы соотношения / А. Г. Кудрявцев // Соотношение преступлений и правонарушений: современные проблемы : материалы IV Междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 250-летию образования Моск. гос. у-та им. М.В. Ломоносова, 27 – 28 мая 2004 г., Москва. – М. : ЛексЭст, 2005. – С. 288 – 297.

157. Кудрявцев А. Г. Нормы о криминальных банкротствах в свете предлагаемых изменений УК РФ / А. Г. Кудрявцев // Современные разновидности российской и мировой преступности: состояние, тенденции, возможности и перспективы противодействия : сб. научн. трудов / под ред. Н. А. Лопашенко. – Саратов : Сателлит, 2005. – С. 236 – 240.

158. Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений / Кудрявцев В. Н. – [2-е изд.]. – М. : Юристъ, 1999. – 304 с.

159. Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления / Кудрявцев В. Н. – М. : Госюриздат, 1960. – 244 с.
160. Кузнецов А. В. Преступления в сфере несостоятельности (ст.ст. 195 – 197 УК РФ): Вопросы законодательной техники и дифференциация ответственности: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец „Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право” / А. В. Кузнецов. – Казань, 2004. – 25 с.
161. Кульчицкий В. С. Історія держави і права України / Кульчицкий В. С., Настюк М. І., Тищик Б. Й. – Львів : Світ, 1996. – 296 с.
162. Кураш Я. М. Кримінальна відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов’язкових платежів (Аналіз складу злочину) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 „Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право” / Я. М. Кураш. – Х., 1998. – 18 с.
163. Курс российского уголовного права. Особенная часть / Под ред. В. Н. Кудрявцева, А. В. Наумова. – М. : Спарк, 2002. – 1040 с.
164. Курс уголовного права. Общая часть. Учебник для вузов / [Под ред. Кузнецовой Н. Ф. и Тяжковой И. М.]. – М. : Изд-во ЗЕРЦАЛО, 1999. – Т. 1: Учение о преступлении. 1999. – 592 с.
165. Ларичев В. Д. Проблема совершенствования уголовного законодательства в области защиты прав кредиторов / В. Д. Ларичев, В. Ю. Абрамов // Государство и право. – 1998. – № 8. – С. 98 – 103.
166. Лащук Є. В. Предмет злочину в кримінальному праві України : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 „Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право” / Є. В. Лащук. – К., 2005. – 20 с.
167. Лащук Є. В. Предмет злочину в кримінальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Є. В. Лащук. – К., 2005. – 262 с.
168. Листи Департаменту інформаційних технологій МВС України від 13 листопада 2007 р. № 16/1К-4591 та від 16 жовтня 2008 р. № 16/1К-3749.
169. Литвак О. М. Закон України від 15 квітня 2008 р. щодо гуманізації кримінальної відповідальності: загальне враження / О. М. Литвак, А. А. Музика, О. П. Горох // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і

перспективи удосконалення. Прогаolini у кримінальному законодавстві: зб. тез і рефератів доповідей, текстів повідомлень на міжнар. симпозиумі / Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ. – 2008. – С. 116 – 124.

170. Лопашенко Н. А. Глава 22 Уголовного кодекса нуждается в совершенствовании / Лопашенко Н. А. // Государство и право. – 2000. – № 12. – С. 20 – 27.

171. Лопашенко Н. А. Преступления в сфере экономической деятельности / Лопашенко Н. А. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1999. – 384 с.

172. Лопашенко Н. А. Преступления в сфере экономической деятельности: понятие, система, проблемы квалификации и наказания / Лопашенко Н. А. – Саратов : СГАП, 1997. – 213 с.

173. Лопашенко Н. А. Основы уголовно-правового воздействия: уголовное право, уголовный закон, уголовно-правовая политика / Лопашенко Н. А. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. – 339 с.

174. Лопашенко Н. А. Преступления в сфере экономики: Авторский комментарий к уголовному закону (раздел VIII УК РФ) / Лопашенко Н. А. – М. : Волтерс Клувер, 2006. – 720 с.

175. Ляпунова Н. М. Кримінальна відповідальність за приховування банкрутства і фіктивне банкрутство : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 „Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право” / Н. М. Ляпунова. – Х., 2001. – 18 с.

176. Ляпунова Н. Об'єктивна сторона фіктивного банкрутства / Ніна Ляпунова // Юридична Україна. – 2008. – № 8. – С. 83 – 89.

177. Макаренко Г. Проблеми виконавчої служби нарешті зацікавили державу / Г. Макаренко // Юридичний вісник України. – 2002. – № 25. – 22 – 28 червня.

178. Максимович Р. Л. Поняття службової особи у кримінальному праві України : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 „Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право” / Р. Л. Максимович. – Львів, 2007. – 20 с.

179. Максимович Р. Л. Поняття службової особи у кримінальному праві України: Монографія / Максимович Р. Л. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ. – 2008. – 304 с.

180. Малиновській І. Ученіе о преступленіи по Литовскому статуту / І. Малиновській. – Київ : Типографія Императорского Университета св. Владимира, 1894. – 171 с.

181. Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для студ. юрид. вузів і фак. / Матишевський П. С.– К.: А.С.К., 2001. – 352 с.

182. Матишевский П. С. Преступления против собственности и смежные с ними преступления / Матишевський П. С. – К. : Юринком, 1996. – 240 с.

183. Мельник М. Помилкова криміналізація: види, причини та наслідки / Микола Мельник // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 5. – С. 94 – 99.

184. Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства. Затверджено наказом Міністерства економіки України від 17 січня 2001 року № 10 [Електронний ресурс] : Законодательство Украины. – К. : ООО „ИНФОДИСК”, 2008. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : цветн. ; 12 см. . – Системн. треб.: ПК не ниже P-233, ОЗУ-32МБ с лицензионными ОС Windows 95OSR2/98/NT SP6/2000/XP. – Название с титул. экрана.

185. Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства. Затверджено наказом Міністерства економіки України від 19 січня 2006 року № 14 [Електронний ресурс] : Законодательство Украины. – К. : ООО „ИНФОДИСК”, 2008. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : цветн. ; 12 см. . – Системн. треб.: ПК не ниже P-233, ОЗУ-32МБ с лицензионными ОС Windows 95OSR2/98/NT SP6/2000/XP. – Название с титул. экрана.

186. Михалев И. Ю. Кримінальное банкротство / Михалев И. Ю. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 217 с.

187. Можайская Л. Какие действия свидетельствуют о преднамеренном банкротстве / Л. Можайская // Российская юстиция. – 2001. – № 6. – С. 34 – 36.

188. Мойсик В. Р. Про об'єкт і предмет шахрайства з фінансовими ресурсами / В. Р. Мойсик // Вісник Верховного суду України. – 2002. – № 1. – С. 34 – 41.

189. Мойсик В. Р. Проблеми кримінальної відповідальності за шахрайство з фінансовими ресурсами : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 „Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право” / В. Р. Мойсик. – К., 2002. – 20 с.

190. Мойсик В. Р. Проблеми кримінальної відповідальності за шахрайство з фінансовими ресурсами: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Володимир Романович Мойсик – К., 2002. – 222 с.

191. Мойсик В. Р. Проект Кримінально-процесуального кодексу України [Електронний ресурс] / В. Р. Мойсик, І. В. Вернидубов, С. В. Ківалов, Ю. А. Кармазін // Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. – Режим доступу до сайту : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=31115.

192. Молодик В. В. Кримінологічні та кримінально-правові аспекти відповідальності за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 „Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право” / В. В. Молодик. – Х., 1999. – 19 с.

193. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: Навчальний посібник / Навроцький В. О. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.

194. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / [Знаменський Г. Л., Хахулін В. В., Щербина В. В. та ін.] ; за заг. ред. В. К. Мамутова. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 688 с.

195. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / [Александров Ю. В., Андрушко П. П., Антипов В. І. та ін.] ; відп. ред. С.С. Яценко. – [4-е вид.]. – К. : А.С.К., 2006. – 848 с.

196. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. – [2-е вид.]. – К. : Дакар, 2008. – 1428 с.

197. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : у 3 кн. / [за заг. ред. Гончаренка В. Г., Андрушка П. П.]. – К. : ФОРУМ, 2005. – Кн. 2. – 2005. – 672 с.

198. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : у 3 кн. / [за заг. ред. Гончаренка В. Г., Андрушка П. П.]. – К. : ФОРУМ, 2005. – Кн. 3. – 2005. – 584 с.
199. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Бойко А. М., Брич Л. П., Гришук В. К. та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – [3-є вид.]. – К. : Атіка, 2004. – 1056 с.
200. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Бойко А. М., Брич Л. П., Гришук В. К. та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – [5-е вид.]. – К. : Юридична думка, 2008. – 1216 с.
201. Наумов А. В. Российское уголовное право. Общая часть: Курс лекций / Наумов А. В. – М., 1999. – 468 с.
202. Ненайденко А. Г. Преднамеренное и фиктивное банкротства: актуальные проблемы уголовной ответственности : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук. : спец. 12.00.08 „Уголовное право и криминология, уголовно-исполнительное право” / А. Г. Ненайденко. – М., 2005. – 22 с.
203. Нерсесян В. А. Понятие и формы вины в уголовном праве / В. А. Нерсесян // Правоведение. – 2002. – № 2. – С. 67 – 82.
204. Никифоров Б. С. Об умысле по действующему уголовному законодательству / Б. С. Никифоров // Советское государство и право. – 1965. – № 6. – С. 26 – 36.
205. Никифоров Б. С. Субъективная сторона в „формальных” преступлениях / Б. С. Никифоров // Советское государство и право. – 1971. – № 3. – С. 117 – 119.
206. Новицкий И. Б. Общее учение об обязательстве / И. Б. Новицкий, Л. А. Лунц. – М. : Государственное издательство юридической литературы, 1950. – 416 с.
207. Новоселов Г. П. Учение об объекте преступления. Методологические аспекты / Новоселов Г. П. – М. : Издательство Норма, 2001. – 208 с.
208. Общая теория права и государства: Учебник / Под ред. В. В. Лазарева. – М. : Юристъ, 2000. – 520 с.
209. Онищук Н. Решения судов в части имущественных взысканий выполняются только на восемь процентов / Николай Онищук // Голос Украины. – 2008. – № 70 (4320).

210. Основания уголовно-правового запрета. Криминализация и декриминализация / [Кудрявцев В. Н., Дагель П. С., Злобин Г. А. и др.] ; под ред. В. Н. Кудрявцева и А. М. Яковлева – М. : Наука, 1982. – 304 с.

211. Перепилица А. И. Уголовная ответственность за хозяйственные преступления в сфере предпринимательской деятельности. Комментарий к действующему законодательству / Перепилица А. И. – Х.: Рубикон, 1997. – 104 с.

212. Пионтковский А. А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву / Пионтковский А. А. – М. : Госюриздат, 1961. – 666 с.

213. Подолянец В. Закон на страже злоумышленников / В. Подолянец, А. Ковалишин // Комп&ьюН. – 2002. – № 4. – С. 22.

214. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права / Покровский И. А. – М. : Статут, 2001. – 354 с.

215. Поляков Б. Понятие неплатежеспособности и банкротства / Борис Поляков // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 4. – С. 47 – 51.

216. Поляков Б. М. Правові проблеми регулювання неспроможності (банкрутства) : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.04 „Господарське право; господарське процесуальне право” / Б. М. Поляков. – Донецьк, 2003. – 34 с.

217. Поляков Б. М. Правовые проблемы регулирования несостоятельности (банкротства): дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04 / Борис Мусійович Поляков. – Донецк, 2003. – 407 с.

218. Постанова Кабінету Міністрів України від 22 січня 1996 р. № 116 „Про затвердження порядку визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей [Електронний ресурс] : Законодательство Украины. – К. : ООО „ИНФОДИСК”, 2008. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : цветн. ; 12 см. . – Системн. треб.: ПК не ниже P-233, ОЗУ-32МБ с лицензионными ОС Windows 95/OSR2/98/NT SP6/2000/XP. – Название с титул. экрана.

219. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 квітня 1996 року № 4 „Про застосування законодавства, що забезпечує незалежність судів” [Електронний ресурс] : Законодательство Украины. – К. : ООО „ИНФОДИСК”, 2008. – 1 електрон. опт.

диск (CD-ROM) : цветн. ; 12 см. . – Системн. треб.: ПК не ниже P-233, ОЗУ-32МБ с лицензионными ОС Windows 95/OSR2/98/NT SP6/2000/XP. – Название с титул. экрана.

220. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 25 квітня 2003 року № 3 „Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності” // Право України. – 2003. – № 9. – С. 150 – 154.

221. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 5 „Про судову практику у справах про хабарництво” // Вісник Верховного Суду України. – 2002. – № 3 – Вкладка. – С. 9 – 16.

222. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 2 липня 1976 року № 4 в редакції постанови Пленуму Верховного Суду України від 3 березня 2000 року № 3 „Про судову практику в справах про знищення та пошкодження державного чи колективного майна шляхом підпалу або внаслідок порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки” // Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах / за заг. ред. В. Т. Маляренка. – К. : Видавничий Дім Ін Юре, 2004. – С. 67 – 71.

223. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 29 грудня 1976 року № 11 зі змінами, внесеними згідно з постановами Пленуму Верховного Суду України від 24 квітня 1981 року № 4, від 25 грудня 1992 року № 13 від 25 травня 1998 року № 15 „Про судові рішення” // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 1999. – № 5. – С. 19 – 24.

224. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 8 жовтня 2004 року № 15 „Про деякі питання застосування законодавства про відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов’язкових платежів” // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 11. – С. 8 – 13.

225. Постановление правительства РФ от 27 декабря 2004 года № 855 „Об утверждении временных правил проверки арбитражным управляющим наличия признаков фиктивного и преднамеренного банкротства” [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : <http://gov.consultant.ru/zip/025/025908.zip>.

226. Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 / [Мироненко О. М., Вислобоков К. А., Ксенко І. Б. та ін.]. ; за ред. Ю. С. Шемшученка. – К., 1997. – 547 с.

227. Преступление и наказание // Бизнес. Бухгалтерия (Спецвыпуск). – 27 августа 2001. – № 35 / 1. – С. 5 – 45.

228. Пригуза П. Об'єктивна сторона злочину при доведенні до банкрутства / П. Пригуза // Юридичний вісник України. – 23 – 29 вересня 2006 р. – № 38.

229. Пригуза П. Д. Підстави відповідальності за банкрутство та кваліфікація злочинів. Господарсько-правовий аспект / П. Д. Пригуза // Вісник прокуратури. – 2007. – № 1. – С. 86 – 94.

230. Пригуза П. Д. Проблеми відновлення платоспроможності через розпорядження майном боржника. Філософія банкрутства / П. Д. Пригуза // Вісник господарського судочинства. – 2006. – № 6. – С. 201 – 220.

231. Проблемы теории государства и права: Учебное пособие / Под ред. М. Н. Марченко. – М. : Проспект, 1999. – 504 с.

232. Протокол № 4 до Конвенції про захист прав і основних свобод людини, який гарантує деякі права та свободи, не передбачені Конвенцією та Першим Протоколом до неї, із поправками, внесеними відповідно до положень Протоколу № 11, ратифікований Україною 17 липня 1997 р. [Електронний ресурс] : Законодательство Украины. – К. : ООО „ИНФОДИСК”, 2008. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : цветн. ; 12 см. . – Системн. треб.: ПК не ниже P-233, ОЗУ-32МБ с лицензионными ОС Windows 95OSR2/98/NT SP6/2000/XP. – Название с титул. экрана.

233. Пушко И. Ответственность за сокрытие банкротства в уголовном праве Украины / И. Пушко // Бизнес. – 28 января 1997 г. – № 3.

234. Радутний О. Е. Кримінальна відповідальність за незаконне збирання, використання та розголошення відомостей, що становлять комерційну таємницю (аналіз складів злочинів) : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 „Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право” / О. Е. Радутний. – Х, 2002. – 21 с.

235. Ревский Д. В. Доведение до банкротства: сравнительный анализ хозяйственно-правового и уголовно-правового регулирования / Д. В. Ревский // Экономика и право. – 2005. – № 2. – С. 144 – 150.

236. Рего А. В. Проблема принудительного исполнения судебных актов / А. В. Рего // Арбитражный и гражданский процесс. – 2002. – № 8. – С. 42 – 45.

237. Роз'яснення Вищого Арбітражного Суду від 10 грудня 1996 року № 02-5/422 „Про судові рішення” [Електронний ресурс] : Законодавство України. – К. : ООО „ИНФОДИСК”, 2008. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : цветн. ; 12 см. . – Системн. треб.: ПК не ниже P-233, ОЗУ-32МБ с лицензионными ОС Windows 95OSR2/98/NT SP6/2000/XP. – Название с титул. экрана.

238. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 березня 2006 року № 116-р. „Про схвалення Концепції комплексної програми профілактики правопорушень на 2006 – 2008 роки” [Електронний ресурс] : Законодавство України. – К. : ООО „ИНФОДИСК”, 2008. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : цветн. ; 12 см. . – Системн. треб.: ПК не ниже P-233, ОЗУ-32МБ с лицензионными ОС Windows 95OSR2/98/NT SP6/2000/XP. – Название с титул. экрана.

239. Розпорядження Президента України від 10 лютого 1995 року № 35/95-рп „Про затвердження Програми заходів щодо запобігання злочинності у сфері економіки” [Електронний ресурс] : Законодавство України. – К. : ООО „ИНФОДИСК”, 2008. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : цветн. ; 12 см. . – Системн. треб.: ПК не ниже P-233, ОЗУ-32МБ с лицензионными ОС Windows 95OSR2/98/NT SP6/2000/XP. – Название с титул. экрана.

240. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: Окремі криміналістичні методики: Монографія / [Шепітько В. Ю., Коновалова В. О., Журавель В. А. та ін.] ; за ред. В. Ю. Шепітька. – Х. : Право, 2006. – 624 с.

241. Рябцева Я. Г. Відповідальність арбітражного керуючого / Я. Г. Рябцева // Вісник господарського судочинства. – 2004. – № 1. – С. 356 – 359.

242. Самощенко И. С. Общая теория советского права / [Братусь С. Н., Мицкевич А. В., Самощенко И. С. и др.] ; под ред. С. Н. Братуся, И. С. Самощенко. – М. : Юрид. лит., 1966. – 491 с.

243. Сахарова О. Незаконне отримання коштів на ринку цінних паперів України з використанням векселів / О. Сахарова // Предпринимательство, хозяйство и право. – 1998. – № 10. – С. 38 – 41.

244. Семикін М. В. Створення терористичної групи чи терористичної організації: кримінально-правове дослідження / Семикін М. В. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – 145 с.

245. Серета О. Арбітражний керуючий як специфічний суб'єкт трудових правовідносин / О. Серета, О. Перцева // Право України. – 2004. – № 2. – С. 107 – 111.

246. Скобликов П. А. О понятии и критериях злостного уклонения от погашения кредиторской задолженности по уголовному законодательству / П. А. Скобликов // Хозяйство и право. – 2001. – № 1. – С. 113 – 118.

247. Скомороха Л. В. Державна виконавча служба: історія і сучасність / Л. В. Скомороха // Право України. – 2002. – № 8. – С. 94 – 99.

248. Соловійова А. М. Кримінально-правова характеристика примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань (ст. 355 КК України): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Аліна Миколаївна Соловійова. – К., 2004. – 217 с.

249. Соловійова А. М. Кримінально-правова характеристика примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань (ст. 355 КК України) : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 „Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право” / А. М. Соловійова. – Львів, 2005. – 18 с.

250. Судебник 1497 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : <http://zakon.rin.ru/cgi-bin/view.pl?id=677&idr=676>.

251. Телюкіна М. В. Конкурсное право: Теория и практика несостоятельности (банкротства) / Телюкіна М. В. – М. : Дело, 2002. – 536 с.

252. Теньков С. Процедури банкрутства як предмет судового розгляду. Постанова Вищого господарського суду України від 19 січня 2005 року у справі № 6/281 / С. Теньков // Вісник господарського судочинства. – 2005. – № 3. – С. 151 – 158.

253. Теория государства и права. Курс лекций / Под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько. – М. : Юристъ, 1997. – 672 с.

254. Теория государства и права: Учебник для вузов / Отв. ред. В. Д. Перевалов. – М. : Норма, 2005. – 496 с.

255. Тертышников В. И. Гражданский процесс: Конспект лекций / Тертышников В. И. – [2-е изд.]. – Х : Консум, 2002. – 240 с.

256. Тимербулатов А. М. Уголовно-правовые проблемы банкротства: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Алмаз Минхарисович Тимербулатов. – М., 1999. – 142 с.

257. Тихомиров М. Н. Соборное уложение 1649 года / М. Н. Тихомиров, П. П. Епифанов. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1961. – 431 с.

258. Трайнин А. Н. Избранные труды / Трайнин А. Н. ; сост., вступ. статья Н. Ф. Кузнецовой. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. – 898 с.

259. Трайнин А. Н. Общее учение о составе преступления / Трайнин А. Н. – М. : Мысль, 1957. – 363 с.

260. Тюнин В. И. Комментарий уголовного законодательства об ответственности за преступления при банкротстве в связи с изменениями от 19.12.2005 / В. И. Тюнин // Уголовный процесс. – 2006. – № 2. – С. 3 – 7.

261. Уголовное законодательство Норвегии / [науч. ред. и вступ. статья Ю. В. Голика, пер. с норвеж. А. В. Жмени.]. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. – 375 с.

262. Уголовное право Украины. Общая и особенная части: Учебник / Под ред. Е. Л. Стрельцова. – Х. : Одиссей, 2002. – 672 с.

263. Уголовное право Украины: Особенная часть: Учебник / [Бажанов М. И., Баулин Ю. В., Борисов В. И. и др.] ; под ред. М. И. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Таця. – К. : Юринком Интер, 2003. – 672 с.

264. Уголовный кодекс Австрии / [науч. ред. и вступ. статья С. В. Милюкова, предисл. Эрнста Ойгена Фабрици; пер. с нем. Л. С. Вихровой]. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. – 352 с.

265. Уголовный кодекс Бельгии / [науч. ред. и предисл. Н. И. Мацнева, пер. с фр. Г. И. Мачковского]. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – 561 с.

266. Уголовный кодекс Голландии / [науч. ред. Б. В. Волженкин, пер. с англ. И. В. Мироновой]. – [2-е изд.] – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 510 с.

267. Уголовный кодекс Грузии / [науч. ред. З. К. Бигвава, пер. с грузинс. И. Мериджанашвили]. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 409 с.

268. Уголовный кодекс Испании / [под ред. и с предисл. Н. Ф. Кузнецовой, Ф. М. Решетникова]. – М. : Зерцало, 1998. – 218 с.
269. Уголовный кодекс Кыргызской Республики / [предисл. А. П. Стуканова, П. Ю. Константинова]. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – 352 с.
270. Уголовный кодекс Латвийской республики / [научн. ред. и вступ. статья А. И. Лукашова, Э. А. Саркисовой, пер. с латыш. А. И. Лукашова]. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 313 с.
271. Уголовный кодекс Литовской республики / [науч. ред. В. Павилониса; пер. с лит. В. Г. Казанскене]. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 470 с.
272. Уголовный кодекс Республики Беларусь / [предисл. Б. В. Волженкина; обзорн. статья А. В. Баркова]. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 474 с.
273. Уголовный кодекс Республики Болгария / [науч. ред. А. И. Лукашова, пер. с болгар. Д. В. Милушева, А. И. Лукашова]. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 298 с.
274. Уголовный кодекс Республики Казахстан / [предисл. И. И. Рогова]. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 466 с.
275. Уголовный кодекс Республики Польша / [науч. ред. А. И. Лукашов, Н. Ф. Кузнецова, пер. с польск. Д. А. Барилевич.] – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 234 с.
276. Уголовный кодекс Российской Федерации. – М. : ГроссМедиа, 2006. – 176 с.
277. Уголовный кодекс советской республики. Текст и постатейный комментарий / Под ред. С. Канарского. – [2-е изд.]. – К. : Государственное изд-во Украины, 1925. – 506 с.
278. Уголовный кодекс Турции / [предисл. Н. Сафарова, Х. Аджара. Науч. ред. и пер. с турец. Н. Сафарова, Х. Бабаева]. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. – 374 с.
279. Уголовный кодекс Украины: Научно-практический комментарий / Отв. ред. Е.Л. Стрельцов. – Х. : Одиссей, 2005. – 864 с.
280. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии / [науч. ред. и вступ. статья Д. А. Шестакова; предисл. Г.-Г. Йешека; перевод с нем. Н. С. Рачковой]. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. – 524 с.

281. Уголовный кодекс Франции / [науч. ред. Н. Е. Крыловой, пер. с фр. и предисл. Н. Е. Крыловой]. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 650 с.
282. Уголовный кодекс Швейцарии / [научн. Ред., предисл. и пер. с нем. А. В. Серебренниковой]. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – 350 с.
283. Уголовный кодекс Швеции / [научн. ред. Н. Ф. Кузнецова, С. С. Беляева. Перевод на рус. Яз. С. С. Беляева]. - СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 320 с.
284. Указ Президента України від 25 грудня 2000 року № 1376/2000 „Про Комплексну програма профілактики злочинності на 2001 – 2005 роки” [Електронний ресурс] : Законодавство України. – К. : ООО „ИНФОДИСК”, 2008. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : цветн. ; 12 см. . – Системн. треб.: ПК не ниже P-233, ОЗУ-32МБ с лицензионными ОС Windows 95/OSR2/98/NT SP6/2000/XP. – Название с титул. экрана.
285. Уложение о наказаниях уголовныхъ и исправительныхъ 1885 года / Составилъ кандидатъ правъ Л. М. Ротенбергъ. – Екатеринбургъ : Типографія Артели Екат. Раб. Печат. Дѣла. – 1909. – 570 с.
286. Устинова Т. Принципы, обеспечивающие системность уголовного закона / Т. Устинова // Уголовное право. – 2007. – № 6. – С. 51 – 55.
287. Фесенко Є. В. Цінності як об’єкт злочину / Є. В. Фесенко // Право України. – 1999. – № 6. – С. 75 – 78.
288. Филимонов В. Д. Охранительная функция уголовного права. / Филимонов В. Д. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. – 198 с.
289. Финогенова О. В. Уголовная ответственность за незаконное получение кредита и злостное уклонение от погашения кредиторской задолженности: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ольга Викторовна Финогенова. – М., 2003. – 215 с.
290. Фойницкий И. Я. Курсъ уголовного права. Часть особенная. Посягательства личныя и имущественныя. Шестое издание / И. Я. Фойницкий. – С.-Петербургъ : Типографія М. М. Стасюлевича, 1912. – 451 с.
291. Фролова О. Г. Злочини, пов’язані з банкрутством, в Україні: кримінально-правова характеристика : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 „Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право” / О.Г. Фролова. – К., 2006. – 22 с.

292. Фролова О. Г. Злочини, пов'язані з банкрутством, в Україні: кримінально-правова характеристика: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Олена Григорівна Фролова. – К., 2006. – 211 с.

293. Фролова О. Г. Кримінально-правова характеристика окремих ознак об'єктивної сторони незаконних дій у разі банкрутства / О. Г. Фролова // Університетські наукові записки. – 2005. – № 3 (15). – С. 249 – 256.

294. Фролова О. Г. Об'єктивні ознаки доведення до банкрутства / О. Г. Фролова // Вісник господарського судочинства. – 2005. – № 3. – С. 227 – 236.

295. Хабібуллін В. „Антиарбітражник” / В. Хабібуллін // Юридична газета. – 2004. – 19 листопада. – № 21 (33).

296. Хакулов М. Х. Неправомерное (преднамеренное и фиктивное банкротство) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук. : спец. 12.00.08 „Уголовное право и криминология, уголовно-исполнительное право” / М. Х. Хакулов. – Ростов-на-Дону, 2000. – 23 с.

297. Халфина Р. О. Общее учение о правоотношении / Халфина Р. О. – М. : Юрид. лит., 1974. – 351 с.

298. Харитонов Е. О. Гражданское право Украины: Учебник / Е. О. Харитонов, Н. А. Саниахметова. – Х. : Одиссей, 2004. – 960 с.

299. Хозяйственное право: Учебник / Под ред. В. В. Лаптева. – М. : Юрид. лит., 1983. – 528 с.

300. Хозяйственное право: Учебник / Под ред. В. К. Мамутова. – К. : Юринком Интер, 2002. – 912 с.

301. Хрестоматия по истории государства и права СССР. Дооктябрьский период / [под ред. Ю. П. Титова и О. И. Чистякова]. – М. : Юридическая литература, 1990. – 480 с.

302. Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посіб. для юрид. вищих навч. закладів і фак. : у 2 т. / [Гончаренко В. Д., Рогожин А. Й., Святоцький О. Д. ; за ред. Гончаренка В. Д.]. – К. : Ін Юре, 1997. – Т. 1. – 1997. – 464 с.

303. Цивільне право України: Підручник: у 2 кн. / [За ред. Дзери О. В., Кузнецової Н. С.]. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – Кн. 1. – 2002. – 720 с.

304. Цивільне право: навчальний посібник для студентів юрид. вузів та факультетів. / За ред. О. А. Підпригори, Д. В. Бобрової. – К. : Вентурі, 1996. – 480 с.
305. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435 – IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40, 41, 42, 43, 44.
306. Цивільний кодекс України: Коментар / За заг. ред. Є. О. Харитонова, О. М. Калітенко. – Одеса : Юридична література, 2004. – 1112 с.
307. Цивільний процес: Навч. посіб. / [Андрушко А. В., Білоусов Ю. В., Бондаренко Н. Л.]; за ред. Ю. В. Білоусова. – К. : Наукова думка; Прецедент, 2004. – 262 с.
308. Цивільний процесуальний кодекс України: від 18 березня 2004 року № 1618 – IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40 – 44. – Ст. 356.
309. Чабан Ю. Хто захистить арбітражного керуючого? / Ю. Чабан, О. Шупинська // Юридичний вісник. – 2003. – № 41 (433). – 11 – 17 жовтня.
310. Чернявская Т. А. Русская Правда (с комментариями) / Чернявская Т. А. – Н. Новгород, 1995. – 55 с.
311. Чинибалаянц Г. П. Уголовная ответственность за преступления, связанные с несостоятельностью (банкротством) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук. : спец. 12.00.08 „Уголовное право и криминология, уголовно-исполнительное право” / Г. П. Чинибалаянц. – Ростов-на-Дону, 2004. – 26 с.
312. Шаргородский М. Новый Уголовный Кодекс УССР / М. Шаргородский, Л. Козак – Х. : Юридическое издательство Наркомюста УССР, 1927.– 128 с.
313. Шершеневич Г. Ф. Конкурсный процесс / Шершеневич Г. Ф. – М. : Статут, 2000. – 477 с.
314. Шишко И. В. Взаимосвязь уголовно-правовых и регулятивных норм в сфере экономической деятельности: дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08 / Ирина Викторовна Шишко. – Екатеринбург, 2004. – 41 с.
315. Штефан М. Й. Цивільний процес. Підручник для юрид. спеціальностей вищих закладів освіти / Штефан М. Й. – К. : Ін. Юре, 1997. – 608 с.
316. Эффективность правовых норм / В. Н.Кудрявцев, В. И. Никитинский, И. С. Самощенко, В. В. Глазырин. – М. : Юрид. лит., 1980. – 280 с.

317. Юсупов Т. Б. Институт обеспечения иска в системе американского права / Т. Б. Юсупов // Арбитражный и гражданский процесс. – 2003. – № 11. – С. 31 – 34.

318. Яковлев А. М. Законодательное определение преступлений в сфере экономической деятельности / А. М. Яковлев // Государство и право. – 1999. – № 11. – С. 38–43.

319. Яни П. С. Бланкетные „экономические” статьи уголовного закона / П. С. Яни // Российская юстиция. – 1995. – № 11. – С. 46 – 47.

320. Яни П. С. Незаконное получение кредита / П. С. Яни // Законодательство. – 2000. – № 5. – С. 64 – 70.

321. Title 18. Part 1. Chapter 9 – Bankruptcy. [Электронный ресурс]. – Режим доступа до сайту : http://www.law.cornell.edu/uscode/html/uscode18/usc_sup_01_18_10_I.html.